

รายงานแผนงานวิจัย

เรื่องหมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของ
เกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน

Buddhist Agriculture Village: A Model of Forest Management and Honest
Livelihood Promotion of Buddhist Styled Agriculturist for Sustainability in
Nan Province

โดย

พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร.

พระมหากิตติ กิตติเมธี

นายธนวัฒน์ ศรีลา

นายสิทธิชัย อุ่นสวน

นายประทีป ยศนรินทร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761129

รายงานแผนงานวิจัย

เรื่องหมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสมาชิกของเกษตรกร
วิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน

Buddhist Agriculture Village: A Model of Forest Management and Honest
Livelihood Promotion of Buddhist Styled Agriculturist for Sustainability in
Nan Province

โดย

พระชยานันท์มณี, ผศ.ดร.

พระมหากิตติ กิตติเมธี (สอนเสนา)

นายธนวัฒน์ ศรีลา

นายสิทธิชัย อุ่นสวน

นายประทีป ยศนรินทร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ

พ.ศ.๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761129

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Buddhist Agriculture Village: A Model of Forest Management and Honest
Livelihood Promotion of Buddhist Styled Agriculturist for Sustainability in
Nan Province

By

Assistant Professor Dr. Phrachayanantamunee

Phramaha kitti kittimathe (sonsana)

Mr.Tanawat Srila

Mr.Sittichai Ounsaun

Mr. Pratheep Yosnarin

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Nan Buddhist College

B.E. 2018

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610761129

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

- ชื่อรายงานการวิจัย :** หมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน
- ผู้วิจัย :** พระชยานันท์หมื่น, ผศ.ดร. , พระมหากิตติ กิตติเมธี , นายธนวัฒน์ ศรีลา
นายสิทธิชัย อุ่นสวน , นายประทีป ยศนรินทร์
- ส่วนงาน :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
- ปีงบประมาณ :** ๒๕๖๑
- ทุนอุดหนุนการวิจัย :** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ๓) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านและ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน เป็นการศึกษาในแบบผสม โดยการวิจัยเชิงคุณภาพคือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) การวิจัยเชิงปริมาณใช้การตอบแบบสอบถาม และการจัดสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ผลการวิจัยพบว่า

๑) ศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน พบว่าการจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์ ด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการกำหนดนโยบายในการจัดการป่าชุมชนเกษตรกรรมสร้างรายได้แก่ครอบครัว เพื่อลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคม มีการใช้ทรัพยากรการจัดการป่าตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากแหล่งอาหารธรรมชาติ/แหล่งสมุนไพร /แหล่งท่องเที่ยว /แหล่งเลี้ยงสัตว์/แหล่งวัตถุดิบเพื่อการผลิตวัสดุอุปกรณ์ในครัวเรือนและการเกษตร สร้างรายได้และแหล่งศึกษาเรียนรู้ สำหรับนักเรียนหรือเกษตรกร การจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์ยังสร้างความชุ่มชื้นของดินและผิวดินที่อุดมสมบูรณ์จากพื้นที่ป่า ช่วยบรรเทาอุทกภัยความรุนแรงของอุทกภัยให้เบาบางลงได้

๒) ลักษณะกิจกรรมด้านการเกษตรมีลักษณะกิจกรรม ๔ ลักษณะ ๑) การทำการเกษตรแบบดั้งเดิม ที่เน้นการดำรงชีพเพื่อให้อยู่ได้ในพื้นที่โดยพึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ ๒) การทำการเกษตรแบบผสมผสานแนวใหม่ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีหลักการระเบิดจากข้างในลุกขึ้นมาจัดการตนเอง ผลิตเพื่อลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ภายในครอบครัว ๓) การเกษตรที่เน้นการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและกระแสการดูแลสุขภาพ กลุ่มนี้จะมีต้องการสินค้าด้านการเกษตรที่ดีมีคุณภาพและปลอดภัย ๔) การเกษตรแบบค้าขาย ที่เน้นการผลิต

จำนวนไม่มาก การผลิตลักษณะนี้มีการผลิตที่ควบคุมในเรื่องของคุณภาพจึงเป็นที่ต้องการของตลาด ส่วนการพัฒนากิจกรรมการประกอบสัมมาชีพนั้นจะมุ่งเน้นการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาโดยวิธีการการตระหนักรู้ถึงสภาพปัญหาของตนเองที่ต้องเผชิญ การรวมกลุ่ม ศึกษาดูงาน การทดลองทำ การติดตามผล และการพัฒนาต่อยอด เกี่ยวกับผลิตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ผนวกกับการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพจากภาครัฐ และการค้นหาทุนที่มีในชุมชนเพื่อเป็นจุดขาย ให้กับชุมชนจนนำมาซึ่งรายได้ของคนในชุมชน

๓) การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า ๑. การพัฒนารูปแบบการจัดการป่า ดังนี้ ๑) กระบวนการจัดสรรพื้นที่ป่าโดยชุมชนจัดการตนเอง ๒) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านทางพิธีกรรม ๓) กระบวนการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่า ๒. การส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ สามารถแยกออกเป็นหลักการได้ดังนี้ คือ ๑) สร้างชุมชนให้เป็นชุมชนชีววิถี ๒) ส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๔) การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรเป็นทางออกของเกษตรกรจังหวัดน่านเพื่อให้อยู่กับป่าอย่างยั่งยืน โดยเริ่มจากการจัดการป่านานโดยใช้มาตรการทางกฎหมาย มาตรการชุมชน การสร้างจิตสำนึกและความเชื่อในชุมชน ภายใต้การหนุนเสริมจากภาครัฐและเอกชน มีวิธีการสร้างเครือข่าย ได้แก่ การสร้างแรงจูงใจ กำหนดบทบาทของสมาชิกและภาคีเครือข่าย การรับผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม รูปแบบของเครือข่าย เป็นแบบทางการ และไม่เป็นทางการ ใช้กระบวนการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตร โดยการวิเคราะห์ชุมชนค้นหาเป้าหมายร่วมกัน เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์หมู่บ้านพุทธเกษตรจำนวน ๔ ข้อได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ ๑ ส่งเสริมการวิจัย การสร้างนวัตกรรม และเผยแพร่องค์ความรู้การจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพ ยุทธศาสตร์ที่ ๒ พัฒนาสินค้า บริการกลุ่มเกษตรอินทรีย์และสัมมาชีพ ยุทธศาสตร์ที่ ๓ พัฒนาตลาดสินค้าและบริการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์และผลผลิตจากการประกอบสัมมาชีพ ยุทธศาสตร์ที่ ๔ ขับเคลื่อนและพัฒนาสัมมาชีพ จนเกิดองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย ได้แก่ หลักธรรม ความเชื่อความศรัทธาแนวพุทธ การจัดการสิ่งแวดล้อมโดยใช้แนวคิดการปล่อยป่า การปลูกป่าด้วยการคืนป่าและการปรับตัวของมนุษย์ต่อการดำรงชีวิตภายใต้บริบทชุมชน สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกัน และมีความยั่งยืน

คำสำคัญ : หมู่บ้านพุทธเกษตร, จัดการป่า, การส่งเสริมสัมมาชีพ, เกษตรกรวิถีพุทธ

Research Title: Buddhist Agriculture Village: A Model of Forest Management and Honest Livelihood Promotion of Buddhist Styled Agriculturist for Sustainability in Nan Province

Researchers: Assistant Professor Dr. Phrachayanantamunee , Phramaha kitti kittimathe (sonsana) , Mr.Tanawat Srila , Mr.Sittichai Ounsaun Mr. Pratheep Yosnarin

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nan Buddhist College

Fiscal Year: 2561/2018

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The purposes of this research were as follows:

- 1) To study about forest thinking and management methods of Buddhist agriculture village in Nan Province
- 2) To develop activities and honest livelihood of Buddhist agriculture village in Nan province
- 3) To develop forest management model and promote honest livelihood of Buddhist farmers for sustainability in Nan province and
- 4) To create a network of Buddhist agriculture village in forest management and honest livelihood development in the Nan province area

It is a mixed research by qualitative research, namely document research and in-depth interviews and the quantitative research that used questionnaires and focus group discussion.

The results of the study were as follows:

- 1) To study about forest thinking and management methods of Buddhist agriculture village in Nan Province was found that the forests management of community to benefit by the appointment of a committee to set policies for managing forest of community, agriculture generates income for the family for reducing poverty and social inequality. The forest management resources are used in accordance with the sufficiency economy concept from natural food sources, herbal

sources, tourist attractions source, animal husbandry source, source of raw materials for the production of household and agricultural supplies, generating income and learning resources for conservationists or students, managing community forest to benefit, also creates soil moisture and fertile soil from forest areas, helping to alleviate flooding and the severity of flood.

2) There are 4 types of agricultural activities as follows: 1) traditional farming that focuses on living in order to live in the area by relying on the resources available in the area, 2) a new integrated agriculture based on sufficiency economy principles that explode from the inside and rise to self-management, to produce for reducing expenses and increasing family income, 3) agriculture that focuses on health tourism is a production to meet the needs of tourists and the trend of health care, this group will have demand for good quality and safe agricultural products, 4) commercial agriculture which focuses on small production, this type of production is controlled production in terms of quality and therefore is in demand from the market, as for the development of honest livelihood activities, it focuses on self-development in accordance with the sufficiency economy philosophy, to stimulate development by realizing the problems faced by oneself, integrating group, study trip, experiment, follow-up, and further development on environmentally friendly production, combination with the development and promotion of health tourism from the government and the search for funds available in the community as a selling point for the community to bring income of people in the community.

3) The development of forest management model and the promotion of honest livelihood of Buddhist farmers towards sustainability in Nan Province, the results of the research are as follows: 1. the development of forest management model as follows: 1) forest area allocation process by self - managed communities 2) the process of creating participation through rituals 3) the process of using folk wisdom in forest management 2. the promotion of the honest livelihood of Buddhist farmers can be divided into the following principles: 1) to build a community to be a community way of life 2) to promote the lifestyle according to the sufficiency economy philosophy

4) There are ways to create networks, such as creating motivation, determining the role of members and network partners, and receiving mutual benefits fairly. The network format is formal and informal. Using the potential development process of the Buddhist agriculture village network by analyzing the community, finding common goals to determine the 4 strategies of Buddhist agriculture village as follows: strategy 1: to promote research, create innovation and disseminate knowledge of forest management and honest livelihood development, strategy 2: to develop products, services of organic agriculture group and honest livelihood, strategy 3: to develop product markets and services, certification of organic agriculture standard and products from honest livelihood and strategy 4: to drive and develop the honest livelihood until the knowledge gained from the research, such as Buddhist principles, Buddhist beliefs, environmental management by using the concept of forest planting, reforestation and human adaptation to livelihood within a community context can be used to develop networks efficient, consistent and sustainable.

Keywords: Buddhist agriculture village, forest management, promotion of honest livelihood and Buddhist farmers

กิตติกรรมประกาศ

ขอน้อมถวายความสำเร็จในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็น “พุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา” ด้วยความซาบซึ้งต่อพระรัตนตรัย อันประเสริฐยิ่ง อันเป็นสิ่งที่ขัดซึ่งปัญหาทุกประการ อันเป็นความมหัศจรรย์ยิ่งแก่ตนเอง เป็นหลักที่เป็นอริยศาสตร์ เป็นรากฐานในการพัฒนาแนวคิดและองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อสร้างความเจริญรุ่งเรืองยิ่งแก่อารยธรรมมนุษย์ที่แท้จริง

รายงานการวิจัยเล่มนี้จะสำเร็จลุล่วงด้วยดีไม่ได้ หากปราศจากความช่วยเหลือ เอื้อเพื่อเกื้อกูล จากหลากหลายกัลยาณบุคคล ในหลากหลายภาคส่วน

เริ่มต้นจาก ขอกราบขอบพระคุณพระสุนทรธมฺณี ที่ปรึกษาวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จังหวัดน่าน ผู้พร้อมให้ความช่วยเหลือต่างๆ ด้วยดีตลอดมา

ขอขอบพระคุณคุณอาจารย์ เจ้าหน้าที่ ทุกรูป ทุกท่าน คอยช่วยเหลือ คั้นคว้าข้อมูล และอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ ด้วยดีตลอดมา ขออนุโมทนาขอบคุณ นพ.บุญยงค์ วงศ์รักมิตร ว่าที่ร้อยตรีสมเดช อภิยชกุล อาจารย์เสรี พิมพ์มาศ คุณคงไคย เรืองเดช

ขอขอบคุณผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิชุมชนบ้านดงป่าสัก บ้านหลวง บ้านพงษ์ บ้านศิลาเพชร จังหวัดน่าน ตลอดจนถึงกลุ่มเกษตรกรในท้องถิ่น ที่ได้ให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยจนทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ด้วยดีที่ให้ความสะดวกในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล เพื่อทำวิจัยจนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ และที่สำคัญคือ คณะวิจัย พระมหากิตติ กิตติเมธี นายธนวัฒน์ ศรีลานายสิทธิชัย อุ่นสวน นายประทีป ยศนรินทร์ นางอรพินท์ อินวงศ์ และคณะผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ ของวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จังหวัดน่าน และไวยาวัจกร คณะกรรมการพัฒนาวัดพระธาตุแช่แห้ง

ท้ายที่สุด ขอขอบคุณนักคิดและนักวิชาการทุกท่านที่มีรายชื่อในบรรณานุกรมท้ายเล่มที่ล้วนมีส่วนก่อให้เกิดปัญญาและแนวคิดต่างๆ ในผลงานนี้

คุณงามความดีอันเกิดจากรายงานการวิจัยเล่มนี้ ที่เกิดจากการทุ่มเท แรงกายและแรงใจอย่างเต็มสติปัญญาและความสามารถของมอบเป็นการตอบแทนแด่พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ บรรพบุรุษชน เจ้าสร้อยไข่มุก ภู น่าน มารดาของข้าพเจ้า ครู อาจารย์ ทุกท่าน ผู้วิจัยหวังว่า งานวิจัยนี้จะก่อประโยชน์แก่สาธารณชน และแก่ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา ตามสมควรแก่สติปัญญาของผู้ใคร่ในการศึกษา ถ้ามีข้อผิดพลาดประการใด ขออภัยไว้ ณ โอกาสนี้

พระชยานันทมุนี, ผศ.ดร.และคณะ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญแผนภาพ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย.....	๔
๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย.....	๔
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะ.....	๕
๑.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๖
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับสร้างเครือข่าย.....	๗
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม.....	๑๘
๒.๓ แนวคิดการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๓๕
๒.๔ ภาครัฐและนโยบายของภาครัฐในการจัดการทรัพยากรป่าไม้.....	๔๑
๒.๕ แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้.....	๕๑
๒.๖ แนวคิดเรื่องการเกษตรวิถีพุทธ.....	๕๕
๒.๗ แนวคิดการพัฒนาสัมมาชีพตามวิถีพุทธ.....	๕๖
๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖๖
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๗๗
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๗๗
๓.๒ พื้นที่ศึกษา ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๗๘
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย.....	๗๘
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๘๑
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๘๑
๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย.....	๘๒
๓.๗ สรุป.....	๘๒

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๘๔
๔.๑ ผลการศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน.....	๘๔
๔.๒ ผลการศึกษาการพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน.....	๙๗
๔.๓ ผลการศึกษาการพัฒนาารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน.....	๑๐๘
๔.๔ ผลการศึกษาการสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน.....	๑๒๐
๔.๕ องค์กรความรู้ที่ได้จากงานวิจัย.....	๑๓๘
บทที่ ๕ สรุป และข้อเสนอแนะ.....	๑๔๘
๕.๑ สรุปผลการศึกษา.....	๑๔๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๑๕๘
บรรณานุกรม.....	๑๕๙
ภาคผนวก.....	๑๖๔
ภาคผนวก ก บทความวิจัย.....	๑๖๕
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๘๔
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๘๖
ภาคผนวก ง รูปภาพกิจกรรมดำเนินงานวิจัย.....	๑๘๙
ภาคผนวก จ ประวัตินักวิจัย.....	๑๙๘
แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๒๐๒

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ ๑.๑ ตารางจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยโดยจำแนกตามหมู่บ้าน....	๔
ตารางที่ ๒.๑ การสร้างเครือข่ายเกิดจากหลักการพื้นฐาน.....	๑๑
ตารางที่ ๒.๒ ระดับการมีส่วนร่วมของนรินทร์ชัย พัฒนพงศา.....	๓๓
ตารางที่ ๒.๓ : แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	๓๕
ตารางที่ ๓.๑ ตารางจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยโดยจำแนกตามหมู่บ้าน....	๗๘
ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนและคำร้อยละข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ และสถานภาพ.....	๘๔
ตารางที่ ๔.๒ คะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธ เกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้าน โดยภาพรวม.....	๘๖
ตารางที่ ๔.๓ คะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธ เกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกราย ด้านการพัฒนาด้านการมีส่วนร่วม ร่วมกับชุมชน.....	๘๗
ตารางที่ ๔.๔ คะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธ เกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกราย ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์.....	๘๘
ตารางที่ ๔.๕ คะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธ เกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกราย ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต.....	๘๙
ตารางที่ ๔.๖ คะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธ เกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกราย ด้านการพัฒนาการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๙๐
ตารางที่ ๔.๗ คะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธ เกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกราย ด้านการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น....	๙๑

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย.....	๖
แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงวงจรการมีส่วนร่วม.....	๒๗
แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม.....	๒๗
แผนภาพที่ ๒.๓ แสดงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	๒๘
แผนภาพที่ ๒.๔ แสดงระดับการมีส่วนร่วม.....	๓๑
แผนภาพที่ ๒.๕ ระดับการมีส่วนร่วมของปรีดี โขติช่วงและคณะ.....	๓๓
แผนภาพที่ ๒.๖ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของ สนธยา พลศรี.....	๓๔
แผนภาพที่ ๒.๗ ทำเนียบผู้บริหารสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน.....	๔๕
แผนภาพที่ ๔.๑ แสดงความสัมพันธ์ของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน.....	๙๒
แผนภาพที่ ๔.๒ แสดงความสัมพันธ์ของปัญหาและผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชน.....	๙๔
แผนภาพที่ ๔.๓ แสดงความสัมพันธ์ของการพึ่งพาทรัพยากรในการประกอบอาชีพเกษตรกร.....	๙๔
แผนภาพที่ ๔.๔ การพึ่งสิ่งแวดล้อมในการประกอบอาชีพเกษตรกร.....	๙๕
แผนภาพที่ ๔.๕ จำลองเครือข่ายพุทธเกษตร จังหวัดน่าน.....	๑๒๖
แผนภาพที่ ๔.๖ แผนภาพเครือข่ายการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพจังหวัดน่าน.....	๑๒๙
แผนภาพที่ ๔.๗ องค์กรความรู้การประกอบอาชีพกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน.....	๑๔๒
แผนภาพที่ ๔.๘ แสดงองค์ความรู้การจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพ.....	๑๔๔
แผนภาพที่ ๔.๙ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยการสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการ จัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน.....	๑๔๗

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ทรัพยากรป่าไม้จัดเป็นทรัพยากรที่สามารถทดแทนได้ด้วยตัวเอง (renewable resource) ดังจะเห็นได้จากการที่พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกและรบกวน เมื่อปล่อยทิ้งไว้ระยะหนึ่งก็จะเกิดการเจริญเติบโต พันธุ์ของพันธุ์ไม้ดั้งเดิม (native species) หรือกลุ่มไม้เนื้อแข็ง โดยเฉพาะป่าถูกทำลาย (deforestation) ที่มีขนาดพื้นที่ไม่กว้างขวางและการรบกวนที่เกิดขึ้นไม่รุนแรงต่อเนื่อง โดยอาจยังหลงเหลือแม่ไม้อยู่ในพื้นที่จำนวนมาก ทำให้เกิดการเจริญทดแทนตามธรรมชาติได้ดี อย่างไรก็ตาม การทดแทนที่เกิดขึ้นจะต้องใช้เวลาที่ค่อนข้างยาวนาน โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม (degraded forest) ที่มีการบุกรุกเป็นบริเวณกว้างและเกิดการรบกวนทั้งจากมนุษย์และธรรมชาติอย่างรุนแรง ทำให้ปัจจัยแวดล้อมที่จำเป็นต่อการตั้งตัวของพันธุ์ไม้ดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้า ๆ และไม่ส่งเสริมต่อการทดแทนตามธรรมชาติ ประกอบกับพื้นที่ป่าที่ถูกทำลายอย่างรุนแรงอาจไม่มีพันธุ์ไม้ดั้งเดิมหรือส่วนสืบพันธุ์ของพืชหลงเหลืออยู่ โอกาสที่จะฟื้นฟูสภาพกลับมาเป็นสังคมป่าสุดุดยอดหรือดั้งเดิม (climax forest) เป็นไปได้ยากมาก และอาจจะต้องใช้เวลาที่ยาวนาน ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์ได้รับประโยชน์จากป่าไม้มากมาย นับตั้งแต่ในอดีตที่มนุษย์ได้เริ่มพึ่งพาตนเอง มนุษย์เรียนรู้ที่จะใช้ประโยชน์จากป่าไม้เนื่องจากป่าไม้เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ อันได้แก่อาหาร เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค และเมื่อมนุษย์มีวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันเป็นสังคมก็เริ่มมีการจับจองพื้นที่อยู่อาศัยเป็นของตนเองมีการปฏิสัมพันธ์กันภายในสังคมมนุษย์เริ่มเรียนรู้ที่จะใช้พื้นที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยทำกิจกรรมต่างๆเช่นการสร้างที่อยู่อาศัยการทำเกษตรกรรมซึ่งกิจกรรมต่างๆเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าไม้มิทั้งสิ้นการวิวัฒนาการดังกล่าวนี้สืบเนื่องเรื่อยมาจนกระทั่งถึงยุคสมัยที่ความก้าวหน้าในสังคมมนุษย์มีมากขึ้นมนุษย์เรียนรู้ที่จะคิดค้นเทคโนโลยีและวิทยาการความก้าวหน้าต่างๆขึ้นมาใหม่เพื่อช่วยอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิตทำให้มนุษย์เริ่มเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมมีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติจากป่าไม้มากำใช้ประโยชน์ทั้งในเรื่องการใช้พื้นที่การนำทรัพยากรธรรมชาติต่างๆที่ได้จากป่าไม้เป็นวัตถุดิบทำให้ป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้นทั้งนี้ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ถือได้ว่ามีคุณประโยชน์ต่อสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในการทำให้วัฏจักรของน้ำสมบูรณ์การช่วยอนุรักษ์ดินและเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารการช่วยปรับสภาพบรรยากาศให้ดำรงความสมดุลและอื่นๆดังนั้นการทำลายป่าไม้หรือการทำให้ป่าไม้มีความเสื่อมโทรมจะส่งผลต่อความเป็นอยู่และสภาวะการดำรงชีวิตทั้งของสิ่งมีชีวิตทั้งมวลไม่ว่าจะเป็นมนุษย์พืชและสัตว์ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงและโดยธรรมชาติของป่าไม้ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาตินั้นยากที่จะฟื้นฟูให้กลับคืนสู่สภาพเดิมได้ดังนั้นการอนุรักษ์ป่าไม้จึงถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่มนุษย์ผู้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมกัน

ในการจัดทำแผนพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม ฉบับที่ ๑๒ ครั้งนี้ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้จัดทำบนพื้นฐานของ ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๗๙) ซึ่งเป็นแผนแม่บทหลักของการพัฒนาประเทศ และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

(Sustainable Development Goals: SDGs) รวมทั้งการปรับโครงสร้างประเทศไทยไปสู่ประเทศไทย ๔.๐ ตลอดจนประเด็นการปฏิรูปประเทศ นอกจากนั้น ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนาทุกภาคส่วนทั้งในระดับกลุ่มอาชีพ ระดับภาค และระดับประเทศในทุกขั้นตอนของแผนฯ อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องเพื่อร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาประเทศ รวมทั้งร่วมจัดทำรายละเอียดยุทธศาสตร์ของแผนฯ เพื่อมุ่งสู่ “ความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน” การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ จึงเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการเชื่อมต่อกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปีในลักษณะการแปลงยุทธศาสตร์ระยะยาวสู่การปฏิบัติ โดยในแต่ละยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๒ ได้กำหนดประเด็นการพัฒนา พร้อมทั้งแผนงาน/โครงการสำคัญที่ต้องดำเนินการให้เห็นผลเป็นรูปธรรมในช่วง ๕ ปีแรกของการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติเพื่อเตรียมความพร้อมคน สังคม และระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถปรับตัวรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม ขณะเดียวกัน ยังได้กำหนดแนวคิดและกลไกการขับเคลื่อนและติดตามประเมินผลที่ชัดเจนเพื่อกำกับให้การพัฒนาเป็นไปอย่างมีทิศทางและเกิดประสิทธิภาพ นำไปสู่การพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทย^๑ได้กำหนด

ยุทธศาสตร์การเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนปัจจุบันสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกำลังเป็นจุดอ่อนสำคัญต่อการรักษาฐานการผลิตและการให้บริการรวมทั้งการดำรงชีวิตของคนไทยซึ่งปัญหาดังกล่าวเกิดจากการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ทรัพยากรดินเสื่อมโทรมความหลากหลายทางชีวภาพถูกคุกคามความเสี่ยงในการขาดแคลนทรัพยากรน้ำในอนาคตปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มสูงขึ้นตามการขยายตัวของเศรษฐกิจและชุมชนเมืองการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติมีความผันผวนและรุนแรงมากขึ้นและข้อตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทวีความเข้มข้นซึ่งจะส่งผลต่อแนวทางการพัฒนาประเทศในอนาคต

ดังนั้นการพัฒนาในระยะต่อไปจึงมุ่งเน้นการรักษาและฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติการสร้าง ความมั่นคงด้านน้ำและการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำให้มีประสิทธิภาพการสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีลดมลพิษและลดผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนและระบบนิเวศการเพิ่มประสิทธิภาพการลด ก๊าซเรือนกระจกและขีดความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการเพิ่ม ประสิทธิภาพการบริหารจัดการเพื่อลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติและลดความสูญเสียในชีวิตและ ทรัพย์สินที่เกิดจากสาธารณภัย

พื้นที่ของจังหวัดน่านส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขาสลับซับซ้อนจากข้อมูลของกรมป่าไม้พบว่าในปี พ.ศ.๒๕๑๙จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่าสมบูรณ์ที่อยู่ทั้งในและนอกเขตป่าสงวนแห่งชาติทั้งหมด ๔,๒๘๐,๖๒๔ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๖๔ ของพื้นที่ทั้งจังหวัดพอลถึงปีพ.ศ.๒๕๒๔ จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่า ๓,๔๐๙,๓๗๔ ไร่คิด เป็นร้อยละ ๔๘.๙๔ ของพื้นที่ทั้งจังหวัดในปี พ.ศ.๒๕๓๒ พื้นที่ป่าลดลงเหลือ ๓,๑๙๓,๑๒๔ ไร่หรือร้อยละ ๔๔.๔๓ พื้นที่ถูกบุกรุกถูกทำลายไปเรื่อยๆจนปี พ.ศ. ๒๕๔๑ พื้นที่ป่าลดลงเหลือประมาณ ๒,๙๙๔,๐๐๐ ไร่หรือร้อยละ ๔๑.๗๗ ของพื้นที่ทั้งหมดและตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นต้นมาได้มีการนำ เทคโนโลยีระบบสารสนเทศ (GIS) มาใช้ในการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดน่านพบว่าในปี พ.ศ.๒๕๔๑ จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่าไม้ ๔,๑๐๓,๔๔๐ ไร่หรือร้อยละ ๗๑.๑๘ โดยมีการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติขึ้น

^๑แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ ปี (พ.ศ. ๒๕๖๐ – ๒๕๗๙)

ครอบคลุมพื้นที่ในเขตต้นน้ำลำธารซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่อนุรักษ์จำนวน ๗ แห่งประกอบด้วยอุทยานแห่งชาติ ดอยภูคาอุทยานแห่งชาติแม่จริมอุทยานแห่งชาติขุนน่านอุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกินอุทยานเขานันทน์ท บรีอุทยานแห่งชาติขุนสถานและอุทยานแห่งชาติศรีน่านกับอีกวนอุทยานถ้ำผาตูบอีก ๑ แห่ง^๒ซึ่งในที่สุด เป็นการทำลายหากคูสิกลงไปสามารถวิเคราะห์เป็นรายตำบล ที่ยกตัวอย่างคือพื้นที่ป่าไม้อำเภอสันติสุข โดยเฉลี่ยป่าในจังหวัดหายไปแล้ว ๑ ใน ๔ ของป่าสงวน เฉพาะอำเภอสันติสุขหายไป ๓๓%ประชาชนส่วน ใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำการเพาะปลูกข้าวโพดนอกจากนี้ยังมีการทำนาในบริเวณที่ลุ่มปลูก พืชผักสวนครัวการเลี้ยงสัตว์ตั้งนั้นพื้นที่ส่วนใหญ่ในจังหวัดน่านจึงเป็นพื้นที่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติซึ่งมี ราษฎรเข้าทำกินอยู่เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์แต่ยังขาดความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ และปัจจัยสนับสนุนเช่นแหล่งน้ำความรู้ทางด้านการเกษตรของประชาชนและความไม่มั่นใจในกรรมสิทธิ์ ของตนซึ่งหากไม่มีการจัดการแก้ไขที่เหมาะสมอาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนอื่นที่มีความเกี่ยวข้องได้ตั้งนั้นจึงได้มีการเริ่มจัดตั้งโครงการป่าชุมชนในจังหวัดน่านและได้มีการ ดำเนินโครงการป่าชุมชนนับตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๓๐จนถึงปัจจุบันแล้วทั้งสิ้นเป็นพื้นที่ ๖๐๐,๐๐๐ ไร่ใน ๔๕๖ หมู่บ้าน ๘๘ ตำบล จาก ๑๔ อำเภอของจังหวัดน่าน การดำเนินการจัดตั้งโครงการป่าชุมชนในแต่ละ โครงการนั้นแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการใช้พื้นที่ป่าไม้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืนเพื่อ ประโยชน์ส่วนรวมของสังคมพื้นที่ป่าชุมชนเหล่านั้นต่างเกิดขึ้นจากการที่ประชาชนในชุมชนแต่ละชุมชน เห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ของตนทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันของประชาชนใน ท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดและรับทราบถึงปัญหาโดยประชาชนเหล่านี้ต่างได้เข้าร่วมกันในการดูแลรักษา พื้นที่ป่าแต่ละส่วนในชุมชนของตนซึ่งชุมชนมีความต้องการที่จะอนุรักษ์ไว้เป็นสมบัติของส่วนรวมโดยใน ปัจจุบันพื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดน่านเป็นพื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากทั้งหน่วยงานของรัฐและ เอกชนให้ประชาชนสามารถเข้ามาจัดการป่าชุมชนด้วยตนเองโดยนอกจากการใช้ประโยชน์ของประชาชน ในด้านการเก็บพืชสมุนไพรแล้วยังได้มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเช่นการทัศนศึกษาจากหน่วยงาน ภายนอกการสร้างศาลาการเรียนรู้ของป่าชุมชนการประชุมประชาชนทุกเดือนเพื่อรับทราบความคืบหน้า เกี่ยวกับพื้นที่ป่าชุมชนและการดูงานจากหน่วยงานภายนอกเพื่อเสริมความเข้มแข็งและการมีบทบาทของ ประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

จากเหตุผลดังกล่าวคณะผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดน่านที่เป็นป่าต้นน้ำที่ สำคัญนั้นยังคงถูกบุกรุกทำลายอย่างต่อเนื่องด้วยตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว ประเด็นที่ควรศึกษาคือ รูปแบบการจัดการป่าและส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน เพื่อฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำน่านที่ เสื่อมโทรม และส่งเสริมสัมมาชีพให้แก่เกษตรกรในพื้นที่เป้าหมายโดยใช้แนวคิดการจัดการการใช้ ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมและสมดุล ในการพัฒนาเศรษฐกิจ จากการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรความเป็นอยู่ที่มีความสุข แบบพอเพียง ใช้ประโยชน์พื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยว เป็นพื้นที่เกษตรเชิงคุณภาพ โดยปรับพื้นที่ลาดให้เป็น นาน้ำข้างแบบขั้นบันได เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวแต่ใช้พื้นที่น้อยลง จัดทำแหล่งน้ำเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้และ เลี้ยงปลา พื้นที่บางส่วนปรับเปลี่ยนไปปลูกต้นไม้ในรูปแบบวนเกษตร และการปลูกป่าธรรมชาติเพื่อ

^๒แผนพัฒนาจังหวัดน่าน (พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๖๑). หน้า ๔๐.

พื้นที่พระบรมนิเวศในภาพรวม รวมทั้งสร้างอาชีพเสริมที่เหมาะสมเพื่อสร้างรายได้ให้ราษฎรสามารถดำรงชีวิตอยู่โดยไม่บุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม ประกอบกับการวางแผนการติดตามประเมินผลการดำเนินการฟื้นฟู การกลับคืนความอุดมสมบูรณ์ในด้านนิเวศวิทยา

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน
- ๑.๒.๒ เพื่อพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน
- ๑.๒.๓ เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน
- ๑.๒.๔ เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย

๑.๓.๑ **ขอบเขตด้านพื้นที่**
คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๔ หมู่บ้าน ใน ๔ อำเภอในจังหวัดน่าน คือ หมู่บ้านดงป่าสัก อำเภอภูเพียง หมู่บ้านพงษ์ อำเภอสันติสุข หมู่บ้านหลวง อำเภอบ้านหลวง หมู่บ้านศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน

๑.๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เนื่องจากการศึกษาวิจัยในลักษณะของการส่งเสริมการเรียนรู้และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ของพุทธเกษตรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ของพื้นที่กรณีศึกษาใน ๔ หมู่บ้าน โดยมีเกณฑ์ดังนี้

๑. หมู่บ้าน/หน่วยงานที่เป็นแหล่งพุทธเกษตร สำคัญในระดับสูงทั้งในระดับชุมชนเป็นสถานที่ส่งเสริมการเรียนรู้และการเรียนรู้หมู่บ้านพุทธเกษตรที่เป็นรูปธรรม

๓. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล/หน่วยงานที่มีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้หมู่บ้านพุทธเกษตรรูปแบบต่างๆ เพื่อให้การส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคคลและสังคม ซึ่งคณะผู้วิจัยกำหนดในลักษณะของพื้นที่ใน หมู่บ้าน ภูมิภาค ดังนี้

- ๑) หมู่บ้านดงป่าสัก ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
- ๒) หมู่บ้านพงษ์ ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
- ๓) หมู่บ้านหลวง ตำบลสวด อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน
- ๔) หมู่บ้านศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน

ตารางที่ ๑.๑ ตารางจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยโดยจำแนกตามหมู่บ้าน

ชื่อหมู่บ้าน	ประชากร	คำนวณสูตร	กลุ่มตัวอย่าง
หมู่บ้านดงป่าสัก	๕๙๑	$๕๙๑ \times ๓๙๐ \div ๒,๐๓๓$	๑๑๓
หมู่บ้านพงษ์	๓๒๐	$๓๒๐ \times ๓๙๐ \div ๒,๐๓๓$	๖๑
หมู่บ้านหลวง	๓๙๑	$๓๙๑ \times ๓๙๐ \div ๒,๐๓๓$	๗๕
หมู่บ้านศิลาเพชร	๗๓๑	$๗๓๑ \times ๓๙๐ \div ๒,๐๓๓$	๑๔๐
จำนวนทั้งหมด	๒,๐๓๓	$๒,๐๓๓ \times ๓๙๐ \div ๒,๐๓๓$	๔๐๐

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงกำหนดประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

๑.๓.๓ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในเชิงคุณภาพ (Key Informant) ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

๑) ประชาชน/ผู้นำชุมชน/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยพบว่าในแต่ละหมู่บ้านจะมีประชาชน และบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๒) ประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัยในเชิงปริมาณ ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนดังกล่าวซึ่งเป็นประชาชนในพื้นที่จำนวน ๑๐๐ คนในแต่ละหมู่บ้าน

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบเนื้อหาในการศึกษานี้ ได้แก่ การพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านและ การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

๑.๓.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลาในการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดระยะเวลาการวิจัยระหว่างเดือนมกราคม – ธันวาคม ๒๕๖๑

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะ

หมู่บ้านพุทธเกษตร หมายถึง หมู่บ้านที่มีการดำเนินชีวิตด้วยวิถีแห่งทางสายกลาง เพื่อลดละการเบียดเบียน หรือเบียดเบียนทรัพยากรในพื้นที่ให้น้อยที่สุดโดยมีหลักธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสงบสุขทั้งทางกายและใจ

รูปแบบการจัดการ หมายถึง กระบวนการทำงานหรือกิจกรรมที่กลุ่มบุคคลในหมู่บ้านพุทธเกษตร ร่วมกันทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามแนวทางที่กำหนดไว้ ๕ ขั้นตอนประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบังคับบัญชาสั่งการ การประสานงาน และการควบคุม

การส่งเสริม หมายถึง การเกื้อหนุน ช่วยเหลือสนับสนุนให้ดีขึ้น

สัมมาชีพ หมายถึง การประกอบอาชีพ ภายใต้กรอบจริยธรรมที่มีสัมมาทิฐิเป็นตัวนำ กล่าวให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น หมายความว่า การทำมาหากินโดยไม่ได้เอากำไรสูงสุดเป็นตัวตั้ง หรือเป็นเป้าหมายสุดท้าย และต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคม คือความสุขของตน และคนทำงาน รวมถึงประโยชน์ของผู้บริโภค และผู้รับบริการเป็นหลัก โดยไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม และไม่มุ่งไปกระตุ้นตัณหาอันเป็นเหตุแห่งทุกข์

วิถีพุทธ หมายถึง แนวทางการดำเนินชีวิตของคนไทยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย วิถีพุทธ จึงเป็นแหล่งรวมความรู้เรื่องสังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ภูมิปัญญาของคนไทย การประพฤติ ปฏิบัติ การศึกษาอบรม และการสืบทอดวัฒนธรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบันโดยมีหลักการดังนี้ ๑) เน้นการพึ่งตนเอง ๒) การเน้นการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท ๓) การเน้นอธิษฐาน หรือการละเว้นจากการสร้างเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความรุนแรง ๔) การเน้นการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการงานที่เป็นประโยชน์สุจริต และมีมานะ อดทน หรือสัมมาอาชีวะ ๕) การเน้นการมา

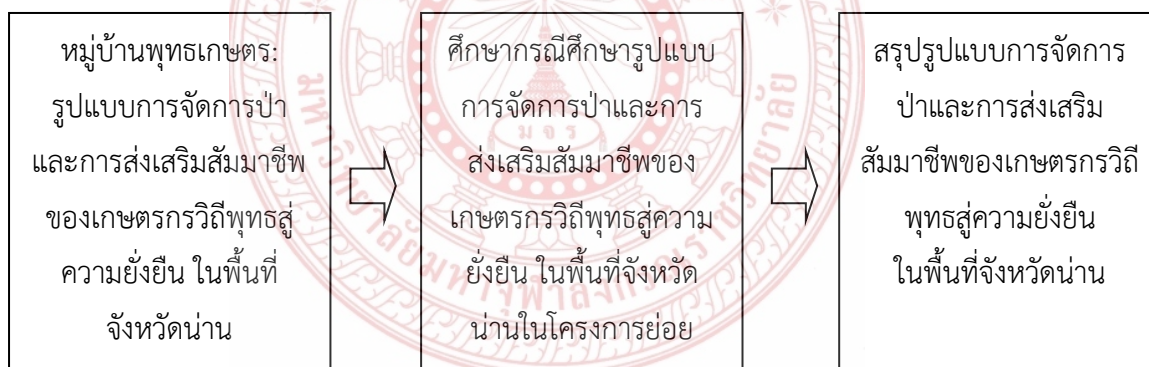
เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ๖) พยายามละกิเลสและความโลภ ๗) การเน้นความซื่อสัตย์สุจริต มีความละเอียดและเกรงกลัวการกระทำผิด

ความยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ การเพิ่มผลผลิต และการใช้หรือจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด รู้จักถนอมในการใช้ เพื่อให้มีไว้ใช้ การนำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้มีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดี โดยไม่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมนั้นด้อยประสิทธิภาพลง หรือกระทบกระเทือนต่อคนรุ่นหลัง และเป็นรูปแบบของการพัฒนาที่สนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคต ต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง และมีการดำเนินการสืบเนื่องรุ่นสู่รุ่น

จังหวัดน่าน หมายถึง พื้นที่ทำการวิจัย กรณีศึกษา จำนวน ๔ หมู่บ้าน ใน ๔ อำเภอในจังหวัดน่าน คือ หมู่บ้านดงป่าสัก อำเภอภูเพียง, หมู่บ้านพงษ์ อำเภอสันติสุข, หมู่บ้านหลวง อำเภอบ้านหลวง, หมู่บ้านศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน

๑.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ คณะวิจัยได้สร้างกรอบแนวคิดที่สำคัญของการศึกษาวิจัย ดังนี้

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑๖.๑ ได้เข้าใจหลักการอยู่ร่วมกันของชุมชนพุทธเกษตรกับป่าอย่างถูกต้อง ชัดเจน

๑๖.๒ ได้หลักพุทธเกษตรการแบ่งพื้นที่ป่าชุมชนและป่าการเกษตร ตามหลักการของแต่ละชุมชนได้อย่างชัดเจน

๑๖.๓ ได้หลักการและวิธีการนำหลักสัมมาชีพทางพุทธศาสนา และตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนำไปใช้เหมาะสมสำหรับอย่างเป็นรูปธรรม

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัย “หมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน” คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่อไปนี้เป็นกรอบในการศึกษา

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับสร้างเครือข่าย
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๓ แนวคิดการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ๒.๔ ภาครัฐและนโยบายของภาครัฐในการจัดการทรัพยากรป่าไม้
- ๒.๕ แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
- ๒.๖ แนวคิดเรื่องการเกษตรวิถีพุทธ
- ๒.๗ แนวคิดการพัฒนาสัมมาชีพตามวิถีพุทธ
- ๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายสังคม

การสร้างเครือข่ายทางสังคมเป็นสิ่งมนุษยชาติมีมาช้านาน เพราะมนุษย์มีการติดต่อสื่อสาร การประสานกันเพื่อพัฒนาและสร้างความเจริญให้แก่ ตนเอง กลุ่มและองค์กร ในการศึกษาวิจัยการสร้างเครือข่ายเกษตร สัมมาชีพจังหวัดน่าน นั้นผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับแนวการสร้างเครือข่ายทางสังคม สังคมเครือข่ายจึงเป็นรูปแบบขององค์กรที่มีการประมวลผลและการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกัน โดยมีเครือข่ายสังคมและเครือข่ายของสื่อเป็นโครงสร้างพื้นฐานขององค์กรในทุกระดับเช่นระดับบุคคล ระดับกลุ่มหรือองค์กร และระดับสังคมโดยเครือข่ายเหล่านี้มีความเชื่อมโยงระหว่างหน่วย โดยในบางองค์กรมีเครือข่ายทางเทคโนโลยีเป็นโครงสร้างพื้นฐาน นอกจากนี้ น้ำทิพย์ วิภาวิน^๑ ยังได้กล่าวสรุปถึงแนวคิดเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า เครือข่ายเป็นกลุ่มขององค์กรในระบบที่ซับซ้อนตามธรรมชาติและตามสภาพสังคม เครือข่ายจึงเป็นโครงสร้างซึ่งทำหน้าที่จัดการระบบ ทฤษฎีเครือข่ายจึงประกอบด้วยทฤษฎีโครงสร้างและทฤษฎีระบบ เครือข่ายเกิดขึ้นทั้งในส่วนของโลกที่ซับซ้อนและระบบมีชีวิต (living system) ทุกระดับ ตัวอย่างเช่น ระบบนิเวศ (ecosystem) ของพื้นผิวโลกและพืช การเชื่อมโยงของแม่น้ำเป็นเครือข่ายที่แตกสาขา การแตกตัวของเซลล์ในสิ่งมีชีวิต ระบบประสาท การไหลของเลือด รวมถึง DNA และโมเลกุล ซึ่งความสลับซับซ้อนนั้นเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ ทั้งนี้กลไกของระบบประสาทที่ใหญ่ที่สุดคือสมองของมนุษย์ นักวิทยาศาสตร์จึงมีข้อถกเถียงว่าจิตใต้สำนึกของมนุษย์นั้นเกิดจากความเชื่อมโยงของระบบประสาท^๒ มนุษย์ได้สร้างเครือข่ายสังคมมาเป็นเวลานานแล้วตั้งแต่มีการสื่อสารด้วยการพูด โดยองค์ประกอบของเครือข่ายมีหน่วยของสังคมที่เป็นบุคคล กลุ่มหรือองค์กร และสังคม และมี

^๑ น้ำทิพย์ วิภาวิน, เครือข่ายสังคมในสังคมเครือข่าย ว. วิจัยสมาคมห้องสมุดฯ,ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ ก.ค.-ธ. ค. ๒๕๕๘.

^๒ Edelman, G. M. and Tononi, G. (๒๐๐๐). A universe of consciousness: How matter becomes imagination. New York: Basic Books.

การเชื่อมโยงโดยการปฏิสัมพันธ์ด้วยการสื่อสาร ตัวอย่างสำคัญของ เครือข่ายทางเทคนิค เช่น ถนนแม่น้ำ ลำคลอง การสื่อสารและโทรคมนาคม เครือข่ายอินเทอร์เน็ต ต่อมาจึงมีเครือข่ายของสื่อในรูปแบบสัญลักษณ์ และการสื่อสารข้อมูลระหว่างผู้รับสารและผู้ส่งสาร ดังนั้นทั้งเครือข่ายสังคม เครือข่ายทางเทคนิคและ เครือข่ายของสื่อจึงเป็นโครงสร้างพื้นฐานของสังคมเครือข่าย

๒.๑.๑ ความหมายของเครือข่าย

เสรี พงศพิศ^๓ กล่าวว่า “ เครือข่าย ” คือขบวนการสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคล กลุ่มองค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์และความต้องการบางอย่างร่วมกัน รวมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างโดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน

ชนิภูงา กาญจนรังษิณนท^๔ กล่าวว่าเครือข่าย คือกลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยน ขาวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดรูปหรือจัดระเบียบโครงสร้างที่คนหรือองค์กร สมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระกิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมกัน หรือแลกเปลี่ยนซึ่ง กันและกัน และการเป็นสมาชิกเครือข่ายไม่มีผลกระทบต่อความเป็น อิสระ หรือความเป็นตัวของตัวเอง ของคน หรือองค์กรนั้นๆ

นฤมล นิราทร^๕ เสนอว่าเครือข่ายหรือ Network มีความหมายได้หลายลักษณะ ซึ่งหากมองในเชิงโครงสร้างเครือข่าย หมายถึง กลุ่มของจุดต่างๆ ซึ่งเชื่อมโยงต่อกันด้วยเส้นโดยจุดต่างๆ คือบุคคลหรือ กลุ่ม ส่วนเส้นที่เชื่อมนี้คือ ความสัมพันธ์ที่บุคคลหรือกลุ่มต่างๆ มีต่อกัน

วีระศักดิ์ เครือเทพ^๖ ให้ความหมายเครือข่ายในทางรัฐประศาสนศาสตร์ว่า คือ การจัดรูปแบบ ความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างของการทำงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ตั้งแต่สองหน่วยงานขึ้นไป ซึ่งอาจเป็น หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชนหรือองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อร่วมมือร่วมใจกันดำเนินภารกิจของ สาธารณะบางประการ โดยมีองค์กรภาครัฐเป็นแนวหลักของเครือข่าย ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดง เหล่านี้เป็นไปในลักษณะที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นทางการและไม่ เป็นทางการ โดยมีเป้าหมายของความร่วมมือก็เพื่อต้องการแก้ไขปัญหาสาธารณะบางประการร่วมกัน ซึ่งเป็นปัญหาที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งมีอาจดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จได้โดยลำพัง

๒.๑.๒ ความหมายของเครือข่ายสังคม (social network)

เครือข่ายสังคมเป็นประเภทหนึ่งของเครือข่ายที่เป็นระบบทางสังคมที่เชื่อมโยงกันด้วย ความสัมพันธ์หมายถึง กลุ่มของบุคคลหรือตัวแสดง (individual หรือ actor) ที่มีความสัมพันธ์กัน โดยมี ๓ องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่

- ๑) กลุ่มของบุคคลหรือตัวแสดง

^๓เสรี พงศพิศ,เครือข่าย, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทยาการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๘.

^๔ชนิภูงา กาญจนรังษิณนท, การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยองค์กรเครือข่าย, วารสารพัฒนาชุมชน ,ปีที่ ๓๘ ฉบับที่๙ (กันยายน), ๒๕๔๒, หน้า ๒๖ – ๓๐.

^๕นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน : ขอควรพิจารณาบางประการ, (มหาวิทยาลัยธรรม ศาสตร์:กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๓), หน้า ๖.

^๖วีระศักดิ์ เครือเทพ, เครือข่าย: นวัตกรรมการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐).

๒) แต่ละบุคคลมีกลุ่มแอดริบิวต์(เพื่ออธิบายคุณลักษณะ

๓) กลุ่มของจุดเชื่อมโยงบอกความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล^๗

เครือข่ายสังคม จึงเป็นโครงสร้างของสังคมที่สร้างขึ้นจากกลุ่มบุคคลของสังคม (เช่น บุคคลหรือองค์กร) และกลุ่มของ ๒ กลุ่มที่เชื่อมโยงกัน ภาพรวมของเครือข่ายสังคมทำให้มีวิธีการวิเคราะห์โครงสร้างเอ็นตีตี้ของสังคมเช่นเดียวกับหลายๆทฤษฎีที่อธิบายรูปแบบของโครงสร้างสังคมการศึกษาโครงสร้างเหล่านี้ใช้การวิเคราะห์เครือข่ายที่ระบุรูปแบบของแต่ละแห่งและของโลก ระบุหน่วยที่มีอิทธิพลต่อกันและตรวจสอบความเคลื่อนไหวของเครือข่าย เครือข่ายทางสังคม จึงเป็นการรวมตัวของกลุ่มของสมาชิกของเครือข่าย (nodes) ที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันโดยมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ความเป็นเพื่อน ญาติพี่น้อง ผู้ร่วมงานการพูดคุย การให้คำแนะนำ การให้ความไว้วางใจ การแลกเปลี่ยนสารสนเทศ การติดต่อสื่อสารผ่านอีเมลและสื่อสังคมออนไลน์การให้ความร่วมมือ ความเป็นผู้แต่งร่วม และการอ้างอิงผลงานวิจัย เป็นต้น^๘ สมาชิกเครือข่ายอาจเป็นได้ทั้งมนุษย์ที่เป็นปัจเจกบุคคล คณะบุคคล หรือสิ่งต่างๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ก็ได้เช่น องค์กร สถาบัน บทบาทหน้าที่ ตำแหน่ง สัตว์เลี้ยงของ บทความวารสารและเว็บเพจ เป็นต้น ส่วนเนื้อหาของทรัพยากรที่แลกเปลี่ยนไหลเวียนระหว่างกันเครือข่ายทางสังคมมีได้หลายชนิดทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้เช่น สินค้า วัตถุดิบ บริการ เงิน และทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้เช่น ข้อมูล สารสนเทศ การสื่อสาร ความเชื่อ และอิทธิพลทางสังคม เป็นต้น^๙

เมื่อเครือข่ายสังคม เป็นกลุ่มของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กัน การวิเคราะห์เครือข่ายสังคมจึงเน้นที่บุคคลที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงแต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้าด้วยกันเป็นจุดสำคัญ การวิเคราะห์เครือข่ายสังคมจึงไม่เพียงเป็นวิธีการวิเคราะห์ แต่เป็นกลุ่มของทฤษฎี โมเดลและการประยุกต์ที่อธิบายแนวคิดของความสัมพันธ์และกระบวนการ ความสัมพันธ์ที่อธิบายโดยการเชื่อมโยงระหว่างหน่วยของแต่ละบุคคล เช่น ครู นักเรียน เขตพื้นที่การศึกษา เป็นต้น เรียกว่าเป็นแนวคิดของการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม นอกเหนือจากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์แล้ว การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม ยังเกี่ยวข้องกับการที่แต่ละบุคคลและการกระทำของแต่ละบุคคลเป็นอิสระ การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นโอกาสของการแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างกัน รูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นโครงสร้างสังคมที่เกิดสภาพแวดล้อมที่ให้โอกาสแต่ละบุคคล และรูปแบบเครือข่ายสังคมทำให้เกิดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

๒.๑.๓ ระดับของเครือข่ายสังคม

เครือข่ายสังคม เป็นระบย่อยของสังคม ที่สนับสนุนโดยเครือข่ายของสื่อ (media network) มีในทุกระดับจำแนกได้เป็น ๔ ระดับ^{๑๐} ดังนี้

^๗ Wasserman, S. and Faust, K. (๑๙๙๔). Social Network Analysis : Methods and Applications. Cambridge: Cambridge University Press.

^๘ รุจเรชา วิทยาอุทตติกุล, การพัฒนาแบบจำลองเครือข่ายสังคมเพื่อการเพิ่มผลผลิตงานวิจัยในมหาวิทยาลัยวิจัยไทย, *ดัชนีนิพนธ์หลักสูตรสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์*, (มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๗).

^๙ อ่างซำ รุจเรชา วิทยาอุทตติกุล, การพัฒนาแบบจำลองเครือข่ายสังคมเพื่อการเพิ่มผลผลิตงานวิจัยในมหาวิทยาลัย วิจัยไทย, *ดัชนีนิพนธ์หลักสูตรสารสนเทศศาสตร์ สาขาวิชาศิลปศาสตร์*, (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๗).

^{๑๐} อ่างซำ Dijk, J.V. (๒๐๐๖). The network society. London: SAGE Publications.

๑) ระดับความสัมพันธ์ของแต่ละบุคคล (individual relations) โดยแต่ละคนจะสร้างจุดเชื่อมกับสมาชิกในครอบครัว เพื่อน คนคุ้นเคย เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน และอื่นๆ ระดับนี้จะได้รับ การสนับสนุนจากเครือข่ายของสื่อและอินเทอร์เน็ต

๒) ระดับความสัมพันธ์ของกลุ่มและองค์กร เป็นการเชื่อมโยงของกลุ่มถาวรและชั่วคราวโดยใช้ เครือข่ายคอมพิวเตอร์และโทรคมนาคม (group and organizational relations)

๓) ระดับความสัมพันธ์ของสังคม (societal relations) เป็นระดับความสัมพันธ์ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับองค์กรที่ทำให้เกิดสังคมที่มีการเชื่อมโยง โดยใช้เครือข่ายของสื่อ ความสัมพันธ์ ของระดับนี้ ทำให้เกิดเศรษฐกิจเครือข่าย หรือเศรษฐกิจใหม่

๔) ระดับความสัมพันธ์ของโลก (global relations) เป็นระดับความสัมพันธ์ของสังคมทั่วโลก และองค์การระหว่างประเทศ

สำหรับในประเทศไทย การสร้างเครือข่ายการทำงาน เป็นวิธีการทำงานที่ได้รับความนิยมทั้ง ในภาคธุรกิจ และในการทำงานเชิงพัฒนาสังคม ซึ่งในโลกธุรกิจนั้น แนวความคิดของระบบเครือข่ายได้ เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ โดยเริ่มจากธุรกิจของการจัดหางานทำ และการสรรหาบุคคลที่เหมาะสม สำหรับในทางสังคมวิทยา เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Network) อย่างหนึ่ง ที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก มีความเป็นรูปธรรม มองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มี ขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นหรือมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ ซึ่งการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะเห็นเป็นรูปธรรมของเครือข่ายมี ๓ ลักษณะ คือ เครือข่ายการ แลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสารและเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มี โครงสร้างแน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคนหรือกลุ่มองค์กร ต่างก็ เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอกัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความ ซับซ้อนกว่ากลุ่มหรือองค์กรมากนัก^{๑๑}

แนวทางการวิเคราะห์เครือข่ายสามารถนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งต่างๆได้ ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับโลก สรรพสิ่งต่างๆที่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ เราเรียกว่า จุด (Node) ถ้ามีการเชื่อมโยงระหว่างจุดต่างๆ ความสัมพันธ์ (Relationships) ของจุดเหล่านี้ก็คือ เครือข่าย (Network) ซึ่งความสัมพันธ์ที่ดี จะสามารถทำให้บุคคลในองค์กรมีการเชื่อมโยงประสานงาน กันและกันที่ดีขึ้น รวมทั้งสามารถดึงทรัพยากรของแต่ละองค์กรมาประสานเชื่อมโยงกันเพื่อให้เกิด ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในปัจจุบันนี้มีองค์กรจำนวนมากตระหนักว่าเครือข่ายเป็น เครื่องมือที่มีคุณค่าในการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารระหว่างกันขององค์กรที่มีวัตถุประสงค์คล้ายคลึงกัน หรือเกี่ยวข้องกันให้ได้ประโยชน์สูงสุดภายใต้ทรัพยากรที่จำกัด

การสร้างเครือข่ายในการทำงานเชิงพัฒนา มีแนวโน้มที่จะเป็นการสร้างเครือข่ายระหว่าง องค์กรที่ทำงานพึ่งพิงซึ่งกันและกัน มากกว่าที่จะแข่งขันกัน ทฤษฎีและแนวคิดที่อธิบายการสร้าง เครือข่ายการทำงาน ได้แก่

^{๑๑} กรมการพัฒนาชุมชน, โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืนโดยการพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยงการทำงานกับเครือข่ายภาคประชาชนในระดับตำบล/อำเภอ/จังหวัด, ๒๕๔๗.

๑) ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) อธิบายถึงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน ดังนั้น เหตุผลหลักที่จะทำให้เครือข่ายเกิดขึ้นได้โดยสมัครใจ ก็คือ แต่ละฝ่ายมองเห็นประโยชน์ที่ตนจะได้รับจากการเข้าร่วมเครือข่าย ซึ่งจะนำไปสู่ความเต็มใจที่จะประสานกันหรือเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

๒) แนวคิดการรวมพลัง (Synergy) เป็นการผนึกกำลังในลักษณะที่มากกว่า $๑+๑ = ๒$ แต่ต้องเป็น $๑+๑ > ๒$ หมายความว่า การรวมพลังกันทำงานนำไปสู่ผลลัพธ์ที่มีคุณค่าหรือเข้ม แข็งมากกว่าการที่แต่ละองค์กรจะทำงานโดยโดดเดี่ยว

ในระบบเครือข่ายแบ่งความสัมพันธ์ออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ภายในองค์กรและภายนอกองค์กร นอกจากนี้ยังแบ่งตามลักษณะกลุ่มได้ออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ๆ คือ ความสัมพันธ์ในลักษณะส่วนบุคคลและลักษณะกลุ่มคน ลักษณะของความสัมพันธ์ภายในที่เป็นบุคคล ได้แก่ ความสัมพันธ์กับหัวหน้างาน เพื่อนร่วมงาน ผู้ใต้บังคับบัญชา สมาชิกของทีม ผู้อำนวยการ เป็นต้น สำหรับความสัมพันธ์ภายในที่เป็นกลุ่มคน ได้แก่ ความสัมพันธ์กับหน่วยงาน ทีมงาน แผนก กรม กอง สำนักงาน สมาคม เป็นต้น ส่วนความสัมพันธ์ภายนอกที่เป็นส่วนบุคคล ได้แก่ ความสัมพันธ์กับลูกค้า ผู้ส่งของ นักลงทุน ผู้นำสหภาพแรงงาน ข้าราชการ เป็นต้น ในลักษณะของกลุ่ม ได้แก่ ความสัมพันธ์กับกลุ่มลูกค้า กลุ่มผู้ส่งของ กลุ่มนักลงทุน กลุ่มสหภาพแรงงาน สมาคมการค้าต่างๆ

ตารางที่ ๒.๑ การสร้างเครือข่ายเกิดจากหลักการพื้นฐาน

	ภายในองค์กร	ภายนอกองค์กร
บุคคล	หัวหน้างาน เพื่อนร่วมงาน ผู้ใต้บังคับบัญชา สมาชิกของทีม ผู้อำนวยการ	ลูกค้า ผู้จัดส่งวัตถุดิบ นักลงทุน ผู้นำสหภาพแรงงาน ข้าราชการ
กลุ่มคน	หน่วยงาน / ทีมงาน ฝ่าย แผนก กอง สำนักงาน กรม สมาคม	กลุ่มลูกค้า กลุ่มผู้ส่งของ กลุ่มนัก ลงทุน กลุ่มสหภาพ กลุ่มชุมชน

การสร้างเครือข่ายเกิดจากหลักการพื้นฐาน ดังนี้
 มนุษย์ทุกคนมีความต้องการพื้นฐานที่จะติดต่อสัมพันธ์กัน
 บุคคล หรือ องค์กร มีแนวโน้มที่จะทำในสิ่งที่พวกเขาถูกคาดหวังไว้
 บุคคล หรือ องค์กร มีแนวโน้มที่จะเข้าร่วมสมาคมกับบุคคลอื่นๆ ที่ชอบหรือมีกิจกรรมที่
 เหมือนกับพวกเขา

มีการดำเนินงานช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกันและกันอยู่ตลอดเวลา ทำให้มีความสัมพันธ์ที่ติดต่อกันมีแนวโน้มว่า ทุกคนมีเครือข่าย ซึ่งขอบเขตของการติดต่ออาจเป็นการติดต่อโดยตรงระหว่างกันหรือผ่านเครือข่ายอื่นๆ ที่สามารถสื่อถึงกันได้

ความสัมพันธ์ระหว่างกันขององค์กร หรือบุคคลอาจเป็นความสัมพันธ์ที่อ่อนแอหรือแข็งแรง ซึ่งการติดต่อสัมพันธ์กันอาจเป็นไปในเชิงมุ่งเน้นข้อตกลง หรือในเชิงมุ่งเน้นความสัมพันธ์ สำหรับความสัมพันธ์ที่มุ่งเน้นข้อตกลงนั้น ทุกคนจะมุ่งไปที่ผลประโยชน์ของตนเองสูงสุด ดังนั้น การทำงานที่

เน้นสัมพันธภาพและความยั่งยืนที่ยาวนานจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริงใจ และความน่าเชื่อถือของทั้ง ๒ ฝ่าย นักมนุษยวิทยา ได้กล่าวไว้ว่า การแลกเปลี่ยนทรัพยากรร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นหลักการพื้นฐานของวัฒนธรรมความเป็นเพื่อน

๒.๑.๔ ลักษณะเครือข่าย

นฤมล นิราทร^{๑๒} ได้กล่าวถึงลักษณะของเครือข่ายไว้ดังนี้

๑) เครือข่ายมีลักษณะเป็นโครงสร้างทางความคิด (Cognitive Structure) ไม่วางจะพัฒนาไปถึงระดับใดบุคคลที่เกี่ยวข้องในองค์กรเครือข่าย จะมีกรอบความคิดที่เกี่ยวกับองค์กรเครือข่ายใกล้เคียงกันในด้านความรู้ความสามารถความคาดหวังต่อเครือข่าย

๒) องค์กรเครือข่ายไม่มีลำดับชั้น (Hierarchy) การเชื่อมโยงระหว่างองค์กรเครือข่าย เป็นไปในลักษณะแนวราบ แต่ละองค์กรเป็นอิสระต่อกันแต่ระดับความเป็นอิสระของแต่ละองอาจไม่เท่ากัน

๓) องค์กรเครือข่ายมีการแบ่งงานกันทำ (Division of labour) การที่องค์กรเขามาารวมเป็นเครือข่ายกันเพราะส่วนหนึ่งคาดหวังการพึ่งพาแลกเปลี่ยนความสามารถระหว่างกันดังนั้นหากองค์กรใดไม่สามารถแสดงให้เห็นเป็นประจักษ์ก็อาจหลุดจากเครือข่ายได้ ในทางตรงกันข้ามหากใดแสดงความสามารถจะนำไปสู่การพึ่งพิงและขึ้นต่อกัน

๔) ความเข้มแข็งขององค์กรที่รวมกันเป็นเครือข่ายจะนำไปสู่ความเข้มแข็งโดยรวมของเครือข่าย ดังนั้น การพัฒนาของแต่ละองค์กรเครือข่ายจึงเป็นสิ่งสำคัญ

๕) องค์กรเครือข่ายกำหนดบริหารจัดการกันเอง (Self – regulating) ในการทำงานร่วมกันในลักษณะแนวราบ จำเป็นต้องมีความสมานฉันท์ โดยผ่านกระบวนการทางประชาธิปไตยโดยตรง ซึ่งหมายถึงการตอรองตกลงระหว่างองค์กรเครือข่ายเกี่ยวกับการบริหารจัดการภายในเพื่อให้เครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้

๖) ความสำเร็จขององค์กรเครือข่ายมิใช่จะไดมาเพียงชั่วข้ามคืนแต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการบมเพาะความสัมพันธ์ ความศรัทธา และความไวเนื้อเชื่อใจ ตลอดจนสร้างกรอบทางความคิดเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การแก้ปัญหาารวมกันอย่างสร้างสรรค์รวมทั้งการดำเนินการร่วมกัน ระหว่างองค์กรเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

เสรี พงศพิศ^{๑๓} สรุปไว้ว่าเครือข่ายทุกประเภท ทุกแบบทุกเครือข่ายมีลักษณะร่วมกัน ๕ ประการดังนี้

๑) เป็นกลุ่มองค์กรหรือบุคคลที่มาร่วมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์และความสนใจที่ตั้งขึ้นร่วมกัน

๒) เป็นเวทีเพื่อกิจกรรมทางสังคม โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

๓) ดำรงอยู่ได้ยาวนาน ดวยการสื่อสารแบบใดแบบหนึ่งที่ต่อเนื่องไม่ใช่แบบเฉพาะกิจ

๔) สมาชิกมีความรู้สึกผูกพันกับโครงสร้างที่พัฒนาขึ้นมาร่วมกันและร่วมกันรับผิดชอบ

๕) มีฐานอยู่ที่ความเป็นเจ้าของร่วมกันและความมุ่งมั่นที่จะทำตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ร่วมกัน รวมทั้งเครื่องมือหรือวิธีการในการดำเนินการที่คิดไว้ร่วมกัน

^{๑๒}นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ขอควรพิจารณาบางประการ, หน้า ๒๑.

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

๒.๑.๕ องค์ประกอบสำคัญของการก่อเกิดเครือข่าย

พระมหาสุทิตย อาภากรโร^{๑๔} กล่าววาทะประกอบของเครือข่าย มีดังนี้

๑) หน่วยชีวิตหรือสมาชิก หน่วยชีวิตและสมาชิกเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นของความเป็นเครือข่ายที่สร้างระบบปฏิสัมพันธ์โดยหน่วยชีวิตและแต่ละปัจเจกบุคคล จะดำเนินการสานต่อเพื่อหาแนวร่วมในการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ร่วมกัน ตามหลักของธรรมชาติที่ทุกสรรพสิ่งจะต้องพึ่งพาอาศัยและสร้างกระบวนการที่สืบเนื่อง เพื่อรักษาความเป็นไปของชีวิต ดังนั้น หน่วยชีวิตหรือสมาชิกในองค์กรนั้น จะเป็นองค์ประกอบหลักที่จะก่อให้เกิดความเป็นเครือข่าย

๒) จุดมุ่งหมายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งเพราะหากวาบุคคลกลุ่ม องค์กร มารวมกันเพียงเพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไร้ความมุ่งมั่นหรือจุดมุ่งหมายร่วมกัน ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอาจกล่าวได้ว่า เป็นเครือข่าย เพราะความเป็นเครือข่ายจะต้องมีความหมายถึง “การรวมกันอย่างมีจุดหมาย” เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งโดยมีวัตถุประสงค์และกระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น

๓) การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึกการที่แต่ละหน่วยชีวิตหรือการที่แต่ละบุคคลมารวมกันสิ่งที่ยึดโยงสิ่งต่างๆเข้าด้วยกัน คือ การทำหน้าที่ต่อกันและกระทำอย่างมีจิตสำนึก เพราะหากขาดจิตสำนึกต่อส่วนรวมที่มาจากส่วนลึกภายในจิตใจของตนแล้ว กระบวนการนั้นจะเป็นเพียงการจัดตั้งและเรียกร้องผลประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น

๔) การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน โดยองค์ประกอบของความเป็นเครือข่าย สิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้ คือการมีส่วนร่วม การพึ่งพาอาศัยและการแลกเปลี่ยนความรู้การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆของสมาชิกจะเป็นปัจจัยที่หนุนเสริมให้เครือข่ายนั้นมีพลังมากขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมจะทำให้สมาชิกมีความรู้สึกว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากันมากขึ้น นอกจากนี้ในระบบความสัมพันธ์ของเครือข่าย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ก็มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะนำไปสู่การให้และการรับ รวมถึงการระดมทรัพยากรเพื่อให้ภารกิจที่เครือข่ายดำเนินการนั้นบรรลุเป้าหมายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จึงเป็นแนวคิดกระบวนการและวิธีการของการจัดการเครือข่าย

๕) ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร ถากล่าวถึงเครือข่ายว่าเป็นความสัมพันธ์ที่โยงใยกันแล้ว สิ่งที่มีความสำคัญต่อเครือข่ายคือข้อมูลและการสื่อสารระหว่างกัน นับตั้งแต่การสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคลกลุ่มกับกลุ่ม และระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยกระบวนการสื่อสารนั้นจะช่วยให้สมาชิกในเครือข่ายเกิดการรับรู้ เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานและช่วยรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน

อัลเทอร์ และ เฮ้จ (Alter and Hage)^{๑๕} ได้ให้แนวคิดไว้ว่า ลักษณะของเครือข่ายมีดังนี้

๑. เครือข่ายมีลักษณะเป็นโครงสร้างทางความคิด (Cognitive Structures) ไม่ว่าจะพัฒนาไปถึงระดับใด บุคคลที่เกี่ยวข้องในองค์กรเครือข่ายจะมีกรอบความคิดเกี่ยวกับองค์กรเครือข่ายใกล้เคียงกันในด้านความรู้ ความสามารถ ความคาดหวังต่อเครือข่าย

^{๑๔}พระมหาสุทิตย อาภากรโร,เครือข่ายธรรมชาติความรู้: และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘-๕๐.

^{๑๕} Aler, Cathrin and Hage, Jerald, *Organization Working Together*, California : Sage, ๑๙๙๓, p ๒๓๘.

๒. องค์กรเครือข่ายไม่มีลำดับชั้น (Hierarchy) การเชื่อมโยงระหว่างองค์กรเครือข่ายเป็นไปในลักษณะแนวราบ แต่ละองค์กรเป็นอิสระต่อกัน แต่ระดับความเป็นอิสระของแต่ละองค์กรอาจไม่เท่ากัน

๓. องค์กรเครือข่ายมีการแบ่งงานกันทำ (Division of Labors) การที่องค์กรเข้าร่วมเป็นเครือข่ายเพราะส่วนหนึ่งคาดหวังการพึ่งพิงและเปลี่ยนความสามารถระหว่างกัน ดังนั้นหากองค์กรใดไม่สามารถแสดงความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์ก็อาจหลุดออกจากเครือข่ายได้ ในทางตรงกันข้าม หากได้แสดงความสามารถก็จะนำไปสู่การพึ่งพาการแบ่งงานกันทำ ทั้งยังเป็นการลดโอกาสที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งจะแสดงอำนาจเหนือเครือข่ายด้วย

๔. ความเข้มแข็งขององค์กรการร่วมกันเป็นเครือข่ายจะนำไปสู่ความเข้มแข็ง โดยรวมของเครือข่าย ดังนั้นการพัฒนาของแต่ละองค์กรเครือข่ายจึงเป็นสิ่งสำคัญ

๕. องค์กรเครือข่ายกำหนดการบริหารจัดการตนเอง (Self - Regulating) ในการทำงานร่วมกันในลักษณะแนวราบ จำเป็นต้องมีความสมานฉันท์โดยผ่านกระบวนการทางประชาธิปไตย หมายถึง การตกลงระหว่างองค์กรเครือข่ายที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการภายใน เพื่อให้เครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้

๖. ความสำเร็จขององค์กรเครือข่ายมิใช่จะได้มาเพียงชั่วข้ามคืน แต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการบ่มเพาะความสัมพันธ์ ศรัทธา และความไว้วางใจ เชื่อใจ ตลอดจนการสร้างกรอบทางความคิดเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ รวมทั้งการดำเนินการร่วมกันระหว่างองค์กรอย่างต่อเนื่อง

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^{๑๖} ได้กล่าวว่า องค์ประกอบของเครือข่าย มีดังนี้

๑) การรับรู้มุมมองร่วมกัน (Common Perception) สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่ายต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุผลการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย อาทิ มีความเข้าใจในปัญหา และมีสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน มีประสบการณ์ในปัญหาาร่วมกัน มีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพัน ในการดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาคความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายมีความต่อเนื่อง เพราะหากสมาชิกไม่มีความเข้าใจในการเข้าร่วมเป็นเครือข่ายจะทำให้การประสานงาน และการขอความร่วมมือในการดำเนินการเป็นไปอย่างยากลำบาก เพราะต่างคนต่างก็ใช้กรอบการมองโลกคนละกรอบเหมือนใส่แว่นตาค้นคนละสี ย่อมมองปัญหาหรือความต้องการที่เกิดขึ้นไปคนละทิศทาง แต่มิได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายไม่สามารถจะมีความคิดเห็นแตกต่างกัน เพราะมุมมองที่แตกต่างย่อมมีประโยชน์ช่วยให้เกิดการสร้างสรรค้ในการทำงาน แต่ความคิดที่แตกต่างนี้สมาชิกเครือข่ายยอมรับกัน มิฉะนั้นความแตกต่างที่มีอยู่จะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

๒) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common Vision) วิสัยทัศน์ร่วมเป็นการมองเห็นภาพของจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกันและการมี

^{๑๖} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย : กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ซัคเซสมิเดีย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๓.

เป้าหมายที่จะไปด้วยกันจะช่วยทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวมีพลัง เกิดเอกภาพและช่วยบรรเทาความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองความคิดที่แตกต่างลงไปได้ในทางตรงข้าม เมื่อใดที่วิสัยทัศน์หรือเป้าหมายส่วนตัวขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่ายพฤติกรรมการปฏิบัติของสมาชิกก็จะเริ่มแตกต่างจากสิ่งที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้นแม้ว่าวิสัยทัศน์ร่วมกันเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการสร้างให้เกิดขึ้น แต่ก็จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นให้ได้และสมาชิกของเครือข่ายก็ควรมีวิสัยทัศน์ย่อยส่วนตัว ที่สอดคล้องไปด้วยกันกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายแม้อาจไม่ได้ซ้อนทับอย่างแนบสนิทกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย แต่อย่างน้อยก็ควรสอดรับไปในทิศทางเดียวกัน

๓) การเกิดผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (Mutual Interests/Benefits) เครือข่ายเกิดจากที่สมาชิกแต่ละคนมีความต้องการของตนเอง แต่ความต้องการเหล่านั้นจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ความจำกัดนี้ทำให้เกิดการรวมตัวกันบนฐานของผลประโยชน์ร่วมที่มากเพียงพอจะดึงดูดใจให้รวมเป็นเครือข่าย ดังนั้น การรวมเป็นเครือข่ายจึงต้องตั้งอยู่บนฐานของผลประโยชน์ที่มีร่วมกัน ซึ่งผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน อาทิ เกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับโอกาสในความก้าวหน้า ความสุข ความพึงพอใจ ฯลฯ กล่าวโดยสรุปก็คือ การที่จะดึงใครเข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการเครือข่ายจำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม และในหลายกรณีอาจเป็นการพิจารณาล่วงหน้าก่อนที่เขาจะร้องขอด้วยซ้ำแม้ผลประโยชน์ที่แต่ละคนได้รับอาจมาน้อยแตกต่างกัน แต่ทุกคนได้รับผลประโยชน์ เมื่อใดสมาชิกได้รับประโยชน์ร่วมหรือเมื่อเขาคิดคำนวณแล้วเขาเสียมากกว่าได้เขาก็จะเริ่มถอยตัวเองออกจากเครือข่ายไปหรือเมื่อเขาได้รับการสนองตอบต่อความต้องการที่มีอย่างสมบูรณ์แล้ว เขาก็จะออกไปจากเครือข่ายในที่สุด ประเด็นสำคัญอีกประการ ก็คือผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับต้องเพียงพอสำหรับเขาในการที่จูงใจให้เข้ามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติจริง โดยไม่ได้มีส่วนร่วมแบบประดับที่มีเพียงตำแหน่งหรือรายชื่อในเครือข่ายแต่ไม่มีการเข้าร่วมปฏิบัติจริงในเครือข่าย

๔) การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (All Stakeholders Participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย นับเป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมทุกฝ่ายในเครือข่าย (All Stakeholders in Network) ย่อมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจและร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้นสถานะของสมาชิกในเครือข่ายจึงควรเป็นไปในลักษณะของความเท่าเทียมกัน (Equal Status) ในฐานะของ “หุ้นส่วน” (Partner) ของเครือข่าย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบที่เท่าเทียมกันแทนความสัมพันธ์ในแนวตั้ง หมายความว่า หากรวมตัวเป็นเครือข่ายเกิดขึ้นระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ ก็ต้องวางสถานะของตนเองเทียบเท่ากับประชาชนในฐานะของสมาชิกเครือข่ายมิใช่การวางตัวเป็นเจ้านายเหนือประชาชน อย่างไรก็ตามแม้จะยากในทางปฏิบัติในหลายๆ กรณีเพราะต้องอาศัยการเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายและการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามาประกอบด้วย แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องกระทำหากต้องการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็ง

๕) การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary Relationship) องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่องก็คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมสร้างซึ่งกันและกันโดยที่จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยเสริมจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายมากกว่าการไม่สร้างเครือข่ายแต่ต่างคนต่างอยู่

๖) การพึ่งพิงอิงร่วมกัน (Interdependence) เนื่องจากธรรมชาติความจำกัดของสมาชิกในเครือข่ายทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ สมาชิกของเครือข่ายจึงไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ด้วยตัวเอง การจะทำให้เป้าหมายร่วมสำเร็จได้นั้นสมาชิกจำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่ายเพื่อให้เกิดการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน การจะทำให้สมาชิกหรือ หน่วยงานของเครือข่ายยึดโยงกันให้แน่นหนาจำเป็นต้องทำให้ทุกส่วนแต่ละคนรู้สึกว่าเขาเป็นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงไปได้การดำรงอยู่ของทุกส่วนแต่ละคน จึงจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของเครือข่าย ซึ่งการพึ่งพิงอิงร่วมกันนี้จะส่งผลทำให้สมาชิกต้องมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

๗) การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interaction) สมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทาง การเขียนหรือการพบปะ พูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาร่วมกัน เป็นต้น ซึ่งผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวจะเป็นลักษณะความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกัน (Reciprocal Exchange) มิใช่ปฏิสัมพันธ์ฝ่ายเดียว ยิ่งสมาชิกมีการปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะยิ่งเกิดความผูกพันภายในระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้นซึ่งจะช่วยให้เกิดการเชื่อมโยงในระดับที่แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การปฏิสัมพันธ์ยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น จะช่วยให้เครือข่ายเข้มแข็งยิ่งขึ้น

๒.๑.๖ กระบวนการสร้างเครือข่าย

สำนักบริหารกองทุนพัฒนาชุมชน^{๑๗} ได้ให้ความหมาย การสร้างเครือข่ายไว้ว่า การสร้างเครือข่าย คือ การทำให้มีการติดต่อ และการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช่การสร้างระบบการติดต่อเผยแพร่ข่าวสารแบบทางเดียว จะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย

นฤมล นิราทร^{๑๘} ได้กล่าวว่า ในการที่จะสร้างเครือข่าย จำเป็นต้องมีเทคนิคและวิธีการในการสร้างเครือข่ายด้วยการหาเหตุผลสนับสนุน การที่บุคคล องค์กร มารวมตัวกันเป็นกลุ่ม เพราะมีความสนใจร่วมกัน ยังไม่สามารถที่จะเรียกว่าเครือข่ายได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นจึงได้จำแนกกระบวนการสร้างเครือข่ายออกเป็นขั้นตอน ดังนี้

๑) ขั้นตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการ ตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมายรวมทั้งพิจารณาองค์กรต่างๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมเข้าเป็นเครือข่ายทำงาน

๒) ขั้นติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นเครือข่าย จะเกิดขึ้นเมื่อองค์กรมีความต้องการเหมือนกันและต้องการกระทำกิจกรรมตอบสนองความต้องการที่เหมือนกัน

^{๑๗} สำนักบริหารกองทุนพัฒนาชุมชน, “ทำได้ หายจน” เรื่องราวการต่อสู้ชีวิตกับรวมอาชีพครัวเรือน กข.คจ.ตีเด่น, (กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง, ๒๕๕๔), หน้า ๔.

^{๑๘} อ่างแล้ว , นฤมล นิราทร, หน้า ๒๑.

๓) ขั้นตอนการสร้างพันธมิตรร่วมกัน เป็นขั้นตอนการสร้างความผูกพัน ซึ่งหมายถึง การตกลงในความสัมพันธ์ต่อกัน ในขั้นตอนนี้ องค์กรเข้าสู่การตกลงที่จะทำงานร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือการไปเสาะแสวงหาความรู้ร่วมกัน

๔) ขั้นตอนพัฒนาความสัมพันธ์ เป็นขั้นตอนที่เครือข่ายปรากฏเป็นรูปธรรมเริ่มตกลงกันในเรื่องการบริหารจัดการ โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ จัดวางข้อตกลงในการทำงาน กำหนดบทบาทของสมาชิก รวมทั้งสิทธิหน้าที่ต่างๆ

๕) ขั้นตอนการทำกิจกรรมร่วมกันในเมื่อเครือข่ายรู้สึกว่าได้ประโยชน์จากการเข้าเป็นเครือข่าย ความสัมพันธ์ของเครือข่ายจะแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น อาจนำไปสู่การขยายตัว ขยายกิจกรรม หรืออาจจะเกิดการลงทุนเพื่อดำเนินการจัดตั้งองค์กรใหม่ร่วมกัน

๒.๑.๗ รูปแบบของเครือข่าย

การเกิดขึ้นหรือการรวมตัวเป็นเครือข่าย สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ^{๑๙} ได้อธิบายรูปแบบของเครือข่ายที่พอสรุปได้ว่า

๑) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ การเกิดเครือข่ายที่เป็นสายใยของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในอดีตนั้น เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์นี้อาจเนื่องมาจากมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน หรือมีความเชื่อถืออย่างเดียวกัน เป็นครูเป็นศิษย์กัน หรือเคยแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน

๒) เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง การเกิดขึ้นของเครือข่าย อาจเกิดขึ้นจากการขาดความพร้อมและความต้องการของผู้นำและเครือข่าย ในบางกรณีก็เกิดจากการต่อรองขององค์กรภายนอกที่เข้าไปจัดตั้งกลุ่มเพื่อให้เกิดเครือข่าย

อรทัย อาจอ่ำ และสมศักดิ์ นัคกลางจารย์^{๒๐} ได้จัดแบ่งรูปแบบของเครือข่ายไว้ ๒ รูปแบบ คือ

๑) เครือข่ายแบบที่ไม่เป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่สร้างผ่านตัวผู้นำโดยการเชิญชวนให้คนที่รู้จัก คนใกล้ชิด ให้เข้ามาร่วมกิจกรรมหรือดำเนินงานต่างๆ และขยายต่อไปในละแวกที่อยู่อาศัย เป็นการสร้างรูปแบบเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ หรือใช้ช่องทางแบบไม่เป็นทางการ

๒) เครือข่ายแบบเป็นทางการ เป็นการเลือกองค์กรหรือหน่วยงานที่มีคุณภาพสูง มีบุคคลหรือสมาชิกอยู่ในองค์กรหรือหน่วยงานเป็นจำนวนมาก รวมทั้งเป็นสถาบัน/องค์กรหรือหน่วยงานที่มีความสามารถเผยแพร่แนวคิดของโครงการ สู่บุคคลที่ต่างวัย ต่างอาชีพ ต่างสถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ

สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ^{๒๑} ได้จำแนกลักษณะของเครือข่ายออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑) เครือข่ายความคิด เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้านความคิด ความรู้ หรือเทคนิคต่างๆ เครือข่ายเหล่านี้เป็นแหล่งที่ผู้นำได้มีโอกาสเผยแพร่แนวคิดของตน และได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ของตนกับคนอื่น ๆ ทำให้เกิดความคิดที่ชัดเจนขึ้น เครือข่ายความคิดมักเน้นเครือข่ายของกลุ่มคนที่อยู่

^{๑๙} สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๘-๘๑.

^{๒๐} อรทัย อาจอ่ำ และสมศักดิ์ นัคกลางจารย์, รายงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง เครือข่ายอาสาสมัครเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมเอตส์, (มหาวิทยาลัยมหิดล: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, ๒๕๔๐), หน้า ๕๓.

^{๒๑} สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน, หน้า ๗๘-๘๑

บนสถานภาพที่คล้ายคลึงกัน แต่อยู่ต่างถิ่นกันได้รวมตัวกันสร้างเครือข่ายเพื่อจะได้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน เช่น เครือข่ายกลุ่มครู เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น

๒) เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการทำกิจกรรมส่วนมาก มักเป็นเครือข่ายภายในชุมชนที่สมาชิกของเครือข่ายอายุเป็นเครือญาติกัน หรือมีสายสัมพันธ์เป็นครู เป็นศิษย์กัน หรืออาจร่วมอยู่ในกลุ่มกิจกรรมเดียวกัน สมาชิกของเครือข่ายจะช่วยเหลือหรือร่วมมือกัน ทำให้งานการพัฒนาประสบความสำเร็จ

๓) เครือข่ายสนับสนุน กิจกรรมการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน นอกจากจะมีความคิดในการวิเคราะห์หาทางออกในการแก้ปัญหา มีการทำกิจกรรมการแก้ปัญหาแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นมาก คือ จะต้องเงินทุน ที่มาของทุนเพื่อดำเนินกิจกรรมการพัฒนา อาจมาจากการระดมทุนภายในหมู่บ้าน โดยการระดมทุนจากสมาชิก เช่น กองทุนร้านค้า กลุ่มออกทรัพย์ หรือธนาคารข้าว หรือการทอดผ้าป่า หรืออาจเป็นทุนมาจากภายนอก ได้แก่ การบริจาคหรือการช่วยเหลือของแหล่งทุนภายนอก

ดังนั้น รูปแบบของเครือข่ายอาจจะมีทั้งเครือข่ายแบบที่ไม่เป็นทางการและเครือข่ายแบบเป็นทางการทั้งนี้ทั้ง ๒ รูปแบบ เกิดจากบุคคลที่รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมต่อไป

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดและผลงานจากนักวิชาการหลายท่านที่ได้นำเสนอไว้หลายประเด็นเช่นความหมายแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมสาเหตุการมีส่วนร่วมปัจจัยของการมีส่วนร่วมและประโยชน์ของการมีส่วนร่วมดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ “กระบวนการที่ความกังวล ความต้องการ และคุณค่าของประชาชน ได้รับการบูรณาการในกระบวนการตัดสินใจของภาครัฐ ผ่านกระบวนการสื่อสารแบบ สองทาง โดยมีเป้าหมายโดยรวมเพื่อที่จะทำให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับ การสนับสนุนจากประชาชน” การมีส่วนร่วมนี้จะหมายถึงการที่ประชาชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นก่อนการตัดสินใจจะเกิดขึ้น หรือหมายความว่า ผู้มีอำนาจตัดสินใจจะสามารถตัดสินใจใดๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อประชาชนได้ก็ต่อเมื่อได้รับความเห็นชอบ จากประชาชนก่อนเท่านั้น Creighton ตั้งคำถามถึงประเด็นผู้มีอำนาจตัดสินใจ โดยพิจารณาว่าทำไม เจ้าหน้าที่ของรัฐจึงเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจได้เท่านั้น ถึงแม้ว่าปัจจุบันเจ้าหน้าที่ของรัฐมีแนวโน้มที่จะทำกระบวนการตัดสินใจให้เปิดเผย และมีความโปร่งใสมากขึ้น แต่ในหลายกรณีหรือสถานการณ์ โดยอำนาจการตัดสินใจขั้นสุดท้ายก็ยังคงเป็นของเจ้าหน้าที่ภาครัฐอยู่นั่นเอง^{๒๒}

การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นกระบวนการสื่อสารในระบบเปิดซึ่งเป็นการสื่อสารสองทางระหว่างบุคคลกลุ่มบุคคลชุมชนหรือองค์การในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการซึ่งการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาร่วมคิดร่วมตัดสินใจร่วมการดำเนินการและร่วมรับ

^{๒๒} ศ.นพ.วันชัยวัฒนศัพท์,คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน(กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า และ มูลนิธิเอเชีย, ๒๕๕๒), หน้า ๗.

ผลประโยชน์โดยมีเป้าหมายเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันของกลุ่มและเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มการให้ความหมายคำจำกัดความการมีส่วนร่วมมีมากมายหลายทัศนะโดยการเกี่ยวข้องทางจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่มซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกับกลุ่มดังกล่าวด้วย^{๒๓}

บางมิติกกล่าวถึง การที่ปัจเจกบุคคลที่ดี กลุ่มคน หรือองค์กรประชาชนที่ดี ได้อาสาเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินโครงการ การแบ่งปันผลประโยชน์ และการประเมินผลโครงการพัฒนาด้วยความสมัครใจ โดยปราศจากข้อกำหนดที่มาจากบุคคลภายนอก และเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน รวมทั้งมีอำนาจอิสระในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาให้กับสมาชิกด้วยความพึงพอใจ และผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการด้วย^{๒๔}

ซึ่งอาจเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิดตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหา ร่วมกับการใช้วิทยาการ^{๒๕} หรือการที่ผู้ได้รับผลประโยชน์หรือมีส่วนได้เสียในการพัฒนาได้ใช้ความพยายามร่วมกันในขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการพัฒนา ด้วยความรู้สึกผูกพันในความเป็นเจ้าของหรือหุ้นส่วน เพื่อทำงานหรือโครงการนั้นบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน^{๒๖}

ในขณะที่ “ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจหรือเคยเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสระภาพ เสมอภาค มิใช่เพียงส่วนร่วมอย่างผิวเผิน แต่เข้าร่วมด้วยแท้จริงยิ่งขึ้น และการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ^{๒๗}

บางครั้งการมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายกว้างซึ่งมักจะคาบเกี่ยวกับการพัฒนานั้นก็คือการให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจ กำหนดปัญหาและความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชน/ชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากรการตัดสินใจ และควบคุมดูแลกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ^{๒๘} เป็นคำที่ทุกคนในวงการพัฒนาพูดกันมาก เป็นคำที่มักจะถูกนำไปใช้ปนกันกับคำว่า การให้ความร่วมมือ การมีส่วนร่วม

^{๒๓}Davis Keith, Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior, (New York : Mc Graw -Hill Book Co, ๑๙๗๒), p. ๑๕.

^{๒๔}เสาวนิตย์ ชัยมุสิก, การบริหารโรงเรียนเป็นฐานเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษา,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บุ๊คพ้อยท์, ๒๕๔๒), หน้า ๔๑.

^{๒๕}Erwin, Williams, Participation Management : Concept, Theory and Implementation, (Atlanta, Ga : Georgia State University Press, ๑๙๗๖), p. ๑๓๘.

^{๒๖}White, Alastair T, The community A Discussion of the Agreement Community Participation, Current issue and Lesson Learned, (USA. : The United Nations Childrens Fund, ๑๙๘๒), p. ๑๘.

^{๒๗}นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม : หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง,ภาควิชาส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตร, คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖, หน้า ๔.

^{๒๘}จินตวีร์ เกษมสุข, หลักการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟพริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๗), หน้า ๙.

หมายถึง การยุ่งเกี่ยว การเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ เป็นคำที่หมายถึง บุคคล ๒ ฝ่าย เป็นต้นว่า ใครร่วมกับใคร เป็นคำที่ในทางการพัฒนามีความหมายเกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรีและศักยภาพแห่งมนุษย์^{๒๙}

พจนานุกรมอังกฤษฉบับ Oxford (Oxford English Dictionary : OED) ได้ให้คำนิยาม คำว่า “การมีส่วนร่วม (Participation) ไว้ว่า “เป็นการมีส่วนร่วม (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำให้บางอย่างหรือบางเรื่อง”ซึ่งจะมีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่า การเมินเฉย (Apathy) หากจะอธิบายความหมายของการมีส่วนร่วม (Participation) ในทางวิชาการ จะหมายถึงความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ ความรู้สึก นึกคิดของแต่ละคนที่มีต่อกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของกลุ่ม เป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยให้ทำให้เกิดความสำเร็จ เกิดความรับผิดชอบต่อกิจกรรมร่วมกันด้วยการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Responsibility) ซึ่งอาจเกิดขึ้นทุกระดับของสายบังคับบัญชาใน ๓ ลักษณะ คือ การช่วยเหลือ มีการให้อำนาจ และมีขอบเขตภาระงาน^{๓๐}

การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีความหมายครอบคลุม ๓ ประการ^{๓๑}คือ

- ๑) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา
- ๒) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการปฏิบัติตามโครงการ
- ๓) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตลอดกระบวนการพัฒนา

ความหมายการมีส่วนร่วมนั้นมีนักวิชาการได้กล่าวไว้หลายท่าน ซึ่งสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม (Participation) คือ กระบวนการสื่อสารในระบบเปิดซึ่งเป็นการสื่อสารสองทางระหว่างบุคคลกลุ่มบุคคลชุมชนหรือองค์การในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนแก้ไขปัญหาพร้อมกับการใช้วิทยาการ

เมื่อศึกษาจากความหมายของการมีส่วนร่วมจากวิชาการต่างๆแล้วนั้นสามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม (Participation) หมายถึง “การสื่อสารสองทางระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือองค์การ ในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ”

๒.๒.๒ แนวคิดทฤษฎี เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมขององค์กรปกครองท้องถิ่น นับว่าเป็นหัวใจสำคัญหรือเป็นหลักการอันเป็นสาระสำคัญของระบบการปกครองท้องถิ่น และอาจเป็นเหตุผลสำคัญที่อธิบายว่า เหตุใดจึงต้องมีระบบการปกครองท้องถิ่นคู่ขนานไปกับระบบการปกครองส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่รัฐจะต้องมีการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ เช่น มาตรา ๖๖ บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอิทธิคุณหรือฟื้นฟู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น

^{๒๙}นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ราไทยเพรส, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓.

^{๓๐}โกวิท พวงงาม, การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘๙.

^{๓๑}ทวีวงศ์ศรีบุรี,สิ่งแวดล้อมเศรษฐกิจและการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๐๐.

ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ การมีส่วนร่วมในการจัดการ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน มาตรา ๖๗ สิทธิของบุคคลที่จะร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลายทางชีวภาพและในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงอยู่อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพและอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม^{๓๒} นอกจากนี้ แนวนโยบายการมีส่วนร่วมของประชาชน มาตรา ๘๗ รัฐต้องดำเนินตามแนวนโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวางแผนเศรษฐกิจ ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น^{๓๓}

การมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร ที่เกี่ยวข้องกับจิตใจและพฤติกรรมของคนในสังคม นั้น ที่จะเป็นแรงกระตุ้นไปสู่ความสำเร็จหรือล้มเหลว เดวิส และนิวสตรอม (Davis and Newstrom) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของการเข้าไปเกี่ยวข้อง (Involvement) เมื่อเกี่ยวข้องก็คิดช่วยเหลือกัน (Contribution) และร่วมรับผิดชอบ (Responsibility) ในสิ่งนั้นๆ^{๓๔}

การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานขององค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นครบถ้วนทุกขั้นตอนในการดำเนินงานข้างต้นนั้นย่อมเรียกได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย (Meaningful Participation) เป็นกระบวนการซึ่งประชาชน หรือผู้มีส่วนได้เสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะ และเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและ การตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความเข้าใจและการรับรู้-เรียนรู้ การปรับเปลี่ยนโครงการร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย^{๓๕}

การมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political participation) เป็นคำที่มีความหมายมากจนทำให้เกิดความสับสน คำนี้ใช้กับกิจกรรมที่คนเข้าไปสู่ระบบการเมืองทุกระดับ เช่น การมีส่วนร่วมเลือกตั้ง โดยการออกเสียง รัฐมนตรีต่างประเทศมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายต่างประเทศ บางครั้งก็ใช้ในความหมายที่เป็นความสับสนใจการเมืองมากกว่าทำจริง เช่น ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการสนใจการเมือง หรือบางครั้งก็อยู่นอกการเมือง เช่น ประชาชนมีส่วนร่วมกับครอบครัวหรือโรงเรียน^{๓๖}

กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการซึ่งสาธารณะชนมีความห่วงกังวล มีความต้องการ และมีทัศนคติที่มีส่วนร่วมกับรัฐบาลในการตัดสินใจ กระบวนการการมีส่วนร่วมของ

^{๓๒}สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๑), หน้า ๓ -๔ .

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕ -๖ .

^{๓๔}Davis Keith, *Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior*, (New York : Mc Graw – Hill Book Co, ๑๙๗๒), p. ๒๑.

^{๓๕}อรทัย ก๊กผล และฉัตรระวี ปรีสุทธิญาณ, *บันทึกเรื่องเด่นรางวัลพระปกเกล้า ๕๒ ด้านความโปร่งใส และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน*, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๓), หน้า ๙.

^{๓๖}เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ, *หลักรัฐศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิตรการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๕.

ประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารสองทางที่มีเป้าหมายโดยรวมที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน^{๓๗}

การมีส่วนร่วมแสดงลักษณะร่วมกันได้ ๔ ประการ ดังนี้^{๓๘}

๑) การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้าไปได้รับอำนาจ ที่จะคิดจะทำมากขึ้น ไม่ว่าจะในเรื่องการเมืองหรืออำนาจในการตัดสินใจที่จะดำเนินการใดๆ

๒) การมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องร่วมกันอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค เท่าเทียมกัน และ ควรมีส่วนร่วมด้วยอย่างแท้จริง/เข้มแข็ง (active) มิใช่ร่วมอย่างผิวเผินเฉื่อยชา (passive)

๓) การมีส่วนร่วม หมายถึง ต้องร่วมตั้งแต่ขั้นแรกของกระบวนการ จนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ (entire development process)

๔) การมีส่วนร่วมมักเป็นเรื่องที่ผู้ด้อยโอกาสขอแบ่งอำนาจจากผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า เพื่อปรับปรุงวิถีชีวิตชุมชนให้ดีขึ้น

นักวิชาการได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนภายใต้หลักการแห่งรัฐธรรมนูญว่า ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมได้ใน ๕ ลักษณะ^{๓๙}

๑) มีส่วนร่วมในการรับรู้ (ความเป็นไปของการบริหารราชการแผ่นดินทั้งฝ่ายนิติบัญญัติบริหารและตุลาการมากขึ้น)

๒) มีส่วนร่วมในการคิด (ร่วมกับองค์กรทั้งหลายที่รัฐธรรมนูญตั้งขึ้น)

๓) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

๔) มีส่วนร่วมในการกระทำการบางอย่าง (ร่วมกับรัฐหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น)

๕) มีส่วนร่วมในการตรวจสอบ (องค์กรที่ใช้อำนาจรัฐไม่ว่าจะเป็นฝ่ายทางการเมืองหรือข้าราชการประจำ)

นอกจากนั้นหลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วมมีอยู่ด้วยกัน ๑๐ ประการ ดังนี้^{๔๐}

๑) เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน

๒) เชื่อว่าทุกคนไม่ได้เข้ามาแต่กำเนิด

๓) ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้

๔) เชื่อว่าชาวชุมชนต่างๆ มักมีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ตามความเป็นอยู่ของตนในระดับหนึ่ง

๕) ต้องมีความเชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองให้ดีขึ้น

๖) การมีส่วนร่วมย่อมเพิ่มขึ้น เมื่อมีสภาพที่เหมาะสมต่อไปนี้

- ประชาชนในท้องถิ่นได้รู้สึกว่าเขาได้ควบคุมโชคชะตาของตนเอง

^{๓๗} ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์, คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

^{๓๘} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

^{๓๙} บวรศักดิ์อุวรรณโณ, รัฐธรรมนูญปัจจุบันกับการปฏิรูปการเมือง, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๒), หน้า ๖๑.

^{๔๐} นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔-๑๖.

- ผู้ที่จะเข้าร่วมต้องมีอิสรภาพ ได้รับความเสมอภาคและได้รับความจริงใจให้เข้ามีส่วนร่วม
  - ผู้ที่จะเข้าร่วมด้วยต้องมีความสามารถพอที่จะมีส่วนร่วมด้วยได้
  - มีการสื่อสาร ๒ทาง เพื่อให้ผู้มีส่วนได้รับข้อมูลอย่างถูกต้อง
  - ประชาชนมีส่วนร่วมรับทราบ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในโครงการตั้งแต่เริ่มต้น จะทำให้ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการมากยิ่งขึ้น
  - ประชาชนมีทัศนคติที่ดีต่อเจ้าหน้าที่โครงการและต่อโครงการนั้น และเต็มใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย
  - การมีส่วนร่วมนั้นต้องไม่ทำให้ประชาชนเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไปจนเกินกว่าผลตอบแทนที่ประเมินว่าจะได้รับ
  - เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมแล้ว จะไม่กระทบกระเทือนสถานภาพในหน้าที่การงานหรือทางสังคมให้ลดน้อยลง
  - มีกลวิธีการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างโครงการ และมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นอย่างดี
- ๗) เชื่อว่าตนต่างกับชาวบ้านอยู่น้อย และชาวบ้านเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง
- ๘) อาจใช้การมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ
- ๙) ไม่มีสิ่งใดได้มาฟรี
- ๑๐) การมีส่วนร่วมต้องนึกถึงใจของผู้อื่น
- นอกจากนั้น หลักการมีส่วนร่วมพื้นฐาน “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ยังเป็นสิ่งที่สังคมไทยตื่นตัวและถูกนำมาใช้กล่าวอ้างกันอย่างกว้างขวางเมื่อสิบกว่าปีนี่เอง เริ่มต้นจากการมีส่วนร่วมในการปฏิรูปการเมืองหลังเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕ ซึ่งต้องยอมรับว่าเป็นประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของการเมืองการปกครองไทย ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาทและได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดกฎหมายสูงสุดของประเทศ โดยที่เป็นการมีส่วนร่วมทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ^{๔๑}
- การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกกิจกรรม กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มจะเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ซึ่งปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมมี ๔ ประการ คือ
- ๑) เป็นความพยายามที่เกี่ยวข้องกันทางด้านจิตใจและความรู้สึก
  - ๒) เป็นการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือ
  - ๓) เป็นการให้บุคลากรรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงาน
  - ๔) เป็นการพัฒนาการมีส่วนร่วม ซึ่งคำนึงถึงความสมดุลระหว่างการมีส่วนร่วมอย่างไม่แท้จริงกับการมีส่วนร่วมมากเกินไป^{๔๒} ขณะที่นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า “การให้มีส่วนร่วมเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารต้องการให้ได้รับการสนับสนุนที่เข้มแข็ง อันมีผลมาจากการวิจัยและทฤษฎีด้านการสร้างแรงจูงใจที่ตระหนักถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมและการสร้างการยอมรับนับถือ”^{๔๓}
- การมีส่วนร่วมของประชาชนมีลักษณะ ๓ ประการ^{๔๔} ได้แก่

^{๔๑}ปัทมา สุภกาปัง, “การมีส่วนร่วมของประชาชนชาวไทยในรอบทศวรรษที่ผ่านมา : สภาพปัญหาและความท้าทายในอนาคต”, วารสารสำนักวิจัยและพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๔๒}Putti Joseph M, *Management : A Functional*, (Singapore : Mc Graw-Hill, ๑๙๘๗), p. ๓๐๕.

^{๔๓}Koontz & others, *Essential of management*, (New York : Mc Graw-Hill, ๑๙๘๖), p. ๓๘๕.

^{๔๔}ทงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ, *หลักการพัฒนาชุมชน*, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐), หน้า ๙๓.

๑) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ไขปัญหาตนเองร่วมให้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้และความชำนาญร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือกระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและได้ใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกคิดแสดงออกซึ่งสิ่งที่มี แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ แสดงออกซึ่งปัญหาที่กำลังเผชิญ และแสดงซึ่งวิธีการแก้ไขปัญหาและลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

๓) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือกระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปของบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคมมูลนิธิ

การมีส่วนร่วม^{๔๕}คือ การที่ประชาชนจะเข้ามามีบทบาทในการร่วมคิดร่วมทำร่วมแก้ไขและร่วมมีผลประโยชน์ดังที่กล่าวมานั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของกลยุทธ์การพัฒนาที่เห็นความสำคัญของประชาชนในระดับรากหญ้าโดยคำนึงถึงหลักเกณฑ์ประกอบทั้งด้านการกระจายอำนาจการวางแผนจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่นและการกำหนดแนวทางการพัฒนาจากล่างขึ้นบนการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถทำได้ ๔ ลักษณะคือ

๑) เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดว่าอะไรคือความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน

๒) เป็นผู้ระดมทรัพยากรต่างๆเพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐาน

๓) เป็นผู้ที่มีบทบาทในการปรับปรุงวิธีการกระจายสินค้าและบริการให้สมบูรณ์ขึ้น

๔) เป็นผู้ได้รับความพึงพอใจและเกิดแรงจูงใจที่จะสร้างกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่องซึ่งมีความสอดคล้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ๗ ประการ^{๔๖} ดังนี้ การมีส่วนร่วมแบบอยู่เฉย ๆ (Passive Participation) ประชาชนจะได้รับการบอกกล่าวในสิ่งที่เกิดขึ้น จะเป็นการประกาศฝ่ายเดียวโดยฝ่ายบริหารหรือผู้จัดการโครงการโดยไม่ต้องมีการฟังการตอบสนองของประชาชนใดๆทั้งสิ้น การมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล (Participation in information giving) ข้อมูลถูกนำใช้ร่วมกันกับผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกการมีส่วนร่วมของประชาชนคือการตอบคำถามจากผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิจัยโดยใช้แบบสอบถามหรือการสำรวจ ประชาชนไม่ได้มีโอกาสที่จะมีอิทธิพลต่อวิธีการหรือผลลัพธ์ที่เป็นผลการวิจัยที่ใช้ร่วมกันไม่ได้มีการตรวจสอบความถูกต้อง การมีส่วนร่วมแบบปรึกษาหารือ (Participation by consultation) การมีส่วนร่วมของประชาชนโดยเริ่มจากการปรึกษาและรับฟังทัศนะจากตัวแทนภายนอก

องค์การอนามัยโลก (WHO and UNICEF) ได้เสนอกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินกิจกรรมไว้ ๔ ขั้นตอน ดังนี้

^{๔๕}ปรกรณ์ ปรียากร, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์), หน้า ๖๕-๖๖.

^{๔๖} Helene Heyd and Andreas Neef, International Food policy Research Institute ๒๐๓๓ K Street, N.W.Washington, D.C. ๒๐๐๖(U.S.A. December ๒๐๐๔).p.๒๙.

๑. การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วม ในการวิเคราะห์ปัญหา จัดอันดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการให้ทรัพยากร กำหนดวิธีติดตามประเมินผล และประการที่สำคัญคือ ต้องตัดสินใจด้วยตนเอง

๒. การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการและบริหารการใช้ ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรรควบคุมทางการเงิน

๓. การใช้ประโยชน์ประชาชนต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ได้ ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งตนเองและการควบคุมทางสังคม

๔. การได้รับประโยชน์ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่ เท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว สังคม หรือในรูปวัตถุก็ได้^{๔๗}

๒.๒.๓ ทฤษฎีการมีส่วนร่วม

ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชนมีเนื้อหาแตกต่างกันดังนี้^{๒๗}

๑. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion Theory) กล่าวถึงการใช้คำพูดหรือการ เขียนเพื่อให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำโดยใช้หลักพฤติกรรมของมนุษย์การเกลี้ยกล่อมต้องอาศัย ชนส่วนใหญ่และใช้เวลามากในการเกลี้ยกล่อมต้องอาศัยพฤติกรรมสัญชาตญาณการศึกษาอบรมและ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมรอบตัวการเกลี้ยกล่อมจะให้ผลดีต้องสร้างความสนใจในเรื่องที่จะ เกลี้ยกล่อมให้เข้าใจแจ่มแจ้งให้เกิดศรัทธาตรงกับ

๒. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของชนในชาติ (National Morale Theory) กล่าวถึงการสร้าง กำลังใจหรือการสร้างขวัญขึ้นมาเพื่อให้เกิดกำลังใจในการทำงานในการฝ่าฟันอุปสรรค ต่างๆคนที่มี ขวัญในการทำงานดีจะเกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากกว่าคนที่ไม่มีขวัญและกำลังใจเมื่อคนมี สำคัญรับผิดชอบต่อส่วนรวมก็จะทำให้เขามีความคิดที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมกับสังคมในด้านต่างๆ เพื่อที่จะพิทักษ์รักษาทรัพย์สินสมบัติของส่วนรวมเอาไว้

๓. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership Theory) ทฤษฎีนี้กล่าวถึงการจูงใจให้คนทำงานด้วย ความเต็มใจเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกันชนหมู่มาจำเป็นจะต้องมีผู้นำที่มีความสามารถในการ ตัดสินใจรู้จักประนีประนอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและอดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ผู้นำช่วยให้เกิด ความร่วมมือในการปฏิบัติงานกันอย่างมีขวัญและกำลังใจทำให้คนหมู่มาเข้ามาร่วมคิดร่วมทำ กิจกรรมต่างๆให้สำเร็จลุล่วงไปได้การสร้างผู้นำจึงเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างหนึ่งเพราะผู้นำที่ ดีสามารถจูงใจให้คนคล้อยตามและเต็มใจที่จะให้ความร่วมมือด้วยดี

๔. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administrative System and Method Theory) กล่าวว่า การใช้ระบบการบริหารเป็นวิธีการในการระดมความร่วมมือที่ง่ายที่สุดเพราะใช้ กฎหมายระเบียบแบบแผนในการดำเนินการแต่ผลของการร่วมมือยังไม่มีระบบใดดีที่สุดระบบการ บริหารแบบกระจายอำนาจถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของแนวการพัฒนาที่มุ่งให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการ กำหนดนโยบายในการตัดสินใจการประเมินผลโครงการและอื่นๆไม่ว่าประชาชนจะเข้าร่วมโดยตรง หรือเข้าร่วมโดยอ้อมผ่านผู้แทนหรือไม่ก็ตาม

^{๔๗} WHO and UNICEF, Report of The International Conference on Primary Health Care, (NewYork : N.P.Press, ๑๙๘๑), p. ๔๑.

๕. ทฤษฎีแรงจูงใจ (Theory of Human Motivation) มาสโลว์ได้อธิบายว่าการที่จะจูงใจคนนั้นจะต้องรู้ความต้องการตามลำดับขั้นของคนและการปฏิบัติการเพื่อสนองตอบความต้องการเหล่านั้น มาสโลว์แบ่งลำดับความต้องการของคนออกเป็น ๕ ระดับ

Cohen, J.M. and Uphoff ได้อธิบายกรอบความคิดเบื้องต้นในการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทไว้ว่า มี ๓ มิติ (Dimensions) และ ๒ บริบท (Contexts) ทั้งนี้ ในมิติของการมีส่วนร่วม ได้แก่

มิติที่ ๑ การมีส่วนร่วมอะไร (What) แบ่งเป็น

- ๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- ๒) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
- ๓) การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์
- ๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน

กรอบทฤษฎีการมีส่วนร่วมโดยได้รับการพัฒนาจากแนวคิดที่เป็นระบบมากที่สุด ซึ่งมีลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนดังนี้

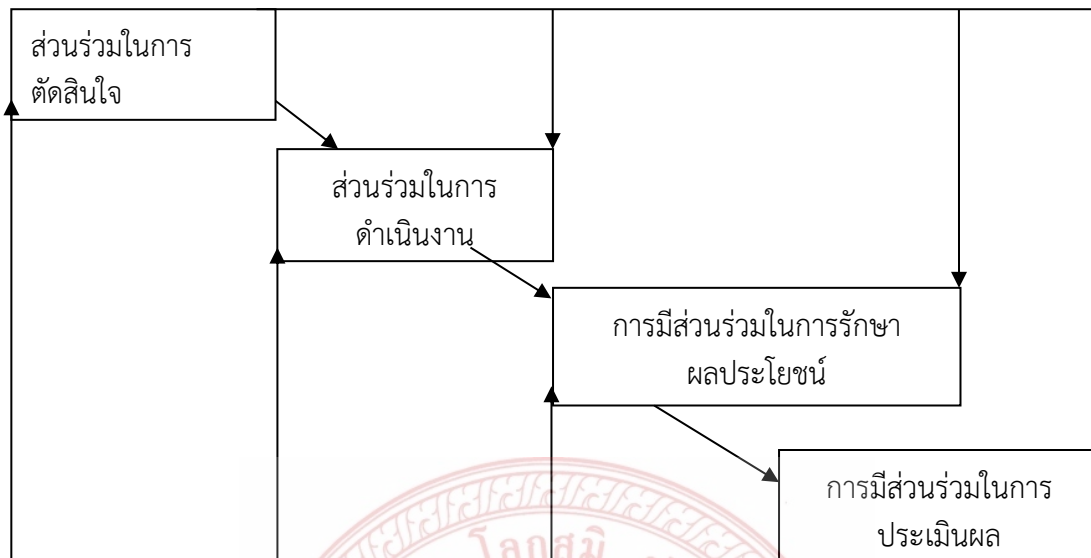
ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) ในกระบวนการของการตัดสินใจ นั้น ประการแรกสุดที่จะต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการและการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นจึงเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้องการตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องดำเนินการไปเรื่อยๆตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้นจะได้มาจากคำถามที่ว่า ใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและการประสานงาน และการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (benefits) ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วยผลประโยชน์ของโครงการนี้ รวมทั้งผลที่ได้ประโยชน์ทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะได้ผลประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

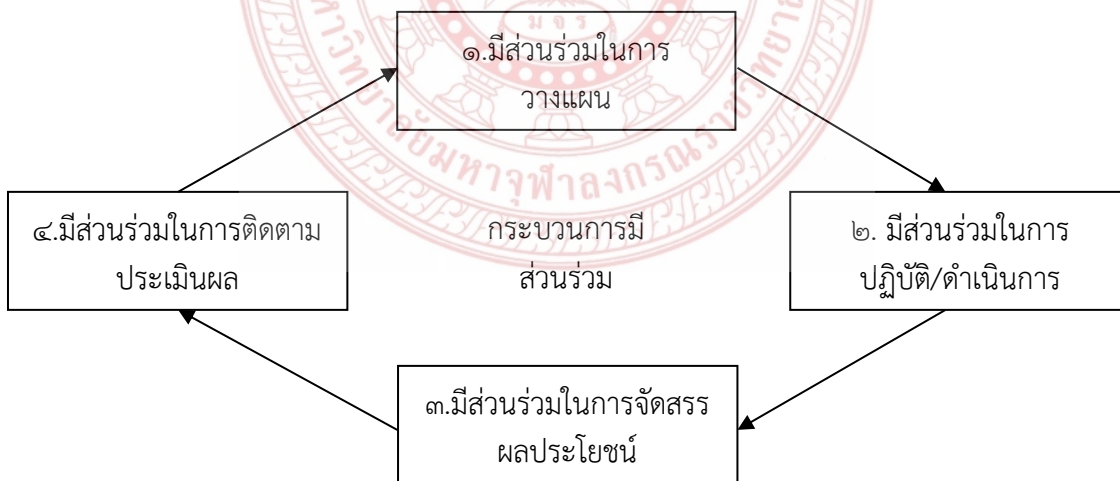
ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) ซึ่งสิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตในขั้นนี้คือ ความเห็น (view) ความชอบ (preferences) และความคาดหวัง (expectation) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

ซึ่งสามารถแสดงเป็นวงจรการมีส่วนร่วมตามแนวคิดของ Cohen และ Uphoff ได้ดังนี้^{๒๘}

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงวงจรการมีส่วนร่วม

ในส่วนของ ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ^{๒๙} ได้กำหนดขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถจัดแบ่งเป็นขั้นตอนง่ายๆ ได้ดังภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม

ขั้นที่ ๑ มีส่วนรวมเนการวางแผนประกอบด้วยกรรับรู้ และเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับการวางแผน และร่วมวางแผนกิจกรรม

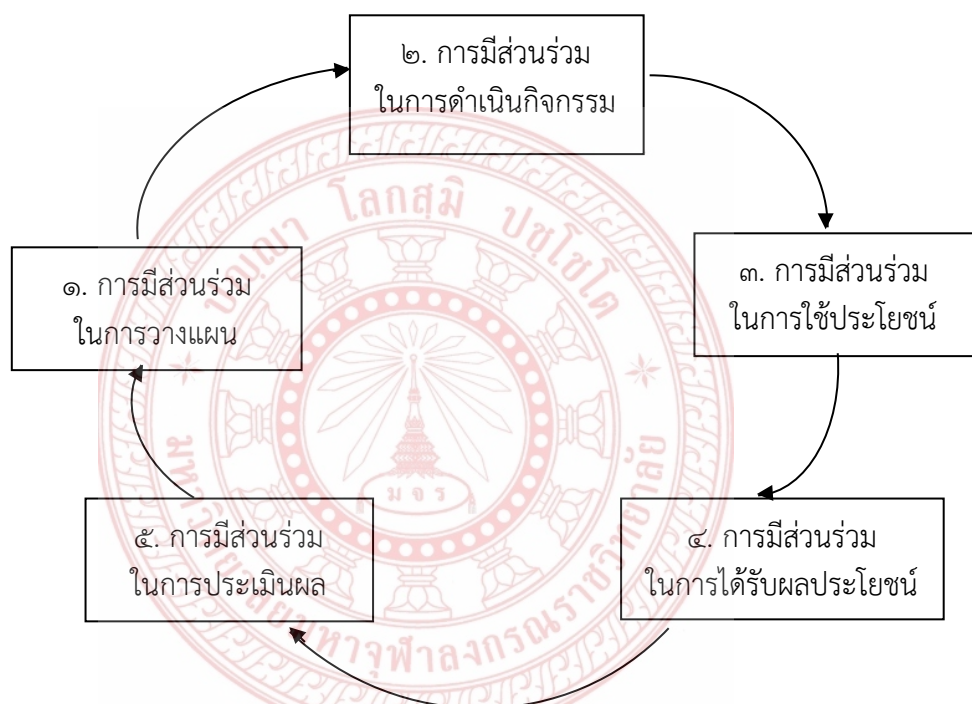
ขั้นที่ ๒ มีส่วนร่วมในการปฏิบัติ/ดำเนินการประกอบด้วยกรเกี่ยวข้องกับการดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ และการตัดสินใจ

ขั้นที่ ๓ มีส่วนร่วมในการจัดสรรผลประโยชน์เป็นการมีส่วนร่วมในการจัดสรรประโยชน์ หรือผลของกิจกรรม หรือผลของการตัดสินใจที่เกิดขึ้น

ขั้นที่ ๔ มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินประสิทธิผลของโครงการ กิจกรรมต่างๆ และพิจารณาวิธีที่จะดำเนินการต่อเนื่องต่อไป ประชาชนจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการคิดเกณฑ์ในการประเมินโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ด้วย ซึ่งผลของกระบวนการประเมินนี้จะกลายเป็นปัจจัยนำเข้าในกระบวนการมีส่วนร่วมขั้นที่ ๑ ซึ่งเป็นขั้นตอนของการวางแผนต่อไป

สถาบันวิจัยสังคมและสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย^{๓๐} ได้จัดประเภทของการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยอิงพัฒนาการของโครงการพัฒนาเป็นเกณฑ์กล่าวคือ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วยภารกิจสำคัญ ๕ ประการ

แผนภาพที่ ๒.๓ แสดงกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

ภารกิจที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการวางแผน (Participation in Planning) อันได้แก่ การที่ประชาชนมีบทบาทในกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนโครงการนับตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การกำหนดลำดับ ความสำคัญของปัญหา การกำหนดเป้าหมาย การกำหนดแนวทางในการดำเนินงาน การกำหนดแนวทางในการติดตามและประเมินผลโครงการ

ภารกิจที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Participation in Implementation) อันได้แก่ การสนับสนุนด้านทรัพยากรต่างๆ และการประสานความร่วมมือในการจัดกิจกรรมต่างๆ

ภารกิจที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ (Participation in Utilization) อันได้แก่ การนำเอากิจกรรมต่าง มาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะในด้านการเพิ่มระดับการพึ่งตนเอง และการควบคุมทางสังคม

ภารกิจที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์ (Participation in Benefit-Sharing) อันได้แก่ การแจกจ่ายผลประโยชน์ต่างๆ ในการพัฒนาอย่างยุติธรรม

ภารกิจที่ ๕ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Participation in Evaluation) อันได้แก่ การให้ประชาชนได้รับทราบถึงสภาพปัญหาและอุปสรรคต่างๆ เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไขในลำดับต่อไป

ทั้งนี้รูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ดำเนินอยู่โดยทั่วไป สามารถสรุปได้เป็น ๔ รูปแบบ ^{๓๑} คือ

๑) การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

๒) การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น

๓) การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาสาเหตุในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่นั้น ซึ่งมีหลายรูปแบบ ได้แก่ การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical Hearing) และ การประชาพิจารณ์ (Public Hearing)

๔) การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทในการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการที่เป็นผู้แทนประชาชนในพื้นที่

และได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมไว้ว่า “มีชุมชนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความพยายามในการวางแผนระยะยาวอย่างสม่ำเสมอเพื่อชี้ทิศทางพัฒนาและเพื่อที่จะตัดสินใจระดับความจำเป็นของงบประมาณหรือเพื่อที่จะพิจารณาถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการลงทุนใหม่โดยเฉพาะขอบเขตของการมีส่วนร่วมของประชาชนอาจจะมีประเด็นกว้างขวางครอบคลุมทั้งเมืองหรือนครหรือเขตเทศบาลหรืออาจจะจำกัดอยู่เพียงชุมชนใดชุมชนหนึ่งโดยเฉพาะ” ^{๓๒}

การติดตามงานประเมินผลแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ ^{๓๓}

การติดตามและประเมินผล มักถูกนำมากล่าวพร้อมกันเป็น “การติดตามและประเมินผล” แต่โดยแท้จริงแล้วคำทั้ง ๒ มีความหมายที่แตกต่างกัน แต่ก็มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

การติดตามงาน (Monitoring) คือ ระบบการติดตามความก้าวหน้าของการดำเนินโครงการ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผนมากที่สุด ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าที่สุด ซึ่งจะมีการติดตามเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่เริ่มดำเนินการโครงการจนถึงสิ้นสุดโครงการ เพื่อการทบทวนการดำเนินงานในแต่ละกิจกรรมในประเด็นสำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก การใช้ทรัพยากรของโครงการ เช่น บุคลากร งบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ว่าเป็นไปตามแผนที่วางไว้หรือไม่ เป็นไปตามเวลาที่กำหนดหรือไม่ มีคุณภาพเป็นอย่างไร ในประการที่ ๒ การพิจารณากระบวนการ วิธีการทำงานว่ามีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่เพียงใด มีปัญหา-อุปสรรคใด ที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขปรับปรุง

การประเมินผล (Evaluation) ความหมายในมุมมองของงานพัฒนาชุมชนคือ “การศึกษาว่าการดำเนินโครงการสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ ภายใต้เงื่อนไข ปัจจัยใด หากจะดำเนินการต่อไปน่าจะทำอย่างไรบ้าง” การประเมินผลจึงมุ่งเน้นเพื่อให้เห็นว่าโครงการพัฒนาได้ดำเนินการบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ และการแสดงให้เห็นคุณภาพของโครงการ... การประเมินผลสามารถทำได้ในหลายช่วงเวลา ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการประเมิน โดยทั่วไปมี ๔

ระยะ คือ นอกจากการติดตามประเมินผลแบบมีส่วนร่วมแล้ว ในกระบวนการทำงานพัฒนามักจัดให้มี ๑) การสรุปทบทเรียน เป็นระยะๆ ของการดำเนินงาน ๒) การทบทวน ตรวจสอบผลสำเร็จและความล้มเหลว ๓) พิจารณาศักยภาพและข้อจำกัด เงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดผลสำคัญหรือปัจจัยเงื่อนไขที่ขัดขวางความสำเร็จ และ ๔) การพัฒนางานในอนาคต เพื่อให้เกิดผลสำเร็จมากที่สุด ซึ่งอาจหมายถึง การเสริมศักยภาพ การแก้ไขข้อจำกัด ทั้งนี้การสรุปทบทเรียนมุ่งเน้นที่จะสรุปกระบวนการ วิธีการทำงานเป็นสำคัญ ว่าถูกออกแบบอย่างไรเอื้อให้เกิด “การเรียนรู้” หรือไม่ เช่น การมีส่วนร่วมการดำเนินโครงการในเชิงความสัมพันธ์แนวราบ การมีปฏิสัมพันธ์ การสื่อสาร จนเกิดความไว้วางใจกัน การมองสิ่งต่างๆ อย่างองค์รวมและบูรณาการ เป็นต้น

ได้มีนักวิชาการอีกท่านได้กล่าวว่า^{๓๔} การติดตาม (Monitoring) คือ กระบวนการตรวจสอบ บันทึกซ้ำหลายครั้ง เป็นส่วนหนึ่งของวัฏจักรการจัดการ นั่นคือ การติดตามสังเกตผลกระทบเห็นระยะๆ จะใช้ในการตัดสินใจปรับปรุงวิธีการจัดการ

การติดตามในงานจัดการทรัพยากรป่าไม้เช่นเมื่อนุญาตให้ชุมชนจัดการป่าชุมชนนั้นสามารถแบ่งการติดตามจัดการโครงการป่าชุมชนออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ^{๓๕}

๑. การติดตามโครงการ (Project monitoring) หรือบางที่อาจเรียกว่าการติดตามกิจกรรม (Active monitoring) เป็นการติดตามกิจกรรมต่างๆ ที่ได้กำหนดตามแผนงานต่างๆ ในโครงการ ว่าทำได้หรือไม่ ได้ผลตามที่วางแผนทั้งปริมาณ และคุณภาพอย่างไรบ้าง ซึ่งการติดตามลักษณะนี้จะเป็นงานของเจ้าของโครงการ

๒. การติดตามผลกระทบของโครงการ (Impact monitoring) คือ การติดตามวัตถุประสงค์ของการจัดการ เช่น การทำป่าชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการหรือไม่ โดยติดตามว่ามีผลกระทบต่อป่า ต่อคนอย่างไร ลักษณะการติดตามจะเป็นการติดตามร่วมกันระหว่างผู้ที่เป็นเจ้าของโครงการ และผู้ที่เกี่ยวข้อง มีส่วนได้ส่วนเสียที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการนั้นๆ เช่น ภาครัฐกับชุมชนร่วมกันติดตามประเมินผลการทำป่าชุมชน แล้วนำผลที่ได้มาปรับปรุงวิธีการจัดการ ความจริงแล้ว คำว่ายั่งยืนในการจัดการทรัพยากรหรือจัดป่านั้นเป็นการเดินสู่ความยั่งยืน การติดตามผลกระทบนั้นก็เปรียบเสมือนแสงส่องทางไปสู่จุดหมาย

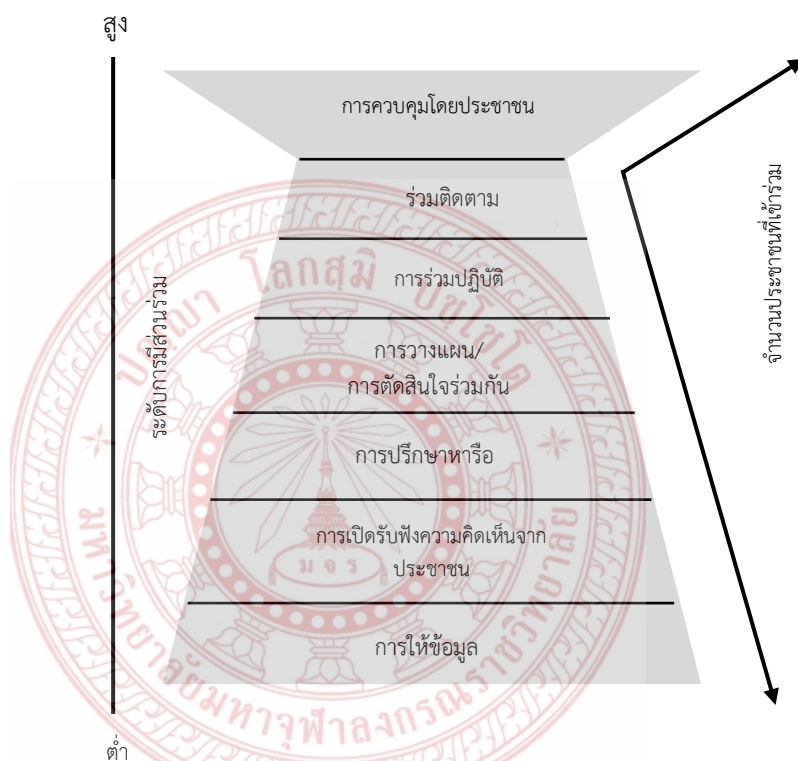
จะเห็นว่าแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมนั้นที่เป็นที่นิยมและได้รับการยอมรับมากที่สุด นั่นคือ ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของ Cohen, J.M. and Uphoff แต่ด้วยผู้วิจัยเห็นว่าการะบวนการวางแผนนั้นก็เป็นสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างมากต่อการยังให้เกิดผลตามมา ดังที่นักวิชาการข้างบนได้กล่าวไว้แล้ว ดังนั้นผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมควรประกอบด้วย ๕ ขั้นตอนดังนี้

- ๑) การมีส่วนร่วมในการวางแผน(Planning)
- ๒) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
- ๓) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation)
- ๔) การมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ (Benefit)
- ๕) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงาน(Evaluation)

๒.๒.๔ ระดับการมีส่วนร่วม

เมื่อก้าวถึงความหมาย แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมแล้วนั้น ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้กล่าวหรืออธิบายเกี่ยวกับระดับของการมีส่วนร่วมไว้อย่างน่าสนใจอย่างยิ่ง คือ

ถวิลวดี บุรีกุล กล่าวว่า จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมในแต่ละระดับ จะเป็นปฏิภาคกับระดับของการมีส่วนร่วม กล่าวคือ ถ้าระดับการมีส่วนร่วมต่ำ จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมจะมาก และยิ่งระดับการมีส่วนร่วมสูงขึ้นเพียงใด จำนวนประชาชนที่เข้ามีส่วนร่วมก็จะลดลงตามลำดับ ซึ่งระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนเรียงลำดับจากต่ำสุดไปสูงสุดได้แก่ ระดับการให้ข้อมูล ระดับการเปิดรับความคิดเห็นของประชาชน ระดับการปรึกษาหารือ ระดับการวางแผนจนถึงระดับการตัดสินใจร่วมกัน ระดับการร่วมปฏิบัติ ระดับการติดตามตรวจสอบ จนสูงสุดคือระดับการควบคุมโดยประชาชน ดังภาพ^{๓๖}

แผนภาพที่ ๒.๔ แสดงระดับการมีส่วนร่วม

๑. ระดับการให้ข้อมูล เป็นระดับที่ต่ำที่สุดและเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดของการดำเนินการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม เป็นการให้ข้อมูลกับประชาชนเพื่อประกอบการตัดสินใจ แต่ไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นสะท้อนกลับมาแนวทางในระดับนี้มีหลายวิธี เช่น การแถลงข่าว การแจกข่าว การจัดนิทรรศการ เป็นต้น

๒. ระดับเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เป็นระดับที่สูงกว่าระดับแรก กล่าวคือ มีการเริ่มรับข้อมูลสะท้อนกลับจากประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาแสดงความคิดเห็น แนวทางการดำเนินการในระดับนี้ ส่วนใหญ่ จะเป็นการสำรวจความคิดเห็นและการบรรยายให้ความรู้โดยมีการซักถามได้ในประเด็นที่สงสัย

๓. ระดับของการให้คำปรึกษาหารือ เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่สูงขึ้น เป็นการเปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และการเจรจาอย่างเป็นทางการ เพื่อประเมินความก้าวหน้า และระบุประเด็นหรือข้อสงสัยต่างๆ สำหรับแนวทางในการดำเนินการในระดับนี้ เช่น การจัดประชุม การจัดสัมมนาเชิงปฏิบัติการ เป็นต้น

๔. ระดับการวางแผนร่วมกัน เห็นระดับการมีส่วนร่วมที่สูงขึ้นจากระดับของการให้คำปรึกษาหารือ ซึ่งมีขอบเขตไปถึงการร่วมกันวางแผนการดำเนินงานและรับผิดชอบผลของการดำเนินงานร่วมกัน ซึ่งพบว่ามีประเด็นความซับซ้อนและมีข้อโต้แย้งมากมาย สำหรับแนวทางในการระดับนี้ เช่น การใช้กลุ่มที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาข้อขัดแย้งร่วมกัน เป็นต้น

๕. ระดับการร่วมปฏิบัติ เห็นระดับที่สูงกว่าระดับการวางแผนร่วมกัน กล่าวคือ เป็นระดับที่ผู้ดำเนินการกับประชาชนร่วมกันดำเนินโครงการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๖. ระดับการร่วมตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผล เห็นระดับที่มีประชาชนเข้าร่วมน้อย แต่มีประโยชน์ต่อการดำเนินงานเห็นอย่างมาก แนวทางในการดำเนินการระดับนี้ คือ การจัดตั้งคณะกรรมการติดตามและประเมินผลที่มาจากหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๗. ระดับการควบคุมโดยประชาชน เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วมโดยประชาชน เพื่อแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งที่มีอยู่ทั้งหมด เช่น การลงประชามติ เป็นต้น

นอกจากนั้น ระดับของการมีส่วนร่วมโดยเรียงลำดับจากระดับน้อยไปหาระดับมากดังนี้^{๔๔}

ระดับที่ ๑ ถูกบังคับให้ร่วม มองว่าการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการต่างๆ เพราะถูกบังคับโดยไม่มีทางเลือกเลย

ระดับที่ ๒ ถูกหลอกให้ร่วม ลักษณะนี้ประชาชนจะถูกล่อใจด้วยผลประโยชน์ในรูปของค่าจ้างแรงงาน หรือความสะดวกสบายบางอย่าง

ระดับที่ ๓ ถูกชักชวนให้เข้าร่วม การมีส่วนร่วมในลักษณะเช่นนี้ ส่วนมากเป็นโครงการที่ทางราชการคิดขึ้นเองเรียบร้อยแล้วพยายามชักชวนประชาชนให้ร่วมมือในทุกรูปแบบโดยอาศัยระบบการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสารมวลชนต่างๆ ว่าเป็นโครงการที่ดีขอให้ประชาชนให้ความร่วมมือ

ระดับที่ ๔ สัมภาษณ์แล้ววางแผนให้ ลักษณะการมีส่วนร่วมในชนิดนี้ จะปรากฏว่าปัญหาความต้องการและเสียงเรียกร้องของประชาชนจะได้รับการเอาใจใส่ขึ้นบ้าง กล่าวคือ ผู้ที่จะวางโครงการจะต้องสำรวจปัญหาและความต้องการของประชาชนด้วยการเรียกประชุม สอบถาม สัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจว่าปัญหาของชาวบ้าน คืออะไร ควรจะแก้ไขด้วยวิธีใด จะวางแผนอย่างไร และจะปฏิบัติตามแผนอย่างไร ซึ่งยังคงเป็นเรื่องของทางราชการ

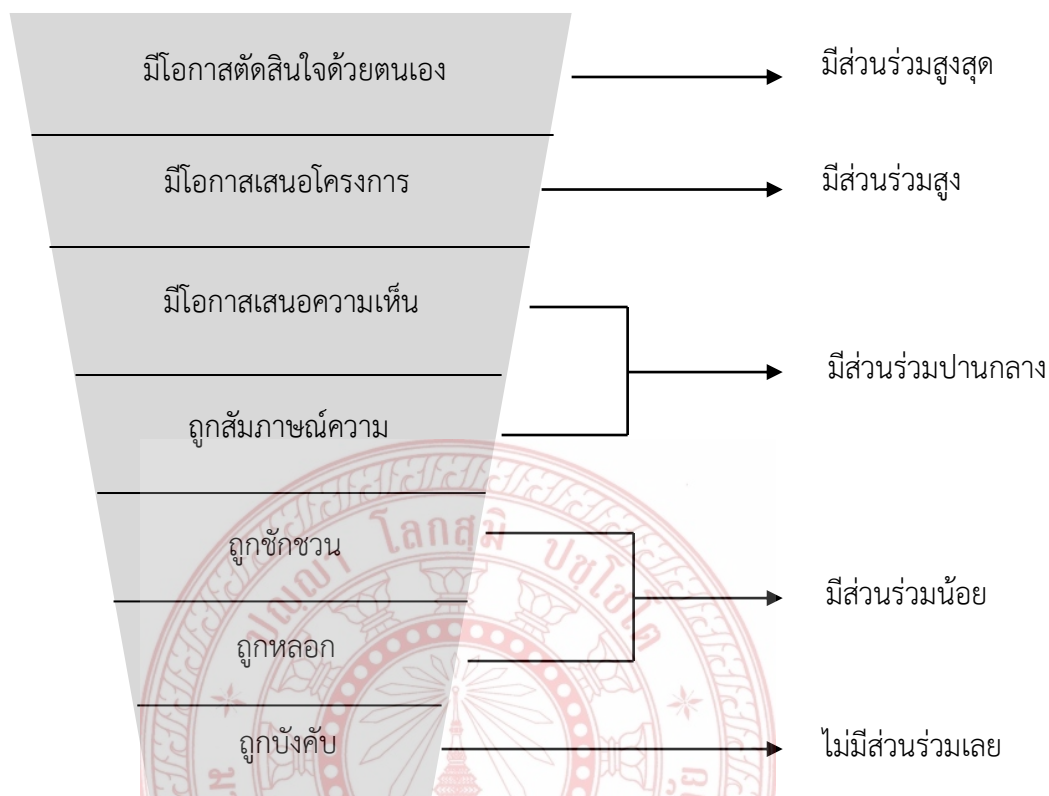
ระดับที่ ๕ มีโอกาสเสนอความคิดเห็น ในระดับนี้ประชาชนมีโอกาสแสดงความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการวางโครงการและดำเนินการตามโครงการ แต่การตัดสินใจยังเป็นส่วนราชการอยู่

ระดับที่ ๖ โอกาสเสนอโครงการ ในระดับนี้ทางราชการกับประชาชนจะมีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ประชาชนมีโอกาสในการตัดสินใจว่าปัญหาของตนเองคืออะไร จะแก้ไขอย่างไร วิธีใดที่ดีที่สุด จนกระทั่งมีสิทธิเสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

ระดับที่ ๗ มีโอกาสในการตัดสินใจ ซึ่งในระดับนี้ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจทุกเรื่องตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติแผนและการประเมินผลโครงการ

^{๔๔}ปรีดี โขติช่วง และคณะ, การพัฒนาชุมชนและการบริหารงานพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิตรการพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๐ - ๑๑๒.

ซึ่งระดับการมีส่วนร่วมของปรีดี โชติช่วงและคณะ สามารถสรุปเป็นแผนภาพดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๕ ระดับการมีส่วนร่วมของปรีดี โชติช่วงและคณะ

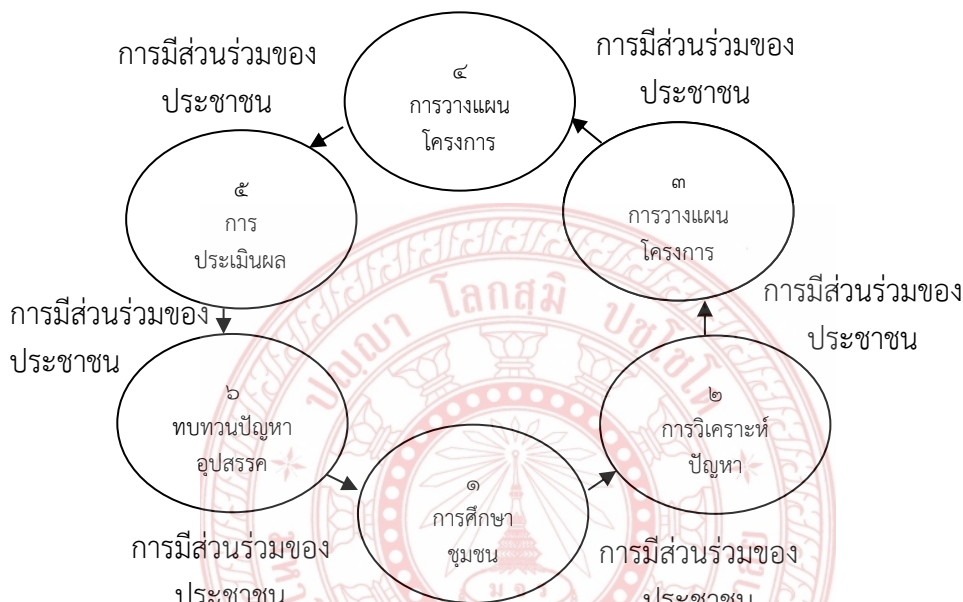
นอกจากนั้น นรินทรชัย พัฒนพงศา ได้แบ่งการมีส่วนร่วมเป็น ๓ ระดับ ๘ ขั้นตอน ดังตารางระดับการมีส่วนร่วม ดังนี้^{๔๔}

ตารางที่ ๒.๒ ระดับการมีส่วนร่วมของนรินทรชัย พัฒนพงศา

ระดับการมีส่วนร่วม	ขั้นตอนการมีส่วนร่วม
ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น	๘) ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการ และร่วมกันจัดการ
	๗) ประชาชนได้ “ควบคุม” “บางส่วน”
	๖) ประชาชนและรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน(โดยรัฐถือว่าประชาชนเป็น “หุ้นส่วน”
ประชาชนมีส่วนร่วมปานกลาง	๕) รัฐให้ประชาชนเข้าร่วมได้บางเรื่อง เช่น เป็นที่ปรึกษา, เข้าเป็นกรรมการ (แต่งเพียงส่วนน้อย)
	๔) ประชาชนได้รับการปรึกษา (โดยมีการถามความต้องการบ้าง)
ระดับที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วม	๓) รัฐบอกให้ทราบ “มีอะไรบ้าง”
	๒) รัฐคือผู้จัดการให้
	๑) รัฐคือผู้กำหนด (คิดให้แทน)

^{๔๔}นรินทรชัย พัฒนพงศา, การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔-๑๖.

การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงหรือการมีส่วนร่วมระดับมากในทุกขั้นตอนจะนำไปสู่ความสำเร็จ เพราะเป็นการสร้างจิตสำนึกของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชนว่าเป็นการพัฒนาของประชาชนโดยประชาชนเพื่อประชาชน และอุทิศตนให้การพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ ดังนั้นนอกจากการพัฒนาชุมชนทุกขั้นตอนจะต้องมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันตามลำดับแล้ว ยังต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนอีกด้วย ดังปรากฏในภาพ ดังนี้^{๕๐}

แผนภาพที่ ๒.๖ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของ สนธยา พลศรี

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนาชุมชน จึงมาจากแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนรวมกันโดยมีแนวคิดที่สำคัญคือ ความสำเร็จของการพัฒนาชุมชน เห็นผลมาจากการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชุมชน ไม่ใช่ด้วยการดำเนินงานโดยภาครัฐ ภาคประชาชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชนเพียงฝ่ายเดียว โดยต้องให้ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือเป็นผู้ที่ได้รับผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างเต็มที่ ทั้งการมีส่วนร่วมของบุคคล การรวมกันเห็นกลุ่ม องค์กร และเครือข่าย ส่วนหน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนหรือหน่วยงานอื่นๆ เป็นผู้เข้ามาร่วมสนับสนุนส่งเสริมเพื่อรวมพลังกันพัฒนาชุมชนเท่านั้น การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชนนี้จะสร้างเสริมให้ประชาชนเกิดความรัก ความหวงแหนชุมชนของตนเอง อันจะทำให้เกิดจิตสำนึกความเป็นชุมชนและความรู้สึกเห็นเจ้าของชุมชน ซึ่งเป็นพลังสำคัญที่ผลักดันให้การพัฒนา

^{๕๐}สนธยา พลศรี, การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๐๓ - ๒๐๔.

แผนภาพที่ ๒.๖ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของสนธยา พลศรี

ชุมชนประสบความสำเร็จจอร์ทัย ก็กผล ได้กล่าวถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยสามารถแสดงเป็นตารางได้ดังนี้^{๕๑}

ตารางที่ ๒.๓ : แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform)	รับฟังความคิดเห็น (Consult)	เข้ามามีบทบาท (Involve)	สร้างความร่วมมือ (Collaborate)	เสริมพลังอำนาจ (Empower)
เป้าหมาย :	เป้าหมาย :	เป้าหมาย :	เป้าหมาย :	เป้าหมาย :
เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนและเสริมสร้างความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับประเด็นปัญหาทางเลือกและทางแก้ไข	เพื่อได้รับข้อมูลและความคิดเห็นจากประชาชนเกี่ยวกับสภาพปัญหาทางเลือกและแนวทางแก้ไข	เพื่อร่วมทำงานกับประชาชนเพื่อสร้างความมั่นใจกับประชาชนว่าความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะได้รับการพิจารณา	เพื่อเป็นหุ้นส่วนกับประชาชนในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ ตั้งแต่การระบุปัญหาพัฒนาทางเลือกและแนวทางแก้ไข	เพื่อให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ

เมื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมจากนักวิชาการหลายท่านแล้วนั้น สามารถสรุปได้ว่า ระดับของการมีส่วนร่วมแบ่งเป็น ๓ ระดับ ๘ ขั้นตอน อันได้แก่

- ระดับที่ ๑ (ระดับต่ำ) ประชาชนไม่มีส่วนร่วมมี ๓ ขั้นตอน คือ
๑. ผู้อื่นเป็นผู้กำหนด (ผู้อื่นคิดให้แทน) *ระดับ ต่ำที่สุด
  ๒. ผู้อื่นเป็นผู้จัดการให้
  ๓. ผู้อื่นบอกกล่าวให้ทราบ

- ระดับที่ ๒ (ระดับปานกลาง) ระดับประชาชนมีส่วนร่วมปานกลาง มี ๒ ขั้นตอน คือ
๔. มีการขอรับคำปรึกษา
  ๕. มีการให้ผู้อื่นเข้าร่วมได้บางเรื่อง

- ระดับที่ ๓ (ระดับสูง) ระดับประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น มี ๓ ขั้นตอน คือ
๖. มีให้มีส่วนร่วมเท่าๆกัน
  ๗. ให้ผู้มีส่วนได้-เสีย ควบคุมได้บางส่วน
  ๘. ผู้มีส่วนได้เสียสามารถกำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการ*ระดับ สูงที่สุด

๒.๓ การจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒.๓.๑ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ให้คำนิยามของคำว่า “สิ่งแวดล้อม” ไว้ว่า สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้น

^{๕๑}อัมพร ชำรงลักษณะ บรรณาธิการ, การบริหารปกครองสาธารณะ (Public Governance) การบริหารรัฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๙๗.

โดยธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำขึ้น อย่างไรก็ตาม สิ่งแวดล้อมยังหมายรวมถึง รูปธรรมที่มีมนุษย์สร้างขึ้นหรือเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ซึ่งเป็นผลพวงหรือปัจจัยพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น เช่น การตั้งถิ่นฐาน วัด อาคาร บ้านเรือน เมือง ถ้า เป็นต้น สิ่งแวดล้อมจึงเป็นได้สิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม สิ่งแวดล้อมคือสิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพ ชีวภาพ และสังคม ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและมนุษย์ได้ทำขึ้น^{๕๒}

ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural resource) หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีประโยชน์สามารถสนองความต้องการของมนุษย์ได้ หรือมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ เช่น บรรยากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ พืชหญ้า สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน รวมทั้งกำลังแรงงานจากมนุษย์ด้วย^{๕๓} อย่างไรก็ตาม ทรัพยากรใดที่คนเรายังต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตก็เชื่อแน่ว่า สักวันหนึ่งทรัพยากรนั้น ๆ จะต้องหมดไป หรือไม่ก็ต้องเสื่อมถอยลงในด้านคุณภาพ จึงจำเป็นที่มนุษย์จะต้องช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทุกอย่างให้สามารถอำนวยประโยชน์ให้แก่มวลมนุษย์ให้มากที่สุด และเป็นประโยชน์ได้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้^{๕๔}

นักอนุรักษ์วิทยาได้แบ่งประเภทของทรัพยากรธรรมชาติไว้ ๓ ประเภท กล่าวคือ ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่หมดสิ้น (Non-exhausting natural resources) ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ (Renewable natural resource) และทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป (Exhausting natural resources)^{๕๕} สรุปได้ดังนี้

๑) ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่หมดสิ้น (Non-exhausting natural resources) ได้แก่ อากาศ น้ำ แสงอาทิตย์ เป็นต้น เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความจำเป็นต่อมนุษย์ บางชนิดที่มนุษย์ไม่ได้รับเพียงระยะเวลาสั้นก็อาจทำให้ถึงแก่ชีวิตได้ แต่บางชนิดก็อาจขาดได้เป็นเวลานาน

๒) ทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้ (Renewable natural resource) ได้แก่ พืช สัตว์ ป่าไม้ ดิน และพืชน้ำเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มนุษย์ใช้แล้วสามารถเกิดขึ้นทดแทนได้ ซึ่งอาจจะในระยะเวลาอันสั้นหรือระยะเวลานาน ทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้มนุษย์มีความต้องการมาก ทั้งเพื่อเป็นปัจจัยสี่หรือและความสะดวกสบาย

๓) ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป (Exhausting natural resources) ได้แก่ น้ำมัน ปิโตรเลียม ก๊าซธรรมชาติ แร่ เป็นต้น เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่อาจให้ค่าน้อยในการดำรงชีวิตอยู่ แต่มีความจำเป็นในแง่ของความสะดวกสบายต่อมนุษย์ช่วยผ่อนแรงงานสำหรับมนุษย์ และช่วยให้มนุษย์มีโอกาสได้งานมากขึ้น

๒.๓.๒ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สถานการณ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันอยู่ในสภาวะที่น่าวิตกอย่างยิ่ง โดยเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ได้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ทั้งในอัตราการ

^{๕๒}เกษม จันทรแก้ว, วิทยาศาสตร์กับสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

^{๕๓}นิวัติ เรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม คู่มือสำหรับการสอนและการฝึกอบรม, (กรุงเทพมหานคร: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๔๐.

^{๕๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

^{๕๕}เกษม จันทรแก้ว, วิทยาศาสตร์กับสิ่งแวดล้อม, หน้า ๙.

ใช้ ปริมาณการใช้ ระยะเวลาการใช้ และไม่เลือกสถานที่ที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเป็นผลมาจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นสูงมาก ทำให้เกิดการแก่งแย่งการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งวิธีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างไม่เหมาะสม ดังนั้น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นการใช้อย่างสมเหตุสมผล เพื่อให้มีใช้ตลอดไป^{๕๖} ดังนั้น ความหมายของคำว่า “การอนุรักษ์” พอสรุปความหมายสั้น ๆ ได้ว่า เป็นการใช้เพื่อความต้องการและประหยัดไว้ใช้ในอนาคต หรือเป็นการใช้ประโยชน์อย่างมีเหตุผลและมีการสร้างสรรค์^{๕๗}

หลักการอนุรักษ์ ประกอบด้วย หลักการใช้แบบยั่งยืน หลักการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและหลักการสงวนของหายาก^{๕๘} สรุปได้ดังนี้

๑) หลักการที่ ๑ การใช้แบบยั่งยืนทรัพยากรทุกประเภททุกกลุ่มต้องมีแผนการใช้แบบยั่งยืน ซึ่งต้องมีการวางแผนการใช้ตามสมบัติเฉพาะตัวของทรัพยากร พร้อมทั้งมีการเลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อใช้ทรัพยากรให้เหมาะสมกับชนิดทรัพยากร ปริมาณการเก็บเกี่ยวเพื่อการใช้ ช่วงเวลาที่จะนำมาใช้ และการบำบัดของเสียและมลพิษให้หมดไป หรือเหลือน้อยจนไม่มีพิษภัย

๒) หลักการที่ ๒ การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น เมื่อมีการใช้แล้วย่อมเกิดความเสื่อมโทรมเพราะใช้เทคโนโลยีไม่เหมาะสม เก็บเกี่ยวมากเกินไป ความสามารถในการปรับตัวของระบบ มีสารพิษเกิดขึ้น เก็บใช้บ่อยเกินไป และไม่ถูกต้องตามกาลเวลา จำเป็นต้องทำการฟื้นฟูให้ดีขึ้นก่อน จนทรัพยากร/สิ่งแวดล้อมนั้นตั้งตัวได้ จึงสามารถนำมาใช้ได้ในอนาคตต่อไป อาจใช้เวลาการฟื้นฟู การกำจัด การบำบัด หรือการทดแทนเป็นปี ๆ

๓) หลักการที่ ๓ การสงวนของหายากทรัพยากรบางชนิด/ประเภทมีการใช้มากเกินไป หรือมีการแปรสภาพเป็นสิ่งอื่นทำให้บางชนิดกลายเป็นทรัพยากร/สิ่งแวดล้อมหายาก ถ้าปล่อยให้มีการใช้เกิดขึ้นแล้ว อาจทำให้เกิดการสูญพันธุ์ได้ จำเป็นต้องสงวนหรือเก็บไว้ เพื่อเป็นแม่พันธุ์ หรือเป็นตัวแม่บ่งในการผลิตให้มากขึ้น จนแน่ใจว่าได้ผลผลิตปริมาณพอแล้ว ก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์

๒.๓.๓ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในที่นี้จะได้กล่าวถึงแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีอยู่หลากหลายแนวคิด ดังนี้

๒.๓.๓.๑ แนวความคิดในการจัดการ

The DPA/ROCHE CONSORTIUM ได้วิเคราะห์และนำเสนอหลักการที่สำคัญต่อการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย ๗ หลักการ คือ ๑) หลักการทางนิเวศวิทยา (Ecosystem approach) ๒) การปฏิบัติอย่างยั่งยืน (Sustainable action) ๓) วิธีการแบบมีส่วนร่วม (Participative approach) ๔) การเน้นปัญหาของประชาชนในพื้นที่ (People-oriented problem) ๕) การจัดการอย่างเหมาะสม (Adaptive management) ๖) ความเสมอภาค (Equal emphasis) และ ๗) มองการณ์ในอนาคต (Future orientation)^{๕๙} สรุปได้ดังนี้

^{๕๖}เกษม จันทรแก้ว, วิทยาศาสตร์กับสิ่งแวดล้อม, หน้า ๘๒.

^{๕๗}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓.

^{๕๘}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔.

^{๕๙}สถาบันดำรงราชานุภาพ, คู่มือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานในพื้นที่ระดับตำบล, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมอธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕-๑๘.

(๑) หลักการทางนิเวศวิทยา (Ecosystem approach) เป็นแนวคิดที่ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศและไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ ซึ่งหลักการทางนิเวศวิทยาจำเป็นต้องพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ ไปพร้อม ๆ กันอย่างเป็นระบบ ได้แก่ ปัจจัยทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และปัจจัยทางด้านเทคนิควิชาการ เพื่อให้เห็นถึงการพิจารณาองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ และช่วยให้การวางแผนมีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ เชื่อมโยงและผลที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์มีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(๒) การปฏิบัติอย่างยั่งยืน (Sustainable action) ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ มีอยู่ในปริมาณที่จำกัดและมีความสามารถในการรับรองธรรมชาติและมีข้อจำกัดในตัวเอง จึงจำเป็นต้องศึกษาความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์และการจัดการที่ชาญฉลาด สร้างความสมดุลกับความต้องการทางด้าน เศรษฐกิจและสังคม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

(๓) วิธีการแบบมีส่วนร่วม (Participative approach) ต้องเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้สาธารณชนทราบถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ โดยผ่านกระบวนการที่เปิดเผย มีระบบการ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและร่วมกันจัดทำแผนงาน โครงการต่าง ๆ เพื่อให้การปฏิบัติงานของแต่ละหน่วยงานและประชาชนในพื้นที่เป็นไปในทิศทางหรือเป้าหมายเดียวกันในด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ

(๔) การเน้นปัญหาของประชาชนในพื้นที่ (People-oriented problem) โดยให้ความสำคัญกับ ปัญหาที่แท้จริง โดยให้มีการปฏิบัติการแก้ไขปัญหอย่างถูกต้องและจริงจัง มีการจัดทำแผนแบบ ผสมผสานหรือบูรณาการ และมีการจัดทำแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการบริหาร จัดการเพื่อให้สามารถดำเนินการตามแผนงานต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

(๕) การจัดการอย่างเหมาะสม (Adaptive management) เป็นการตัดสินใจที่เกิดจากข้อมูลที่ ถูกต้อง มีการประสานหรือรวมแนวความคิดใหม่ ๆ มีการติดตามประเมินผลเป็นระยะ ๆ และมีความ ยืดหยุ่นและสามารถปรับแผนได้ตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

(๖) ความเสมอภาค (Equal emphasis) เป็นการให้ความสำคัญกับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งด้าน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยทางด้านวิชาการในการจัดทำแผน โดยรวมไปถึงความเสมอภาคระหว่างเพศ และความเสมอภาคยังหมายถึงการสร้าง ความเท่าเทียมกัน ในภูมิภาค และในท้องถิ่นที่แตกต่างกัน ในการบวนการวางแผน และมีความยุติธรรมในการ ดำเนินการกับประเด็นต่าง ๆ

(๗) มองการณ์ในอนาคต (Future orientation) การวางแผนต้องมีเป้าหมายระยะยาวใน อนาคต มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล จนมีข้อตกลงและความเห็นชอบร่วมกันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในเรื่อง เกี่ยวกับเป้าหมาย วัตถุประสงค์ จุดมุ่งหมาย พื้นที่ดำเนินการ และวิธีการปฏิบัติ

๒.๓.๔ แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

การให้คำนิยามเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน มีค่อนข้างมากโดยผู้ให้คำนิยามที่สำคัญได้แก่ คำ นิยามของคณะกรรมการว่าด้วยการพัฒนาและสิ่งแวดล้อม World Commission on Environment and Development หรือ Brundtland Commission ซึ่งได้ข้อเสนอแนะว่าการ พัฒนาที่ยั่งยืนคือ “รูปแบบของการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบันโดยไม่มีข้อ ผ่อนปรนใดๆ กับความสามารถที่จะต้องตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในอนาคต” คำนิยาม

ดังกล่าวจึงครอบคลุมกิจกรรมของมนุษย์อย่างกว้างขวางมากและแง่มุมต่างๆ ของการพัฒนาเพื่อเน้นตอบสนองความต้องการให้บังเกิดความพึงพอใจนั้น จะมีความหมายว่าเป็นรูปแบบของการพัฒนาซึ่งมิได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานเพื่อความยั่งยืน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนรุ่นต่างๆ ควรจะได้รับการนำมาพิจารณาเพื่อให้คนรุ่นเดียวกันในอนาคตสามารถรับสิ่งที่เขาต้องการ

คณะอนุกรรมการกำกับการอนุมัติตามแผนปฏิบัติการ ๒๑ และการพัฒนาที่ยั่งยืน ร่วมกับสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย ได้หาข้อยุติด้านคำนิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืนในการจัดทำข้อเสนอของประเทศไทยในการประชุมสุดยอดของโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ณ นครโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๔๕ ในเรื่องคำนิยามว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย เป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุกๆ ด้านอย่างสมดุลบนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของไทย ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทรเคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการฟื้นตนแลคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียม^{๖๐}

แนวคิดเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนถือเป็นแนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนปรากฏขึ้นเมื่อประมาณ ๓๐ ปีที่แล้วในรายงานความคืบหน้าหลังการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน หรือที่เรียกกันว่า รายงาน บรันด์ท์แลนด์(Brundtland Report) เสนอให้มนุษย์คำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติบนโลกและเสนอให้ดำเนินการพัฒนาควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๖๑}เพื่อไม่ให้ระบบนิเวศเสียสมดุลเป็นการอนุรักษ์และป้องกันการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงมีลักษณะการพัฒนาแบบบูรณาการในด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม

การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเริ่มที่การพัฒนาคน เพื่อใช้เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้นในกระบวนการพัฒนาจึงมีอยู่ ๒ ปัจจัยที่สำคัญ กล่าวคือ

๑) ปัจจัยผู้กระทำ ประกอบไปด้วย คนซึ่งได้รับการพัฒนา เป็นองค์ประกอบพื้นฐาน โดยจะเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยการพัฒนาคนทั้งพฤติกรรม จิตใจและปัญญา

๒) ปัจจัยสนับสนุน ประกอบไปด้วย สังคม เทคโนโลยีและทรัพยากรธรรมชาติ เป็นองค์ประกอบพื้นฐาน ในการสนับสนุนให้ปัจจัยผู้กระทำสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๓.๕ แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ

ในที่นี้จะได้กล่าวถึงแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ ซึ่งแนวคิดและทฤษฎีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น ยังคำนึงถึงความสอดคล้องเกื้อกูลกันระหว่างการพัฒนาและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัดมาโดยตลอด ความเข้าใจองค์แห่งธรรมชาติและสภาวะตามธรรมชาติ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติของพระองค์นั้นทำให้เกิด

^{๖๐} ชัยยุทธชนทปราบ, ม.ป.ป, “การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้โลกาภิวัตน์ จะเป็นไปได้หรือ?” [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.csd.s.polsci.chula.ac.th/article/sustain.php>. (๒๖ มีนาคม ๒๕๕๙).

^{๖๑} กระทรวงการต่างประเทศ, แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๗), หน้า ๒.

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลากหลายไม่ว่าจะเป็นเรื่องของทรัพยากรป่าไม้ และเรื่องของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมในด้านต่าง ๆ

แนวคิดและทฤษฎีที่สำคัญในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกประการหนึ่งก็คือ ทฤษฎีในการแก้ไขปัญหาความแห้งแล้งและการขาดแคลนน้ำเพื่อเกษตรกรรมโดยการดำเนินการตามแนว “ทฤษฎีใหม่” อันเป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ซึ่งมีอยู่จำกัดให้ก่อประโยชน์สูงสุด ขณะเดียวกันก็มีน้ำไว้ใช้ตลอดปีเป็นการอำนวยความสะดวกต่อทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปด้วย

“ทฤษฎีใหม่” อันเกิดจากพระปรีชาสามารถและพระอัจฉริยภาพของพระองค์นั้น มีหลักสำคัญง่าย ๆ ไม่สลับซับซ้อน สรุปได้ว่า พื้นที่ถือครองโดยเฉลี่ยของเกษตรกรไทยอนุมานว่าจะมีเนื้อที่ประมาณ ๑๕ไร่ แบ่งพื้นที่ตามวิธีการทฤษฎีใหม่จะเป็นนาข้าว ๕ไร่ พืชไร่ พืชสวน ๕ไร่ ที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ ๒ไร่ สระน้ำ ๓ไร่ (ลึกประมาณ ๔เมตร) ทุ่งน้ำได้ประมาณ ๑๙,๐๐๐ลูกบาศก์เมตร หรือสูตร ๓๐-๓๐-๓๐ ในการนี้ใครขอนำแนวคิดเรื่องทฤษฎีใหม่ที่ได้พระราชทานรายละเอียดเมื่อวันที่ ๕มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๗มาเพื่อเป็นการอธิบายความให้ชัดเจนดังนี้

๑) ถ้าพูดอย่างสรุปที่สุด เป็นวิธีปฏิบัติของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนน้อย แปลงเล็ก (ประมาณ ๑๕ไร่) ซึ่งเป็นอัตรถือครองโดยเฉลี่ยของเกษตรกรโดยทั่ว ๆ ไป

๒) หลักสำคัญให้เกษตรกรมีความพอเพียงโดยเลี้ยงตัวเองได้ (Self Sufficiency) ในระดับที่ประหยัดก่อน ทั้งนี้ต้องมีความสามัคคีในท้องถิ่น

๓) มีการผลิตข้าวบริโภคพอเพียงประจำปีโดยถือว่าครอบครัวหนึ่งทำนา ๕ไร่ จะมีข้าวพอกินตลอดปี ข้อนี้เป็นหลักสำคัญของทฤษฎีนี้

๔) เพื่อการนี้จะต้องใช้หลักเกณฑ์เฉลี่ยว่าต้องมีน้ำใช้ระหว่างช่วงฤดูแล้งประมาณ ๑,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร ต่อ ๑ไร่ หากแต่แต่ละแปลงเกษตรมีเนื้อที่ ๕ ไร่ และแบ่งตามสัดส่วน ๓๐-๓๐-๓๐ จะมีพื้นที่การเกษตรที่ต้องการน้ำอยู่ ๒ส่วนใหญ่ ๆ คือ นาข้าว ๕ไร่ จึงต้องมีน้ำ $๕ \times ๑,๐๐๐ = ๕,๐๐๐$ ลูกบาศก์เมตรและพืชไร่หรือไม้ผล ๕ไร่จึงต้องมีน้ำ $๕ \times ๑,๐๐๐ = ๕,๐๐๐$ ลูกบาศก์เมตร รวมทั้งสิ้น ๑๐,๐๐๐ลูกบาศก์เมตร

ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นต้องมีน้ำสำรองไว้หน้าแล้ง โดยเฉลี่ยประมาณ ๑๐,๐๐๐ลูกบาศก์เมตร จึงได้ตั้งสูตรคร่าว ๆ ว่า แต่ละแปลงประกอบด้วยสระน้ำเนื้อที่ ๓ไร่ ขุดลึก ๔เมตรจะมีน้ำจุได้ประมาณ ๑๙,๐๐๐ลูกบาศก์เมตร ที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ ๒ไร่ นาข้าว ๕ไร่ พืชไร่ พืชสวน ๕ไร่ รวมทั้งแปลงเนื้อที่ ๑๕ ไร่

๕) อุปสรรคสำคัญที่สุดคือ อ่างเก็บน้ำหรือสระที่มีน้ำเต็ม และได้รับน้ำให้เต็มเพียงปีละหนึ่งครั้งในหน้าฝน และจะมีการระเหยวันละ ๑เซนติเมตร โดยเฉลี่ยในวันที่ไม่มีฝนตกหมายความว่า ในปีหนึ่งถ้าฝนไม่ตก ๓๐๐วัน ระดับของสระจะลดลง ๓เมตร (ในกรณีนี้ ๓/๔ ของ ๑๙,๐๐๐ลูกบาศก์เมตร น้ำที่ใช้จะเหลือ ๔,๗๕๐ลูกบาศก์เมตร) จึงต้องมีการเติมน้ำเพื่อให้เพียงพอ

๖) ด้วยเหตุนี้ หากจะให้ทฤษฎีสมาบูรณ์สระน้ำทำหน้าที่ย่างมีประสิทธิภาพและเต็มความสามารถ ก็มีความจำเป็นต้องมีแหล่งน้ำใหญ่มากอยเติม เปรียบเสมือนมีแทงก์น้ำใหญ่มากอยเติม ตุ่มน้ำเล็กให้เต็มอยู่เสมอ ในกรณีของโครงการวัดมงคลชัยพัฒนา จังหวัดสระบุรี จึงมีการสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยหินขาว โดยมีความจุ ๘๐๐,๐๐๐ลูกบาศก์เมตร ถ้าใช้วิธีจ่ายน้ำเข้าแปลงตามแบบเดิม จะเลี้ยงพื้นที่การเกษตรได้เพียง ๖๐๐-๘๐๐ไร่ แต่ถ้าใช้ทฤษฎีใหม่จะเลี้ยงพื้นที่ได้ถึง ๓,๐๐๐ไร่ หรือ ๕เท่า

๗) ลำพังอ่างเก็บน้ำ ๘๐๐,๐๐๐ลูกบาศก์เมตร จะเลี้ยงได้ ๘๐๐ไร่ (โครงการวัดมงคลฯ มีพื้นที่ ๓,๐๐๐ไร่ แบ่งเป็น ๒๐๐ แปลง) อ่างนี้จึงเลี้ยงได้ ๕ไร่ ต่อแปลง ลำพังสระในแปลงเลี้ยงได้ ๔.๗๕ไร่ (๔.๗๕+๔ไร่ = ๘.๗๕ไร่) จึงเห็นได้ว่า หมิ่นเหม่มาก แต่ถ้าคำนึงว่า ในระยะที่ไม่มีน้ำจำเป็นที่จะใช้น้ำหรือมีฝนตก น้ำฝนที่ตกมาจะเก็บไว้ได้ในอ่างและสระ สำรองไว้สำหรับเมื่อต้องการ อ่างและสระน้ำจะทำหน้าที่เปลี่ยนน้ำฝน (Regulator) จึงเข้าใจว่าในระบบนี้ น้ำจะพอ

๘) ปัญหาใหญ่อีกข้อหนึ่ง คือราคาการลงทุนค่อนข้างสูง เกษตรกรต้องได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก (ทางราชการ ทางมูลนิธิ และเอกชน) แต่ค่าดำเนินการไม่สิ้นเปลืองสำหรับเกษตรกร สำหรับขั้นตอนการดำเนินงานตามทฤษฎีใหม่โดยละเอียดนั้น จะได้กล่าวไว้โดยเฉพาะในส่วนที่สอง ว่าด้วยทฤษฎีใหม่ต่อไป^{๒๒}

นอกจากนี้ หลักการพัฒนาตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในการดำเนินงานโครงการปิดทองหลังพระ ต้องยึดหลัก ๓ ประการ ตามรอยพระยุคลบาท ประกอบด้วย การเข้าใจ การถึง และการพัฒนา เป็นบันได ๓ ขั้นสู่ความสำเร็จ^{๒๓} มีสาระสำคัญดังนี้

๑) การเข้าใจ คือการสร้างให้เกิดความเข้าใจในข้อมูลพื้นฐาน ด้วยการศึกษาข้อมูลทุกมิติของชุมชน ค้นหารากของปัญหา และรวบรวมองค์ความรู้ของโครงการพระราชดำริทั่วประเทศ

๒) การเข้าถึง เป็นเรื่องการสื่อสารและสร้างการมีส่วนร่วม โดยมุ่งสื่อสารสร้างความเข้าใจและความมั่นใจกับชุมชน ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน และให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการมากที่สุด

๓) การพัฒนา เป็นเรื่องของการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชน สร้างทีมที่เลี้ยงการ ออกแบบหลักสูตรและเมนูการพัฒนา การศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้และฝึกปฏิบัติของชุมชน รวมทั้งการให้ทีมที่เลี้ยงให้คำแนะนำในชุมชนและติดตามสนับสนุนประเมินผล

โดยบันไดทั้งสามขั้นนี้ จะทำให้ชุมชนมีความเป็นของและนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาในที่สุด

๒.๔ ภาครัฐและนโยบายภาครัฐในจังหวัดน่านเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ขั้เคลื่อนรวมถึงกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของจังหวัดน่านที่มีความสำคัญอย่างยิ่งนั้นประกอบด้วย ๑) องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน ๒) สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน ๓) ศูนย์ป่าไม้จังหวัดน่าน กรมป่าไม้ ๔) องค์การบริหารส่วนตำบลสวด อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน ๕) เทศบาลตำบลศิลาแลง อำเภอบัว จังหวัดน่าน และ ๖) องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ซึ่งผู้วิจัยสรุปเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับบริบททั่วไปและประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละองค์กรภาครัฐเท่านั้น โดยข้อมูลของแต่ละองค์กรมีดังต่อไปนี้

^{๒๒}มูลนิธิปิดทองหลังพระ, รายงานประจำปี ๒๕๕๓ มูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ (กรุงเทพมหานคร: ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

^{๒๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

๒.๔.๑ องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน

ประวัติความเป็นมา

ประเทศไทยได้ใช้แนวคิดในการจัดระเบียบการบริหารการแผ่นดิน รวม ๓ หลักการได้แก่ หลักการรวมอำนาจ (Centralization) หลักการแบ่งอำนาจ (Deconcentration) และหลักการกระจายอำนาจ (Decentralization) จากหลักการดังกล่าวทำให้มีการจัดระเบียบ บริหารราชการแผ่นดิน ออกเป็น ๓ ส่วน คือ ระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง ประกอบด้วย สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวง ทบวง และกรม ระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย จังหวัด และอำเภอ ระเบียบบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล เมืองพัทยา และกรุงเทพมหานคร

องค์การบริหารส่วนจังหวัด เป็นราชการส่วนท้องถิ่นรูปแบบหนึ่งที่มีพัฒนาการความเป็นมา ภายใต้กระแสการเมืองและการกำกับดูแลของกระทรวงมหาดไทย เริ่มต้นแต่ได้มีพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. ๒๔๗๖ ในกฎหมายดังกล่าวได้มีการจัดตั้ง "สภาจังหวัด" โดยกำหนดให้ประชาชน เลือกตั้งผู้แทนของตนเข้าไปเป็นสมาชิกสภาจังหวัด ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาชี้แจงหลวงประจำจังหวัด (ผู้ว่าราชการจังหวัด) ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติสภาจังหวัด พ.ศ. ๒๔๘๑ แยกออกมาจากกฎหมายเทศบาลมีหน้าที่เป็น "สภาที่ปรึกษาผู้ว่าราชการจังหวัด" เช่นเดิม ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วปรากฏว่า ผู้ว่าราชการจังหวัดก็ได้ปรึกษาหารือสภาจังหวัดแต่ประการใดจนกระทั่งได้มีพระราชบัญญัติ ระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด พ.ศ. ๒๔๙๘ ให้มีการจัดตั้ง "องค์การบริหารส่วนจังหวัด" ขึ้น มีฐานะเป็นนิติบุคคลและเป็นราชการส่วนท้องถิ่น มีอำนาจหน้าที่ดำเนิน กิจการส่วนจังหวัดภายในเขต จังหวัด ซึ่งอยู่นอกเขตเทศบาล สุขาภิบาล และหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นรูปอื่น โครงสร้างขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายบริหาร มีผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารมีหน้าที่บริหารกิจการ ส่วนจังหวัด ตั้งงบประมาณและใช้จ่ายงบประมาณ ปกครองบังคับบัญชาข้าราชการส่วนจังหวัด มีปลัดจังหวัดเป็น ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด มีนายอำเภอหรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอ เป็นหัวหน้า ส่วนอำเภอหรือหัวหน้าส่วนกิ่งอำเภอ เป็นผู้บังคับบัญชาข้าราชการองค์การบริหารส่วนจังหวัดที่อยู่ในส่วนอำเภอหรือส่วนกิ่งอำเภอ นั้น และฝ่ายสภาจังหวัด ทำหน้าที่เป็นฝ่ายนิติบัญญัติประกอบด้วยสมาชิกสภาจังหวัดที่มา จากการเลือกตั้งของประชาชนในแต่ละอำเภอ ในแต่ละจังหวัดจะมีจำนวนแตกต่างกันไปแล้วแต่จำนวนของราษฎรของแต่ละจังหวัด สภาจังหวัดจะเลือกสมาชิกสภาจังหวัดคนหนึ่งเป็นประธานสภาจังหวัดและอีกคนหนึ่ง เป็นรองประธานสภาจังหวัดทำหน้าที่นัดประชุมเป็นประธานที่ประชุมและเป็นผู้แทนของสภาจังหวัดในกิจการภายนอกสภาจังหวัดมีหน้าที่ในการตราข้อบัญญัติจังหวัดทั่วไปและข้อบัญญัติงบประมาณ ตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหาร ตั้งขอสอบถามการทำงานของ ส่วนภูมิภาคต่อผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อให้ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือหัวหน้าราชการส่วนภูมิภาคไปชี้แจงข้อเท็จจริง

องค์การบริหารส่วนจังหวัดตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้ให้หัวหน้าส่วนราชการภูมิภาค ตั้งแต่ผู้ว่าราชการจังหวัด ปลัดจังหวัด ผู้ตรวจการส่วนท้องถิ่น เสมียนตราจังหวัด นายอำเภอ หรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอ ซึ่งเป็นข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทย เข้าไปเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารขององค์การบริหารส่วนจังหวัดของทุกระดับเป็นการ "สวมหมวก ๒ ใบ" ดำรงตำแหน่งในราชการส่วนภูมิภาค และในราชการส่วนท้องถิ่น

ในขณะที่เดียวกัน เพื่อต้องการให้ ข้าราชการที่ส่งมาจากส่วนกลางทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยงคอยช่วยเหลือให้ คำปรึกษาแก่คนท้องถิ่นดูเป็นตัวอย่าง อีกเหตุผลหนึ่งเพื่อประหยัดงบประมาณขององค์การบริหารส่วน จังหวัด เพราะไม่ต้องจ่ายเงินเดือนให้กับฝ่ายบริหาร หากมีฝ่ายบริหารที่ต้อง มาจากเลือกตั้ง ทำให้ องค์การบริหารส่วนจังหวัดในยุคนี้มีลักษณะเป็นการปกครองแบบ “กึ่งท้องถิ่นภูมิภาค” มากกว่า “การปกครองส่วนท้องถิ่น”

ปัจจุบัน องค์การบริหารส่วนจังหวัด เป็นไปตาม พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๐ รูปแบบขององค์การบริหารส่วนจังหวัดจึงได้เปลี่ยนไป มีลักษณะเป็น “การปกครองส่วน ท้องถิ่น” ตามหลักการกระจายอำนาจ การปกครองมากขึ้น องค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นนิติบุคคล และเป็นราชการส่วนท้องถิ่น มีอำนาจหน้าที่ดำเนินการกิจการภายในเขตองค์การบริหารส่วนจังหวัดก็ คือ ในเขตพื้นที่ของจังหวัด ซึ่งรวมทั้งใน เขตสภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล และใน กรณีของจังหวัดชลบุรีก็รวมพื้นที่ของเมืองพัทยาด้วย อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้ บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติองค์การ บริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. ๒๕๔๐ และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม กฎกระทรวงและในพระราชบัญญัติ กำหนด แผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น พ.ศ.๒๕๔๒ มาตรา ๑๗ ซึ่งมีทั้งสิ้น ๒๙ ประการที่สำคัญ อาทิเช่น การจัดการศึกษา การ ส่งเสริมการท่องเที่ยว การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย การจัดตั้งและดูแลระบบบำบัดน้ำเสียรวม การกำจัดขยะมูลฝอยและทางน้ำที่เชื่อมต่อระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นเป็นต้น ซึ่งอำนาจ หน้าที่ดังกล่าวเป็นหน้าที่ที่ดำเนินการในภาพรวมทั้งอำเภอหรือทั้งจังหวัด และเกินศักยภาพของ องค์การบริหารส่วนตำบล หรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น

อำนาจหน้าที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน

ภารกิจ อำนาจหน้าที่ ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดน่านการกำหนดภารกิจอำนาจหน้าที่ ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดน่านตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ.๒๕๔๐ และ ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นพ.ศ. ๒๕๔๒ องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน ได้กำหนดภารกิจเป็น ๗ ด้านดังนี้

๑. ด้านโครงสร้างพื้นฐาน มีภารกิจที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑) การจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเองและประสานการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด ตามระเบียบที่คณะรัฐมนตรีกำหนด (มาตรา ๑๗ (๑) ประกอบมาตรา ๔๕(๒)

๒) การสร้างและบำรุงรักษาทางบกและทางน้ำที่เชื่อมต่อระหว่างองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น (มาตรา๑๗ (๑๖))

๓) การขนส่งมวลชนและการวิศวกรรมจราจร

๔) การสาธารณสุขโรค

๕) การจัดให้มีและบำรุงทางน้ำและทางบก

๖) การจัดให้มีและบำรุงทางระบายน้ำ

๗) การจัดให้มีน้ำสะอาดหรือการประปา

๘) การจัดให้มีและบำรุงการไฟฟ้าหรือแสงสว่างโดยวิธีอื่น

๒. ด้านส่งเสริมคุณภาพชีวิต

๑) การจัดการศึกษา

โรคติดต่อ

๒) การจัดให้มีโรงพยาบาลจังหวัด การรักษาพยาบาลการป้องกันและควบคุม

๓) บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

๔) การป้องกันโรค การบำบัดโรคและการจัดตั้งและบำรุงสถานพยาบาล

๕) การสังคมสงเคราะห์ การพัฒนาคุณภาพชีวิตเด็กสตรี คนชรา และผู้ด้อยโอกาส

๖) การรักษาความสะอาดของถนน ทางเดินและที่สาธารณะ

๗) การจัดให้มีสุสานและฌาปนสถาน

๘) การจัดให้มีและบำรุงสถานที่สำหรับการกีฬา การพักผ่อนหย่อนใจสวนสาธารณะ สวนสัตว์ตลอดจนสถานที่ประชุมราษฎร

๙) การบำรุงและส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎร

๓. ด้านการจัดระเบียบชุมชน สังคม และการรักษาความสงบเรียบร้อย มีภารกิจที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑) การส่งเสริมประชาธิปไตย ความเสมอภาคและสิทธิเสรีภาพประชาชน

๒) การส่งเสริมการกีฬาจารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น

๓) การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

๔) การจัดให้มีระบบรักษาความสงบเรียบร้อยในจังหวัด

๕) การรักษาความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชนในเขตสภาตำบล

๔. ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว การพาณิชย์ การส่งเสริมการลงทุน มีภารกิจที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑) การจัดทำแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนจังหวัดและประสานการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดตามระเบียบที่คณะรัฐมนตรีกำหนด

๒) การส่งเสริมการท่องเที่ยว

๓) การพาณิชย์การส่งเสริมการลงทุน และการทำการไม่ว่าจะดำเนินการเอง หรือร่วมกับบุคคลอื่นหรือจากสหการ

๕. ด้านการบริหารจัดการ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีภารกิจที่เกี่ยวข้องดังนี้

๑) การคุ้มครองดูแล และบำรุงรักษาป่าไม้ที่ดินทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒) การจัดตั้งและดูแลระบบบำบัดน้ำเสียรวม

๓) การจัดการสิ่งแวดล้อมและมลพิษต่างๆ

๔) การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

๕) การกำจัดมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล

๖. ด้านการศาสนา ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีภารกิจที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑) การจัดการศึกษา

๒) บำรุงรักษาศิลปะจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

๓) การส่งเสริมการกีฬาจารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น

๔) การศึกษาการทำนุบำรุงศาสนาและการส่งเสริมวัฒนธรรม

๗. ด้านการบริหารจัดการ และการสนับสนุนการปฏิบัติการกิจของส่วนราชการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีภารกิจที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- ๑) สนับสนุนสภาตำบลและองค์ปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นในการพัฒนาท้องถิ่น
- ๒) สนับสนุนหรือช่วยเหลือส่วนราชการหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นในการพัฒนาท้องถิ่น
- ๓) ประสานและให้ความร่วมมือในการปฏิบัติหน้าที่ของสภาตำบลและองค์ปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น
- ๔) การให้บริการแก่เอกชนส่วนราชการ หน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐวิสาหกิจ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น

ภารกิจหลักและภารกิจรองที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่านจะดำเนินการ ดังนี้

- ๑) การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน
- ๒) การบำรุงและส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎร
- ๓) การส่งเสริมการท่องเที่ยวและกีฬา
- ๔) การสังคมสงเคราะห์
- ๕) การสนับสนุนและบำรุงการจัดการศึกษา
- ๖) การสนับสนุนและส่งเสริมด้านการรักษาพยาบาลการป้องกันควบคุมโรค การส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพ

๒.๔.๒ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน

ทำเนียบผู้บริหาร

นายประสิทธิ์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง

ผู้อำนวยการสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน

นางรัตติกร สว่างวงศ์
เจ้าพนักงานธุรการอาวุโส นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการพิเศษ
ผู้อำนวยการส่วนอำนวยการ

นายมานิต ธนะวงศ์
นักวิชาการสิ่งแวดล้อมชำนาญการพิเศษ
ผู้อำนวยการส่วนสิ่งแวดล้อม

นายพิทยา จำปาแก้ว
นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ
ผู้อำนวยการส่วนทรัพยากรธรรมชาติ

นายธนพล อินมงคล
นักวิเคราะห์นโยบายและแผนฯ
ชำนาญการ
ผู้อำนวยการส่วนทรัพยากรน้ำ

นายมานิต ธนะวงศ์
นักวิชาการสิ่งแวดล้อม
ชำนาญการพิเศษ
ผู้อำนวยการส่วนยุทธศาสตร์
และเทคโนโลยีสารสนเทศ

**แผนภาพที่ ๒.๗ ทำเนียบผู้บริหารสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน
ความเป็นมาขององค์กร**

สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน เป็นหน่วยงานในส่วนภูมิภาคสังกัดสำนักปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีพันธกิจในการบริหารและประสานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดให้

เป็นไปตามมาตรฐานและมาตรการที่กระทรวงเป็นผู้กำหนด การจัดทำแผนการจัดการสิ่งแวดล้อม แผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม ติดตามประเมินผล ตรวจสอบสถานการณ์สิ่งแวดล้อมดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยป่า กฎหมายว่าด้วยสวนป่า กฎหมายว่าด้วยเชื้อเพลิงฟอสซิล กฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า ใฝ่ระวางตรวจสอบ กำกับดูแลส่งเสริมเผยแพร่ บำรุงรักษาสภาพแวดล้อม กำกับดูแลการประกอบกิจการน้ำบาดาล และกิจกรรมน้ำประปาพื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์ รวมทั้งพัฒนาความร่วมมือของประชาชน และองค์กรชุมชนให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างยั่งยืน

ที่ตั้งสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน

ตั้งอยู่ศูนย์ราชการจังหวัดน่าน ชั้น ๑ ถ.น่าน-พะเยา ต.ไชยสถาน อ.เมือง จ.น่าน ๕๕๐๐๐
โทรศัพท์ ๐-๕๔๗๑-๖๔๕๖ โทรสาร ๐-๕๔๗๑-๖๔๕๖ ต่อ ๑๙

วิสัยทัศน์ :

บริหารเพื่อการพัฒนาให้ทรัพยากรธรรมชาติสมบูรณ์ สิ่งแวดล้อมดี น้ำมีคุณภาพด้วยวิถีพอเพียงและยั่งยืน

พันธกิจ :

๑. สงวน อนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน
๒. ประสานความร่วมมือ ดำเนินการป้องกัน และการแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทุกระดับ
๓. พัฒนาระบบข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการบริหารจัดการ การตัดสินใจและการบริการประชาชน

สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

๑. จัดทำแผนจัดการสิ่งแวดล้อมของจังหวัดและแผนปฏิบัติการเพื่อการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมในระดับจังหวัด รวมทั้งติดตาม ประเมินผล และตรวจสอบสถานการณ์สิ่งแวดล้อมของจังหวัด
๒. ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ กฎหมายว่าด้วยป่าสงวนแห่งชาติ กฎหมายว่าด้วยสวนป่า กฎหมายว่าด้วยเชื้อเพลิงฟอสซิล กฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องตามที่ได้รับมอบหมาย
๓. ใฝ่ระวาง ตรวจสอบ กำกับดูแล ส่งเสริม เผยแพร่ และบำรุงรักษาระบบเตือนภัยเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำในระดับจังหวัด รวมทั้งประสานการจัดทำแผนปฏิบัติการและติดตามประเมินผล การดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
๔. กำกับดูแลการประกอบกิจการน้ำบาดาลตามกฎหมายว่าด้วยน้ำบาดาลและกิจการประปา
๕. ส่งเสริม เผยแพร่ และสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสงวน อนุรักษ์ และพื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัด
๖. ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

ยุทธศาสตร์ : การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ก. บริหารจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติให้สมดุลและสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

ข. จัดการเพื่อให้มีการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

ค. บริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการเป็นระบบลุ่มน้ำ

ง. การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยการมีส่วนร่วม

จ. การป้องกันและควบคุมมลพิษจาก ขยะ น้ำเสีย ฝุ่นละออง ก๊าซ กลิ่น และเสียง ให้อยู่ในระดับมาตรฐานการยอมรับ

ฉ. การพัฒนาระบบบริหารจัดการอย่างมีคุณธรรม

เป้าประสงค์ :

๑. อนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน

๒. การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทุกภาคส่วน

๓. บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีมาตรฐาน

๔. ควบคุมการเผาในที่โล่งและการเกิดไฟป่า

กลยุทธ์ :

๑. ป้องกันและปราบปรามการบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒. อนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อกลับสู่ความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืน

๓. แก้ไขปัญหาแนวเขตไปไม้กับพื้นที่ของราษฎรให้ชัดเจน

๔. สร้างภาคีเครือข่าย ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับชุมชน ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด

๕. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการพัฒนาแหล่งน้ำและน้ำบาดาลเพื่ออุปโภคบริโภค

๖. ดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาขยะและมลพิษด้านสิ่งแวดล้อม

๒.๔.๓ องค์การบริหารส่วนตำบลสวด อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน

องค์การบริหารส่วนตำบลสวด ตั้งอยู่ หมู่ที่ ๕ ตำบลสวด อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน อยู่ทางทิศใต้ของอำเภอบ้านหลวง ระยะห่างระหว่างอำเภอบ้านหลวง ประมาณ ๕ กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับตำบลและอำเภอต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลบ้านพี

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลสวด

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลปาคาหลวง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่ขององค์การบริหารส่วนตำบลสวด มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชันสลับซับซ้อน มีพื้นที่ราบน้อยประมาณ ๑ ใน ๔ ของพื้นที่ทั้งหมด

ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจาก อบต.สวด ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชัน ดังนั้นในฤดูร้อนจึงมีอากาศร้อนจัด และในฤดูหนาวก็มีอากาศหนาวจัด ฤดูกาลแบ่งได้เป็น ๓ ฤดู

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่ เดือนมีนาคม ถึง เดือนพฤษภาคม อากาศร้อนจัดในเดือนเมษายน

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่ เดือนมิถุนายน ถึง เดือนตุลาคม ฝนตกชุกในเดือนกรกฎาคม

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ เดือนพฤศจิกายน ถึง เดือนกุมภาพันธ์ หนาวจัดในเดือนมกราคม

การปกครอง

ตำบลสวด อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน มีทั้งหมดจำนวน ๘ หมู่บ้าน ตั้งอยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลสวด ทั้งหมด จำนวน ๙๒๗ หลังคาเรือน ดังนี้

หมู่ที่ ๑ บ้านหลวง มีจำนวน ๑๔๐ หลังคาเรือน นายวิเชียร มงคล เป็นผู้ใหญ่บ้าน

หมู่ที่ ๒ บ้านหลายทุ่ง มีจำนวน ๖๒ หลังคาเรือน นายจตุพร อธิกรม เป็นผู้ใหญ่บ้าน

หมู่ที่ ๓ บ้านดอย มีจำนวน ๑๔๐ หลังคาเรือน นายศรีเทพ จันท์เขียว เป็นผู้ใหญ่บ้าน

หมู่ที่ ๔ บ้านป่าเป๋ย มีจำนวน ๗๗ หลังคาเรือน นายมานะชัย เพิ่มการ เป็นผู้ใหญ่บ้าน

หมู่ที่ ๕ บ้านดอน มีจำนวน ๑๗๒ หลังคาเรือน นายสุพล แก้วใหม่ เป็นผู้ใหญ่บ้าน

หมู่ที่ ๖ บ้านทุ่งผึ่ง มีจำนวน ๙๔ หลังคาเรือน นายเล็ก อายุยืน เป็นกำนันตำบลสวด

หมู่ที่ ๗ บ้านสวนเสด็จ มีจำนวน ๑๑๓ หลังคาเรือน นายประทวน พอใจ เป็นผู้ใหญ่บ้าน

หมู่ที่ ๘ บ้านเจริญราษฎร์ มีจำนวน ๑๒๙ หลังคาเรือน นายช่วงไชย สดสม เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ผู้ใหญ่บ้าน

๒.๔.๔. เทศบาลตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน

เทศบาลตำบลศิลาแลงตั้งอยู่ระหว่าง พิกัดที่เส้นรุ้ง ๑๙,๐๗” เหนือ และเส้นแวงที่ ๑๐๐,๕๗” ถึง ตะวันออกสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ระหว่าง ๔๐๐ – ๕๕๐ เมตร ห่างจากตัวจังหวัดน่าน ไปทางทิศเหนือ ๖๒ กิโลเมตร และสำนักงานเทศบาลตำบลศิลาแลงจัดตั้งเมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐ ปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ ๖๘ บ้านผาย หมู่ที่ ๗ อำเภอปัว จังหวัดน่าน ห่างจากอำเภอปัว ๕ กิโลเมตร

ประวัติความเป็นมาของตำบลศิลาแลง

ศิลาแลงเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอปัว ตอนบนของจังหวัดน่าน ในอดีต ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ชาวไทยกลุ่มหนึ่งภายใต้การนำของพญาภูคา ได้เข้าครอบครองพื้นที่ดินสร้างบ้านแปงเมืองอย่าง อันเป็นศูนย์กลางของเมืองน่านในสมัยโบราณ และเป็นที่มาของชื่อเทือกเขาสูงเกือบสองพันเมตร ปกคลุมด้วยทรัพยากรป่าไม้อันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และเป็นที่ทำให้ชุมชนได้แทรกตัวอยู่อาศัยหมู่บ้านในเขตตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน เกือบทั้งหมด เป็นหมู่บ้านที่มีเชื้อสายไทลื้อหรือกลุ่มชนที่เรียกตัวเองว่า “ลื้อ” เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท (ไต) ซึ่งมีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่แคว้นสิบสองปันนาทางตอนบนของประเทศจีน ไทลื้อได้อพยพเข้ามาอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ กระจายอยู่ในภาคเหนือตอนบน มีหลักฐานว่าชาวไทลื้อได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย ในสมัยพระยาภาววิละแห่งนครเวียงพิงค์ (เชียงใหม่) ส่วนหนึ่งอพยพเพราะถูกกวาดต้อนเป็นเชลย อีกส่วนหนึ่งอพยพเข้ามาเพราะถูกคุกคามจากการสู้รบกับคนต่างเผ่าแต่เดิมตำบลศิลาแลงมีเขตการปกครองร่วมกับตำบลปัว โดยมีนายวิโรจน์ สมประสิทธิ์ ดำรงตำแหน่งกำนัน ต่อมาได้มีการแยกเขตการปกครองใหม่ โดยแยกหมู่บ้าน

จำนวน ๑๗ หมู่บ้าน ออกจากตำบลบัวแล้วให้ชื่อว่า “ตำบลศิลาแลง” โดยมีปลัดดำรงศ์ ทรงประศาสตร์ เป็นผู้ตั้งชื่อตำบลและมีนายแสวง นาวางค์ ดำรงตำแหน่ง กำนันตำบลศิลาแลงคนแรกโดยตั้งแต่จัดตั้งตำบลศิลาแลงมีกำนันทั้งหมดมาแล้วทั้งหมด ๘ คน

เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๗ มีการแบ่งแยกหมู่บ้านในเขตความรับผิดชอบของตำบลศิลาแลงจำนวน ๓ หมู่บ้านโดยได้จัดตั้งเป็นตำบลใหม่ คือ ตำบลปากกลางในปัจจุบัน และต่อมาก็มีการแยกหมู่บ้านในความรับผิดชอบของตำบลศิลาแลงอีกครั้งหนึ่ง จำนวน ๑๐ หมู่บ้านโดยได้จัดตั้งเป็นตำบลใหม่ คือ ตำบลภูคา ซึ่งจะสังเกตได้ว่าแต่ก่อนที่ยังไม่มีการแบ่งแยกไปจัดตั้งตำบลใหม่ของทั้ง ๑๓ หมู่บ้านนั้น ตำบลศิลาแลงจะมีหลายชาติพันธุ์ ทำให้ทัศนคติ ค่านิยมความคิด หลายสิ่งหลายอย่างมีความแตกต่างกันทำให้เกิดความแตกแยกแบ่งพรรคแบ่งพวกได้ง่าย ต่างจากในปัจจุบันที่ตำบลศิลาแลงมีจำนวนหมู่บ้านเหลืออยู่เพียง ๘ หมู่บ้าน คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็น ชาวไทลื้อ มีเพียง ๒

หมู่บ้านที่เป็นคนพื้นเมือง คือ บ้านศาลาหมู ๒ และบ้านนาแล หมู่ ๘ แต่ก็ไม่ใช่อุปสรรคต่อการพัฒนาต่อไปเพราะพื้นฐานทางประเพณี วัฒนธรรม ทัศนคติ ที่ไม่แตกต่างกันมาก ทำให้ไม่รู้สึกเกิดความแตกต่างทางชาติพันธุ์ โดยบ้านนาแล เป็นหมู่บ้านจัดตั้งขึ้นใหม่ ตั้งแต่ ๑ กันยายน ๒๕๔๗ แยกมาจากบ้านศาลา

เทศบาลตำบลศิลาแลงได้รับการยกฐานะเป็นนิติบุคคลจาก “สภาตำบล” เป็น “องค์การบริหารส่วนตำบล” เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐ โดยเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลขนาดเล็ก มีประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลตำบลคนแรก คือ นายมนเทียร ช่างเหล็ก ภายหลังได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบล เมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๕๕๒ โดยมีผู้บริหารมาแล้ว ๔ คน ผู้ดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีคนปัจจุบันคือ นางรำแพน โนพรวน

ลักษณะภูมิประเทศตำบลศิลาแลง

ชุมชนตำบลศิลาแลงตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของเขตเทศบาล มีลักษณะเป็นที่ราบเชิงเขา ด้านตะวันออกเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ คือ ป่าดอยภูคาและป่าผาแดง ซึ่งเป็นภูเขาสูงลาดชัน จึงเกิดลำน้ำหลายสายไหลลงมาอยู่พื้นที่ราบที่เป็นชุมชน มีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบ ๑๑.๗๖ ตารางกิโลเมตร หรือ ๗,๓๕๐ ไร่ และเป็นพื้นที่ภูเขาและป่าไม้ ๒๒.๐๙ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑๓,๘๐๖.๒๕ ไร่

ทรัพยากรป่าไม้ ส่วนใหญ่เป็นไม้เบญจพรรณ พื้นที่ป่าชุมชนศิลาแลงและเขตป่าสงวนแห่งชาติ คือ ป่าภูคาและป่าผาแดง มีขนาดพื้นที่ ๒๒.๐๙ ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ ๖๔.๒๖ ของพื้นที่เทศบาลตำบลศิลาแลง

ทรัพยากรดิน ส่วนใหญ่เป็นดินเหนียวและดินร่วนปนทราย

ทรัพยากรน้ำ มีแหล่งน้ำทางธรรมชาติที่ใช้ในการเกษตร ได้แก่ ลำน้ำกูน, ลำน้ำขวาง, อ่างหนองบัว, อ่างก้วยตาด, อ่างห้วยมะปรังค์, อ่างห้วยกอฝาด, อ่างห้วยมะตั้น, อ่างหนองปลาปอน, อ่างห้วยหินลับ, อ่างหนองห้า, อ่างห้วยหาญ, อ่างห้วยต๋อย, อ่างห้วยต่อเฮือ, อ่างห้วยยาง, หนองหนองบัวน้อย, อ่างห้วยลึก, อ่างห้วยต่าง, อ่างหนองป่าสาธารณะ

๒.๔.๕ องค์การบริหารส่วนตำบลคู่งษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน^{๒๔}

ข้อมูลทั่วไป

องค์การบริหารส่วนตำบลคู่งษ์ ได้รับการยกฐานะจากสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล เมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๐ โดยประกาศของกระทรวงมหาดไทย และได้ประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา ฉบับทั่วไป เล่มที่ ๑๑๓ ตอนพิเศษ ๕๒ ง ลงวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๓๙ จากเดิมสภาตำบลคู่งษ์ ใช้หอประชุมประจำหมู่บ้านพวงพยอม หมู่ที่ ๘ ตำบลคู่งษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน เป็นที่ทำการชั่วคราว ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ย้ายที่ตั้งสำนักงานมาที่บ้านดอนคู่งษ์ เลขที่ ๒๗๓ หมู่ที่ ๔ ตำบลคู่งษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นเขตสถานที่ราชการ ทำให้เกิดความสะดวก รวดเร็วในการติดต่อประสานงานกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องมากขึ้น

องค์การบริหารส่วนตำบลคู่งษ์ ได้ประกาศปรับขนาดขององค์การบริหารส่วนตำบลคู่งษ์ จากขนาดเล็กเป็นขนาดกลาง เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๓ ตามมติเห็นชอบผลการประเมินการขอปรับขนาดขององค์การบริหารส่วนตำบลคู่งษ์ ของคณะกรรมการพนักงานส่วนตำบลจังหวัดน่าน ในการประชุมครั้งที่ ๑๒/๒๕๕๓ เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๓

วิสัยทัศน์

“สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ด้วยความเสมอภาค เป็นธรรมและมีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง”

พันธกิจ

๑. การสร้างสังคมเป็นธรรมและเป็นสังคมที่มีคุณภาพ ทุกคนมีความมั่นคงในชีวิต ได้รับการคุ้มครอง

ทางสังคมที่มีคุณภาพอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและกระบวนการยุติธรรมอย่างเสมอภาค ทุกภาคส่วนได้รับการเสริมพลังให้สามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาภายใต้ระบบบริหารจัดการภาครัฐที่โปร่งใสเป็นธรรม

๒. พัฒนาคุณภาพชีวิตคนไทยให้มีคุณธรรมเรียนรู้ตลอดชีวิตมีทักษะและการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมในแต่ละช่วงวัยสถาบันทางสังคมและชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง สามารถปรับตัวรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลง

๓. พัฒนาฐานรากการผลิตและบริการให้เข้มแข็งและมีคุณภาพบนฐานความรู้ความคิดสร้างสรรค์และภูมิปัญญา สร้างความมั่นคงทางอาหารและพลังงาน ปรับโครงสร้างการผลิตและการบริโภคให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พร้อมสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม

๔. สร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนรวมทั้งสร้างภูมิคุ้มกัน เพื่อรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ

^{๒๔}องค์การบริหารส่วนตำบลคู่งษ์, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนา พ.ศ.๒๕๖๐- ๒๕๖๓, (อัตรสำเนา), หน้า ๙-๑๖.

๒.๕ แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญและมีคุณประโยชน์มากมายมหาศาลเป็นสิ่งที่ทุกประเทศทั่วโลกมีความเห็นตรงกันว่าจำเป็นที่จะต้องมีการอนุรักษ์ไว้เพราะหากไม่มีการอนุรักษ์ไว้แล้วจะทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุลและจะเป็นปัญหาตามมาอีกมากมายเช่นภัยธรรมชาติดินถล่มระบบต้นน้ำลำธารเสียหายโดยเฉพาะในประเทศไทยของเราครั้งอดีตป่าไม้มีมากแต่เมื่อมีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรทำให้ป่าไม้ลดลงจนน่าเป็นห่วง หากไม่รีบแก้ไขแล้วอนาคตคงไม่เหลือผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ไว้ให้ได้ใช้ประโยชน์ดังนั้นจึงมีแนวคิดในการอนุรักษ์ ซึ่งนักวิชาการได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์หมายถึงการจัดการของมนุษย์ในการใช้ชีวะบริเวณ (biosphere) เพื่อที่จะให้ได้ผลประโยชน์ที่ดีที่สุดและยั่งยืน ไว้ให้ชนคนรุ่นปัจจุบันในขณะเดียวกันก็เป็นการรักษาศักยภาพที่จะดำรงความต้องการและความจำเป็นของชนรุ่นต่อไปในอนาคตการอนุรักษ์จึงเป็นการสร้างสรรค์การรวบรวมการสงวนการรักษาไว้การใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนการทดแทนและการส่งเสริมสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งนี้การอนุรักษ์เกี่ยวข้องกับทรัพยากรที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยกล่าวว่าการอนุรักษ์หมายถึงการจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะที่จะให้ผลตอบแทนอย่างต่อเนื่องสูงสุดสำหรับปัจจุบันและยังคงรักษาศักยภาพสำหรับการใช้ประโยชน์ของลูกหลานต่อไปในอนาคตนอกจากนั้นยังขยายความการอนุรักษ์ในประเทศไทยที่กำลังพัฒนาว่าไม่ใช่สิ่งฟุ้งเฟ้อแต่เป็นเรื่องจำเป็นที่นำไปสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและการปรับปรุงคุณภาพชีวิตในระยะยาวเป็นการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและช่วยให้ผลผลิตทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอดังนั้นจึงต้องใช้กิจกรรมของมนุษย์ทุกประเภทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๖๕}ท่านได้กล่าวถึงแนวคิดในการมองธรรมชาติของพุทธศาสนาว่าหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาได้นั้นถึงการพึ่งพาอาศัยกันสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งก็คือความรู้สึกที่ดีงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลายความรู้สึกที่ดีงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ซึ่งความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้นแต่ท่านให้มีแม้ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วยที่สำคัญมองเห็นธรรมชาติเป็นเรื่องรื่นรมย์น่าชื่นชมความงามและมีความสุขกับธรรมชาติเห็นพืชพันธุ์มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในธรรมชาติเป็นเพื่อนร่วมกฎของธรรมชาติอันเดียวกับตนจะต้องมีเมตตาไมตรีต่อกันมองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่า เกื้อกูลต่อการพัฒนามนุษย์ท่าทีเหล่านี้จะทำให้พฤติกรรมต่อธรรมชาติแวดล้อมที่เปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ที่จะพิชิตข่มเหงรังแกเอาเปรียบธรรมชาติมาสู่ความเป็นมิตรความเกื้อกูลและอยู่ร่วมกันด้วยดีและศาสนาสอนให้รู้คุณแม้แต่พืชตังพุทธสุภาสิตที่มีใจความว่าบุคคลพึงนั่งหรือนอนได้ร่มต้นไม้ใดพึงไม่หักรานกิ่งต้นไม้เพราะว่าคนประทุษร้ายมิตรเป็นคนชั่ว

อีกอย่างหนึ่งคติในทางพระพุทธศาสนาสอนให้มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงามน่ารื่นรมย์และเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งของความสุขคตินี้จะทำให้เรามีความสุขในการอยู่ท่ามกลางธรรมชาติหรือทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุขนอกจากนั้นธรรมชาติก็เป็นส่วนประกอบหรือปัจจัยในการฝึกฝนพัฒนาคนของมนุษย์ด้วยความหมายว่าพระพุทธศาสนาเอาธรรมชาติแวดล้อมมาใช้

^{๖๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๖ .(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๑.

เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งในการศึกษาคือในการที่จะพัฒนาคนให้มีจิตใจเจริญงอกงามเมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพกายและจิตรวมทั้งกิจกรรมที่วุ่นวายท่านเรียกว่ากายวิเวกคือความสงบทางด้านกายโดยเฉพาะเมื่อไปอยู่ในป่าร่มไม้หมู่ไม้ที่มีความสงบมีแต่ธรรมชาติก็จะช่วยชักนำจิตใจให้น้อมไปสู่ความสงบด้วยเมื่อจิตใจรู้สึกมีความสุขสงบ มีความอึดใจมีความสดชื่นโน้มน้อมไปในทางที่ดีก็จะทำให้เกิดจิตวิเวกคือความฉลาดทางจิตตามมาเมื่อจิตใจสงบสงัดไม่มีอารมณ์วุ่นวายใจเข้ามาครอบงำแล้วสมาธิก็จะอยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนายิ่งยิ่งขึ้นไปอีกคือจิตที่พร้อมตัวอย่างนั้นแล้วไปใช้งานในการพิจารณาให้เกิดปัญญาเห็นความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายจึงทำให้จิตใจเป็นอิสระที่เรียกว่าเป็นอุปวิเวกคือทำให้เกิดความสงบจากกิเลสต่อไปในที่สุดชาวพุทธมองธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากประสบการณ์ ๒ อย่างคือ

๑) จากการศึกษาพระจริยวัตรของพระพุทธเจ้าและของพระสาวกในสมัยครั้งพุทธกาล

๒) จากการศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่มาปรากฏอยู่ในพระสูตรและพระวินัยโดยชาวพุทธมีทัศนะโดยภาพรวมแล้วนับว่ามีทัศนะอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์และปกป้องธรรมชาติ^{๖๖}

ดังนั้นพระพุทธศาสนาให้ทัศนะว่าสรรพสิ่งที่มีความเป็นอยู่ขึ้นแก่กันและกันตามที่ปรากฏในหลักปฏิจกสมุปปาทเป็นการชี้ให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลกระบวนการเกิดขึ้นมีบทบาทที่สำคัญอย่างไรต่อธรรมชาติ กล่าวคือปรากฏการณ์ทั้งหลายในธรรมชาติหรือกระบวนการทางธรรมชาตินั้นไม่มีอะไรที่ขัดแย้งกันจุดนี้เป็นจุดที่สำคัญและเหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริงนั้นหมายความว่าเราสามารถควบคุมสภาพการทางธรรมชาติได้โดยการสร้างที่สภาพเหตุเหมาะสมกับสภาพผลทางธรรมชาติที่เรามุ่งหวังและหลีกเลี่ยงการกระทำอันนำไปสู่ผลเสีย

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาสมัยนั้นธรรมชาติแวดล้อมบริบูรณ์บริสุทธ์สะอาดพื้นที่ป่าพันธุ์ไม้ภูเขาแม่น้ำดินฟ้าอากาศสัตว์ป่าสัตว์น้ำสัตว์บกสัตว์เลื้อยคลานสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำยังไม่ถูกรบกวนมากนัก พระพุทธองค์และเหล่าพุทธสาวกมีวิถีชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแนบแน่นไม่ปรากฏว่ามีการส่งเสริมการช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนองความต้องการทางวัตถุแก่ตนเองและศาสนาแต่อย่างใดและส่งเสริมการดูแลรักษาคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติแก่พุทธบริษัทพระพุทธองค์มีวิถีชีวิตตามแบบอศัยธรรมชาติดีอย่างใกล้ชิดตั้งแต่ประสูติจนถึงปรินิพพานอันเป็นวาระสุดท้ายแห่งพระชนชีพด้วยเหตุอย่างนี้ป่าไม้จึงมีความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาตั้งแต่พุทธกาลจนถึงปัจจุบันพระพุทธองค์และพุทธสาวกโดยมากจะอาศัยพักเสนาสนะป่าเป็นที่ปฏิบัติธรรมสนทนาธรรมหรือเสวยวิมุตติสุขป่าไม้ที่พุทธบริษัทควรระลึกถึงซึ่งเป็นสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธองค์และพุทธสาวกในเหตุการณ์สำคัญสำคัญตลอดพุทธกาล

จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ป่าไม้นั้นจะพบว่าพระพุทธศาสนามีแนวความคิดที่เอื้ออาหารต่อธรรมชาติ โดยถือว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เช่น ต้องดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติหรือต้นไม้ถูกทำลาย มนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติย่อมได้รับผลกระทบทั้งในทางตรงและทางอ้อมอย่างแน่นอน ต้นไม้และป่าไม้ถือว่าเป็นหัวใจของสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑-๒๖.

ความหมายของการอนุรักษ์ป่าไม้

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จัดเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเริ่มจากตนเองก่อนด้วยการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในบ้านสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนและสิ่งแวดล้อมในสังคมโดยให้ความรู้ความเข้าใจการอบรมให้ทราบถึงปัญหาสาเหตุของปัญหาและผลกระทบของปัญหาสิ่งแวดล้อมการรักษาทรัพยากรธรรมชาติการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดความรอบรู้รู้ว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูกสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำมีจิตสำนึกเพื่อประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตนซึ่งความหมายของการอนุรักษ์นั้นมีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

วิชัย เทียนน้อย^{๖๗} กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การใช้ทรัพยากรให้มีประโยชน์ต่อคนส่วนมากให้ดีที่สุดและมีอายุการใช้งานที่ยาวนานที่สุด

นิวัติ เรืองพานิช^{๖๘} กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด ให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกัน

เกษม จันทรแก้ว^{๖๙} กล่าวว่า การอนุรักษ์หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูง ในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป หรืออีกความหมายหนึ่งคือเป็นการใช้ตามความต้องการและประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต

นิวัติ เรืองพานิช^{๗๐} ให้แนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดผลนั้นมีหน้าที่ ๑๐ ประการดังนี้

๑) ในการที่จะใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จะให้ประโยชน์หลายๆด้านทุกแง่ทุกมุมกล่าวถึงต้องมีความรู้เกี่ยวกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมตลอดจนประโยชน์และโทษต่อมนุษย์ซึ่งอยู่ในแต่ละสิ่งแวดล้อมนานๆอย่างน้อยจะต้องคำนึงถึงความสูญเปล่าอันอาจจะเกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ระมัดระวัง

๒) รักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นและหายากด้วยความระมัดระวังและทำให้อยู่ในสภาพที่เพิ่มพูนทางด้านกายภาพและเศรษฐกิจเท่าที่จะทำได้รวมทั้งจะต้องตระหนักเสมอว่าการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปจะไม่ปลอดภัยต่อสภาพแวดล้อม

๓) ต้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่ทดแทนได้นั้นโดยให้มีอัตราการเพิ่มพูนเท่ากับอัตราการใช้หรืออัตราการเกิดเท่ากับอัตราการตายเป็นอย่างน้อย

๔) ประชากรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนไปดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องประมาณอัตราการเกิดและการเปลี่ยนแปลงของพลเมืองตลอดเวลาโดยพิจารณาจากความต้องการในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ

๕) หาทางปรับปรุงวิธีการใหม่ๆในการที่จะผลิตและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพอีกทั้งพยายามค้นคว้าสิ่งใหม่ๆเพื่อให้ประชาชนได้ใช้อย่างเพียงพอ

^{๖๗}วิชัย เทียนน้อย,การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ,(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา,๒๕๕๒),หน้า ๒.

^{๖๘}นิวัติ เรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, หน้า ๔.

^{๖๙}เกษม จันทรแก้ว , วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม,(กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์,๒๕๓๗),หน้า ๙๔-๑๐๐.

^{๗๐}นิวัติ เรืองพานิช, “หลักการและแนวความคิดของวนศาสตร์ชุมชน”,ใน เอกสารบรรยายประกอบการฝึกอบรมหลักสูตรการปลูกป่าระบบวนเกษตร รุ่นที่ ๑,(กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้,๒๕๓๐),หน้า ๑๕.

๖) ให้การศึกษาแก่ประชาชนเพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญในการรักษาความสมดุลตามธรรมชาติซึ่งต้องการทำให้สิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาพที่ดีการให้การศึกษาอาจเป็นทั้งในและนอกโรงเรียนตามความเหมาะสมกับสภาวะบุคคลเฉพาะถิ่นวัยและคุณวุฒิเพื่อให้ประชาชนเข้าใจในหลักการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

๗) การนำทรัพยากรธรรมชาติใช้จะต้องคำนึงถึงความถูกต้องตามกาลเทศะ

๘) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงถึงทรัพยากรอย่างอื่นในเวลาเดียวกันด้วยไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้นทรัพยากรทุกอย่างมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

๙) ในการวางแผนจัดการทรัพยากรอย่างชาญฉลาดนั้นจะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมหรือสภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติเพราะว่าวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาตัวเองมาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้นๆ กล่าวโดยทั่วไปการอนุรักษ์ถือได้ว่าเป็นทางแห่งการดำเนินชีวิตเพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและสังคมซึ่งมีบทบาทต่อชีวิตมนุษย์เป็นอันมาก

๑๐) ไม่มีการอนุรักษ์ใดที่จะประสบผลสำเร็จได้นอกจากผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรนั้นๆ และใช้อย่างชาญฉลาดให้เกิดผลดีในทุกๆ ด้านต่อสังคมมนุษย์และการใช้ทรัพยากรให้อำนวยประโยชน์หลายๆ ด้านในเวลาเดียวกันด้วย

ชูชัย สมितिไกร^{๗๑} ได้กล่าวว่าเงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมชุมชนได้แก่

๑ ทรัพยากรนั้นอยู่ภายใต้การควบคุมของชุมชน

๒ ชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรนั้น

๓ การดำรงอยู่ของชุมชนต้องมีเครือข่ายมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและมีบรรทัดฐานร่วมกัน

๔ ชุมชนต้องมีกฎระเบียบและกระบวนการที่เหมาะสมและทรัพยากรป่าไม้ยังคงอยู่ในควบคุมดูแลของรัฐเกษตรกรได้รับประโยชน์จากป่าในระดับปานกลางความสัมพันธ์ภายในชุมชนตลอดจนกฎเกณฑ์และกระบวนการในการอนุรักษ์พื้นฟูป่าต้นไม้มืออย่างหลวมๆ เกษตรกรไม่สามารถพึ่งตนเองตามลำพังได้ต้องคอยรับการสนับสนุนจากรัฐตลอดเวลา

วิชัย เทียนน้อย^{๗๒} ได้กล่าวถึง ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีพของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าป่าไม้ให้ที่อยู่อาศัยเครื่องนุ่งห่ม อาหาร และสมุนไพรนานาชนิด ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสำหรับประโยชน์ที่ได้รับทางอ้อมนั้นมีมากมาย ยกที่จะนำมาถ่านหรือประเมินค่าเป็นเงินได้ ถึงแม้ว่าป่าไม้จะเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ออกเงยหรือเพิ่มพูนขึ้นมาได้ แต่การพัฒนาของป่าไม้จะดำเนินไปได้อย่างช้ามาก และถ้าหากอัตราการนำไม้จากป่ามาใช้เร็วกว่าอัตราการงอกเงยของป่าไม้แล้ว เป็นที่มั่นใจได้ว่าการขาดแคลนไม้เพื่อนำมาใช้ก่อสร้างที่อยู่อาศัยจะไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน แต่ในสภาพปัจจุบันจำนวนพลเมืองโลกเพิ่มขึ้นจึงทำให้จำเป็นต้องนำไม้มาใช้

^{๗๑}ชูชัย สมितिไกร, “แนวทางการจัดการพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมโดยอาศัยชุมชน”, ใน เอกสารประกอบการสอนกระบวนการวิจัยวิทยาสังแวดล้อม, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า ๔๕.

^{๗๒}วิชัย เทียนน้อย, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรพัฒนา, ๒๕๓๓), หน้า ๓๕.

ประโยชน์ด้านต่างๆ เพิ่มมากขึ้นอย่างไม่ได้สัดส่วนกับการพัฒนาของป่าไม้ ยิ่งไปกว่านั้นป่าไม้เป็นจำนวนมากถูกบุกรุกแผ้วถางเพื่อนำพื้นที่มาใช้เพื่อการเพาะปลูก หรือสร้างที่อยู่อาศัยและประโยชน์อื่นๆ ซึ่งนับได้ว่าเป็นวิธีการทำลายป่าไม้ที่สมบูรณ์แบบและยากที่จะทำให้บริเวณนั้นกลายเป็นป่าไม้ธรรมชาติตามเดิมได้หากปล่อยให้อัตราการทำลายป่าไม้ของมนุษย์ดำเนินต่อไปเช่นนี้ความเสียหายต่างๆ จะประดาหน้าเข้ามา ไม่เพียงแต่จะขาดแคลนไม้เพื่อนำมาใช้ก่อสร้างหรือวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรมเท่านั้น แต่จะทำให้เกิดภาวะแปรปรวน ดินหมดความอุดมสมบูรณ์ และขาดแคลนเชื้อเพลิงในที่สุดพื้นที่ดินที่เคยมีความชุ่มชื้นและอุดมสมบูรณ์ก็จะค่อยๆ กลายเป็นทะเลทรายต่อไป

มงคล สุกใส^{๗๓} ได้กล่าวถึง แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ คือ ให้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องปรับนโยบาย และวิธีการดำเนินงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้เสียใหม่ โดยคำนึงถึงความต้องการ และปัญหาของชุมชนในพื้นที่เป็นสำคัญ ปลูกฝังแนวความคิดเกี่ยวกับป่าไม้ ว่าเป็นปัจจัยที่จะรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์ จะต้องทำให้ประชาชนเกิดสำนึกในความเป็นเจ้าของป่าไม้ โดยให้มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของและมีโอกาสใช้ประโยชน์จากต้นไม้ที่เขาปลูกขึ้น เช่นเดียวกับที่เขาใช้ทรัพยากรอื่นที่เขาเป็นเจ้าของอยู่ หากจะมีการจัดสรรป่าสัมปทานให้เอกชนจะต้องคำนึงถึงความจำเป็นในแง่ของการรักษาทรัพยากรป่าไม้เป็นหลัก โดยกวดขันอย่างเข้มงวด พัฒนาคุณภาพของดินเพื่อเกษตรกรรมเพื่อให้เกษตรกรสามารถใช้ดินเดิม โดยไม่ต้องตัดไม้ หรือหักล้างถางพงเพิ่มอีก หากจะสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ รัฐบาลจะต้องพิจารณาโดยรอบคอบถึงผลดีผลเสีย ผลกระทบที่จะเกิดตามมา ควรปรับแนวทางการพัฒนาชุมชนไปสู่ชนบท ไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งเน้นการรักษาสิ่งแวดล้อมอันเป็นแหล่งกำเนิดของทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ การพัฒนาลักษณะนี้จะไม่ก่อให้เกิดผลเสียทางด้านมลภาวะในภายหลังอย่างที่เคยเป็นมา

จากการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จะเห็นได้ว่าทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่อำนวยประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน แต่ปัจจุบันทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก พร้อมกับการทำสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมไปด้วย ด้วยเหตุผลว่าประชากรของประเทศเพิ่มขึ้นหรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจก็ตาม ซึ่งมีการใช้ไม้เป็นวัตถุดิบ การปลูกสร้างบ้านเรือนการใช้สอยหรือทำไม้เป็นสินค้าได้เพิ่มมากขึ้น การสงวนป่าไม้เพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นอุทยานแห่งชาติ ตลอดจนภัยพิบัติทางธรรมชาติการพังทลายของดิน น้ำท่วม ล้วนเป็นสาเหตุที่จะต้องดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อย่างจริงจังต่อไป ซึ่งการอนุรักษ์มิใช่การหวงห้ามไม่ให้ใช้ทรัพยากรอะไรเลย แต่เป็นการใช้อย่างประหยัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด หลีกเลี่ยงการสูญเสียและการทำลายให้มากที่สุด เพื่อการใช้ประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคต

๒.๖ แนวคิดเรื่องการเกษตรวิถีพุทธ

๒.๖.๑ ที่มาของแนวคิด การมุ่งสร้างความสุขทางด้านจิตใจจากการทำการเกษตร การเกษตรแนวพุทธในคัมภีร์พระพุทธานุศาสตร์ มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษย์เช่นเดียวกับกับเศรษฐกิจตามหลักเศรษฐศาสตร์ แต่จุดหมายทางพระพุทธานุศาสตร์จะแตกต่างจากจุดหมายของเศรษฐกิจ เพราะ เศรษฐกิจมีจุดหมายเพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความสุขมั่ง

^{๗๓}มงคล สุกใส,การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน, ปริญญา นิพนธ์ วท.ม. (ส่งเสริมการเกษตร),(เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,๒๕๓๖), หน้า ๗๙.

คั่งสมบุญด้วยโภคทรัพย์ทั้งปวง มีความต้องการให้มนุษย์มีการเป็นอยู่ที่ดี มีอาหารที่ดี เพราะจะทำให้ชีวิตมีความสุขสงบสบายยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาสอนเน้นให้มีหลักบَابัฏฐัจจกับรรเทาความทะยานอยาก ให้น้อยลงไป พยายามเป็นนายเหนือทรัพย์เพื่อลดความโลภต่าง ๆ ซึ่งเป็นเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา

๒.๖.๒ แนวคิดเรื่องเกษตรวิถีพุทธ หมายถึง การเกษตรไม่รบกวนธรรมชาติ แต่อาศัยธรรมชาติจัดการกันเองเพื่อให้ได้ปัจจัยในการดำรงชีพอย่างพอเพียง ตามแนวคิดการอนุรักษ์พันธุ์ไม้พื้นเมืองใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการสวน ทำการเกษตรแบบพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน

๒.๖.๓ หลักการสำคัญ ของแนวคิดเกษตรวิถีพุทธคือการปรับเปลี่ยนทัศนคติต่ออาชีพเกษตรที่มุ่งแต่แสวงหาผลประโยชน์แต่เพียงอย่างเดียว ได้หันมาใส่ใจในเรื่องของความสุขที่เกิดจากภายในมีความสุขกับการทำอาชีพเกษตรที่อยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเข็มทิศชี้้นำในการใช้ชีวิตเพื่อตนเองและเพื่อผู้อื่น

๒.๖.๔ องค์ประกอบที่สำคัญของเกษตรวิถีพุทธประกอบด้วย สภาพปัญหา ความเป็นปัจเจกบุคคล ความเชื่อ กระบวนการคิดตามแนวพุทธศาสนา การทดลองทำซ้ำๆ เกษตรวิถีพุทธตามแนว ทางของตนเอง

๒.๖.๕ กระบวนการ การปรับเปลี่ยนจากการทำการเกษตรแบบทั่วไปไปสู่เกษตรวิถีพุทธต้องมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างมีกระบวนการดังต่อไปนี้ การตระหนักถึงปัญหาที่พบจากการทำการเกษตร ทั้งที่มีต่อตนเองและครอบครัว ความทุกข์ที่เกิดกับร่างกายและจิตใจ เมื่อต้องเผชิญกับสภาพปัญหาแบบเดิมซ้ำๆจึงส่งผลต่อการพยายามแก้ปัญหาการหาทางออกของปัญหา ต่อมาจะเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนความคิดกระบวนการนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมากเปรียบเสมือนเข็มทิศที่จะพาไปสู่เป้าหมาย ตามด้วยกระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและซ้ำๆการลองผิดลองถูก จนนำไปสู่การตกผลึกเกี่ยวกับการทำเกษตรวิถีพุทธที่จะไปเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๒.๖.๖ การประยุกต์ใช้ หลักคำสอนที่สอดคล้องกับชีวิตและความเป็นอยู่ที่เป็นจริงของ สังคมเกษตรกรปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตรในแนวพุทธ ส่วนหนึ่งคือปัญหาความล้มเหลวของภาคเกษตร และ ปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม รูปแบบการเกษตรแนวพุทธจำแนกได้เป็น ๕ รูปแบบ คือ (๑) รูปแบบ นา (๒) รูปแบบนาและป่า (๓) รูปแบบนาไร่และวัวควาย (๔) รูปแบบนาไร่วัวควาย เน้นสวนผัก และ (๕) รูปแบบนา ไร่เน้นวัวควาย โดยหลักการพื้นฐานของธรรมชาติในเรื่องความแปรปรวนของปัจจัยต่าง ๆ ในการผลิต

๒.๗ แนวคิดการพัฒนาสัมมาชีพตามวิถีพุทธ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^{๗๔}พระพุทธศาสนานั้นก่อกำเนิดขึ้นหลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะ ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าณโคตตันตศรัพระมมหาโพธิ์พุทธคยาประเทศอินเดียภายหลังจากที่พระองค์ได้พักผ่อนอิริยาบถและทบทวนธรรมที่พระองค์ได้ทรงตรัสรู้ด้วยการเสวยสุขที่เกิดจากความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นเวลา ๔๙ วันพระองค์ก็เสด็จไปที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสีและได้ทรงแสดงธรรมเป็นครั้งแรกที่เรียกว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” โปรดกลุ่มพราหมณ์ จนพระพราหมณ์โกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรมและได้ขอบวชทำให้เกิดพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาขึ้นเป็นรูปแรกจากนั้นเมื่อ

^{๗๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต),การพัฒนาที่ยั่งยืน,(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้ว,๒๕๕๖),หน้า ๑๑๒.

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมในที่ต่างๆ ทำให้มีผู้ที่มีจิตศรัทธาขอเข้าบวชในพระพุทธศาสนาขึ้นมาเรื่อยๆ จนทำให้เกิดชุมชนสงฆ์เกิดการปกครองของสงฆ์และในกาลต่อมาก็ได้มีการบัญญัติพระธรรมและพระวินัยเกิดขึ้น

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^{๗๕}ได้กล่าวถึงพระพุทธศาสนาเป็นหลักนำทางในการพัฒนาไว้อย่างน่าสนใจว่าปัจจุบันนี้ได้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่าการที่จะพัฒนาประเทศให้สำเร็จผลดีบรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการได้อย่างแท้จริงนั้นจะพัฒนาเพียงด้านวัตถุอย่างเดียวเท่านั้นไม่ได้เพียงพอประสบการณ์ในการพัฒนาตลอดเวลายาวนานที่ผ่านมาได้สอนให้ตระหนักว่าการมุ่งพัฒนาวัตถุภายนอกอย่างเดียวนั้นแม้จะระดมทุนลงไปอย่างมากมายก็ไม่ทำให้สังคมบรรลุความมั่งคั่งรุ่งเรืองและสันติสุขที่แท้จริงได้ตามวัตถุประสงค์ กลับสร้างปัญหาอย่างมากมายอาทิเช่น

๑. ปัญหาความยากจนปรากฏว่ามีคนยากจนแร้นแค้นแผ่ขยายทั่วไปทั้งในเมืองและชนบท การกระจายรายได้ของประชากรไม่ดำเนินไปด้วยดีฐานะทางเศรษฐกิจของคนกลับห่างไกลกันมากขึ้น

๒. ปัญหาด้านสุขภาพประชากรขาดแคลนแม้กระทั่งสาธารณสุขขั้นมูลฐานเกิดโรคระบาดที่ร้ายแรงนอกจากสุขภาพทางกายไม่ดีแล้วสุขภาพทางจิตก็เสื่อมโทรมลงชีวิตคนในถิ่นที่เรียกว่าเจริญมีลักษณะสับสนวุ่นวายคนมีทุกข์ใจมากขึ้นเป็นโรคจิตโรคประสาทมากขึ้น

๓. ปัญหาด้านการศึกษาความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาก็ยังอยู่ในภาวะสัมฤทธิ์ผลได้ยากเกิดความล้มเหลวในการจัดการศึกษาก่อให้เกิดปัญหามากมายในสังคมเช่นปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวงความไม่ซื่อตรง เป็นต้น

๔. ปัญหาทางการเมืองการพัฒนาประชาธิปไตยก้าวหน้าไปได้ไม่มากกว่าถอยหลัง

๕. ปัญหาด้านจริยธรรมคุณธรรมผู้คนไม่มีระเบียบวินัยเช่นระเบียบวินัยในการใช้รถใช้ถนนอุบัติเหตุมีสถิติสูงอย่างน่ากลัวยิ่งเกิดความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจนทำให้คนส่วนมากเกิดความหวาดกลัวอาชญากรรมอย่างแพร่หลายคดีปล้นฆ่าข่มขืนที่ร้ายแรงปรากฏขึ้นบ่อยเป็นต้น

๖. ปัญหาด้านวัฒนธรรมมีความเสื่อมโทรมทางด้านวัฒนธรรมมีค่านิยมที่ไม่พึงปรารถนาและไม่เอื้อต่อการพัฒนาเช่นค่านิยมบริโภคและความนิยมสูงซื้อแม่กระจายทั่วไป

๗. ปัญหาทางเพศและอบายมุขมีปัญหาทางเพศเพิ่มสูงมีอัตราคนถูกข่มขืนสูงอัตราการหย่าร้างสูงขึ้นอบายมุขระบาดทั่วประเทศทั้งในกรุงและชนบทประชากรฝากความหวังไว้กับการพนันในรูปแบบต่างๆ และหมกมุ่นจนยากที่จะแก้ไขเยาวชนมากมายทำลายอนาคตของตนเองและก่อปัญหาแก่สังคมโดยเป็นผลสืบเนื่องจากการติดยาเสพติด

๘. ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมมีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมทวีสูงขึ้นป่าไม้ถูกทำลายไปมากต้นน้ำลำธารน้อยหรือลงฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลแผ่นดินแห้งแล้งทำให้การเกษตรยากลำบากมากขึ้นส่งผลต่อความยากจนแร้นแค้นยิ่งขึ้นไปอีกประสบปัญหาทางการตลาดมีการเอารัดเอาเปรียบกันมากเกิดมลภาวะทางในดินในน้ำและท้องฟ้าคุกคามต่อชีวิตและสุขภาพของประชากรทั่วทุกคน

บทเรียนจากการพัฒนาสอนให้รู้ว่าการพัฒนาจะต้องดำเนินไปอย่างรอบด้านและอย่างทั่วถึง ไม่ใช่มุ่งพัฒนาแต่เพียงด้านวัตถุอย่างเดียวโดยเฉพาะตัวคนซึ่งเป็นผู้ร่วมในกระบวนการพัฒนาและได้รับผลจากการพัฒนาโดยตรงจะต้องได้รับการพัฒนาเป็นองค์ดีและในการพัฒนาคนนั้นส่วนสำคัญ

^{๗๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยจิตวิทยาแบบยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๕.

ที่สุดก็คือจิตใจตั้งมั่นในยุคปัจจุบันงานพัฒนาจึงหันมาให้ความสนใจแก่การพัฒนาจิตใจมากขึ้นการพัฒนาจิตใจนั้นรวมถึงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตลอดจนสุขภาพจิตโดยทั่วไปการพัฒนาจิตใจตลอดจนการพัฒนาคนนั้นเป็นหน้าที่หลักของพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติมาโดยตลอด

โดยเฉพาะในอดีตและแม้ปัจจุบันในชนบทหลายแห่งพระสงฆ์ได้เป็นผู้นำในการพัฒนาและวัดได้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจและปัญญาของชุมชนและวัดก็เป็นศูนย์กลางของชุมชนเริ่มแต่บทบาทสำคัญที่สุดคือศูนย์กลางการศึกษาของประชาชนโดยมีพระสงฆ์เป็นครูอาจารย์ศิลปวัฒนธรรมด้านต่างๆพัฒนาขึ้นในวัดหรือออกไปจากวัดเมื่อไปอยู่ในชุมชนก็ใช้ความรู้วิชาการอื่นๆ ที่ได้ศึกษาจากวัดนั้นเป็นเครื่องนำครอบครัวและชุมชนในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการงานให้เจริญก้าวหน้าและอยู่ร่วมกันด้วยดีมีความร่มเย็นเป็นสุขควรแก่ความประพฤติปฏิบัติ

ต่อมาเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปวัฒนธรรมจากประเทศตะวันตกแพร่หลายเข้ามาและระบบการต่างๆแบบตะวันตกได้รับการยอมรับและแนวทางการพัฒนาก็เปลี่ยนแปลงไปวัดก็เหมือนห่างออกไปจากกระบวนการพัฒนาตามลำดับโดยเฉพาะเมื่อการพัฒนามุ่งเน้นด้านวัตถุบทบาทของวัดพระสงฆ์และพระพุทธศาสนาก็ยิ่งวางเลือนลงเหลือแต่บทบาทในด้านการเอื้อต่อการพัฒนาเช่นอำนวยการพัฒนาและอุปกรณ์ของวัดการให้กำลังใจและคำกล่าวสอนสนับสนุนในคราวชุมนุมอย่างมีพิธีกรรม เป็นต้น

ครั้นมาถึงปัจจุบันมีแนวโน้มของการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปโดยหันมาเน้นการพัฒนาจิตใจและการพัฒนาด้านคนมากขึ้นก็เป็นโอกาสที่วัดและพระสงฆ์หรือพระพุทธศาสนาทั้งหมดจะได้รู้ฟื้นบทบาทในการพัฒนาบทบาทของผู้นำในการพัฒนาขึ้นใหม่โดยปรับตัววิธีการและรับบทบาทนั้นให้เข้ากับสภาพปัจจุบันการที่จะนำทางพัฒนาและรับบทบาทต่างๆในการพัฒนาให้ได้ผลดีจะต้องมีความเข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทที่เหมาะสมและขอบเขตของการดำเนินบทบาทของวัดและพระสงฆ์ด้วยสิ่งสำคัญก็คือจะต้องมีหลักธรรมาภิบาลสำหรับชี้แนวทางของการพัฒนาอย่างชัดเจนหลักธรรมในการพัฒนาได้แก่ภาวนา ๔ คือ

๑. ภาวภาวนาแปลว่าพัฒนากายได้แก่การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรงไร้โรครามีสุขภาพดีและที่สำคัญก็คือการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเริ่มแต่ปัจจัย ๔ เป็นต้นอย่างถูกต้องดีงามในทางที่เป็นคุณประโยชน์เช่นสัมพันธ์กับอาหารโดยการกินเพื่อช่วยให้ร่างกายมีกำลังมีสุขภาพดีไม่ใช่เพื่อความมุ่งความอร่อยवादโก้แสดงฐานะความสัมพันธ์กับโทรทัศน์ดูเพื่อติดตามข่าวสารแสวงหาความรู้ส่งเสริมปัญญามิใช่เพื่อหมกมุ่นในความสนุกสนานเพลิดเพลินหรือเอาเป็นเครื่องมือเล่นการพนัน เป็นต้น

๒. ศิลภาวนาแปลว่าพัฒนาศีลหมายถึงการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เป็นไปได้ด้วยดีเริ่มแต่ไม่ก่อการเบียดเบียนไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นและสังคมประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้อื่นต่อสังคมมีระเบียบวินัยประกอบสัมมาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียรฝึกฝนอบรมกายวาจาของตนให้ประณีตปราศจากโทษก่อคุณประโยชน์และเป็นเครื่องสนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจยิ่งขึ้นไป

๓. จิตภาวนาแปลว่าพัฒนาจิตคือพัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติงามพร้อมซึ่งอาจแบ่งออกเป็น ๒ ด้านดังนี้คือ

๓.๑. คุณภาพจิตคือให้มีคุณธรรมต่างๆที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงามเป็นผู้มีจิตใจสูงละเอียดอ่อนเช่นมีเมตตา มีความรักความเป็นมิตรมีกรุณาอยากช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์ของ

ผู้อื่นมีจาคะคือมีน้ำใจสูงละเอียดอ่อนเช่นมีเมตตา มีความรักความเป็นมิตรมีกรุณาอยากช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์ของผู้อื่นมีใจเมื่อน้ำใจแผ่มีคารวะมีความกตัญญูเป็นต้น

๓.๒. สมรรถภาพจิตคือให้เป็นจิตที่มีความสามารถเช่นมีสติมีวิริยะคือความเพียรมีขันติคือความอดทนมีสมาธิคือจิตตั้งมั่นแน่วแน่ๆ มีสังขะคือความจริงจังมีอธิษฐานคือความเด็ดเดี่ยวแน่อนต่อจุดมุ่งหมายเป็นจิตใจที่พร้อมและเหมาะสมที่จะใช้งานโดยเฉพาะงานทางปัญญาคือการคิดพิจารณาให้เห็นความจริงแจ่มแจ้งชัดเจน

๔ ปัญญาภาวนาแปลว่าพัฒนาปัญญาคือพัฒนาความรู้ความเข้าใจให้เกิดความรู้อย่างเห็นจริงและใช้ความรู้แก้ปัญหาทำให้เกิดสุขได้เริ่มเป็นรู้อำนาจจิตปะวิทยาเรียนรู้ถูกต้องตามเป็นจริงไม่ปิดเรียนหรือเอนเอียงด้วยอคติความลำเอียงคิดวินิจฉัยใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจรู้เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงรู้จะแก้ไขปัญหาและทำการให้สำเร็จตามแนวทางของเหตุปัจจัยตลอดจนรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารถึงขั้นที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์โดยสิ้นเชิง

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญาและการปฏิบัติอีกทั้งพุทธธรรมนั้นก็มีใช้เป็นเพียงปรัชญาของนักปราชญ์เท่านั้นหรือเรื่องของนักคิดที่กำลังคิดค้นหาความจริงโดยใช้เหตุผลเชิงตรรกะวิทยาหักหลังพิสูจน์ความจริงกันอยู่ หากแต่พุทธธรรมเป็นเรื่องของการปฏิบัติหรือเป็นการปฏิบัติของผู้ทรงปัญญาซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับ การแก้ไขปัญหให้กับชีวิตและความเป็นอยู่จริงของมนุษย์ พระพุทธศาสนาเน้นการสอนความจริงที่เป็นประโยชน์สั่งสอนสิ่งที่จะนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริงได้ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงไม่ทรงสนับสนุนการพยายามเข้าถึงสังขารด้วยวิธีครุ่นคิด และถกเถียงหาเหตุผลเกี่ยวกับปัญหาทางอภิปรัชญาซึ่งไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์และด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับชีวิตจริงของมนุษย์นี้เองความเป็นพุทธะทำจึงต้องอาศัยการพิจารณาคุณค่าทางจริยธรรมประกอบด้วย

และก็ด้วยเหตุที่ว่า “พุทธธรรม” เป็นธรรมอันยิ่งใหญ่ที่ได้วางแนวทางปฏิบัติเพื่อให้นักปฏิบัติพ้นจากทุกข์และดำเนินไปสู่ชีวิตอันประเสริฐทั้งในระดับโลกียะธรรม และโลกุตระธรรมนี้เองพุทธธรรมข้อหนึ่งที่สำคัญที่สุดในฐานะที่เป็นทางชีวิตอันประเสริฐของทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ก็คือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นทั้งมรรคาและเป็นพุทธจริยธรรมสำหรับการครองชีวิตของพระพุทธศาสนิกชนให้ตั้งมั่นอยู่ใน “พรหมจรรย์” หรือ “พรหมจริยะ” ซึ่งหมายถึงระบบการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต)^{๗๖} ได้ให้ความหมายของสัมมาอาชีวะว่าหมายถึงการเลี้ยงชีวิตชอบคือเว้นจากเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิดเช่น โกงเขาลอกหลวง สอพลอ บีบบังคับขู่เข็ญ ค้าคนค้ายาค้าสิ่งเสพติดค้ายาพิษเป็นต้น

สรุปได้ว่าสัมมาอาชีวะหมายถึงการเว้นจากมิชฉาชีพทุกชนิดประกอบแต่การงานที่สุจริตไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรมไม่ก่อความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่นดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องตามตัวบทกฎหมายเคารพกฎกติกาของสังคมประกอบอาชีพที่สุจริตตรงไปตรงมาไม่ทุจริตคอร์รัปชันไม่ว่าจะเป็นสิ่งเล็กน้อยใดๆก็ตามเพื่อการประกอบอาชีพสัมมาอาชีวะจะได้ถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนาทำให้ผู้ที่ปฏิบัติตามมีวิถีชีวิตและจริยธรรมในตนเองได้เป็นอย่างดี

^{๗๖}พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์. พ.ศ.), หน้า ๓๓๑

หลักการของสัมมาอาชีวะ

หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ ประการคือการเลี้ยงชีพชอบทางกายการเลี้ยงชีพชอบทางวาจาการเลี้ยงชีพชอบทางใจดังผลการศึกษาที่มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. การเลี้ยงชีพชอบทางกาย

หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาสอนในห้วงเว้นการเลี้ยงชีพในทางที่ไม่สมควรเรียกว่ามีจฉวนฉิชาคือการเลี้ยงชีพในทางที่ผิดเพราะเป็นอาชีพที่ส่งเสริมการเบียดเบียนและการทำลายชีวิตหลักการของสัมมาอาชีวะจะต้องเว้นจากการประกอบอาชีพทั้ง ๕ ประการคือ

๑. สัตตฉวนฉิชาการค้าขายคัสตราอันเป็นเครื่องประหารเช่นหอกดาบปืนระเบิด เป็นต้น
๒. มังสฉวนฉิชาการ ค้าขายสัตว์มีชีวิต
๓. มัชชฉวนฉิชา การค้าขายสิ่งมีนเมา
๔. วิสวฉิชา การค้าขายยาพิษ

การค้าขายดังกล่าวมานี้ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาถือว่าการประกอบกิจการที่มีโทษคือมีโทษต่อผู้อื่นและต่อสังคมส่วนรวมด้วยอาชีพเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการทางธุรกิจย่อมเป็นการส่งเสริมให้คนในสังคมกระทำผิดทางจริยธรรมได้ง่ายขึ้นเป็นการทำลายพื้นฐานทางจริยธรรมที่ดีงามของสังคมและส่งผลกระทบต่อสังคมเป็นวงกว้างดังนั้นหลักการเลี้ยงชีพชอบทางกายจึงต้องงดเว้นจากการประกอบอาชีพที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้กระทำผิดศีลธรรมดังกล่าวการเลี้ยงชีพชอบทางกายยังครอบคลุมไปถึงการเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมยการทุจริตการคดโกง ทั้งจากโดยอาชีพและสามัญสำนึกแล้วว่าจะมีโอกาสให้กระทำได้หรือไม่ก็ตามเพราะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนและทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุขคนในสังคมอยู่อย่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินการเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมยหรือทุจริตคดโกงจึงเป็นการดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่นและของสังคมเป็นการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองหมดสิ้น

การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา

ตามหลักพระพุทธศาสนาการเลี้ยงชีพชอบทางวาจาจัดเป็นกุศลกรรมและเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นสัมมาอาชีวะโดยยึดหลักการคือ

๑. การไม่โกหกหลอกลวงหลวงเลี้ยงชีพโดยดำเนินชีวิตอย่างมีสัจจะรักษาความสัตย์
๒. การไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพคือการเว้นจากการใช้คำพูดยุยงให้คนอื่นแตกแยกกันหรือเข้าใจผิดกันเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง
๓. การไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ
๔. การไม่พูดเพื่อเจ้อเลี้ยงชีพคือให้เว้นจากการดำเนินชีวิตด้วยอาศัยวาจาที่ไร้สาระไร้แก่นสารไม่เป็นธรรมและไม่ประกอบด้วยประโยชน์เนื่องจากคำพูดที่เพื่อเจ้อนั้นทำให้ผู้ฟังหลงผิดเข้าใจผิดได้
๕. การไม่ประจบเลี้ยงชีพคือเว้นจากการใช้วาจาประจบสอพลอผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง
๖. การไม่บังคับขู่เข็ญเลี้ยงชีพวาจานั้นยอมไม่เป็นไปเพื่อการข่มขู่หรือบังคับขู่เข็ญเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม^{๗๗}

^{๗๗}ที่.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๖๐/๒๘๔

การเลี้ยงชีพชอบทางใจ

ตามหลักพระพุทธศาสนา การเลี้ยงชีพชอบทางใจเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลซึ่งเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความสุขสงบภายใน เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการ คือ

๑. การไม่โลภอยากได้ทรัพย์คนอื่นเลี้ยงชีพ มีสภาพจิตที่สามารถควบคุมความโลภไว้ได้ คือไม่โลภอยากได้ของคนอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร คิดเลี้ยงชีพวางแผนดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้องชอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม

๒. การไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ เป็นการควบคุมสภาพจิตใจต่อความพยายาบปองร้ายผู้อื่นเพื่อหวังเอาแต่ประโยชน์ส่วนตน ให้มีจิตเมตตา คิดเอื้อเฟื้อประโยชน์แก่ผู้อื่น อันจะนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ที่ถูกต้องเหมาะสม และไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย

๓. การไม่คิดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพ คือ เว้นจากการคิดหาโอกาส เพื่อตักตวงเอาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นเพื่อเลี้ยงชีพตน^{๗๘}

การเลี้ยงชีพชอบทางใจจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม เพราะการกระทำภายนอกต่างๆ สืบเนื่องมาจากภายในจิตใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลใดใจร้ายแล้ว พูดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไม่ตามเขาเพราะเหตุนั้น ถ้าบุคคลใดมีใจผ่องใสแล้ว พูดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้นเหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น”^{๗๙}

เป้าหมายของสัมมาอาชีวะ

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต)^{๘๐}กล่าวไว้ว่า เป้าหมายของสัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพชอบตามหลักพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายอยู่ ๓ ประการ คือ เป้าหมายด้านอัตตประโยชน์ และด้านอุภยัตถประโยชน์ ดังมีรายละเอียดดังนี้

๑. เป้าหมายด้านอัตตประโยชน์

พระพุทธศาสนามีหลักการสำหรับการดำเนินชีวิตในโลก คือ สอนให้มนุษย์ดำเนินชีวิตเพื่อบรรลุประโยชน์ คือ ความสมบูรณ์ของการดำเนินชีวิต โดยมีจุดหมายด้านอัตตประโยชน์ ๓ ด้านด้วยกันคือ^{๘๑}

๑) ทิฐุธัมมิกัตถประโยชน์แปลว่า “ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน” หมายถึงประโยชน์อันพึงได้รับการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริตถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจการนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่ได้รับการประกอบกิจการ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียงเกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ หรือผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้ อาจเป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน

^{๗๘}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๕๒๓

^{๗๙}ช.ม. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑

^{๘๐}พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๙๙.

^{๘๑}ช.จ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

๒) สัมปรายิกัตถประโยชน์ แปลว่า ประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์ในด้านคุณค่าของชีวิต ประโยชน์สำหรับชีวิตด้านในเป็นหลักประกันชีวิตในอนาคตและภพหน้า คือ หาเลี้ยงชีวิตได้ด้วย ความสุจริตธรรมมีความก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรมของสัมมาชีพจนสามารถสร้างหลักประกันที่มั่นคงให้กับชีวิตในอนาคตได้ชื่อว่าสัมปรายิกัตถประโยชน์เบื้องต้น

๓) ปรมัตถประโยชน์ แปลว่า ประโยชน์สูงสุด เป็นสาระที่แท้จริงของชีวิต มีจิตใจที่ปราศจากการเบียดเบียนอย่างแท้จริง จิตใจเป็นอิสระไม่ถูกครอบงำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ อันเนื่องด้วยการประกอบอาชีพ

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)^{๘๒} ได้อธิบายประโยชน์ทั้งสามประการข้างต้นไว้ดังนี้

๑) ทัศนคติที่มีกตัญญู จุดหมายชั้นตาเห็น หรือ ประโยชน์ปัจจุบันที่สำคัญคือ

- มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ งามสง่า อายุยืนยาว
- มีเงิน มีงาน มีทรัพย์ที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพที่สุจริต
- มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
- มีครอบครัวที่ผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ

๒) สัมปรายิกัตถ์ จุดหมายชั้นเลียดตาเห็น หรือประโยชน์เบื้องต้น ได้แก่ สิ่งที่เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความสุขลึกลับภายใน โดยเฉพาะ คือ

- ความอบอุ่นสบายซึ่งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
- ความภูมิใจในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติดแต่ความดีงามสุจริต
- ความอึดใจในชีวิตมีคุณค่า ที่เสียสละบำเพ็ญประโยชน์
- ความแจ่มใสมั่นใจด้วยมีปัญหาที่จะแก้ปัญหานำพาชีวิตให้ดำเนินต่อไป
- ความโปร่งโล่งมั่นใจว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสู่ภพใหม่

๓) ปรมัตถะ จุดหมายสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่ง คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความเป็นจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิตอันทำให้จิตเป็นอิสระโดยเฉพาะ คือ

- ไม่หวั่นไหวหรือถูกครอบงำด้วยความผันผวนแปรปรวนต่างๆ
- ไม่ผิดหวังโศกเศร้าบีบคั้นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่างๆ
- ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา
- เป็นอยู่และทำงานด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

๒. เป้าหมายด้านปรารถนาประโยชน์

พระพุทธศาสนานอกจากจะสอนให้ทำประโยชน์แก่ตนเองด้วยการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้องชอบธรรมจนสามารถสร้างฐานะความเป็นอยู่อย่างไม่ลำบากเดือดร้อนแล้วยังมีเป้าหมายการทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ด้วยการสอนให้แบ่งปันเกื้อกูลและทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น เป็นแบบอย่างในการหาเลี้ยงชีพที่ดีแก่ผู้อื่นทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจอีกด้วย ซึ่งเป็นการทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับบุคคลอื่น^{๘๓}

๓. เป้าหมายด้านอุกฤษฎ์ประโยชน์

^{๘๒}พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), ธรรมานุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑ - ๓๒.

^{๘๓}พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๓๕.

นอกจากการทำประโยชน์ของตนเองให้สมบูรณ์และช่วยเหลือแบ่งปันแก่ผู้อื่นแล้ว พระพุทธศาสนายังสอนให้ทำประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย เช่น การบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่สังคม การแบ่งปันวิชาความรู้เป็นวิทยาทาน การถนอมทรัพย์สิ่งของอันเป็นสมบัติสาธารณะ การช่วยตรวจสอบดูแล ซ่อมแซม รวมไปถึงแนะนำแนวทางหรือวิธีการในการหาเลี้ยงชีวิตที่ถูกต้องดีงาม เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นรู้จักคุณค่าของชีวิตและดำเนินตามครรลองครองธรรม อย่างน้อยไม่ให้เป็นการทำ เลี้ยงชีพอันจะกระทบกระเทือนเสียหายแก่ประโยชน์สุขของส่วนรวม

พระราชวรมุณี^{๘๔} แสดงลักษณะการเลี้ยงชีพชอบที่สัมพันธ์กับหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ที่มีต่อชีวิตไว้ตอนหนึ่ง โดยชี้ประโยชน์ของการประพฤติตามจริยธรรมจะมีประโยชน์ต่อชีวิตตนเองและสังคมไว้ดังนี้

อุภยัตถะ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย คือ ประโยชน์ร่วมกันอันเกิดจากสิ่งเป็นของกลาง ในทางวัตถุเช่น ถนนหนทาง ในทางธรรม เช่น ศิลปวิทยา และศีลธรรมดำเนินชีวิตของตนให้เป็นไป เพื่อประโยชน์สุขและดีงามร่วมกันอย่างน้อยไม่ให้เกิดการแสวงหาผลประโยชน์ตนเป็นไปเพื่อ กระทบกระเทือนเสียหายประโยชน์สุขของส่วนรวม

ประโยชน์ดังกล่าวนี้ จะเกิดมุ่งแก่บุคคลผู้เลี้ยงชีพที่ต้องชอบธรรม โดยเฉพาะและสามารถ จะเอื้อประโยชน์แผ่ไปยังบุคคลอื่นได้อีกเป็นจำนวนมากมาย เมื่อแต่ละคนปฏิบัติอยู่ในจริยธรรม ด้วยกัน สังคมส่วนรวมก็จะได้รับประโยชน์จากที่แต่ละคนประพฤติจริยธรรมนั้นโดยแท้

อย่างไรก็ตามคำว่าประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระราชวรมุณีได้อธิบายความหมาย ตรงนี้เอาไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นประโยชน์ทางธรรม คือการพัฒนาจิตของตนให้สูงขึ้น ฉะนั้น แม้แต่การ เลี้ยงชีพต่อผู้ที่เราเกี่ยวข้องด้วยให้ถูกต้องตามสถานภาพที่เป็นอยู่ ก็ถือว่าเป็นประโยชน์ของตนเช่นกัน เพราะสามารถยกระดับจิตของตนให้สูงขึ้นได้หากวิเคราะห์ให้เห็นพื้นฐานแนวคิดจากองค์ประกอบของ เป้าหมายทั้ง ๓ ประการดังกล่าวนี้ ก็จะมีเพียงสองลักษณะเท่านั้น คือ “ประโยชน์สุข” และ “ความสุข” หรือเรียกรวมเป็นเป้าหมายเดียวกันได้ว่า “ประโยชน์สุข” เนื่องจากเป้าหมายแรกนั้นเรา จะเห็นลักษณะของการหาเลี้ยงชีพอันก่อให้เกิดความสุขกับชีวิตตนเองเป็นหลัก ส่วนเป้าหมายที่สอง นอกจากรักษาประโยชน์สุขให้กับชีวิตตนเองเป็นหลักแล้วยังปกป้อง (ศีล) และเมื่อแผ่ประโยชน์สุขนั้น ไปหาคนอื่นด้วย (จาคะ) ส่วนประการที่สามถึงแม้ปัจเจกบุคคลจะเป็นผู้เข้าถึงประโยชน์สุขด้วยตนเอง แต่ก็คือว่าเป็นการรักษาประโยชน์สุขให้กับคนอื่นได้โดยเด็ดขาดเช่นกันเพราะบุคคลเช่นนั้น จะไม่เป็น พิษเป็นภัยกับใครๆ อีก จะไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการเบียดเบียนทางกาย วาจา ใจ แต่จะเป็นผู้ดำเนินชีวิตไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นโดยแท้จริง

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย จูฬนิเทศ ได้แสดงเกี่ยวกับประโยชน์ต่างๆ ช่างต้นไว้ว่า ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในภพปัจจุบัน หรือประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์ ต้น หรือประโยชน์ลึก ประโยชน์ที่ผ่องแผ้ว หรือประโยชน์อย่างอื่น^{๘๕}

ดังนั้น การหาเลี้ยงชีพชอบหรือหลักสัมมาอาชีวะตามหลักของพระพุทธศาสนาจึงต้อง สอดคล้องและเชื่อมโยงกับความเป็นจริงในการดำเนินชีวิต เพราะนอกจากจะสร้างฐานะขึ้นมาด้วยการ

^{๘๔}พระราชวรมุณี, **พุทธธรรม**, ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๒๗-๒๘.

^{๘๕}ขุ. (ไทย) ๓๐/๙๑/๒๓๙.

ประพาศุจริตมีความผาสุกในการดำรงชีพแล้ว ก็ยังแบ่งปันเกื้อกูลบุคคลอื่นให้ได้รับความสุขตามไปด้วย เป็นการทำประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่ายได้อย่างสมบูรณ์

หลักธรรมที่เกื้อหนุนสัมมาอาชีวะ

การเลี้ยงชีวิตชอบตามหลักสัมมาอาชีวะในทางพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมที่เกื้อหนุนเพื่อความสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องเหมาะสม ทั้งในด้าน การแสวงหาการครอบครองและการใช้จ่ายบนพื้นฐานของความถูกต้องชอบธรรม ในทางที่จะก่อเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๘๖}ได้กล่าวถึง มัชฌิมาปฏิปทา เป็นประมวลคำสอนภาคปฏิบัติคือ ระบบ “จริยธรรม” ทั้งหมดของพระพุทธศาสนา มีรายละเอียด ขอบเขต กว้างขวางมากเกินกว่าที่จะพูดถึงให้ครบถ้วนกระบวนความได้ แต่สามารถที่จะอธิบาย “ทางสายเดียวแต่มีองค์ประกอบ ๘ อย่าง” อันเป็นหัวข้อสำคัญของ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรืออริยอัฏฐังคิกมรรค (มรรคอันประเสริฐ มีองค์ประกอบ ๘ อย่าง) ดังนี้ คือ

๑) สัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นถูกต้อง หมายถึงการเห็นว่าวิถีการดำเนินชีวิตด้วยการเลี้ยงชีพที่ถูกต้องชอบธรรม ถูกกฎหมายและถูกศีลธรรมนั้น สามารถทำประโยชน์สุขแก่ตนเองได้อย่างแท้จริง

๒) สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริที่ถูกต้องมองเห็นคุณและโทษในอาชีพนั้น ทำหน้าที่ให้เกิดความแน่นแฟ้น เกิดความตั้งมั่นที่จะเลี้ยงชีวิตในทางที่ถูกต้อง

๓) สัมมาวาจา คือ หาเลี้ยงชีวิตด้วยความสัตย์ ซื่อสัตย์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

๔) สัมมากัมมันตะ คือ หาเลี้ยงชีวิตในทางที่ถูก ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๕) สัมมาอาชีวะ คือ หาเลี้ยงชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ชอบธรรมถูกกฎหมายและถูกศีลธรรม

๖) สัมมาวายามะ คือ การเริ่มตั้งความเพียร กำจัดความเกียจคร้าน บากบั่นอดทนในการหาเลี้ยงชีวิต

๗) สัมมาสติ คือ ความไม่พินเพื่อน รู้ตัวอยู่เสมอ แม้จะมีสิ่งยั่วยักก็มีสติไม่ปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส

๘) สัมมาสมาธิ คือ ความแน่วแน่ตั้งมั่นในการหาเลี้ยงชีวิตด้วยความซื่อสัตย์สุจริต

องค์ประกอบทั้ง ๘ นี้ มีใช้ทางแปดทาง หรือต้องกระทำให้เสร็จสิ้นไปที่ละข้อหากแต่เป็นส่วนประกอบของทางสายเดียวกัน ที่ต้องอาศัยพึ่งพิงกัน เหมือนเกลียวเชือก ๘ เกลียว ที่ร่วมกันเข้าเป็นเส้นเชือกที่ต้องปฏิบัติร่วมกันไปโดยตลอด การศึกษาพัฒนาองค์ธรรมภายใน มัชฌิมาปฏิปทานี้ ก็คือ การพัฒนาของชีวิต หรือพัฒนาการของชีวิตภายใต้กรอบกระบวนการของธรรมชาติ ที่ดำเนินไปตามวิถีแห่งมรรค และเมื่อพูดโดยผลรวมแล้ว ก็กล่าวได้ว่า มรรค นั้น เริ่มด้วย ปัญญาและจบลงด้วยปัญญา โดยเริ่มที่สัมมาทิฐิ อันเป็นองค์ธรรมที่สำคัญที่สุด และเป็นสะพานเชื่อมไปสู่พัฒนาการด้านอื่นๆ ในระบบการพัฒนางค์ธรรมที่เทียบได้กับไตรสิกขา หรือแบ่งออกเป็นการศึกษา ๓ ส่วนคือ ศีลสมาธิ และปัญญา โดย สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดอยู่ในกลุ่มของปัญญา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ จัดอยู่ในกลุ่มของศีล และสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดอยู่ในกลุ่มของสมาธิ

^{๘๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๖.

หลักปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์หรือแก้ปัญหาชีวิต ตามหลักพระพุทธศาสนาให้ดำเนินทางสายกลาง หรือมรรคมืองค์แปด ซึ่งจัดวางเป็นกระบวนการศึกษา อบรม ฝึกและพัฒนาคนใน ๓ ด้าน คือ ศิล สมาธิ และปัญญา รวมเรียกว่า “ไตรสิกขา” กล่าวคือ

ด้านศิลป ส่วนของศิลปในอริยมรรคได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ในส่วนของศิลปนี้ จะเป็นเครื่องมือฝึกและพัฒนาความมีระเบียบวินัย ความสุจริตกาย วาจา และการประกอบอาชีพในทางที่ชอบให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล

ด้านสมาธิ ส่วนของสมาธิในอริยมรรคได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ส่วนของสมาธินี้จะเป็นการฝึก อบรมและพัฒนาสมาธิ ทำให้จิตใจประณีต มีคุณภาพ สมรรถภาพและสร้างเสริมความมีสุขภาพจิตที่ดี

ด้านปัญญา ส่วนของปัญญาในอริยมรรคได้แก่ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ ในส่วนนี้จะเป็นการฝึกและพัฒนาด้านปัญญา ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในความเป็นธรรมดาของสรรพสิ่งรู้เข้าใจในเหตุผล ดี ชั่ว ถูก ผิด มีประโยชน์ ไม่มีประโยชน์เป็นต้น

องค์ธรรมนี้เริ่มต้นด้วย “ปัญญาและจบลงที่ปัญญา” ดังนั้นปัญญา หรือความรู้ความเข้าใจ และความเชื่อตามหลักเหตุผล คือ สัมมาทิฐิ นั้น จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่สุดในการพัฒนาชีวิตและพัฒนาประเทศ และหากจะพิจารณา “ปัญญา” ตามตรรกะที่กล่าวมานี้ก็อาจเทียบเคียงได้ว่า ในระดับจริยธรรมของโลกียธรรม “พุทธเศรษฐศาสตร์” หรือ “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ” ถือว่าปัญญาและจริยธรรมเป็นปัจจัยสำคัญสูงสุดและปัญญาเป็นสิ่งที่ต้องศึกษา และพัฒนาเรียนรู้เช่นเดียวกับจริยธรรม ข้อที่น่าเป็นห่วงก็คือปัญญาที่พึ่งปรารถนานั้นไม่สามารถที่จะพัฒนาได้ในกระบวนการศึกษาภาคปกติ เพราะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าโลกปัจจุบันได้เน้นไปที่ความจริงและความฉลาดซึ่งในความเป็นจริง ความเก่งและความฉลาดที่ปราศจากปัญญาและจริยธรรมนั้นเป็นอันตรายอย่างยิ่งด้วยว่าจะคำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ฝ่ายตนเองเป็นหลักส่วนปัญญาที่พึ่งปรารถนานั้นจะต้องครอบงำประกอบหรือได้มาจากส่วนประกอบที่สำคัญของไตรสิกขา

ดังนั้น ไตรสิกขา คือ สมาธิ และปัญญา ที่กำหนดหมวดหมู่เทียบเคียงจากอริยมรรคมืองค์แปด ในมัชฌิมาปฏิปทานั้น จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีความเมตตา กรุณา มีความละเอียดรอบคอบ มีจิตใจเข้มแข็ง แน่วแน่ มีสมาธิ มีความรู้ความเข้าใจในสรรพสิ่งที่เป็นไปตามกระบวนการตามธรรมชาติ ไม่โลก ไม่เบียดเบียนทั้งสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติซึ่งความฉลาดที่ผลิตได้จากกระแสและกระบวนการทางการศึกษาในยุคสมัยใหม่นี้มิใช่ปัญญาอันเกิดจากการศึกษาเรียนรู้และพัฒนาหลักสูตรพุทธศาสนา ดังนั้นปัญญาในความหมายไตรสิกขาจึงเป็นปัจจัยและเครื่องมือสำคัญของชีวิตทั้งในระดับที่จะดำเนินชีวิตไปสู่วิถีทางที่ประเสริฐในระดับจริยธรรมและมรรคาที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นปราศจากทุกข์ได้อย่างเด็ดขาดในที่สุดด้วย

สรุปได้ว่าสัมมาอาชีวะเป็นหลักการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าทางจริยธรรมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลทั้งทางกายทางวาจาทางจิตใจก็ทั้งเกิดคุณค่าต่อการพัฒนาปัญญาให้รู้จักคิดอย่างมีเหตุผลในการดำเนินชีวิตและยังมีคุณค่าต่อการเกื้อหนุนให้เกิดบุญกุญแจมากยิ่งขึ้นนอกจากนี้การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะอย่างมีคุณค่าทางจริยธรรมต่อการเกื้อหนุนและส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้อื่นและมีคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมส่วนรวมทั้งด้านการปกครองการเมืองเศรษฐกิจตลอดจนเกื้อหนุนการพัฒนาาระบบจริยธรรมทางสังคมด้านอื่นๆให้เข้มแข็งและมั่นคงยิ่งขึ้นซึ่งจะนำไปสู่เป้าหมายที่ก่อให้เกิดความสุขมวลรวมของคนในสังคมมากยิ่งขึ้นพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการกระทำเป็น

ศาสนาแห่งความเพียรพยายามไม่ใช่ศาสนาแห่งการอ่อนน้อมร้องขอสอนแต่ความจริงที่เป็นประโยชน์และเป็นสิ่งที่สอนปฏิบัติกันได้ในปัจจุบันและการสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามุ่งผลในทางปฏิบัติมิใช่เป็นคำสอนที่นอนนิ่งอยู่ในแต่ทฤษฎี พระพุทธศาสนาให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริง ๆ ในโลกนี้และเริ่มต้นแต่บัดนี้หลักธรรมคำสอนเป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในสภาพและระดับชีวิตใดสามารถเข้าใจและนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ตามสมควรแก่สภาพและระดับชีวิตของบุคคลนั้นนั้น

๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “การศึกษาการพัฒนาารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน” ผู้วิจัยขอนำเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ งานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม และงานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้

๒.๘.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

กาญจนา คำจตุ ได้วิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการมีส่วนร่วมตามหลักพุทธธรรมของผู้นำชุมชนในการบริหารจัดการองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นของกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า

๑. ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นของกรุงเทพมหานคร โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาโดยเรียงตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ตามกิจกรรมดังต่อไปนี้ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ที่ได้จากการแก้ปัญหาเสพติดทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รองลงมาได้แก่ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการในการเข้าร่วมในกิจกรรมการเฝ้าระวัง ติดตาม และแก้ปัญหาเสพติดในชุมชน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการในการแก้ปัญหาเสพติดในชุมชน และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด คือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ในระดับติดตามผลการดำเนินโครงการต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานครตามลำดับ

๒. ปัญหาและอุปสรรค การมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการดำเนินการในระดับนโยบาย เรื่อง การศึกษา ยาเสพติด สุขภาพและสวัสดิการสังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมงบประมาณ ผู้นำชุมชนเป็นเพียงผู้รับนโยบายมาปฏิบัติ กรุงเทพมหานครยังเป็นผู้กำหนดนโยบาย ปัญหาการมีส่วนร่วมในระดับชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมแบบบางส่วน เป็นปัญหาที่ชุมชนได้รับผลกระทบ ผู้นำชุมชนตัดสินใจแก้ปัญหา ตั้งแต่การจัดหางบประมาณ ตั้งคณะกรรมการในชุมชน ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานกับผู้นำชุมชนเกี่ยวกับระบบการทำงานของหน่วยงานราชการ ซึ่งไม่ได้รับการยอมรับในศักยภาพ ความรู้ความสามารถ และไม่เห็นความสำคัญต่อบทบาทของผู้นำชุมชน ในการเข้าร่วมเสนอแนะนโยบาย ปัญหา หรือความต้องการของชุมชน ทำให้ขาดโอกาสในการนำเสนอปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้การแก้ปัญหาของไม่ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานราชการ

๓. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน กรุงเทพมหานคร มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีความทันสมัยทางวัตถุ กรุงเทพมหานคร จึงต้องส่งเสริมโดยการ ให้การยอมรับ ให้โอกาส ให้ความสำคัญ ให้ความรู้ แก่ผู้นำชุมชน โดยนำหลักอภิธานิธรรมมาบูรณาการ ในรูปแบบที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วม คือ MBB. Model ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้โดยการ

M (Meeting) การร่วมประชุม เพื่อเป็นการให้การยอมรับ ให้โอกาส ให้ความสำคัญ ให้ความรู้แก่ผู้นำชุมชน ได้ร่วมกันประชุมให้เป็นประจำภายในชุมชน และระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของ

กรุงเทพมหานครกับผู้นำชุมชน เพื่อรับฟังปัญหา รับรู้ข้อตกลงเงื่อนไขต่าง ๆ คำแนะนำ ข้อเสนอแนะต่าง ๆ อย่างพร้อมเพรียงกัน ทั้งระดับนโยบาย และระดับปฏิบัติการ

B (Board) ร่วมเป็นคณะกรรมการหรือคณะทำงาน เพื่อให้ทุกคนได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ให้การยอมรับในการเข้าร่วมกิจกรรม ให้โอกาสในการนำเสนอความเห็น ปัญหา ความต้องการของชุมชน ให้มีความสำคัญในการรับฟัง หาแนวทางป้องกัน แก้ไขให้ความรู้แก่ชุมชน

B (Benefits) ร่วมรักษาผลประโยชน์ ซึ่งเป็นผลจากการร่วมตั้งแต่กิจกรรม การตัดสินใจ ดำเนินการ รับผลประโยชน์ และประเมินผล ไม่ให้เกิดความเสื่อม ในเรื่องของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม สิ่งที่ดีงามเป็นเอกลักษณ์ เช่น วัฒนธรรม อาชีพเฉพาะชุมชน หรือบุคคลที่มีคุณประโยชน์ มีภูมิรู้ในชุมชน เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี ให้ชุมชนเข้มแข็ง ทั้งในด้านการศึกษา ปัญญาเสพติด สุขภาพและสวัสดิการชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับ เป็นการสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาของชุมชน ให้สามารถพึ่งตนเองและบริหารจัดการได้โดยคนในชุมชน

ข้อเสนอแนะ กรุงเทพมหานครควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชนในการปกครองส่วนท้องถิ่น ในระดับนโยบาย คือ ๑) นโยบายการให้ความรู้ โดยการฝึกอบรม/สัมมนา/ประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ ๒) นโยบายส่งเสริมงบประมาณ โดยการเพิ่มเบี้ยประชุม ค่าใช้จ่ายกิจกรรมของชุมชน จัดตั้งเงินกองทุนชุมชนให้คณะกรรมการและชุมชนร่วมกันเป็นผู้รับผิดชอบ ๓) นโยบายเกี่ยวกับการสื่อสาร เปิด Website ชุมชน ให้ชุมชนมีการเปิดรับข้อมูลจากสำนักงานเขต แลกเปลี่ยนข้อมูลของชุมชนอื่น อบรมให้ความรู้ในการสื่อสาร หรือการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย เพื่อสื่อสารระหว่างกรุงเทพมหานครสำนักงานเขต สถานีตำรวจ หรือระหว่างชุมชนด้วยกัน^{๘๗}

ณัฐจาพร พิชัยณรงค์ และคณะ^{๘๘} ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างสุขภาพในชุมชนโดยใช้ประชาคมสุขภาพในการจัดการสุขภาพภาคประชาชน : กรณีศึกษาตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม” พบว่า ประชาชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงร้อยละ ๕๒.๙ มีอายุระหว่าง ๓๑-๕๐ ปี ร้อยละ ๖๑.๔ สถานภาพสมรส ร้อยละ ๘๐.๗ การศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ ๖๖.๗ มีอาชีพเกษตรกร ร้อยละ ๕๙.๒ มีรายได้ต่อปี ๒๐,๐๐๑-๓๐,๐๐๐ บาท ร้อยละ ๓๒.๒ ส่วนใหญ่เป็นภาคประชาชน ร้อยละ ๖๗.๗ มีประสบการณ์เป็นคณะกรรมการทำงานพัฒนาหมู่บ้าน ร้อยละ ๘๙.๓ เคยผ่านการอบรมสัมมนาเกี่ยวกับการสร้างเสริมสุขภาพ ร้อยละ ๙๐ เคยมีประสบการณ์การเข้าร่วมในด้านการรับประโยชน์จากการแก้ปัญหา มากที่สุด และมีส่วนร่วมในด้านการประเมินผลการสร้างเสริมสุขภาพน้อยที่สุด และพบว่า เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา ประวัติการเจ็บป่วย ไม่มีความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมในการจัดการสร้างเสริมสุขภาพในชุมชน ส่วนอาชีพ รายได้ต่อปี ประสบการณ์ในการเป็นคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน และประสบการณ์ประชุมอบรมสัมมนาการสร้างเสริมสุขภาพมีความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วม

^{๘๗} กาญจนา คำจตุติ, "การส่งเสริมการมีส่วนร่วมตามหลักพุทธธรรมของผู้นำชุมชนในการบริหารจัดการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นของกรุงเทพมหานคร", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

^{๘๘} ณัฐจาพร พิชัยณรงค์, รศ.ดร., และคณะ, "การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างสุขภาพในชุมชนโดยใช้ประชาคมสุขภาพในการจัดการสุขภาพภาคประชาชน : กรณีศึกษาตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม", รายงานการวิจัย, (ทุนสนับสนุนมหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

ร่วมในการจัดการสร้างเสริมสุขภาพในชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งสอดคล้องกับ ข้อมูลเชิงคุณภาพพบว่าประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการสร้างเสริมสุขภาพในชุมชน

ณัชพงศ จันจุฬา^{๘๘} ได้วิจัยเรื่อง “โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรีกรณีศึกษา : การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้าน ในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส” ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนกาเยาะมาตี มีการบริหารจัดการน้ำผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมากกว่า ๕๐ ปี โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นบูรณาการองค์ความรู้ในการบริหารจัดการน้ำ ด้วยการจัดระบบการลงทุน การก่อสร้าง การจัดสรรผลประโยชน์ และการบำรุงดูแลรักษาฝายทดน้ำดังกล่าว จึงสามารถอำนวยความสะดวกแก่ชุมชนมาจนทุกวันนี้ โดยปราศจากความขัดแย้งใด ๆ ในขณะที่ผลการศึกษาเปรียบเทียบ กรณีการขุดเจาะคลองบาเจาะ เพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วมขังในเมืองโดยหน่วยงานราชการ ซึ่งไม่ได้ศึกษาผลกระทบหรือสอบถามความคิดเห็นชาวบ้าน ได้สร้างความเดือดร้อนเสียหาย ทั้งในเชิงเศรษฐกิจสังคมต่อชุมชนอย่างร้ายแรง โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยน้ำเพื่อการปลูกข้าว (๗๗.๘%) นอกจากนี้พบว่า ประชาชนมีความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำสูงถึง ๙๒% เชื่อว่าในอนาคตปัญหาน้ำจะสร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างแน่นอน และเรียกร้องให้รัฐเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการน้ำอย่างจริงจัง

บุญเพ็ง วงศ์หน่อบุญธรรม^{๘๙} ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้:กรณีศึกษาประชาชนในเมืองไชทานี นครหลวงเวียงจันทน์” ผลการวิจัยพบว่าประชาชนในนครหลวงเวียงจันทน์มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในระดับปานกลาง และประชาชนมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของการอนุรักษ์ปกป้องรักษาทรัพยากรป่าไม้ ในระดับสูงสำหรับปัญหาและอุปสรรคในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน พบว่า ประชาชนเข้าไปร่วมกันตัดไม้ทำลายป่าเพื่อนำไม้มาทำบ้าน เครื่องเรือน ซึ่งการที่ป่าไม้ถูกทำลายลงมาก ส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำท่วม ป่าไม้ทรุดโทรม เนื่องจากประชาชนรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในการละเมิดตัดไม้ทำลายป่า อีกทั้ง ประชาชนบางส่วนเห็นแก่ผลประโยชน์ที่ได้รับจากป่ามาก ทำให้ทำลายป่าโดยไม่นึกถึงผลกระทบที่ติดตามมา และมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างต่อเนื่อง

แนวคิดในการแก้ปัญหาของผู้ค้นคว้าเกี่ยวกับกฎหมายที่รัฐบาลได้บัญญัติไว้ เรื่อง การตัดไม้ทำลายป่า แต่ไม่มีแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในหน่วยงานของท้องถิ่นที่รับผิดชอบ รัฐควรที่จะเพิ่มงบประมาณและบุคลากรในด้านนี้ให้เพียงพอต่อการปฏิบัติหน้าที่ รวมทั้งให้ความสำคัญในการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจและเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ และเพิ่มพื้นที่ป่ารวมทั้งเกิดแนวคิดในการมีส่วนร่วมและรับผิดชอบในพื้นที่ที่อาศัยอยู่

^{๘๘}ณัชพงศ จันจุฬา, “โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรีกรณีศึกษา : การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้าน ในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

^{๘๙}บุญเพ็ง วงศ์หน่อบุญธรรม, "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้:กรณีศึกษาประชาชนในเมืองไชทานี นครหลวงเวียงจันทน์", การค้นคว้าอิสระรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐).

ทวีศิลป์ กุลนภาค ^{๙๑}ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนชุมชนเพื่อการบูรณาการสู่การวางแผนพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา” พบว่า สภาวะการณ์บริบทที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา และการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลอยู่ในระดับปานกลาง ประชาชนที่มีการศึกษาระดับประถม ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์การบริหารส่วนตำบลมากกว่ากลุ่มอื่น วิสัยทัศน์การพัฒนาชุมชนที่เน้นการประกอบอาชีพ สุขภาพ การศึกษา แต่ขาดวิสัยทัศน์เรื่องสิ่งแวดล้อม เมื่อเทียบกับแผนพัฒนาจังหวัด ปัจจัยที่เอื้อต่อกระบวนการวางแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วมได้แก่ การจัดการ การสื่อสาร การเมือง สังคมและวัฒนธรรม แผนและโครงการพัฒนา และผู้นำ

ราชิน ตันตรานนท์ ^{๙๒}ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อแผนงานของเทศบาลนครเชียงใหม่” โดยเป็นการศึกษาถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ต่อแผนงานของเทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาถึงบทบาทของประชาชนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ต่อการจัดทำ แผนงานของเทศบาลนครเชียงใหม่ ๒) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ต่อกระบวนการจัดทำแผนของเทศบาลนครเชียงใหม่

ผลการศึกษาพบว่า จากผลการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของภาคประชาชนต่อแผนงานของเทศบาลนครเชียงใหม่พบว่าด้านบทบาทการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีบทบาทหรือมีบทบาทน้อยต่อการมีส่วนร่วมตัดสินใจต่อแผนงานของเทศบาลนครเชียงใหม่ ด้านบทบาทการมีส่วนร่วมในการประเมินผลพบว่า ประชาชนไม่เคยมีส่วนร่วมในการประเมินผลเลย และผลการศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากแผนงานของเทศบาลนครเชียงใหม่แต่อย่างไรจากผลการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในบทบาทของภาคประชาชนในการเข้าร่วมวางแผนงานของเทศบาลนครเชียงใหม่พบว่าปัญหาด้านการแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่ามีปัญหาในด้านการแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในระดับมากที่สุดส่วนปัญหาด้านการร่วมปฏิบัติพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่ามีปัญหาด้านการร่วมปฏิบัติในระดับมากที่สุด และปัญหาด้านการติดตามประเมินผลพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่ามีปัญหาด้านนี้ในระดับมากที่สุด

วารุณี ศุภบัณฑิต ^{๙๓} ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับสถานศึกษาจังหวัดนครนายก : การวิเคราะห์เชิงสังคมวิทยา” พบว่า ๑) ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้นำในการพัฒนาการจัดการศึกษาโดยการทาบทามบุคคลให้เข้าเป็น

^{๙๑}ทวีศิลป์ กุลนภาค, “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนชุมชนเพื่อการบูรณาการสู่การวางแผนพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^{๙๒}ราชิน ตันตรานนท์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อแผนงานของเทศบาลนครเชียงใหม่”, การค้นคว้าอิสระ (สาขาเศรษฐศาสตร์การเมือง), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๔).

^{๙๓}วารุณี ศุภบัณฑิต, “แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ระดับสถานศึกษาจังหวัดนครนายก : การวิเคราะห์เชิงสังคมวิทยา”, ดุษฎีนิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘).

คณะกรรมการสถานศึกษา มีการกระจายอำนาจการบริหารอย่างทั่วถึง และมีการทำงานเป็นทีม คณะกรรมการสถานศึกษาได้รับคำชี้แจงให้ทราบบทบาทหน้าที่และร่วมบริหารจัดการ โดยการประชุมปรึกษา จัดทำแผนคุณภาพโดยการร่วมมือของทุกฝ่าย ๒) แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการศึกษา ๒ แนวทาง คือ การสร้างผู้นำในการพัฒนา และการอบรมคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

สุวัฒน์ อินทรประไพ^{๔๔} ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำป่าสัก” ผลการวิจัยพบว่า ๑) สภาพทั่วไปของระดับผู้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำป่าสักส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงจำนวน ๒๑๕ คน ร้อยละ ๕๓.๗๕ เป็นเพศชายจำนวน ๑๘๕ คน ร้อยละ ๔๖.๒๕ มีอายุ ๑๘-๓๐ ปีมีจำนวน ๑๕๘ คน ร้อยละ ๓๙.๕๐ การศึกษา ประถมศึกษา ๑๒๓ คน ร้อยละ ๓๐.๗๕ มีรายได้รายได้ตั้งแต่ ๓,๐๐๐-๕,๐๐๐ บาทมีจำนวน ๑๒๗ คนและอาชีพอื่น ๆ ยังไม่มีอาชีพเป็นนักเรียนและนิสิตมีจำนวน ๑๐๗ คน ร้อยละ ๒๖.๗๕

๒) แนวคิด ทฤษฎีและหลักธรรมอภิปรายธรรมเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ พบว่า พระพุทธเจ้าตรัสแสดงแก่เจ้าชาวนาว่าผู้ปกครองรัฐโดยระบอบสามัคคีธรรม สังคมจะไม่แตกแยกสามารถใช้เกลี้ยกล่อมมิให้เกิดความแตกแยกขัดแย้งยุติความรุนแรงเมื่อนำมาปรับใช้กับการบริหารทรัพยากรน้ำป้องกันปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันรัฐบาลควรส่งเสริมบรรจุไว้ในนโยบายการบริหารจัดการประเทศควบคู่กับหลักธรรมาภิบาลซึ่งจะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขต่อไป

๓) ปัจจัยที่ส่งผลให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำ ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล พบว่า โดยภาพรวมทั้งหมด ๑๐ ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง สรุปได้คือ ด้านคุณลักษณะคุณธรรมของผู้นำ เป็นที่พึงให้กับคนชุมชน นำเคารพ ศรัทธา มีความน่าเชื่อถือและเสียสละ ด้านการให้คุณค่าทางสังคมของสมาชิกให้คุณค่าระบอบอาวุโส ให้ความสำคัญระบบเครือญาติ สิทธิชุมชน เห็นคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านความตระหนักของสมาชิกมีจิตสำนึกรักท้องถิ่น ภาคภูมิใจในท้องถิ่น สำนึกถึงความเป็นเจ้าของทรัพยากรน้ำ ตระหนักถึงปัญหาหรือการได้รับผลกระทบร่วมกัน ด้านความใส่ใจในกิจกรรมของชุมชนสนใจรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน มีความพร้อมร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ด้านความเข้มแข็งของชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน สามัคคีทั้งในระดับหมู่บ้านและครัวเรือน แสดงความคิดเห็น ประชาคมเพื่อค้นหาและแก้ปัญหา การจัดกิจกรรมเรียนรู้ในชุมชน จัดทำแผนชุมชน สมาชิกชุมชนมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ด้านการได้รับการสนับสนุนและการยอมรับ ได้รับการสนับสนุนเงินทุน ได้รับการยอมรับจากชุมชนอื่นๆ ศึกษาดูงานต่างถิ่น เข้าร่วมกิจกรรมสาธิต/อบรม ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐ ด้านกระบวนการตัดสินใจขาดข้อมูลด้านทรัพยากรน้ำที่สมบูรณ์เพื่อใช้ประกอบในการตัดสินใจดำเนินการได้ งบประมาณที่ได้รับแต่ละปีกระจายและหลายหน่วยงานต่างคนต่างทำ ขาดการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง กำหนดนโยบายและแผนงาน ไม่มีองค์กรในระดับพื้นที่ ที่เป็นเอกภาพและดำเนินการให้เป็นรูปธรรม ด้านการรับรู้ข่าวสาร การรับรู้ข่าวสารโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ลงลงมาวิทยุ วารสาร/นิตยสาร เอกสารทางราชการ ด้านการ

^{๔๔}สุวัฒน์ อินทรประไพ, "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำป่าสัก", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

กำหนดแผนงานเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ เมื่อเกิดเหตุการณ์หรือปัญหาเกี่ยวกับสถานการณ์น้ำในพื้นที่มีส่วนร่วมที่จะรับรู้ถึงข้อเท็จจริงสมเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น มีส่วนร่วมในการคิดหาแนวทางที่จะช่วยแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นและปรับปรุง ด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่ประชาชนมีส่วนได้ส่วนเสียควรมีส่วนร่วม ในการศึกษาสถานการณ์ทรัพยากรน้ำปัญหาหรือความต้องการน้ำ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางเพื่อจัดทำแผนงาน/โครงการ เพื่อแก้ไขปัญห หรือสนองความต้องการของชุมชน ในการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่ชุมชน ทรัพยากรน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

๔) ผลองค์ความรู้นำเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำป่าสัก พบว่าได้ ๔ รูปแบบคือ ๑) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำป่าสัก ๒) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนควรดำเนินการ ๓) องค์กรภายนอกชุมชนเช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำ สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค สถาบันการศึกษา องค์กรเอกชน ควรดำเนินการและให้การสนับสนุน ๔) บูรณาการหลักพุทธธรรมประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

สุขุมลย์ ประสมศักดิ์^๕ ได้วิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ในกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน ” ผลการวิจัยพบว่า

๑.การบูรณาการกลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักพุทธธรรมกับแนวคิดทฤษฎีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด พบว่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดจำเป็นต้องมีความรับผิดชอบโดยตรงและให้ความสำคัญในฐานะที่มีบทบาทหลักในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามนโยบายของรัฐบาล และตามกฎหมายที่ได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ นอกจากนี้ ควรให้องค์กรสงฆ์ องค์กรด้านสตรี และประชาชนทั่วไปได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมด้วย ทั้งนี้โดยการนำกลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักพุทธธรรมทั้ง ๗ ประการ มาใช้ในการกำหนดแผนงานและโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน เพื่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่ประชาชนและองค์การบริหารส่วนจังหวัดต่อไป

๒. สภาพปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด พบว่า สามารถจำแนกได้ทั้งหมดออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่ ๑) องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีสภาพที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ๒) นโยบายภาครัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่สามารถควบคุมและไม่สามารถรักษามาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมได้ ๓) ประชาชนขาดองค์ความรู้และไม่มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมได้อย่างต่อเนื่อง และ ๔) เครือข่ายของสมาคมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้านไม่สามารถจะบูรณาการการทำงานในเชิงเครือข่ายได้

๓. แนวทางการส่งเสริมกลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักพุทธธรรมในการจัดการสิ่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน พบว่า การวางแผนการ

^๕สุขุมลย์ ประสมศักดิ์,รศ. "กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธธรรมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ในกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน", *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์)*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

ดำเนินงานการจัดการสิ่งแวดล้อม เป็นการวางแผนเชิงกลยุทธ์ ซึ่งได้แก่ การสร้างองค์ความรู้ในเครือข่ายภาคประชาชน โดยมีองค์กรที่รับผิดชอบ ส่วนการดำเนินงานการจัดการสิ่งแวดล้อมมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละกลุ่ม แต่ละองค์กรด้วยว่าแต่ละแห่งมีภาระหน้าที่อะไรบ้าง ในการติดตามตรวจสอบประเมินผลนั้น มีการแต่งตั้งคณะกรรมการจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด เจ้าหน้าที่จากกรมควบคุมมลพิษ เจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งในการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องมีความจริงจัง ไม่ละเว้นการปฏิบัติหน้าที่ มีความเข้มงวดในการติดตาม ตรวจสอบ และการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตรวจสอบประเมินผลจะต้องให้ประชาชนเห็นด้วย มีความพอใจ และตรงกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง โดยเฉพาะรูปแบบวิธีการดำเนินงาน เป้าหมายการดำเนินงานตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ส่วนการทบทวนและปรับปรุงพัฒนาการจัดการสิ่งแวดล้อม ต้องเริ่มจากความชัดเจนของนโยบายภาครัฐเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ไปสู่การบริหารขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการสนับสนุนงบประมาณให้กับการสร้างเสริม และ การมีส่วนร่วมของเครือข่ายภาคประชาชนที่จะสร้างองค์ความรู้และการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม ให้นักเรียน เด็ก เยาวชน และ นักศึกษา รวมทั้งเครือข่ายภาคประชาชน ซึ่งเป็นหน้าที่ของโรงเรียนและ มหาวิทยาลัยที่จะดำเนินตามแผนงานที่วางไว้

ข้อเสนอแนะคือ องค์กรบริหารส่วนจังหวัดควรนำกลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักการบริหารนิยธรรมทั้ง ๗ ประการไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่และวิถีชีวิตของประชาชน ในรูปของการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม รวมทั้งส่งเสริมการจัดตั้งเครือข่ายพระสงฆ์และเครือข่ายสตรีให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้สิ่งแวดล้อมที่มีคุณภาพเหมาะสมแก่การดำรงชีวิตอย่างยั่งยืนสืบไป

เอกวิทย์ นวเศรษฐ^{๓๖} ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผนชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนโพโมสต์และชุมชนทรัพย์สินพัฒนามีจุดประสงค์การวิจัยคือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม ๒) เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลบางบอน (แสมดำ) ๓) เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัย พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมและความพึงพอใจต่อกระบวนการที่ค่อนข้างแตกต่างกัน กล่าวคือผู้เข้าร่วมจากชุมชนโพโมสต์ที่มีลักษณะความเป็นอยู่แบบชุมชนเกษตรกรรมกลับแสดงระดับการมีส่วนร่วมและความพึงพอใจต่อกระบวนการมากกว่าชุมชนทรัพย์สินพัฒนาที่มีลักษณะความเป็นอยู่แบบชุมชนเมือง โดยในรายละเอียดแต่ละระดับของกระบวนการมีส่วนร่วมนั้นชุมชนโพโมสต์มีส่วนร่วมในระดับแรกและระดับท้าย คือ การร่วมกันค้นหาปัญหาและการลงมือปฏิบัติมากกว่าคิดวิเคราะห์ ขณะที่ชุมชนทรัพย์สินพัฒนามีส่วนร่วมในระดับกลางซึ่งคือการคิดวิเคราะห์และหาแนวทางการแก้ไขปัญหามากกว่าการลงมือปฏิบัติอย่างชัดเจน

สรุปว่า งานวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม จะมุ่งเน้นที่การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการหรือขั้นตอนต่างๆของ องค์กรภาครัฐหรือองค์กรที่เป็นกรณีศึกษา ไม่ว่าจะเป็นขั้นตอนการวางแผน ขั้นตอนการตัดสินใจ ขั้นตอนการดำเนินงาน ขั้นตอนการได้รับ

^{๓๖}เอกวิทย์ นวเศรษฐ, “การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการวางแผนชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนโพโมสต์และชุมชนทรัพย์สินพัฒนา, การค้นคว้าอิสระ (การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔).

ผลประโยชน์ และขั้นตอนการประเมินผลการดำเนินงานต่างๆ ทั้งนี้การมีส่วนร่วมต่างๆ ดังกล่าวนั้น มีความแตกต่างกันตามบริบทและพื้นที่ของแต่ละพื้นที่ที่ทำการศึกษา

๒.๘.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

โกวิท พวงงาม^{๔๗} ได้วิจัยเรื่อง “สังเคราะห์บทเรียนการจัดการงานชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองของ อปท. กรณีศึกษา อปท.ในประเทศญี่ปุ่น” ผลการศึกษา พบว่า เทศบาลหมู่บ้านซาคาเอะมีความก้าวหน้าจนสามารถเป็นหมู่บ้านพึ่งพาตนเอง ทั้งในงานก่อสร้าง งานกู้ภัยสาธารณะและงานด้านการรักษาพยาบาล ของกระทำโดยชาวบ้านอาสาสมัคร ในบางพื้นที่ เช่น เจตพิเศษอาราคะวะมีโครงการสร้างเมืองที่ประชาชนจะรู้สึกถึงความสุขได้ โดยนำแนวคิดความสมมูลรวมประชาชนตามรูปแบบประเทศญี่ปุ่นมาประยุกต์ใช้ มีการสร้างความเป็นอยู่ที่พอเพียง ปลอดภัย สร้างความร่วมมือในเรื่องการจัดการสภาพแวดล้อมและระบบสวัสดิการสังคมที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งในแต่ละกรณีศึกษาเกิดจากความร่วมมือระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับประชาชนทั้งสิ้น

พระครูชัย พัทธสถิต^{๔๘} (พระชัย สวาทยานันท์) ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในศาสนสถาน เพื่อการเรียนรู้ธรรมะ : กรณีศึกษา วัดราชพฤกษ์ อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการศึกษาพบว่า บริบทสิ่งแวดล้อมของวัดมีสภาพปัญหาที่ต้องปรับปรุงเพื่อการเรียนรู้ ๓ ด้าน คือ กายภาพ บุคลากรของวัด และการเรียนรู้ธรรมะ ผลการสร้างและหาคุณภาพรูปแบบการพัฒนาสิ่งแวดล้อมมี ๓ ขั้นตอน ขั้นตอนแรก ผลการดำเนินโครงการเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมะ พบว่า สภาพภูมิทัศน์ของวัดถูกปรับให้ดีขึ้น มีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้สิ่งแวดล้อมออกเป็น ๕ เขต แต่ละเขตถูกปรับสภาพให้มีบรรยากาศ เพื่อเรียนรู้ธรรมะ ระดับความพึงพอใจจากบุคคลในชุมชนที่มีต่อทุกเขต อยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด ขั้นตอนที่สอง การสร้างและการหาคุณภาพรูปแบบการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในศาสนสถาน คือการเรียนรู้ ดำเนินการโดยการกำหนดคุณลักษณะของรูปแบบ และองค์ประกอบเชิงปัจจัย เชิงกระบวนการ และกลไกขับเคลื่อน ซึ่งองค์ประกอบเชิงกระบวนการ และการขับเคลื่อนนั้น ผู้วิจัยได้เน้นโดยมีการสร้างหลักสูตรการอบรมของวัด เพื่อใช้ฝึกอบรมคุณธรรม ๘ ประการ และเจตคติทางพระพุทธศาสนาให้กับเยาวชน ขั้นตอนที่สาม ผลการทดลองใช้รูปแบบการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในศาสนสถาน เพื่อการเรียนรู้ธรรมะกับผู้เรียนช่วงชั้นที่ ๔ โรงเรียนร่มเกล้าเขาค้อ อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า มีความเหมาะสม และมีประสิทธิภาพเมื่อวิเคราะห์พัฒนาการของผู้เข้ารับการฝึกอบรม โดยไม่แยกเป็นรายได้ มีการพัฒนาคุณธรรม จากนั้นเมื่อแยกวิเคราะห์เฉพาะรายได้ มีการพัฒนาแต่ละด้าน และมีการพัฒนาเจตคติที่มีต่อพระพุทธศาสนา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนระดับความพึงพอใจที่มีต่อการเข้ารับการฝึกอบรม โดยภาพรวมของทุกเขตแหล่งเรียนรู้ด้วยสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับมาก

^{๔๗}โกวิท พวงงาม, “รายงานการวิจัยประเมินองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความเป็นเลิศด้านความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของประชาชน”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิสเตอร์ก็อปปี, ๒๕๕๑).

^{๔๘}พระครูชัย พัทธสถิต (พระชัย สวาทยานันท์), “รูปแบบการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในศาสนสถานเพื่อการเรียนรู้ธรรมะ : กรณีศึกษาวัดราชพฤกษ์ อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์, ๒๕๕๗).

วิเชียร รุจิธารงกุล^{๑๔} ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทและกลไกของภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมของไทย” ผลการวิจัยพบว่า วัตถุประสงค์ข้อ ๑ ผู้บริหาร ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิจากภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคมด้านสิ่งแวดล้อม เห็นว่า สภาพมูลเหตุสำคัญจัดตามลำดับ ที่ทำให้สิ่งแวดล้อมของไทยทวีความรุนแรงมาจาก (๑) กฎหมายสิ่งแวดล้อมกับการนำกฎหมายไปบังคับใช้ (๒) การบริหารจัดการของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ได้ยึดหลักธรรมาภิบาล กลายเป็นช่องว่างเมื่อนำไปปฏิบัติจริง เนื่องจากเจ้าหน้าที่รัฐคุ้นเคยใช้เพียงพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมมากกว่าใช้รัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ นโยบายแผนด้านสิ่งแวดล้อมไม่สอดคล้องในแนวเดียวกันและตรงข้ามบทบาท กลไกของฝ่ายปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ ดังนี้

ก. กฎหมายรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ มาตรา ๖๗ วรรค ๒ เจ้าหน้าที่รัฐใช้เป็นกลไกแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมของประเทศได้น้อยมากคือ รัฐธรรมนูญไม่ได้บัญญัติแนวทางปฏิบัติและบทลงโทษเจ้าหน้าที่รัฐไม่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยชัดเจน การไม่มีองค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อม การกระจายอำนาจในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ชัดเจน อีกทั้งยังไม่มีผังเมืองและแผนงานใช้บริหารในพื้นที่

ข. พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ เจ้าหน้าที่รัฐใช้เป็นกลไกแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม แต่ไม่สามารถแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้จริงเนื่องจากกฎหมายฉบับนี้มีช่องว่างให้ภาครัฐกับภาคเอกชนร่วมกันคอร์รัปชันและแสวงหาประโยชน์ คือ การปฏิบัติการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเพียงรูปแบบ แต่ขาดกระบวนการที่ดี อีกทั้งยังล้าสมัยไม่ทันสถานการณ์ในปัจจุบันและไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ เพราะใช้มานานกว่า ๒๐ ปี ไม่มีการลงโทษที่ชัดเจน มุ่งแต่ใช้วิธีเยียวยามากกว่าการป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมาภิบาล มีระบบราชการเป็นอุปสรรคให้คุณภาพมาตรฐานสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นจริงไม่ได้

ค. นโยบายและแผนการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (๒๐ ปี) ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เจ้าหน้าที่รัฐใช้เป็นกลไกสำคัญแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้น้อยมากเนื่องจากนโยบายและแผนนี้ไม่สามารถเชื่อมโยงถ่ายทอดสู่การปฏิบัติหรือแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมาภิบาลได้จริง เพราะถูกฝ่ายการเมืองครอบงำรวมทั้งต้องมีผังเมืองใช้ที่ดินสำหรับใช้ป้องกันความเสี่ยงปัญหาสิ่งแวดล้อมระยะยาว และมีโครงการในนโยบายและแผนที่ทันสมัยด้วยหลักธรรมาภิบาลและสามารถใช้ได้จริงสอดคล้องกับนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ยึดหลักธรรมาภิบาลเป็นหลัก

ข้อเสนอแนะ แนวทางแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมเชิงนโยบาย ควรสอดคล้องกับแนวทางที่นำไปปฏิบัติการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ได้จริง ดังนั้น เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลควร (๑) เร่งปรับปรุงกฎหมายพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ ให้ทันสมัยและใช้แก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง (๒) ส่งเสริมเจ้าหน้าที่รัฐและประชาชนให้มีจิตสำนึกรับผิดชอบร่วมกันแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมาภิบาล (๓) เร่งออก

^{๑๔}วิเชียร รุจิธารงกุล. "บทบาทและกลไกของภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคมในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมของไทย", *ดัชนีพิมพ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการเมือง)*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๗).

กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ ตามมาตรา ๖๗ วรรค ๒ ว่าด้วย (ก) การมีส่วนร่วมของประชาชน ๗ ขั้นตอน (ข) องค์การอิสระด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (ค) หลักธรรมาภิบาล โดยกำหนดกฎเกณฑ์ แนวทางกระบวนการทางปฏิบัติ ที่มีการลงโทษชัดเจน สามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ โดยถูกต้อง สะดวกและรวดเร็ว เป็นกลไกแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้จริง (๔) ส่งเสริมและสนับสนุนเจ้าหน้าที่รัฐให้พัฒนาความรู้ ความเข้าใจด้านสิ่งแวดล้อม กฎหมายสิ่งแวดล้อม และแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ถูกต้องและชัดเจน (๕) ใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมและสุขภาพลงโทษอย่างจริงจัง

ส่วนฝ่ายปฏิบัติการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ มีข้อเสนอแนะว่าควร (๑) เร่งกำหนดกฎระเบียบเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ๗ ขั้นตอน ในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมของทั้งสามภาค ในทิศทางสอดคล้องกันตั้งแต่บทบาทจัดการสิ่งแวดล้อมและติดตามการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม (๒) ให้ข้อมูลข้อเท็จจริงปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่แก่ประชาชนในพื้นที่ (๓) กระจายอำนาจแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (๔) ใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมและลงโทษอย่างเคร่งครัด

สุธาวัลย์ เสถียรไทยและคณะ^{๑๐๐} ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาทบทวนด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Review) เพื่อเตรียมความพร้อมในการเจรจาเขตการค้าเสรีไทย-สหรัฐอเมริกา: กรณีศึกษาภาคบริการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ผลการศึกษาพบว่า กรอบกฎหมายในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมกับการเปิดการค้าเสรีจะวางมาตรการกีดกันสินค้าที่ขามพรมแดน กับหลักการปฏิบัติเยี่ยงคนต่างชาติในส่วนของกติกามารการภายในประเทศ คือการพิจารณาว่ากรณีใดบางที่เป็นมาตรการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริงมิใช่มาตรการกีดกันทางการค้าทางอ้อมส่วนผลกระทบต่อการยกระดับคุณภาพและมาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย พบว่า นักลงทุนต่างชาติที่เขามาดำเนินธุรกิจในประเทศไทยมุ่งประโยชน์ในทางธุรกิจเป็นสำคัญ จึง เป็นเรื่องยากในทางปฏิบัติที่จะเรียกร้องให้บริษัทต่างชาติยอมปฏิบัติตามมาตรฐานสิ่งแวดล้อมที่สูง ความมาตรฐานปัจจุบันที่กำหนดไว้ในกฎหมายอีกทั้งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะเป็นปัจจัยสำคัญเพียงปัจจัยหนึ่งของการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้เกิดผลสำเร็จเท่านั้นดังนั้นการมีเทคโนโลยีที่สูงขึ้นจึงไม่ได้เป็นหลักประกันว่า จะนำไปสู่การยกระดับมาตรฐานและคุณภาพสิ่งแวดล้อมเสมอไป

สรุปว่า งานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม จะต้องมุ่งไปสู่นโยบายการจัดการระบบสิ่งแวดล้อมเป็นประการสำคัญ หรือการสร้างนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมของผู้ว่า เพราะมีอิทธิพลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นไปที่การจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นนโยบายการแก้ไขปัญหาควรสอดคล้องกับแนวทางที่นำไปปฏิบัติการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ได้จริง

๒.๘.๓ งานวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ

อนุวัฒน์ กระสังข์ ได้อธิบายเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลักการและวิธีการพัฒนาชุมชน ตามหลักพุทธธรรมอย่างยั่งยืน หลักการและวิธีการพัฒนาชุมชนตามหลักพุทธธรรมอย่างยั่งยืน นับเป็นสิ่งที่ใหม่สำหรับชาวบ้านทั่วไป แต่สำหรับพระสงฆ์ได้ถือปฏิบัติกันมานาน เพียงแต่

^{๑๐๐}สุธาวัลย์เสถียรไทยและคณะ, “การศึกษาทบทวนด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อเตรียมความพร้อมในการเจรจาเขตการค้าเสรีไทย-สหรัฐอเมริกา กรณีศึกษา : ภาคบริการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” , รายงานการวิจัย, สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

ไม่เป็นรูปธรรมเท่านั้น เป็นที่ตระหนักกันว่าปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาระดับชาติที่ทุกคนในชาตินับตั้งแต่หน่วยเล็กๆจนไปถึงหน่วยใหญ่ คือระดับตั้งแต่ระดับ บุคคล ครอบครัว สังคม ไปจนถึงระดับองค์กร และระดับชาติ ต้องเข้ามามีส่วนร่วม จุดนี้เองทำให้พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ บูรณาการ หลักธรรมเข้าไปปรับใช้ จนทำให้เกิดแนวคิดใหม่ที่น่าสนใจ

พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ โอนมปญโญ / กongsinru), พระมหาบาง เขมานนโท, พระครูสุธี คัมภีร์ญาณ , ประยูร แสงใสการเกษตรแนวพุทธ มีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความสุขให้แก่มนุษยชนเดี่ยว กับเศรษฐกิจตามหลักเศรษฐศาสตร์ แต่จุดมุ่งหมายทางพระพุทธศาสนาจะแตกต่างจากจุดมุ่งหมายของ เศรษฐกิจ เพราะเศรษฐกิจมีจุดมุ่งหมายเพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความสุขมั่ง คั่งสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ทั้งปวง มีความต้องการใหม่มนุษย์มีการเพนอยู่ที่ดี มีอาหารที่ดี เพราะจะทำให้ ให้ชีวิตมีความสุขสะดวกสบายยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาสอนเน้นใหม่หลักบำบัดรู้จักบรรเทาความทะยาน อยากริทยาลงไปพยายามเพนนายเหนือทรัพย์เพื่อลดความโลภ ต่างๆ ซึ่งเพนเป้าหมายในทาง พระพุทธศาสนา

การเกษตรแนวพุทธในสังคมไทย มีหลักคำสอนที่สอดคล้องกับชีวิตและความเป็นอยู่จริงของ สังคม เกษตรกรปรับเปลี่ยนมาทำการเกษตรในแนวพุทธ ส่วนหนึ่งคือปัญหาความลมเหลวของภาค เกษตร และปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม รูปแบบการเกษตรแนวพุทธจำแนกได้เพน ๕ รูปแบบ คือ ๑) รูปแบบนา ๒) รูปแบบนาและป่า ๓) รูปแบบนาไรและวัวควาย ๔) รูปแบบนาไรวัว ควายเนนสวนผัก ๕) รูปแบบนาไรเนนวัวควาย โดยหลักการพื้นฐานของธรรมชาติในเรื่องความ แปรปรวนของปัจจัยต่าง ๆ ในการผลิต

การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชุมชน การเกษตรตามแนวพระพุทธศาสนา เกษตรกรที่มีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการเกษตรไปสู่การเกษตรแนวพุทธสามารถในการพึ่งตนเอง มี การผลิตแบบไชเอง บริโภคเอง มีความสมดุลในธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม มีการผสมนวัตกรรมรวม กับเกษตรแนวพุทธโดยได้นำบทสวดมนตบทธต่าง ๆ กอให้เกิดคุณภาพความยั่งยืนดานคุณภาพชีวิต สังคม และวัฒนธรรม ทั้งกายภาพ ชีวภาพและจิตวิญญาณ เพนวิธีการปฏิบัติที่เรียบง่าย เพนแบบอย างบูรณาการการเรียนรูรวมกัน โดยประสานการทำงานให้เกิดประโยชน์กับทุกฝ่าย ตลอดจนเพนการ พัฒนาคนพรอม ๆ ไปกับพัฒนาเศรษฐกิจ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้มุ่งเน้นการบำบัดจิตใจ ลดละความอยากที่เป็นสาเหตุของ ปัญหาต่างๆมากมาย หากนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้กับการประกอบอาชีพเกษตรแล้ว นั้น จะเป็นการฝึกฝนตนไปอีกทางหนึ่ง ผู้ที่ทำอาชีพเกษตรยอมมีคุณธรรมหากเป็นผู้ผลิตยอมจะนำสิ่ง ที่ดี ๆ ให้กับผู้บริโภคไม่เอาเปรียบผู้บริโภค การที่มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาช่วยประครอง จิตใจยอมทำให้มีคุณธรรมประจำใจ ทำการสิ่งใดก็ประกอบด้วยสติความยั้งคิดไม่ใจร้อนด่วนได้ ยิ่งการ ทำการเกษตรมีความเสี่ยงสูงมากเกี่ยวกับผลผลิต ที่มีปัจจัยหลายอย่างประกอบในการทำการเกษตร

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัย “หมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน” เป็นการศึกษาแบบผสมผสานโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑)ศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ๒)เพื่อพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ๓) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านและ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน การวิจัยเรื่องนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่ศึกษา ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย
- ๓.๗ สรุป

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยแบบผสมผสานทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณที่เชื่อมโยงข้อมูลความคิดเห็น การจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน เข้าด้วยกัน โดยมีวิธีการศึกษาใน ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. การศึกษาวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ศึกษาความคิดเห็นจากประชาชนในพื้นที่เป็นกรณีศึกษา โดยใช้แบบสอบถาม (questionnaire) เป็นเครื่องมือเพื่อทราบถึงศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรใน จังหวัดน่าน

๒. การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์ (Inter view)จากพื้นที่กลุ่มเป้าหมายคือหมู่บ้านดงป่าสัก อำเภอภูเพียง หมู่บ้านพงษ์ อำเภอสันติสุข หมู่บ้านหลวง อำเภอบ้านหลวง หมู่บ้านศิลาเพชร อำเภอปัว และผู้นำพระสงฆ์กลุ่มฮักเมืองน่าน ในประเด็นของการพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านและ การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

๓.๒ พื้นที่ศึกษา ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

เนื่องจากการศึกษาวิจัยในลักษณะของการส่งเสริมการเรียนรู้และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ของพุทธเกษตรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ของพื้นที่กรณีศึกษาใน ๔ หมู่บ้าน โดยมีเกณฑ์ดังนี้

๑. หมู่บ้าน/หน่วยงานที่เป็นแหล่งพุทธเกษตร สำคัญในระดับสูงทั้งในระดับชุมชนเป็นสถานที่ส่งเสริมการเรียนรู้และการเรียนรู้หมู่พุทธเกษตรที่เป็นรูปธรรม

๓. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล/หน่วยงานที่มีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้หมู่บ้านพุทธเกษตรรูปแบบต่างๆ เพื่อให้การส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคคลและสังคม ซึ่งคณะผู้วิจัยกำหนดในลักษณะของพื้นที่ใน หมู่บ้าน ภูมิภาค ดังนี้

- ๑) หมู่บ้านดงป่าสัก ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
- ๒) หมู่บ้านพงษ์ ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
- ๓) หมู่บ้านหลวง ตำบลสวด อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน
- ๔) หมู่บ้านศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน

ตารางที่ ๓.๑ ตารางจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยโดยจำแนกตามหมู่บ้าน

ชื่อหมู่บ้าน	ประชากร	คำนวณสูตร	กลุ่มตัวอย่าง
หมู่บ้านดงป่าสัก	๕๙๑	$591 \times 350 \div 2,033$	๑๑๓
หมู่บ้านพงษ์	๓๒๐	$320 \times 350 \div 2,033$	๖๑
หมู่บ้านหลวง	๓๙๑	$391 \times 350 \div 2,033$	๗๕
หมู่บ้านศิลาเพชร	๗๓๑	$731 \times 350 \div 2,033$	๑๔๐
จำนวนทั้งหมด	๒,๐๓๓	$2,033 \times 350 \div 2,033$	๔๐๐

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงกำหนดประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

๑. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในเชิงคุณภาพ (Key Informant) ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

๑) ประชาชน/ผู้นำชุมชน/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยพบว่าในแต่ละหมู่บ้านจะมีประชาชน และบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน

๒) ประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัยในเชิงปริมาณ ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนดังกล่าวซึ่งเป็นประชาชนในพื้นที่จำนวน ๑๐๐ คนในแต่ละหมู่บ้าน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยประกอบด้วย

๑. แบบสอบถาม (Questionnaire) สำหรับนักท่องเที่ยวและผู้ที่มาเยี่ยมชม/ทำบุญที่วัด โดยมีเนื้อหาประกอบ ๔ ส่วน ได้แก่

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของประชาชนเช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ รายได้ เป็นต้น โดยเป็นลักษณะของแบบสอบถามเป็นแบบปลายปิดที่มีตัวเลือกให้เลือกตอบ (Check list)

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้และทัศนคติของประชาชนที่มีต่อวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน เช่น รูปแบบหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน การจัดการที่หมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน การเรียนรู้จากหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยเป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) ๕ ระดับ โดยกำหนดให้ ข้อคำถามที่มีความหมายเชิงปฏิฐาน (Positive) กำหนดเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

ถ้าตอบ	มากที่สุด	ให้คะแนน	๕	คะแนน
ถ้าตอบ	มาก	ให้คะแนน	๔	คะแนน
ถ้าตอบ	ปานกลาง	ให้คะแนน	๓	คะแนน
ถ้าตอบ	น้อย	ให้คะแนน	๒	คะแนน
ถ้าตอบ	น้อยที่สุด	ให้คะแนน	๑	คะแนน

ตอนที่ ๓ ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการพัฒนาหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน คุณค่า สาระการเรียนรู้ และปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา โดยเป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (rating scale) ๕ ระดับเช่นกัน

ตอนที่ ๔ สภาพปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน เป็นต้น โดยเป็นแบบสอบถามแบบปลายเปิดให้ตอบ

๒. แบบสัมภาษณ์ (Interview) สำหรับสัมภาษณ์คณะสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่สำคัญ เช่น ของการพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านและเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน เป็นต้น

๓. การสังเกต โดยสังเกตการเรียนรู้ พฤติกรรมประชาชนและการปฏิบัติหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๔. การใช้เทคนิคการถ่ายภาพ โดยการใช้ภาพถ่าย การจัดแผนภูมิ/แผนภาพ เพื่อศึกษาแนวทางการจัดสภาพการณ์ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ในแหล่งหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

ขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

๑. กำหนดเนื้อหาของแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการศึกษาข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดตัวแปรการวิจัยและเนื้อหาของแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์

๒. ร่างเครื่องมือการวิจัยแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ตามประเด็นที่กำหนดให้ครอบคลุมทุกตอน

๓. นำเครื่องมือการวิจัยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ

๔. แก้ไขเครื่องมือการวิจัยตามคำแนะนำ

๕. ปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยและจัดทำเครื่องมือการวิจัยฉบับสมบูรณ์

การตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นสำหรับการวิจัยไปทำการทดสอบคุณภาพเครื่องมือ ๒ ส่วน คือ ค่าความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Validity) และค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถาม ดังนี้

๑. ความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นไปเรียนปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหาที่ต้องการศึกษา จำนวน ๓ ท่าน ได้แก่

๑. รศ. ดร. สัญญา เคนาภูมิ	ผู้อำนวยการสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
๒. ผศ. ศศิพร สุดใจ	อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ วิทยาลัยน่าน
๓. ดร. อธิวัฒน์ วิจารณ์กิจจากุล	อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์นครน่านเฉลิมพระเกียรติฯ

โดยนำค่าที่ได้มาวิเคราะห์ดัชนีความสอดคล้อง (Index Of Concordance : IOC) โดยใช้สูตร ดังนี้

$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

เมื่อ IOC หมายถึง ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index Of Concordance : IOC)

R หมายถึง ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ

N หมายถึง จำนวนผู้เชี่ยวชาญ และให้คะแนนดังนี้

๑ หมายถึง แน่ใจว่าข้อความนั้นสอดคล้องกับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

๐ หมายถึง ไม่แน่ใจว่าข้อความนั้นสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

-๑ หมายถึง แน่ใจว่าข้อความนั้นไม่สอดคล้องกับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

ผู้ศึกษาได้เลือกคำถามข้อความที่มีค่า IOC มากกว่า ๐.๕ มาใช้เป็นข้อความจากผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้ตรวจสอบแบบสอบถามแล้วเห็นว่า แบบสอบถามทุกข้อมีความเที่ยงตรงของเนื้อหาครอบคลุม ในแต่ละด้าน และครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒. ความเชื่อมั่น (Reliability) ผู้ศึกษาได้นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นและปรับปรุงแก้ไขแล้ว ทำการทดสอบ (Try Out) จำนวน ๓๐ ชุด กับกลุ่มประชากรที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดนครปฐม เพื่อตรวจสอบว่าคำถามสามารถสื่อความหมายตรงตามความต้องการ ตลอดจน มีความเหมาะสมหรือไม่ มีความยากง่ายเพียงใด จากนั้นจึงนำมาทดสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม

โดยหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา (Cronbach's Alpha) ค่าระดับความเชื่อมั่นของแบบสอบถามมากกว่า ๐.๗ จึงจะถือได้ว่าแบบสอบถามมีความน่าเชื่อถือและสามารถนำไปศึกษาในกลุ่มตัวอย่างจริงได้

๓. ปรับปรุงแบบสอบถามให้เป็นแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์สำหรับการนำไปใช้จริงต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑. นำหนังสือขออนุญาตเข้าทำการศึกษาวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์นำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ไปยังประชาชน และบุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อนัดหมายในการสัมภาษณ์และการเข้าศึกษาในพื้นที่

๒. การเข้าศึกษาในพื้นที่เพื่อแจกแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ โดยมีกิจกรรมดังนี้

๒.๑ การใช้แบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นประชาชนศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน จำนวน ๔๐๐ ชุดและได้กำหนดกลุ่มตัวอย่าง (Sample Size) จากประชาชนที่ได้จากสูตรของ (Taro Yamane)

๒.๒ การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ผู้นำชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ประชาชน ผู้ประกอบการ และผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาประเด็นของการพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน เครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน จำนวนทั้งหมด ๑๔๒ รูป/คน

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้มีการศึกษาในพื้นที่หมู่บ้านทั้ง ๔ หมู่บ้าน การสัมภาษณ์ และได้แบบสอบถามกลับคืนมาแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามที่ได้เก็บรวบรวมจากชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน จำนวน ๔๐๐ คน และได้กำหนดกลุ่มตัวอย่าง (Sample Size) จากประชาชนที่ได้จากสูตรของ (Taro Yamane) โดยมีขั้นตอนการศึกษวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

๑) เลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ในการตอบไปวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS/PC (Statistical Package for the Social Science)

๒) แบบสอบถามตอนที่ ๑ ซึ่งเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง โดยทำการวิเคราะห์โดยใช้วิธีหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ แล้วนำมาเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

๓) แบบสอบถามตอนที่ ๒ ซึ่งเป็นข้อมูลความคิดเห็นของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน การให้บริการ และการจัดการและการส่งเสริมการเรียนรู้ของแหล่งชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยทำการวิเคราะห์โดยคำนวณหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}$) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นรายชื่อและรายด้าน และเฉลี่ยรวมทุกด้าน โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนน เพื่อให้เห็นระดับของภารกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ในแต่ละด้าน จากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ค่าเฉลี่ย ๑.๐๐ - ๑.๕๐ = มีความเหมาะสมในระดับน้อยมาก

ค่าเฉลี่ย ๑.๕๑- ๒.๕๐ = มีความเหมาะสมในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย ๒.๕๑- ๓.๕๐ = มีความเหมาะสมในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย ๓.๕๑- ๔.๕๐ = มีความเหมาะสมในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย ๔.๕๑- ๕.๐๐ = มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด

๔) แบบสอบถามส่วนที่ ๓ ซึ่งเป็นข้อมูลด้านเจตคติและผลลัพธ์จากการปฏิบัติในการเรียนรู้ตามแนวพระพุทธศาสนา การฝึกหัดสมาธิ เป็นต้น โดยทำการวิเคราะห์โดยคำนวณหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ คะแนนเฉลี่ย ($\bar{X}$) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นรายชื่อและรายด้าน และเฉลี่ยรวมทุกด้าน โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนน เพื่อให้เห็นระดับของกิจกรรมการท่องเทียวและการเรียนรู้ในแต่ละด้าน จากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ค่าเฉลี่ย ๑.๐๐ - ๑.๕๐ = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับน้อยมาก

ค่าเฉลี่ย ๑.๕๑- ๒.๕๐ = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย ๒.๕๑- ๓.๕๐ = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย ๓.๕๑- ๔.๕๐ = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย ๔.๕๑- ๕.๐๐ = มีความรู้สึกและได้รับผลการปฏิบัติในระดับมากที่สุด

๕) นำข้อมูลมาวิเคราะห์ทางสถิติเพื่อศึกษาค่าเป็นกลางทางสถิติ และเพื่อการวิเคราะห์ปัจจัยข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลกับความคิดเห็นที่มีต่อชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๖) การวิเคราะห์ สัจเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ และแนวทางการส่งเสริมชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๗) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์ หมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน

๑) ศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๓) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านและ

๔) เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบตารางและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน

๓.๗ สรุป

การศึกษาวิจัย “หมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บ

รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างที่ชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน จำนวน ๒,๐๓๓ คน และได้กำหนดกลุ่มตัวอย่าง(Sample Size)จากประชาชนที่ได้จากสูตรของ (Taro Yamane)^๑ได้จำนวน ๔๐๐ คน โดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (Interviews) เป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ด้วยสถิติพื้นฐาน เช่น การแจกแจงความถี่ การวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง การหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าเฉลี่ยเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นต้น เพื่ออธิบายข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา แล้วทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย

---

^๑ วัลลภ รัฐนัตร์ทรานนท์ , ระเบียบวิจัยทางการบริหาร,(๒๕๔๕), หน้า ๑๓๐.

บทที่ ๔ ผลการวิจัย

ในการศึกษาวิจัย “หมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดน่าน” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ๓) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านและ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้นำมาเรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย ดังนี้

๔.๑ ผลการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๔.๒ ผลการศึกษาการพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๔.๓ ผลการศึกษาการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน

๔.๔ ผลการศึกษาการสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

๔.๑ ผลการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๔.๑.๑ ผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน จำแนกตาม เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ และสถานภาพ จำนวนทั้งสิ้น ๔๐๐ คน โดยใช้สถิติจำนวน และร้อยละ ผลการศึกษาดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวนและค่าร้อยละข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ และสถานภาพ

		(n = ๔๐๐)	
ข้อมูลทั่วไป		จำนวน	ร้อยละ
๑. เพศ	ชาย	๒๐๑	๕๐.๒๕
	หญิง	๑๙๙	๔๙.๗๕
รวม		๔๐๐	๑๐๐.๐๐

๒. อายุ	๒๐ - ๓๐ ปี	๖๔	๑๖.๐
	๓๑ - ๔๐ ปี	๑๐๘	๒๗.๐
	๔๑ - ๕๐ ปี	๑๑๙	๒๙.๘
	๕๑ - ๖๐ ปี	๑๐๕	๒๖.๓
	อื่นๆ (ระบุ).....	๔	๑.๐
	รวม	๔๐๐	๑๐๐.๐๐
๓. การศึกษา	ประถมศึกษา	๑๔๑	๓๕.๓
	มัธยมศึกษาตอนต้น	๖๔	๑๖.๐
	มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช.	๕๙	๑๔.๘
	อนุปริญญา/ปวส.	๔๐	๑๐.๐
	ปริญญาตรี	๗๑	๑๗.๘
	ปริญญาโท	๑๙	๔.๘
อื่นๆ (ระบุ).....	๖	๑.๕	
	รวม	๔๐๐	๑๐๐.๐๐
๔. อาชีพ	เกษตรกร	๑๗๕	๔๓.๘
	รับจ้าง	๓๙	๙.๘
	ค้าขาย	๓๘	๙.๕
	แม่บ้าน	๒๗	๖.๘
	พนักงานเอกชน	๓๓	๘.๓
	พนักงานรัฐวิสาหกิจ	๒๗	๖.๘
	รับราชการ	๓๐	๗.๕
	นักเรียน/นักศึกษา	๑๖	๔.๐
	เกษียณอายุงาน / ว่างาน	๑๕	๓.๘
	รวม	๔๐๐	๑๐๐.๐๐
๕. รายได้	ต่ำกว่า - ๕,๐๐๐	๑๘๒	๔๕.๕
	๙,๐๐๐	๘๕	๒๑.๓
	๑๓,๐๐๐	๔๘	๑๒.๐
	๑๕,๐๐๐	๕๑	๑๒.๘
	๒๐,๐๐๐	๒๖	๖.๕
	อื่นๆ (ระบุ).....	๘	๒.๐
	รวม	๔๐๐	๑๐๐.๐๐

๖. สถานภาพ	โสด	๙๙	๒๔.๘
	สมรส	๒๕๑	๖๒.๘
	ย่ำร้าง/แยกกันอยู่/หม้าย	๔๘	๑๒.๐
	อื่น ๆ.....	๒	๐.๕
	รวม	๔๐๐	๑๐๐.๐๐

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ข้อมูลทั่วไปของประชากรกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน ๒๐๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๒๕ มีอายุระหว่าง ๔๑ - ๕๐ ปี จำนวน ๑๑๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๘ ประถมศึกษา จำนวน ๑๔๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๓ อาชีพเกษตรกร จำนวน ๑๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๘ รายได้ต่ำกว่า - ๕,๐๐๐ จำนวน ๑๘๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๕ และสถานภาพสมรส จำนวน ๒๕๑คน คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๘

๔.๑.๒ ผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาผลกระทบด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

ตารางที่ ๔.๒ คะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้าน โดยภาพรวม

(n = ๔๐๐)

ด้านที่	ข้อมูลความคิดเห็น	ระดับความคิดเห็น		แปลผล	ลำดับ
		$\bar{X}$	S.D.		
๑	ด้านการพัฒนาด้านการมีส่วนร่วมกับชุมชน	๒.๙๓	.๖๐๖	ปานกลาง	๕
๒	ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์	๓.๒๓	.๖๕๘	ปานกลาง	๔
๓	ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต	๓.๕๑	.๗๕๔	มาก	๑
๔	ด้านการพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	๓.๔๘	.๘๖๗	ปานกลาง	๒
๕	ด้านการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น	๓.๓๕	.๗๗๐	ปานกลาง	๓
	สภาพโดยรวม	๓.๓๐	.๕๘๕	ปานกลาง	

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า การศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$ = ๓.๓๐) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตค่าเฉลี่ยสูงสุดในด้านนี้ ($\bar{X}$ = ๓.๕๑)

รองลงมาคือด้านการพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ($\bar{X} = 3.48$) ด้านมีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ($\bar{X} = 3.35$) ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ($\bar{X} = 3.23$) และด้านการพัฒนาด้านการมีส่วนร่วมกับชุมชน ($\bar{X} = 2.93$) ซึ่งมีค่าคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้าน ที่น้อยที่สุด

ตารางที่ ๔.๓ คะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกราย ด้านการพัฒนาด้านการมีส่วนร่วมกับชุมชน

(n = ๔๐๐)

ข้อที่	การพัฒนาด้านการมีส่วนร่วมกับชุมชน	ระดับความคิดเห็น		แปลผล	ลำดับ
		$\bar{X}$	S.D.		
๑	ท่านได้รับปัญหาและผลกระทบต่อการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ	๓.๔๘	๑.๐๐	ปานกลาง	๑
๒	ท่านมีกระบวนการที่ทำให้ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมที่มีต่อการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับรู้ปัญหา	๓.๑๓	๑.๐๖	ปานกลาง	๒
๓	ท่านมีส่วนร่วมในการประเมินปัญหาและผลกระทบหรือติดตามแก้ไขปัญหาการดำเนินงานด้านทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง	๒.๖๙	.๙๑๖	ปานกลาง	๔
๔	ท่านมีส่วนร่วมในการตั้งกฎของชุมชนในการใช้และการบริหารทรัพยากรเพื่อรองรับปัญหาและผลกระทบ	๒.๗๒	.๙๕๘	ปานกลาง	๓
๕	ท่านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและร่วมแก้ปัญหาในการจัดการในชุมชน	๒.๖๓	.๙๓๑	ปานกลาง	๕
สภาพโดยรวม		๒.๙๓	.๖๐๖	ปานกลาง	

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า การศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้าน โดยภาพรวม ด้านการพัฒนาด้านการมีส่วนร่วมกับชุมชนมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.93$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ได้รับปัญหาและผลกระทบต่อการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธค่าเฉลี่ยสูงสุดในด้านนี้ ($\bar{X} = 3.48$) มีค่าเฉลี่ยรองลงมา มีกระบวนการที่ทำให้ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมที่มีต่อการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับรู้ปัญหา ($\bar{X} = 3.13$) มีส่วนร่วมในการตั้งกฎของชุมชนในการใช้และการบริหารทรัพยากรเพื่อรองรับปัญหาและผลกระทบ ($\bar{X} = 2.72$) มีส่วนร่วมในการประเมินปัญหาและ

ผลกระทบหรือติดตามแก้ไขปัญหาการดำเนินงานด้านทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง ($\bar{X} = 2.69$) และมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและร่วมแก้ปัญหาในการจัดการในชุมชน ($\bar{X} = 2.63$) ซึ่งมีค่าคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายข้อที่น้อยที่สุด

ตารางที่ ๔.๔ คะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกราย ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

(n = ๔๐๐)

ข้อที่	การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์	ระดับความคิดเห็น		แปลผล	ลำดับ
		$\bar{X}$	S.D.		
๑	ท่านคิดว่าการจัดสรรป่าของชุมชนไม่มีความเสมอภาคอย่างเพียงพอ	๒.๗๐	.๙๕๑	ปานกลาง	๓
๒	ท่านและชุมชนได้รับผลกระทบจากการประโยชน์ในผืนป่าชุมชน	๓.๒๙	.๘๙๖	ปานกลาง	๔
๓	ท่านและชุมชนขาดผลประโยชน์จากการนำหลักสัมมาอาชีพในชุมชนเกษตร	๓.๒๑	๑.๑๐	ปานกลาง	๕
๔	ท่านมีรายได้พอเพียงต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของป่าชุมชน	๓.๔๔	.๙๘๖	ปานกลาง	๒
๕	ท่านมีความภูมิใจในกระบวนการอนุรักษ์ป่าจากการสวดมนต์	๓.๕๑	๑.๐๑	มาก	๑
สภาพโดยรวม		๓.๒๓	.๖๕๘	ปานกลาง	

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า การศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้าน โดยภาพรวม ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.23$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีความภูมิใจในกระบวนการอนุรักษ์ป่าจากการสวดมนต์ค่าเฉลี่ยสูงสุดในด้านนี้ ($\bar{X} = 3.51$) มีค่าเฉลี่ยรองลงมา มีรายได้พอเพียงต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของป่าชุมชน ($\bar{X} = 3.44$) คิดว่าการจัดสรรป่าของชุมชนไม่มีความเสมอภาคอย่างเพียงพอ ($\bar{X} = 2.70$) ชุมชนได้รับผลกระทบจากการประโยชน์ในผืนป่าชุมชน ($\bar{X} = 3.29$) และชุมชนขาดผลประโยชน์จากการนำหลักสัมมาอาชีพในชุมชนเกษตร ($\bar{X} = 3.21$) ซึ่งมีค่าคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายข้อที่น้อยที่สุด

ตารางที่ ๔.๕ คะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกราย ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต (n = ๔๐๐)

ข้อที่	การพัฒนาคุณภาพชีวิต	ระดับความคิดเห็น		แปลผล	ลำดับ
		$\bar{X}$	S.D.		
๑	มีการพัฒนาให้ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและมีความสุข	๓.๔๗	๑.๐๗	ปานกลาง	๔
๒	สามารถนำเทคโนโลยีอื่น ๆ มาประยุกต์ใช้กับการเกษตรกรรมวิถีพุทธ	๓.๕๕	.๙๔๓	มาก	๓
๓	การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านสติปัญญาจากการสร้างเครือข่ายเกษตรกรรมวิถีพุทธ	๓.๓๕	๑.๐๐	ปานกลาง	๕
๔	การเปลี่ยนแปลงความรู้ และทักษะเพื่อแก้ปัญหาได้ อย่างเหมาะสมด้านความเป็นอยู่	๓.๕๕	.๙๙๗	มาก	๒
๕	เศรษฐกิจในชุมชนมีการขยายตัวสามารถนำมาประกอบเป็นอาชีพหลักได้หลากหลาย	๓.๖๔	.๙๕๐	มาก	๑
สภาพโดยรวม		๓.๕๑	.๗๕๔	มาก	

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า การศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้านโดยภาพรวม ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๒๓$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีเศรษฐกิจในชุมชนมีการขยายตัวสามารถนำมาประกอบเป็นอาชีพหลักได้หลากหลายค่าเฉลี่ยสูงสุดในด้านนี้ ($\bar{X} = ๓.๖๔$) มีค่าเฉลี่ยรองลงมาการเปลี่ยนแปลงความรู้ และทักษะเพื่อแก้ปัญหาได้ อย่างเหมาะสมด้านความเป็นอยู่ ($\bar{X} = ๓.๕๕$) สามารถนำเทคโนโลยีอื่น ๆ มาประยุกต์ใช้กับการเกษตรกรรมวิถีพุทธค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = ๓.๕๕$) มีการพัฒนาให้ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและมีความสุข ($\bar{X} = ๓.๔๗$) และการพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านสติปัญญาจากการสร้างเครือข่ายเกษตรกรรมวิถีพุทธ ($\bar{X} = ๓.๓๕$) ซึ่งมีค่าคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายข้อ ที่น้อยที่สุด

ตารางที่ ๔.๖ คะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกราย ด้านการพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(n = ๔๐๐)

ข้อที่	การพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ระดับความคิดเห็น		แปลผล	ลำดับ
		$\bar{X}$	S.D.		
๑	การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างคุ้มค่าและเป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม	๓.๖๕	๑.๑๑	มาก	๑
๒	ท่านคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด	๓.๔๐	๑.๐๕	ปานกลาง	๔
๓	มีการพัฒนาการอย่างทั่วถึงและสม่ำเสมอโดยให้ชุมชนเกิดความหวงแหนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	๓.๖๔	๑.๑๐	มาก	๓
๔	มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง	๓.๖๔	๑.๑๑	มาก	๒
๕	มีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการนำกลับมาใช้ซ้ำอีก	๓.๐๘	๑.๑๑	ปานกลาง	๕
สภาพโดยรวม		๓.๔๘	.๘๖๗	มาก	

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า การศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้านโดยภาพรวม ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๔๘$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาการอนุรักษ์ค่าเฉลี่ยสูงสุดในด้านนี้ ($\bar{X} = ๓.๖๕$) มีค่าเฉลี่ยรองลงมา มีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ($\bar{X} = ๓.๖๔$) การพัฒนาการอย่างทั่วถึงและสม่ำเสมอโดยให้ชุมชนเกิดความหวงแหนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ($\bar{X} = ๓.๖๔$) มีค่าคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ($\bar{X} = ๓.๔๐$) และมีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการนำกลับมาใช้ซ้ำอีก ($\bar{X} = ๓.๐๘$) ซึ่งมีค่าคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายข้อ ที่น้อยที่สุด

ตารางที่ ๔.๗ คะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธ
 เกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกราย ด้านการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น
 (n = ๔๐๐)

ข้อที่	การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น	ระดับความคิดเห็น		แปลผล	ลำดับ
		$\bar{X}$	S.D.		
๑	มีการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างและสร้าง ความเข้มแข็งของภูมิปัญญาท้องถิ่น	๓.๒๙	๑.๑๙	ปานกลาง	๕
๒	มีการนำพิธีกรรมประเพณีจากภูมิ ปัญญาชุมชนมาประยุกต์เพื่อการ อนุรักษ์ป่า	๓.๓๔	๑.๐๙	ปานกลาง	๓
๓	มีการฟื้นฟู รื้อฟื้นสิ่งที่ตึงามที่หายไป ของภูมิปัญญาท้องถิ่น	๓.๓๙	๑.๐๔	ปานกลาง	๒
๔	การสนับสนุนกระบวนการสร้าง เครือข่ายจากภูมิปัญญาท้องถิ่น	๓.๔๒	๑.๐๗	ปานกลาง	๑
๕	ท่านสามารถประยุกต์และ เปลี่ยนแปลงด้านการพัฒนาภูมิปัญญา ท้องถิ่น	๓.๓๑	๑.๐๒	ปานกลาง	๔
สภาพโดยรวม		๓.๓๕	.๗๗๐	ปานกลาง	

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า การศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธ
 เกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้านโดยภาพรวม ด้านการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น มี
 ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = ๓.๓๕$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า การสนับสนุนกระบวนการ
 สร้างเครือข่ายจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ($\bar{X} = ๓.๔๒$) มีค่าเฉลี่ยรองลงมา มีการฟื้นฟู รื้อฟื้นสิ่งที่ตึงามที่
 หายไปของภูมิปัญญาท้องถิ่น ($\bar{X} = ๓.๓๙$) มีการนำพิธีกรรมประเพณีจากภูมิปัญญาชุมชนมาประยุกต์
 เพื่อการอนุรักษ์ป่า ($\bar{X} = ๓.๓๔$) สามารถประยุกต์และเปลี่ยนแปลงด้านการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น
 ($\bar{X} = ๓.๓๑$) และมีการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างและสร้างความเข้มแข็งของภูมิปัญญาท้องถิ่น
 ($\bar{X} = ๓.๒๙$) ซึ่งมีค่าคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธ
 เกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายข้อ ที่น้อยที่สุด

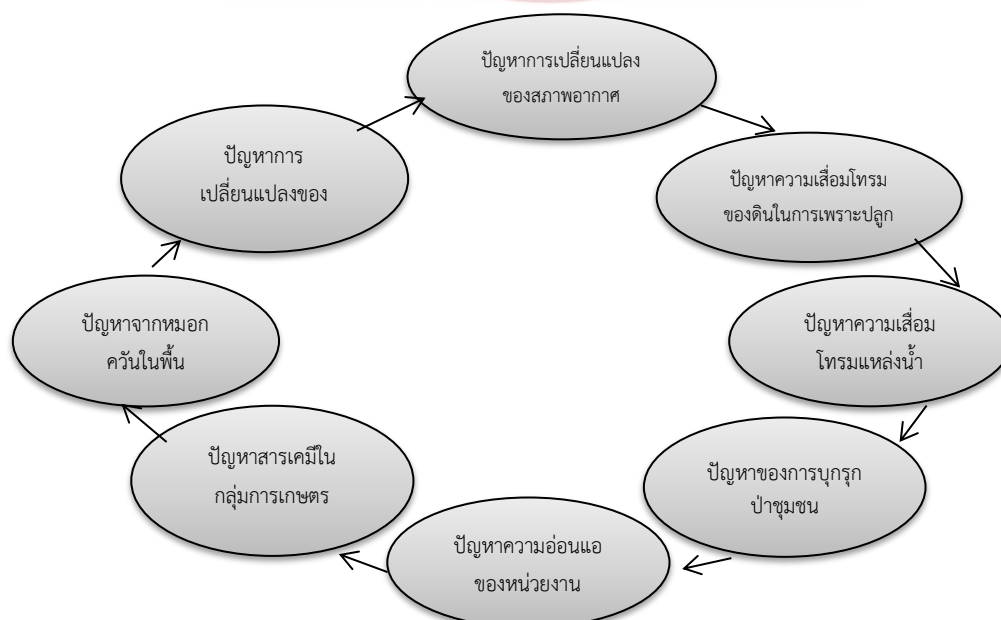
การศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ที่เกี่ยวข้องกับ
 ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีปัญหาและส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมตลอดถึงสภาพอากาศขาด
 ประสิทธิภาพ จากลักษณะภูมิอากาศที่มีฝนน้อยกว่าปกติ หรือฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเป็นระยะ
 เวลานานกว่าปกติ และครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างในพื้นที่ ทำให้เกิดการขาดแคลนรวมถึงแหล่งเก็บ
 กักน้ำตามธรรมชาติและที่สร้างขึ้นมีน้อยไม่เพียงพอต่อการเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์ในชุมชน ซึ่งอาจ
 เกิดจากข้อจำกัดและสภาพแวดล้อมที่ไม่มีลำน้ำธรรมชาติหรือไม่เหมาะสมที่จะพัฒนาเป็นแหล่งน้ำ
 หรือแหล่ง ใช้ประโยชน์ได้ไม่เพียงพอแหล่งเก็บกักน้ำตามธรรมชาติและที่สร้างขึ้นเสื่อมสภาพ ต้นเงิน
 ขำรุด รวมไปถึงป่าชุมชนของหมู่บ้านเป็นสินค้าที่ทำรายได้หลักของประชาชนในพื้นที่อย่างหนึ่ง ป่าไม้

ให้ความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นต้นน้ำลำธาร แต่สภาพป่าไม้ในปัจจุบันนี้ ถูกทำลายเรื่อยมาจนเหลือน้อยมากของพื้นที่ป่าในชุมชน การทำลายป่าไม้นั้นก่อให้เกิดการเสียสมดุลตามธรรมชาติและก่อให้เกิดผลเสียหายติดตามมา ผลของการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนปัจจุบันชาวบ้านบางหมู่บ้านทำกินอยู่ในเขตป่าชุมชน และมีปัญหาพิพาทว่า ตนเคยอาศัยอยู่ในบริเวณ ดังกล่าวโดยชอบก่อนที่จะประกาศว่าเขตนั้นเป็นเขตป่าชุมชนของการอนุรักษ์ ซึ่งในกรณีนี้เป็นปัญหาที่จะต้องนำสืบพิสูจน์ว่าเป็นความจริงเช่นไร ตลอดการใช้สารเคมี ใช้พันธุกรรมและเทคโนโลยี เพื่อเพิ่มปริมาณของผลผลิต ซึ่งส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่าไม้ และยังส่งผลต่อร่างกายของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคอีกด้วย การทำลายสมดุลของระบบนิเวศตลอดรวมไปถึงปัญหาจากหมอกควันในพื้นที่ตอนบนของชุมชนเป็นปัญหาสำคัญเนื่องจากส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งทำให้เกิดความเสียหายต่ออาคารบ้านเรือน เกิดความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชน บดบังทัศนวิสัย พร้อมทั้งความแห้งแล้งและไฟฟ้าคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเนื่องจากภาวะโลกร้อน ไฟป่าอาจเป็นปรากฏการณ์ปกติในป่า โดยทำลายพุ่มไม้ที่หนาที่บ และเป็นส่วนหนึ่งของวงจรชีวิตของพืชบางสายพันธุ์ อย่างไรก็ตามป่าที่ถูกกิจกรรมชาวบ้านในพื้นที่และความแห้งแล้งคุกคามมากเกินไปทำให้ไฟป่าเผาผลาญทำลายได้มากขึ้น ซึ่งอาจนำไปสู่ไฟป่าและการเปลี่ยนสภาพ

จากการให้สัมภาษณ์ของประชากรกลุ่มตัวอย่างการศึกษาวีธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน สามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ได้ดังนี้

การศึกษาวีธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีปัญหาและส่งผลกระทบต่อไม่ป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญ และมีคุณประโยชน์มากมายมหาศาล เพราะเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดวิถีชีวิตของชุมชนสังคมและเกษตรกรที่พึ่งพาอาศัยป่าในการดำรงชีพ และเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดอาชีพของคนในชุมชนให้มีรายได้เพื่อการยังชีพและดำเนินชีวิต จากการลงพื้นที่วิจัยได้เห็นความสัมพันธ์ที่ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และต้องพึ่งพิงพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเอื้อประโยชน์ต่อกันระหว่างคนกับป่า ซึ่งสามารถสรุปออกเป็นแผนภาพความสัมพันธ์ได้ดังนี้

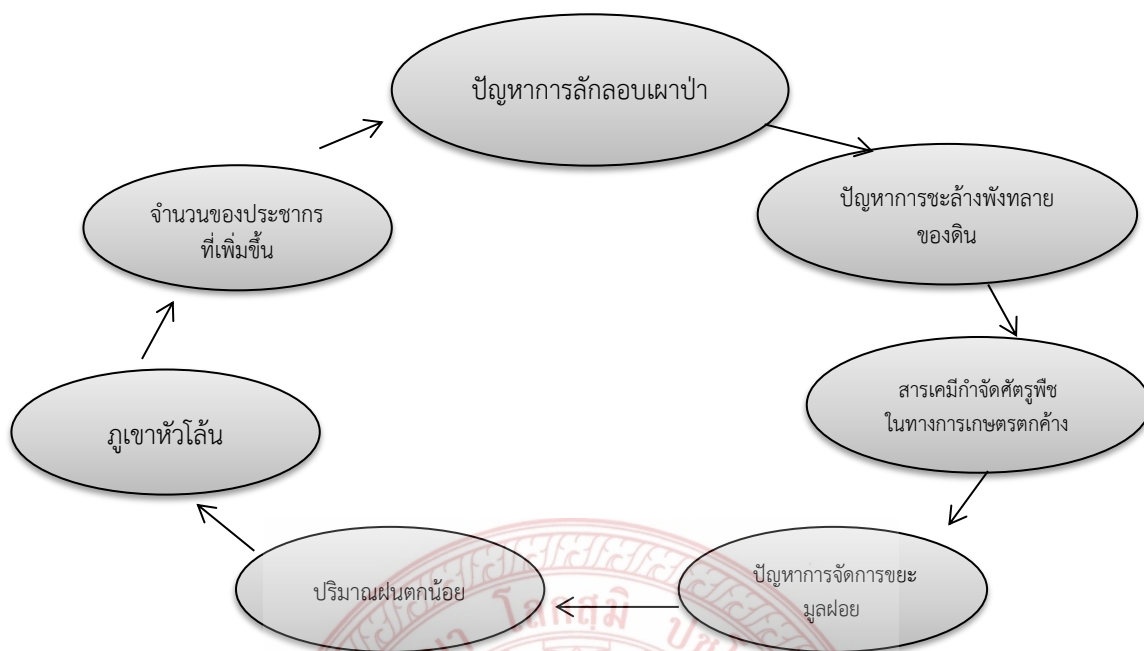

แผนภาพ ๔.๑ แสดงความสัมพันธ์ของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

การศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและผลกระทบสิ่งแวดล้อมในชุมชน ทางเกษตรกรรมจะมีการเตรียมพื้นที่เพาะปลูกพืชต่างๆก็ จะมีการเผาพื้นที่การเกษตร เพื่อปรับพื้นที่เพาะปลูกเวลาเข้าสู่ฤดูฝนก็พื้นที่เพาะปลูกเป็นพื้นที่ภูเขา มีลักษณะลาดชัน จึงทำให้การเผาไหม้เร็วพื้นที่ไปในวงกว้าง นอกจากนี้ยังรวมถึงปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน เป็นการเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลกที่มองเห็นได้ชัดเจน บริเวณตลิ่งที่ถูกแม่น้ำลำธารกัดเซาะ การเลื่อนไหลของดินบริเวณภูมิประเทศที่มีความลาดชัน แผ่นดินถล่ม การยุบตัวของดิน สาเหตุสำคัญของการชะล้างพังทลายของดิน นอกจากนี้ชีวิตได้ถูกคุกคามจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช และสารเคมีอื่น ๆ ที่อาจปนเปื้อนมาจากกระบวนการผลิต ซึ่งเมื่อสารเคมีเหล่านี้เมื่อเข้าสู่ร่างกายจนเกิดผลกระทบต่อร่างกายทำให้เกิดปัญหาสุขภาพตามมา ผดผื่นที่ผิวหนัง อาการวิงเวียน และมีนงงศีรษะ นอกจากนี้ ยังมีอาการที่ไม่ได้แสดงออกมาให้เห็นในทันทีทันใด เช่น การทำงานผิดปกติของระบบประสาทหรือมะเร็ง จึงไม่มีใครตระหนักว่าการเจ็บป่วยเหล่านี้มีสาเหตุมาจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช นอกจากนี้ปัญหาความสกปรกต่างๆ ที่เกิดจากขยะมูลฝอย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยตรงต่อมนุษย์ ยังอยู่ในขั้นที่ไม่รุนแรงมากนัก ผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงไม่ชัดเจนเท่าไร แต่ในความเป็นจริงแล้ว ขยะมูลฝอยจะก่อให้เกิดปัญหาต่อสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก และจะมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของมนุษย์ด้วย ทั้งโดยทางตรง และทางอ้อม นอกจากนี้พื้นที่ในชุมชนได้รับผลกระทบปริมาณฝนตกน้อยเกินไปเกิดภาวะฝนทิ้งช่วงติดต่อกันเป็นเวลานาน หรือการกระจายน้ำฝนที่ตกไม่สม่ำเสมอตลอด ชาติแคลนน้ำ เป็นบางช่วงหรือบางฤดูกาลเท่านั้น พร้อมทั้งความต้องการหาที่ทำกินและที่อยู่อาศัยก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย

จากการให้สัมภาษณ์ของประชากรกลุ่มตัวอย่างการศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและผลกระทบสิ่งแวดล้อมในชุมชนสามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ได้ดังนี้

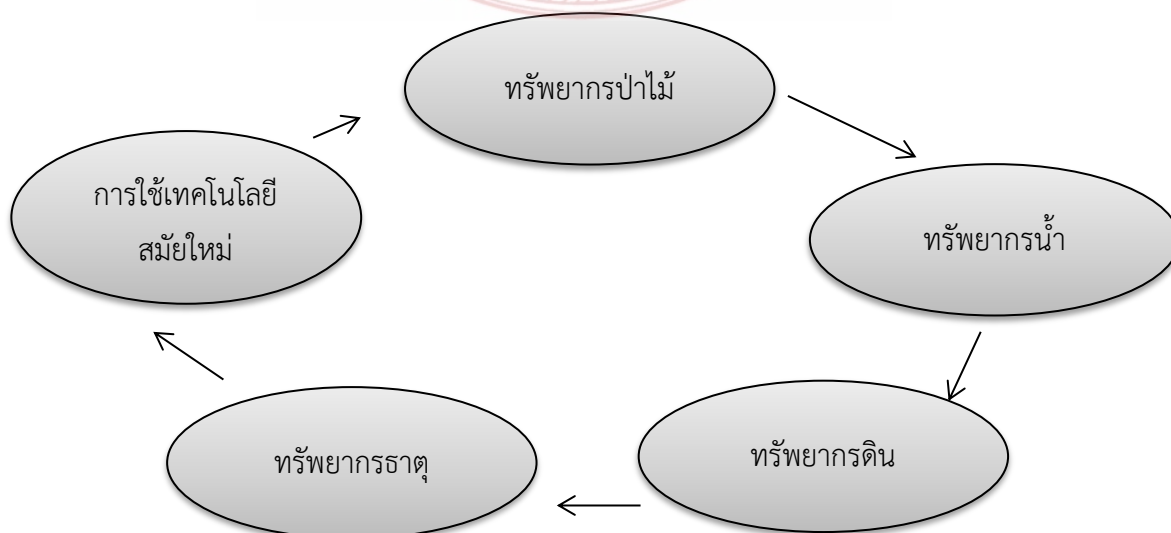
มนุษย์เป็นส่วนประกอบที่สำคัญของสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้อาศัยและใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมในการอยู่รอดของชีวิต มนุษย์มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ดังนั้นการกระทำของมนุษย์จึงมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ต่อความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่เราเรียกกันว่าระบบนิเวศวิทยา ผลกระทบกระเทือนนั้นเป็นไปได้ทั้งในทางสร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น หรือในทางทำลายให้เลวลง ผลกระทบกระเทือนนี้เกิดขึ้นทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม มีมากบ้างน้อยบ้าง

แผนภาพ ๔.๒ แสดงความสัมพันธ์ของปัญหาและผลกระทบสิ่งแวดล้อมในชุมชน

จากการให้สัมภาษณ์ของประชากรกลุ่มตัวอย่างด้านการพึ่งพาทรัพยากรในการประกอบอาชีพเกษตรอย่างไร สรุปได้ว่าการศึกษาวีธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน สามารถวิเคราะห์ความสัมพันธ์ได้ดังนี้

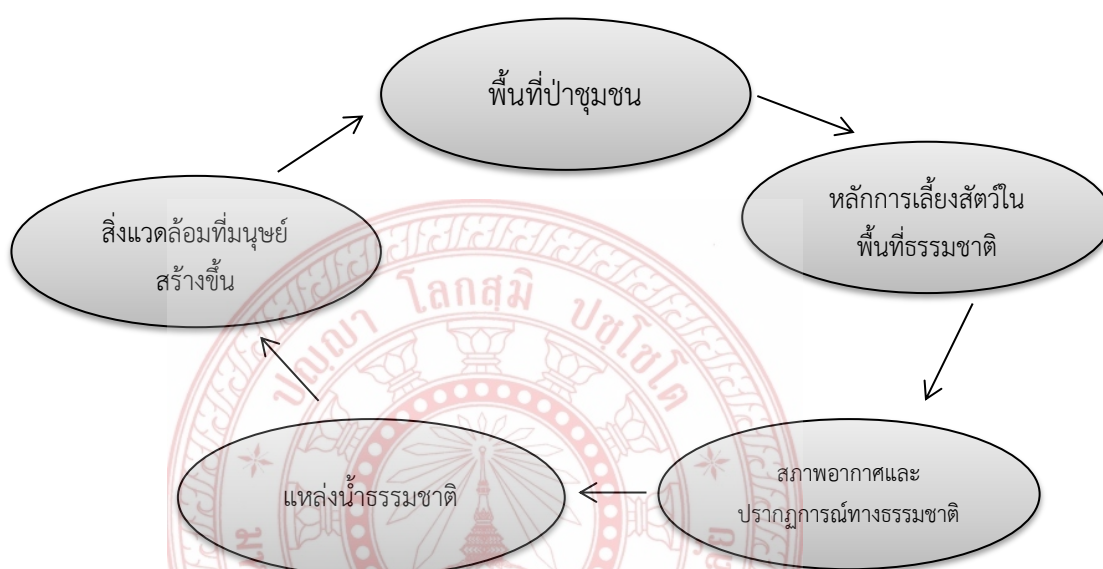
เนื่องจากสิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตเกิดจากการกระทำของมนุษย์หรือมีอยู่ตามธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมดังกล่าวจะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยเฉพาะมนุษย์เป็นตัวการสำคัญยิ่งที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงทั้งในทางเสริมสร้างและทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แผนภาพ ๔.๓ แสดงความสัมพันธ์ของการพึ่งพาทรัพยากรในการประกอบอาชีพเกษตร

จากการให้สัมภาษณ์ของประชากรกลุ่มตัวอย่างด้านการฟุ้งสิ่งแวดลอมในการประกอบอาชีพเกษตร สรุปได้ว่าการศึกษาวีธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน สามารถวิเคราะห์การฟุ้งสิ่งแวดลอมในการประกอบอาชีพเกษตร ดังนี้

ชาวบ้านในพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กันและเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ก็จะรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่ม สร้างบ้านเรือนแหล่งที่อยู่อาศัย ทำไร่ทำนาเลี้ยงสัตว์ มีกิจกรรมร่วมกัน และมีการฟุ้งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่มในลักษณะนี้เรียกว่าชุมชน

แผนภาพ ๔.๔ การฟุ้งสิ่งแวดลอมในการประกอบอาชีพเกษตร

๔.๑.๓ ผลการวิเคราะห์การศึกษาวีธีคิดและการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๔.๑.๓.๑ การจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์

สามารถวิเคราะห์บทสัมภาษณ์การศึกษาวีธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ดังนี้ การจัดสรรพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อทำการเกษตรกรรมสร้างรายได้แก่ครอบครัว และชุมชนเป็นวิถีปฏิบัติและเป็นการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนในการช่วยลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในชุมชนโดยมีการจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด และมีการใช้ทรัพยากรและผลผลิตจากป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการป่าตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง งานอาชีพ การสนับสนุนกล้าพันธุ์ไม้ การสนับสนุนการดับไฟป่า การสร้างอ่างเก็บน้ำ มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนคือ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งสมุนไพร แหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน แหล่งเลี้ยงสัตว์ แหล่งวัตถุดิบเพื่อการผลิตวัสดุอุปกรณ์ในครัวเรือนและการเกษตร แหล่งสร้างรายได้และแหล่งศึกษาเรียนรู้ สำหรับการอนุรักษ์น้ำในบริเวณต้นน้ำลำธาร ต้นไม้ทุกชนิดจะมีบทบาทสำคัญต่อการช่วยอนุรักษ์น้ำ ตั้งแต่เมื่อเริ่มมีฝนตกลงมาในพื้นที่ป่า ความรุนแรงของฝนจะถูกสกัดกั้นด้วยเรือนยอดของต้นไม้และใบไม้ มิให้เม็ดฝนจำนวนมาก ตกกระแทกผิวดินได้โดยตรง เป็นการช่วยป้องกัน มิให้น้ำไหลกัดเซาะพังทลายดินผิวดินไปจนดิน เสื่อมคุณภาพ

ในทางนิเวศวิทยานิยมเรียกป่าไม้ว่า สังคมพืชคลุมดิน โดยสามารถสร้างด้านเศรษฐกิจ สิ่งต่างๆ เพื่อให้การจัดการและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ประโยชน์ในการอนุรักษ์และการป้องกันภัยอันเกิดจากสิ่งแวดล้อมรัฐจะต้องเร่งรัดปรับปรุงการวางผังเมืองและกำหนดพื้นที่ป่าไม้ให้แน่นอนเพื่อกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน สำหรับเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัย พื้นที่ประเภทชนบทและพื้นที่เกษตรกรรมในแต่ละพื้นที่แน่นอนเพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ การแต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายป่าไม้ระดับชาติให้กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ ประชาชนมีความรู้สึก รักและหวงแหน รู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างประหยัด รัฐจะต้องให้ความรู้ ทักษะ ความสำนึก ความรู้สึก และทักษะ การวางแผนจัดการป่าชุมชน และการจัดตั้งกลไกเพื่อจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน หรือคนในชุมชนนั้นเกิดขึ้นมาได้ด้วย การวางแผนร่วมกันของคนในชุมชนที่ต้องมีส่วนร่วมของสมาชิกอย่างแท้จริง นอกจากนี้การวางแผนจัดการของชุมชน ยังต้องเป็นที่รับรู้ และยอมรับของชุมชนรอบข้างด้วย มิเช่นนั้นก็จะเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนขึ้นได้ ดังนั้นการจัดการป่าชุมชนที่จะประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนควรมีการทำงานร่วมกันในรูปแบบเครือข่าย เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่าย ป่าชุมชน เป็นต้น

สรุปได้ว่าการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน มีการจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์ดังนี้

๑. ประชาชนในพื้นที่จัดสรรพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อทำการเกษตรกรรม สร้างรายได้แก่ครอบครัว และชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในชุมชนโดยมีการจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด

๒. มีการใช้ทรัพยากร การจัดการป่าตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

๓. การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนคือเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งสมุนไพร แหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน แหล่งเลี้ยงสัตว์ แหล่งวัตถุดิบเพื่อการผลิตวัสดุอุปกรณ์ในครัวเรือนและการเกษตร

๔. แหล่งสร้างรายได้และแหล่งศึกษาเรียนรู้ สำหรับนักอนุรักษ์หรือนักเรียน และนักศึกษา สำหรับอนุรักษ์น้ำในบริเวณต้นน้ำลำธาร ต้นไม้ทุกชนิดจะมีบทบาทสำคัญต่อการช่วยอนุรักษ์น้ำ

๕. บรรเทาความรุนแรงของลมมรสุม ในพื้นที่มีป่าไม้เป็นฉากกำบัง หรือมีการปลูกต้นไม้ไว้เป็นแนวป้องกันลม จะช่วยลดความเร็วของลมลงอย่างรวดเร็ว จึงช่วยป้องกันบ้านเรือน และไร่นา ที่อยู่ด้านใต้ลม มิให้ถูกพายุทำอันตราย หรือทำความเสียหาย อีกทั้งช่วยป้องกันความชุ่มชื้นของดินและผิวดิน ที่อุดมสมบูรณ์ มิให้ถูกลมพัดพาไป

๖. บรรเทาอุทกภัย ป่าไม้ช่วยบรรเทาความรุนแรงของอุทกภัยให้เบาบางลงได้ และเกิดขึ้นเป็นระยะเวลาเพียงสั้นๆ ซึ่งไม่ยืนยาวเหมือนการไม่มีป่าไม้อยู่เลย

๗. มีการแต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายป่าไม้ให้กำหนดนโยบายในการจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพ การวางแผนจัดการของชุมชน ยังต้องเป็นที่รับรู้ และยอมรับของชุมชนรอบข้างด้วย

การศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีปัญหาและส่งผลกระทบต่อเกิดขึ้นอย่างเห็นได้ชัดจากสภาพอากาศที่แห้งและไม่มีน้ำ เกิดขึ้นเมื่อพื้นที่ที่ได้รับฝนตกน้อยและการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศไม่สามารถทำการเกษตรกรรมอย่างเท่าที่จำเป็นและขาดประสิทธิภาพ ซึ่งประสบปัญหาหมอกควันปกคลุมในช่วง

ฤดูแล้ง ทำให้หมอกควันแผ่ปกคลุมทั่วบริเวณแนวป่าชุมชน ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพและเกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจป่าชุมชน และในช่วงนี้เกษตรกรส่วนใหญ่จำเป็นต้องเตรียมพื้นที่ทำการเกษตร เพื่อเพาะปลูกพืชในฤดูฝนที่จะมาถึงได้อนุโลมให้เผาได้เฉพาะพื้นที่เกษตร เนื่องด้วยประชาชนในพื้นที่ยังมีการทำลายป่าจึงก่อให้เกิดผลกระทบในด้านต่างๆ และประชาชนมีแนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของการพึ่งพาทรัพยากรในการประกอบอาชีพเกษตร ซึ่งมีกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ได้นำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เป็นอาชีพหลัก จากความสมบูรณ์ที่เคยมีในพร้อมด้วยพืชสมุนไพรพบได้ง่ายในป่าชุมชนยังเป็นแหล่งความรู้ให้กับเยาวชนและนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาที่เข้ามาศึกษาวิจัยด้านสมุนไพร มีการพึ่งสิ่งแวดล้อมในการประกอบอาชีพเกษตร

๔.๒ ผลการศึกษาการพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

จังหวัดน่านมีทรัพยากรที่มีทุนทางด้านสังคมที่ถูกพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าในหลายๆด้าน การกลับไปศึกษาเรียนรู้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ทำให้เพิ่มโอกาสในการสร้างรายได้จากสิ่งที่มีอยู่ การประกอบอาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรนั้นย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของการพัฒนา แต่ยังคงมีจุดยืนที่ชัดเจน จากกิจกรรมที่นำเสนอในวัตถุประสงค์ข้างต้นกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านพุทธเกษตรมีจุดขายที่มีคุณภาพเนื่องจากการผลิต จะคำนึงถึงความปลอดภัยของผู้บริโภคเป็นสิ่งสำคัญ หากได้รับการจัดการที่ดี โดยมีการท่องเที่ยวเป็นตัวกลางคอยเชื่อมโยงให้กิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านพุทธเกษตรได้เข้าไปอยู่ในระบบการท่องเที่ยว ก็จะเป็นอีกหนทางหนึ่งที่จะสร้างรายได้และอาชีพที่ยั่งยืนให้กับหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่านได้ การพัฒนากิจกรรมการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ที่เหมาะสมกับพื้นที่ กิจกรรมของหมู่บ้านพุทธเกษตรมีเป้าหมายมุ่งเน้นการตอบโจทย์ของความสุขของการใช้ชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานของความเรียบง่าย ความสุขสามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ กิจกรรมการประกอบอาชีพจึงเป็นตัวตอบสนองความต้องการนั้น ในปัจจุบันจังหวัดน่านได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวเชิงวิถีชุมชน เชิงวัฒนธรรม จากประเด็นนี้ทำให้ชุมชนมีโอกาสและได้เปรียบอย่างยิ่งเนื่องจากชุมชนเองมีทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่ต้องการของนักท่องเที่ยวที่แสวงหาความสงบผ่อนคลาย การท่องเที่ยวในจังหวัดน่านกระแสได้เปลี่ยนไปจากเดิมจากที่นิยมมาเที่ยวกันเป็นกลุ่มใหญ่ที่ไปเที่ยวเฉพาะพื้นที่แบบเร่งรีบ เปลี่ยนเป็นการมาเที่ยวแบบครอบครัวและมากขึ้น หลายๆวัน ทำให้เกิดเงินสะพัดในพื้นที่ การที่นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนทำให้ชุมชนเกิดรายได้ลักษณะการพัฒนากิจกรรมในพื้นที่มีอยู่ ๒ ลักษณะ

๔.๒.๑ การพัฒนากิจกรรมชุมชนของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

การพัฒนากิจกรรมโดยชุมชนของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน เกิดจากการตื่นตัวในการจัดการชุมชน นำไปสู่การพัฒนาที่มาจากความต้องการของชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ในเรื่องของรายได้ ความเป็นอยู่ ปัจจัยพื้นฐาน

๑. การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การค้นหาคู่เด่นและความต้องการของชุมชนเพื่อเป็นจุดขาย การค้นหาความต้องการร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อให้มีแนวทางการปฏิบัติที่ไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้เกิดความร่วมมือใน

การพัฒนาชุมชนของตนเอง หากชุมชนจะจัดการท่องเที่ยวจะเป็นการท่องเที่ยวแบบไหนคือโจทย์ที่ชุมชนได้รับ เพื่อให้เหมาะสมกับศักยภาพของชุมชน จากข้อมูลของนางสุดธนา ปัทมวัฒน์^๑

“เจ้าของโรงเรียนชานา ตำบลศิลาเพชร อำเภอบัว จังหวัดน่าน ที่ได้ให้ข้อมูลว่า ตนเองนั้นมีอาชีพรับราชการอยู่ที่โรงพยาบาลพราหมณ์ อำเภอบัว จังหวัดน่าน ทุกวันจะเห็นผู้ป่วยที่เข้ามารักษาที่โรงพยาบาลเป็นจำนวนมาก ส่วนมากมีปัญหาด้านสุขภาพที่มีสาเหตุมาจากการรับประทานอาหารที่ไม่ปลอดภัย ตนจึงมีแนวคิดที่จะผลิตอาหารที่ปลอดภัยให้กับผู้บริโภคได้รับประทานกัน จึงได้มีการส่งเสริมให้เกษตรกรในพื้นที่ของตนที่เป็นเครือข่าย ได้ปลูกผักปลอดสารพิษแล้วทำความร่วมมือกับโรงพยาบาลขอพื้นที่ในการจัดจำหน่ายผักจากกลุ่มเครือข่ายของตน และได้รับการตอบรับอย่างดีจนมีการผลิตแทบไม่พอจำหน่าย จากจุดเริ่มต้นนี้ทำให้มีแนวคิดที่จะทำการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพภายในชุมชน จึงได้เชิญผู้ที่สนใจภายในชุมชนที่มีความต้องการและเห็นโอกาสจากการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพเข้ามาทำงานร่วมกันโดยใช้ โรงเรียนชานาเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมและเป็นแหล่งท่องเที่ยว เชิงสุขภาพและวัฒนธรรมท้องถิ่น จนปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวเข้ามาพักที่โรงเรียนชานาอย่างต่อเนื่อง เพราะที่แห่งนี้มีจุดขายคือ ด้านอาหารใช้วัตถุดิบจากทางกลุ่มนำมาผลิตอาหาร และลูกค้ายังสามารถซื้อกลับไปได้ ทั้งที่เป็นวัตถุดิบแบบสดๆ หรือแบบแปรรูป ทำให้ชุมชนมีรายได้เสริมอีกทางนอกจากทำการเกษตรที่ต้องรอขายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลางมารับซื้อ ความสำเร็จทั้งหมดที่ได้มานางสุดธนา ปัทมวัฒน์ ได้ให้ข้อมูลต่อว่าเกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนที่ต้องการปรับเปลี่ยนกิจกรรมที่ตนเองทำอยู่ การที่เห็นโอกาสของตนในพื้นที่ว่าสามารถจัดการได้ด้วยตัวของชุมชนเอง การนำเสนอของที่มีอยู่แล้วในพื้นที่และจัดกระบวนการให้ต้องต่อความต้องการของกลุ่มนักท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พื้นที่ ตำบลศิลาเพชร และพื้นที่ข้างเคียงนั้นสามารถตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่และนักท่องเที่ยวได้ ทำให้ได้รับผลประโยชน์ทั้งสองฝ่าย”

การศึกษาหาความรู้ ในเรื่องของการศึกษาหาความรู้ของคนในพื้นที่ถือเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องบอกเลยว่าเป็นเรื่องที่ใหม่มากสำหรับชุมชนที่เคยปฏิบัติแบบเดิม ๆ ซึ่งไม่รู้ว่พื้นที่ของตนเองมีศักยภาพมากน้อยเพียงไรในการที่จะพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพได้ เนื่องจากไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับผู้บริโภค และขาดความเข้าใจถึงประโยชน์ในระยะยาวที่ตนเองจะได้รับจากการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพที่ยั่งยืน

^๑ สัมภาษณ์นางสุดธนา ปัทมวัฒน์ เจ้าของโรงเรียนชานา ตำบลศิลาเพชร อำเภอบัว จังหวัดน่าน, ๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

“นายมา สุทธิเขต ๑๕๔ ม.๕ ต.ดู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน” ได้ให้ข้อมูลว่าแต่ก่อน การทำการเกษตรก็ทำกันไปปลูกกันไปขายได้ราคาเท่าไรก็ต้องก้มหน้ายอมรับ ตั้งแต่ทาง กลุ่มได้รับคำแนะนำจากหน่วยงานทางภาครัฐและพาไปศึกษาดูงานในพื้นที่อื่นที่ประสบความสำเร็จในการจัดการเกษตรแบบการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทำให้ตนและผู้ที่ได้ไปศึกษา ดูงานนั้นนำเอาสิ่งที่ได้เรียนรู้มาปรับใช้ในพื้นที่ของตน มีการนั่งปรึกษารื้อกันถึงความ เป็นไปได้ของการจัดการท่องเที่ยวแบบไหนที่จะเหมาะสมกับพื้นที่ การท่องเที่ยวที่ให้ ประโยชน์กับคนในพื้นที่อย่างแท้จริงและยั่งยืน เพราะการท่องเที่ยวนั้นสามารถนำเม็ดเงิน จากนอกพื้นที่เข้ามาในพื้นที่ การที่พื้นที่มีทรัพยากรอยู่แล้วจึงไม่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยน อะไรมากเพียงแต่จัดการระบบให้เหมาะสมคือไม่เอาเปรียบผู้บริโภค และตนเองก็ได้ ประโยชน์อย่างแท้จริงทั้งหมดที่กล่าวมา เป็นผลมาจากการไปศึกษาดูงานจากเครือข่ายใน พื้นที่ต่าง ๆ หลายที่จนตกผลึกความคิดและมีความตั้งใจที่จะทำให้การท่องเที่ยวเกิดขึ้นใน พื้นที่ของตนเอง”

การทำข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมถือเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เกิดการ พัฒนาการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นได้ในพื้นที่เพราะการท่องเที่ยวนั้นไม่ได้จำกัดและวงแคบ ๆ การมีส่วนร่วม ได้ ส่วนเสียของคนในชุมชนถือเป็นเรื่องของผลประโยชน์ที่จะต้องมีการพูดคุยตกลงกันให้ชัดเจนเพื่อไม่ให้เกิด การพัฒนาการท่องเที่ยวที่สะดุด จากข้อมูลการให้สัมภาษณ์ของ นายสมบัติ มาขวา^๓ ได้ให้ข้อมูลว่า

“พื้นที่ของบ้านดงป่าสักนั้น มีพื้นที่อยู่ในเขตป่า และมีที่ตั้งไม่ได้ไกลจากตัวเมือง น่านมากนัก ซึ่งนักท่องเที่ยวก็นิยมมาท่องเที่ยวกันในตัวเมืองน่าน และเข้ามาที่เขตอำเภอ ภูเพียงคือวัดพระธาตุแช่แห้ง ทำให้พื้นที่ของตนนั้นสูญเสียโอกาส จากสาเหตุดังกล่าวคน ในชุมชนจึงมีการระดมความคิดเห็นเพื่อหาหนทางให้นักท่องเที่ยวนั้นเข้ามาในพื้นที่ของ ชุมชน ในพื้นที่จึงได้ประสานกับเครือข่ายในระยะแรกได้ส่งวัตถุประสงค์ทางการเกษตรภายใน พื้นที่นั้นไปฝากจำหน่าย ดังนั้นของที่มีคุณภาพจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก การทำข้อตกลงกัน ภายในชุมชนนอกจากเรื่องที่ต้องทำสินค้าให้มีคุณภาพแล้วยังมีเรื่องของการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และเชิงสุขภาพภายในชุมชน การจะทำโฮมสเตย์ให้นักท่องเที่ยวมา พักวัดวัตถุประสงค์การประกอบอาหารที่รับประทานต้องผลิตจากทางกลุ่มในชุมชนเพื่อให้มั่นใจได้ ว่าจะได้รับของที่มีคุณภาพจากชุมชน ที่ผลิตจากชุมชนถือเป็นการกระจายรายได้ให้ทั่วถึง เพราะทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมได้ส่วนเสียกับการท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน จากสาเหตุ ดังกล่าวเพื่อป้องกันการขัดแย้งจากผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงทำให้มีการจัดทำข้อตกลง ร่วมกันภายในชุมชน และเป็นการป้องกันสิ่งที่จะมาทำลายความยั่งยืนที่เกิดจากภายนอก จะมากระทบต่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อให้ชุมชนรับผลประโยชน์สูงสุด”

^๒ สัมภาษณ์นายมา สุทธิเขต, ตำบลดู่พงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^๓ สัมภาษณ์นายสมบัติ มาขวา, ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน, ๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

การพัฒนาสถานที่ให้สะดวก การทำถนนเข้าไปแหล่งท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว การประสานงานกับเครือข่ายให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยว นายทิล บังเมฆ ๒๑๔ ม.๕ ต.คู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน นางสุดธนา ปัทมาวัฒน์ โรงเรียนชวนา ตำบลศิลาเพชร นายสวัสดิ์ คำลือ บ้านทุ่งซ่า ม.๔ ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน นายศักดิ์ คำรินทร์ ๑๗๘ ม.๑๐ ต.ฝายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน ได้ให้ข้อมูลว่า

“การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพนั้นจะต้องทำการพัฒนาควบคู่กันไปหลายๆ ด้านพร้อมกัน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของสถานที่ท่องเที่ยว การทำข้อมูลการท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ และการทำงานร่วมกับเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล การพัฒนาสิ่งเหล่านี้ได้เกิดจากความต้องการของชุมชนก่อน การเห็นถึงประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชน เริ่มจากการเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องมีความรับผิดชอบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวต้องเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์แก่ผู้ประกอบการ คือคนในชุมชนอย่างยั่งยืน การประสานกับหน่วยงานของภาครัฐเพื่อของการสนับสนุนในบางประเด็นที่เกินศักยภาพของคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นในด้านองค์ความรู้ในการพัฒนา แหล่งทุนในการพัฒนา ถือว่ามีความสำคัญอย่างมากที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพให้เกิดขึ้นภายในชุมชนในแต่ละพื้นที่

๒. การพัฒนากิจกรรมทางการเกษตรปลอดภัย เพื่อให้สอดคล้องต่อความต้องการของผู้บริโภค

๑. การพัฒนากิจกรรมด้านทัศนคติ การปรับในเรื่องของทัศนคติถือเป็นเรื่องที่สำคัญอันดับแรกของการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้านนั้น ๆ ให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน การปรับทัศนคตินั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนในชุมชนมีทัศนคติที่ดีในการทำงานให้ดีขึ้นมองเห็นโอกาสในการพัฒนาตนเอง ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนทัศนคติในด้านต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสุข จนนำไปใช้ได้จริง เนื่องจากการที่จะพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นภาพใหญ่นั้นต้องพัฒนาตัวบุคคลที่เป็นตัวแปรสำคัญที่อยู่ในชุมชนนั้นให้เข้าใจ จึงจะนำไปสู่การสร้างเป้าหมายและแรงจูงใจในการทำงานและใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชนได้อย่างยั่งยืน นายสวัสดิ์ คำลือ^๔ บ้านทุ่งซ่า หมู่ ๔ ตำบลบ้านฟ้า อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน ได้ให้ข้อมูลว่า

“แต่ก่อนความคิดเห็นไม่ลงรอยกันจึงทำให้ยากต่อการจะนำโครงการหรือการพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ เข้ามานำเสนอภายในพื้นที่ ทางผู้นำชุมชนจึงมีกระบวนการที่จะสานสัมพันธ์สร้างความรักความสามัคคีของคนภายในพื้นที่ซึ่งจะนำไปสู่การเห็นอกเห็นใจกัน นำความไม่เข้าใจซึ่งกันและกันมาปรับทำความเข้าใจชี้ให้เห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาให้เกิดการยอมรับของคนในพื้นที่ ที่มีความต่างทั้งในเรื่องอายุ เพศ

^๔ สัมภาษณ์นายสวัสดิ์ คำลือ, ตำบลบ้านฟ้า อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ประสบการณ์ ปรับให้สิ่งเหล่านี้ให้อยู่ในระดับกลางๆที่ทุกคนยอมรับได้ โดยได้รับความอนุเคราะห์ในเรื่องของกระบวนการต่างๆจากภาครัฐเข้ามาสนับสนุน ทำให้คนใจพื้นที่ได้มีมุมมองที่กว้างขึ้น นำไปสู่การพัฒนาพื้นที่ที่มีฐานมาจากความเข้าใจที่ตรงกันของคนในชุมชนที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เมื่อก่อนพอพูดถึงการทำเกษตรแบบปลอดภัยทุกคนจะมุ่งไปที่เกษตรอินทรีย์ซึ่งคนในชุมชนยังไม่พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงไปถึงขั้นนั้นจึงได้มีการลดลงมาคุยกันในเรื่องอาหารปลอดภัย เพื่อลดแรงเสียดทานจากระเบียบต่าง ๆ ที่มากับระบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้เหมาะกับวิถีของชุมชน เพราะเป้าประสงค์หลักคือการเพิ่มรายได้ ให้คนในชุมชนมีสุขภาพกายที่ดี สุขภาพใจสดชื่นแจ่มใส”

๓. การพัฒนากิจกรรมด้านองค์ความรู้ “พระครูสุจินนันทกิจ^๕ เจ้าอาวาสวัดคู่พงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

“เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องเร่งในการยกระดับความรู้ให้มีความทัดเทียมกับโลกในยุคปัจจุบัน การพัฒนาความรู้ของคนในพื้นที่นั้นเป็นกระบวนการที่ต่อจากการปรับทัศนคติ ในส่วนของชุมชนนั้นต้องพาไปให้เห็นกับตา สัมผัสด้วยมือของตนเอง ได้สอบถามพูดคุยกับผู้ที่ประสบความสำเร็จตัวจริงเท่านั้นถึงจะเกิดการยอมรับ และลองนำมาปฏิบัติในพื้นที่ของตน เพียงแค่การอบรมหรือบอกกล่าวแล้วให้ฟังนั้นเป็นเพียงการกระตุ้นความอยากของเกษตรกรเท่านั้น การได้เห็นความสำเร็จที่ปรากฏอยู่ตรงหน้าทำให้มีความหวังเห็นหนทาง วิธีการหนึ่งที่ทางรัฐได้เข้ามาส่งเสริมให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชนก็คือ การสร้างบุคคลต้นแบบในเรื่องต่างๆให้เกิดขึ้นภายในชุมชนแล้วให้คนที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ เพราะถือว่าคนในชุมชนเดียวกันจะมีความใกล้ชิด คำนึงกันมากกว่าบุคคลภายนอก วิธีการนี้ถือว่าได้ผลเป็นอย่างดี เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาในอาชีพการเกษตรและการท่องเที่ยว นำไปสู่การพัฒนาด้านอื่นๆตามมา”

๔. การพัฒนากิจกรรมด้านการตลาด เรื่องของด้านการตลาดนั้นต้องมีความเชื่อมโยงกับในเรื่องของเครือข่าย ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน หรือแม้แต่ในพื้นที่เองก็ตาม ทุกวันนี้ทางกลุ่มเกษตรกรตำบลคู่พงษ์นั้นได้มีการผลิตสินค้าที่มีความหลากหลายและมีคุณภาพ เพื่อแก้ปัญหาสินค้าทางการเกษตรล้นตลาด เนื่องจากมีโครงการหลวงเข้ามาส่งเสริมการปลูกและรับซื้อผลผลิตที่เกษตรกรปลูกในราคาที่มีความยุติธรรม ทำให้เกษตรกรสามารถอยู่ได้ การตลาดในพื้นที่นั้นแต่ก่อนมักจะประสบปัญหาคล้ายๆกับพื้นที่อื่นที่เมื่อปลูกมาแล้วพอผลผลิตถึงเวลาจะได้จำหน่ายก็จะถูกกดราคาโดยข้ออ้างที่ว่าผลผลิตล้นตลาดบ้าง ของไม่ได้มาตรฐานบ้างจึงทำให้มีปัญหามาตลอด ซึ่งตรงกับการให้ข้อมูลของ นางอรทัย ไชยเขียว^๖ หมู่ ๑๐ ตำบลฝายแก้ว อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

^๕ สัมภาษณ์พระครูสุจินนันทกิจ, เจ้าอาวาส วัดคู่พงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^๖ สัมภาษณ์นางอรทัย ไชยเขียว, ตำบลฝายแก้ว อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน, ๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

“ได้ให้ข้อมูลว่าสินค้าทางการเกษตรมักจะประสบปัญหาเรื่องราคาตลอด อย่างเช่นในพื้นที่ที่มีอยู่ช่วงหนึ่งมีคนเข้ามาในพื้นที่และมาแนะนำให้เกษตรกรปลูกอะไรก็ได้กับกล้วยน้ำหว้า เมื่อเกษตรกรถามย้อนกลับไปว่าจะรับประกันราคาในการซื้อขายอยู่ที่เท่าไร ก็ไม่ได้คำตอบจากผู้ที่มาส่งเสริมการปลูกมีแต่คำมั่นสัญญาเท่านั้นที่บอกว่าจะมาซื้อแน่นอนเมื่อผลผลิตออก แต่พอถึงเวลากลับไม่มารับซื้อตามที่เคยสัญญาไว้ จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรเกิดการขาดทุนทั้งในเรื่องของเวลา และทุนทรัพย์ จากเหตุการณ์ดังกล่าวจึงทำให้ทางกลุ่มระมัดระวังตัวมากขึ้นเกี่ยวกับการผลิตสินค้าการเกษตร ส่งให้กลุ่มทุนที่ไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน แต่ในปัจจุบันการตลาดในพื้นที่เปิดกว้างมากยิ่งขึ้น ประชาชนในพื้นที่เริ่มเข้าใจกระบวนการทางการตลาดมากขึ้น มีการนำไปวางขายเอง มีขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่ให้ราคายุติธรรม มีการแปรรูปสินค้าเพื่อเพิ่มมูลค่า มีช่องทางออนไลน์ที่ทำให้สินค้าในพื้นที่เป็นที่รู้จักโดยมีพี่เลี้ยงจากภาครัฐ หรืออาศัยจากเครือข่ายด้วยกันเป็นช่องทางในการจำหน่ายสินค้าในพื้นที่ การศึกษาความต้องการของผู้บริโภคในแต่ละช่วงฤดูกาลผลิตทำให้ทางกลุ่มสามารถวางแผนการผลิตสินค้าทางการเกษตรได้ ช่วยลดปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีตที่ผ่านมาได้ในระดับหนึ่ง

๕. พัฒนากิจกรรมด้านเครือข่าย

เครือข่ายเป็นเครื่องมือหนึ่งที่มีความจำเป็นในการพัฒนาคุณภาพสินค้าเกษตร และเป็นแรงขับ สนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกรได้ประกอบอาชีพอย่างไม่โดดเดี่ยวมีที่ปรึกษา การทำงานที่มีความร่วมมือในภาพที่กว้างเป็นการเพิ่มโอกาสให้กับเกษตรกรนั้นได้นำเสนอสินค้าของตนเองให้กับผู้บริโภคที่มีกำลังซื้อและมีความต้องการให้ได้คิดและตัดสินใจ นางอรทัย ไชยเขียว ได้กล่าวว่า

“เครือข่ายในที่นี้คือการร่วมคิดร่วมทำ การแบ่งปันข่าวสาร ข้อมูลให้กันและกัน ช่วยกันขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนา มีการจัดทำเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างเครือข่าย ถึงสภาพปัญหา และโอกาสในแต่ละพื้นที่ การร่วมมือกับเครือข่ายภายนอกพื้นที่ จังหวัดน่าน มีหลายหน่วยงานที่ยินดีและพร้อมสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาด้านเครือข่ายความร่วมมือให้เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น เบได้ หรือสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานชีวภาพ องค์การมหาชน ได้ให้การขับเคลื่อนส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัย ตลอดกระบวนการผลิต หรืออีกเครือข่ายหนึ่งที่มีความสำคัญก็คือ โครงการหลวงอันมาจากพระราชดำริที่ให้การสนับสนุนในการผลิตและส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรปลอดภัยในพื้นที่จังหวัดน่าน ทำให้ประชาชนมีทางเลือกมากยิ่งขึ้นในการประกอบอาชีพ มีการพบปะกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของหน่วยงาน และเครือข่ายเพื่อสร้างความมั่นใจ ความไว้วางใจ และขยายผลไปยังพื้นที่อื่นที่ให้ความสนใจ”^๗

๖) การพัฒนาการเรียนรู้ด้านการเกษตร

การทำให้ตระหนักปัญหาที่เกิดจากการทำการเกษตร ,ปัญหาสุขภาพ ,ต้นทุนการผลิตที่สูง ,การตลาดที่ถูกเอารัดเอาเปรียบ, การเน่าเสียของผลผลิต, สภาพแวดล้อม ปัญหาดังกล่าวที่ได้ยกมาใน

^๗ สัมภาษณ์พระครูสุจินนันทกิจ, เจ้าอาวาส วัดคู่พงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

ขั้นต้นนั้นล้วนเป็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ ที่ยังมีอยู่ การร่วมมือกันเพื่อพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้ด้านการเกษตรของชุมชน มีจุดที่เหมือนกันของแต่ละพื้นที่คือการรวมกลุ่มในกลุ่มที่มีความเห็นสอดคล้องกัน หรือได้รับปัญหาเหมือนกัน เช่น การพัฒนาถนนเส้นทางขนส่งผลผลิตสินค้าทางการเกษตรที่อยู่ในพื้นที่ไร่นา ของเกษตรกรเอง มีการรวบรวมทุนในการจ้างรถหรือเครื่องจักรมาทำถนนในพื้นที่ โดยปัญหาดังกล่าวมานั้นทำให้เมื่อคนได้รับผลกระทบหลายๆคน ย่อมมีการเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาและช่วยเหลือตนเองก่อนเป็นอันดับแรก แม้แต่ปัญหาเรื่องน้ำในการผลิตภาคการเกษตรในฤดูแล้งก็จะมีกรรวมกลุ่มกันไปทำฝายชะลอน้ำ และในฤดูการเพาะปลูกจะมีการร่วมกันตากถางวัชพืชที่ขวางทางเดินของน้ำที่เข้ามายังพื้นที่นาของตน สภาพปัญหาเหล่านี้ได้นำไปสู่การพัฒนาาระบบน้ำ ระบบขนส่งให้ใช้การได้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นซึ่งเกิดจากการเรียนรู้ของตัวเกษตรกรในพื้นที่เอง^{๕๕}

“การมีส่วนร่วม จากสาเหตุข้างต้นทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการร่วมคิดร่วมทำร่วมกันพัฒนาจากองค์ความรู้ที่ได้จากการแก้ปัญหา นำไปสู่การลงมือปฏิบัติให้เกิดเป็นรูปธรรม เมื่อลงมือปฏิบัติแล้วเกิดปัญหาจึงได้นำข้อผิดพลาดนั้นมาแก้ไขจนทำให้เกิดปัญหาน้อยที่สุดจนถึงไม่มีเลย การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจะเป็นการปลุกพลังชุมชนให้ช่วยกันสำนึกถึงความเป็นเจ้าของเนื่องจากต่างคนก็ได้เสียสละทั้งกำลังทรัพย์และกำลังกาย เสียสละเวลาร่วมกันทำจึงทำให้ทุกคนช่วยกันดูแลถนนที่ร่วมกันสร้าง ทางน้ำที่เข้าไปยังไร่นา แม้แต่ฝายที่ให้ความชุ่มชื้นแก่ผืนดิน ปัญหาที่ร่วมกันแก้ไขไม่ได้มีเพียงปัญหาเดียว ในฤดูแล้งยังต้องเจอกับปัญหาไฟป่าที่ทำลายแหล่งรายได้ และเป็นแหล่งอาหารของชุมชน ความร่วมมือกันดูแลเรื่องไฟป่าจึงมีความจำเป็นในพื้นที่ ทุกปีช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายนจะพบปัญหาไฟป่า และหมอกควันในพื้นที่ ซึ่งส่งผลเสียทั้งต่อร่างกาย และทรัพยากรธรรมชาติ จากปัญหาดังกล่าวจึงได้มีความร่วมมือในพื้นที่ในการร่วมกันแก้ปัญหาไฟป่า เช่น การแบ่งเขตพื้นที่ป่าให้แต่ละชุมชนดูแล การร่วมกันทำแนวกันไฟ การเฝ้าระวังไฟป่าไม่ให้ลุกลาม การรณรงค์ในพื้นที่ ที่มาจากภาคประชาชนให้การจัดการรับมือกับปัญหาไฟป่ามีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และให้การเผาป่านั้นลดลง”^{๕๖}

อีกกระบวนการมีส่วนร่วมหนึ่งที่ปรากฏในชุมชนก็คือการมีส่วนร่วมโดยมีความเชื่อเป็นฐาน คือกระบวนการที่อาศัยความเชื่อของคนในพื้นที่มาเป็นแรงผลักดันให้เกิดการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น เช่นความเชื่อเรื่องมีการเลี้ยงผีไร่ผีสวน ผีปู่ย่า ความเชื่อในเรื่องผีเทพเจ้าคล้ายกับชุมชนอื่น ที่เชื่อว่ามีเจ้าหลวงและ ผีชาวบ้านคอยคุ้มครองคนในชุมชน และคอยปกป้องรักษาให้มีการทำการเกษตรเป็นไปอย่างดี ผันตักต้องตามฤดูกาล ความเชื่อเหล่านี้มีอิทธิพลกับคนในชุมชนอย่างมาก จะสังเกตได้จากวันเช่นไหว้จะมีคนไปร่วมงานกันอย่างมากมาย การบวงสรวงเช่นไหว้ถือเป็นการแสดงออกถึงการเคารพนบถนอมต่อ

^{๕๕} นางนันทนา ธนะวงศ์ , ตำบลบ้านฟ้า อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๕๖} สัมภาษณ์นางเตือน มาขวา , ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน, ๒ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ความเชื่อ ที่เราเชื่อว่าคอยช่วยเหลือดูแลเรามาดลอดเวลา การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ แสดงถึงความร่วมมือร่วมใจกันของคนที่มีความเชื่อแบบเดียวกัน^{๑๐}

การปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาดที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติ การทำงานย่อมมีความผิดพลาด การนำความผิดพลาดนั้นมาทำการปรับปรุงแก้ไขถือเป็นหัวใจสำคัญอีกข้อหนึ่งที่จะพัฒนาให้ชุมชนเกิดความยั่งยืนได้ เมื่อได้ปัญหาข้อผิดพลาดก็จะทำให้รู้ว่าสิ่งใดควรไม่ควร เพื่อช่วยยืนยันในสิ่งที่ทำว่ามีผลดีผลเสียอย่างไรในการปฏิบัติ

๔.๒.๒ การพัฒนาโดยภาครัฐของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๑. การพัฒนาตามนโยบายของรัฐ ด้านการตลาดได้มีการส่งเสริมให้มีการเพิ่มจุดรับซื้อสินค้าและเข้ามาแทรกแซงราคาสินค้าในบางช่วงแต่ก็เป็นการแก้ปัญหาที่ยังไม่ตรงจุดส่วนด้านอื่นนั้นได้มีการส่งเสริมให้ความรู้ในด้านช่องทางออนไลน์มากขึ้นเพื่อเพิ่มช่องทางการเข้าถึงสินค้าที่เกษตรกรผลิต ซึ่งปัจจุบันนโยบายภาครัฐนั้นเกี่ยวกับการส่งเสริมการตลาดมีอยู่หลายรูปแบบ สอดคล้องกับ นางนันทวัลย์ ศกุนตนาค^{๑๑} ปลัดกระทรวงพาณิชย์ เปิดเผยว่า กระทรวงพาณิชย์ได้ดำเนินการส่งเสริมและสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชนตามนโยบายของรัฐบาล โดยให้ความสำคัญกับเกษตรกร วิชากิจชุมชน และผู้ประกอบการในแต่ละท้องถิ่น เพื่อยกระดับศักยภาพการค้าในประเทศให้สามารถ ขยายตลาดในท้องถิ่นไปสู่ตลาดในภูมิภาค โดยใช้ระบบกลไกตลาดที่มีการดูแลและส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง เพื่อสนับสนุนโครงสร้างทางการค้าให้เอื้อต่อความเจริญเติบโตของท้องถิ่น ผลักดันเศรษฐกิจฐานราก ยกย่องรายได้ให้กับประชาชน สนับสนุนให้เศรษฐกิจของประเทศมีการเจริญเติบโตอย่างมั่นคงและยั่งยืน

กระทรวงพาณิชย์ โดยกรมการค้าภายใน จึงได้ดำเนินโครงการตลาดต้องชม โดยการส่งเสริม พัฒนา และยกระดับตลาดชุมชน ตั้งแต่ปี ๒๕๕๙ และปัจจุบันได้บูรณาการทำงานภายใต้โครงการตลาดประชารัฐร่วมกับกระทรวงมหาดไทย และไทยนิยมยั่งยืนของรัฐบาล ในการส่งเสริมการเพิ่มพื้นที่จำหน่ายสินค้าให้แก่เกษตรกรผู้มีรายได้น้อย และผู้ประกอบการที่เดือดร้อนจากการไม่มีสถานที่จำหน่ายได้มีที่จำหน่ายสินค้า กระทรวงพาณิชย์ได้มุ่งหวังให้ตลาดประชารัฐต้องชมเป็นมากกว่าตลาดที่จำหน่ายสินค้า แต่เป็นสถานที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์วัฒนธรรมและวิถีชีวิตท้องถิ่น โดยปัจจุบันได้ดำเนินการเปิดตลาดต้องชมไปแล้ว จำนวน ๑๗๒ แห่ง ทั่วประเทศ และในปี ๒๕๖๑ มีเป้าหมายจะเปิดตลาดต้องชม จำนวน ๗๗ แห่ง ในปี ๒๕๖๑ รวมตลอดโครงการ ๓ ปี มีเป้าหมายรวมทั้งสิ้น ๒๓๑ แห่งโดยในวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑ กระทรวงพาณิชย์ได้จัดพิธีเปิด ตลาดประชารัฐต้องชม “กาดสวนสาขามาว่วนใจ๋ เมืองปัว อำเภอปัว จังหวัดน่าน เป็นตลาดประชารัฐต้องชมแห่งที่ ๔ ของจังหวัดน่าน และแห่งที่ ๑๗๔ ของประเทศ ซึ่งตลาดแห่งนี้มีการส่งเสริมและพัฒนากองเที่ยว เผยแพร่วิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมืองและผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอปัว อาทิ ผ้าทอสำเร็จรูปพื้นเมือง ของฝาก ของที่ระลึก เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นตลาดที่เปิดโอกาสให้กลุ่มผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ชุมชนได้มีสถานที่จำหน่ายสินค้า สร้างรายได้ให้กับชุมชน นอกจากนี้ยังเป็น

^{๑๐} สัมภาษณ์นางนันทนา ณะวงศ์ , ตำบลบ้านฟ้า อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑} www.moc.go.th ออนไลน์ ๑๒/๓/๖๒.

การส่งเสริมผู้ประกอบการในตลาดได้มีการเรียนรู้ ในการพัฒนาด้านการตลาด และดึงอัตลักษณ์ของชุมชนออกมาให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส และมีการเชื่อมโยง การท่องเที่ยวอื่นๆ ในพื้นที่อีกด้วย ปลัดกระทรวงพาณิชย์ กล่าวเพิ่มเติมว่า นอกจากนี้ ยังได้ลงพื้นที่ติดตามและดูงาน เพื่อเชื่อมโยงการท่องเที่ยวจังหวัดน่านกับตลาดต้องชม เช่น วัดภูเก็ต กลุ่มผ้าทอไทลื้อบ้านเก็ด อำเภอบัว และวัดหนองแดง อำเภอยางชุมน้อย ซึ่งกระทรวงพาณิชย์จะเร่งส่งเสริมการตลาดเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวให้มากยิ่งขึ้น ตลอดจนจัดโครงการฝึกอบรมให้กับผู้ค้าในการทำตลาดออนไลน์ด้วย เพื่อเพิ่มปริมาณการค้าให้มากขึ้น พัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการ ให้สามารถแข่งขันและทำตลาดได้อย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน และนอกจากนี้กระทรวงพาณิชย์ยังได้ดำเนินโครงการตลาดประชารัฐโมเดิร์นเทรด โดยบูรณาการร่วมกับจังหวัด บริษัท ประชาธิปไตยรักสามัคคี จำกัด และห้างสรรพสินค้าในการจัดสรรพื้นที่ให้ประชาชนได้มีพื้นที่จำหน่ายสินค้าในห้างสรรพสินค้า ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมช่องทางการตลาด และช่วยผู้มีรายได้น้อยได้อีกทางหนึ่ง

“นางปุ๋ย กองกฤษ ^{๑๒} จากแนวทางการส่งเสริมภาครัฐที่มุ่งเน้นการเพิ่มพื้นที่ทางการตลาดผนวกกับวิถีชุมชนเพื่อเป็นจุดขายภายในจังหวัดน่าน จึงเปิดโอกาสให้สินค้าจากชุมชนได้มีโอกาสที่มีช่องทางในการจำหน่ายมากยิ่งขึ้นและนำรายได้กลับมายังชุมชน ทำให้มีกำลังใจในการผลิตสินค้าทางการเกษตรกรอื่นๆที่เกี่ยวข้องเพราะรายได้ที่เข้ามาไม่ได้หักค่าใช้จ่ายอะไรอีกจึงมีรายรับที่เต็มเม็ดเต็มหน่วย”

ด้านการคมนาคมขนส่ง นายทิล บังเมฆ ^{๑๓}

“ได้ให้ข้อมูลว่าในพื้นที่มีหน่วยงานหลักที่คอยดูแลเรื่องเส้นทางการขนส่งต่างๆ ไม่ว่าจะเส้นทางทางท่องเที่ยว หรือเส้นทางที่ใช้สำหรับขนพืชผลทางการเกษตร ซึ่งในปัจจุบันนี้มีความสะดวกสบายกว่าเมื่อก่อนมากเนื่องจากมีเครื่องจักรเข้ามาช่วยทำให้การปรับพื้นที่หรือถนนนั้นเป็นไปได้ด้วยความรวดเร็ว หากเปรียบเทียบกับเมื่อก่อนถือว่าปัจจุบันการตอบสนองต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นเป็นสิ่งที่ปรากฏได้ชัดเจนในเรื่องของการมีแผนการพัฒนาที่เป็นระบบ มีการมาสอบถามถึงความต้องการแล้วประชาชนก็แจ้งจุดที่มีความเสียหายเพื่อให้หน่วยงานได้นำไปวางแผน การซ่อมแซม และพัฒนาให้ดีขึ้นต่อไป”

ด้านการพัฒนาองค์ความรู้ เกษตรกรตำบลบ้านฟ้า ^{๑๔} อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน

“ปัจจุบันการเพิ่มพูนพัฒนาความรู้ให้กับประชาชนของหน่วยงานภาครัฐ ถือว่ามีความหลากหลายครอบคลุมในหลายเรื่องที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนา อาชีพของคนใจชุมชน การอบรม การพาไปศึกษาดูงาน การจัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนความรู้เกิดขึ้นบ่อยมาก ในด้านดีก็มองเป็นเรื่องการพัฒนาองค์ความรู้ แต่ในทางกลับกันหน่วยงานรัฐเหมือนกันจะทำงานซ้ำซ้อนกัน เนื่องจากทุกหน่วยงานจะลงมาในพื้นที่แทบทุกวันจนบางครั้งนั้น

^{๑๒} สัมภาษณ์นางปุ๋ย กองกฤษ , ตำบลศิลาเพชร อำเภอบัว จังหวัดน่าน, ๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์นายทิล บังเมฆ, ตำบลดู่พงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน, ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์เกษตรกร, ตำบลบ้านฟ้า อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ส่งผลกระทบต่อการทำงานประกอบอาชีพของคนในพื้นที่ จนมีคำพูดที่แซวกันเล่นว่า รับจ้างอบรม เนื่องจากการอบรมมีขึ้นแทบทุกวัน หากสามารถปรับกระบวนการในส่วนนี้ได้ก็ถือว่าการพัฒนาองค์กร จะได้มีเวลาลงสู่ภาคปฏิบัติได้เพราะไม่ติดอบรมพัฒนาความรู้แบบถี่ยี้ นี่คือปัญหาที่สะท้อนออกมาจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ของชุมชน

แต่การทำความเข้าใจกับหน่วยงานของภาครัฐเริ่มมีสัญญาณไปในทิศทางที่ดีมีการบูรณาการทำงานร่วมกันของหลายๆหน่วยงานในพื้นที่ในการอบรมให้ความรู้ และมีเทคนิคการเรียนรู้ที่ส่งตรงจากหน่วยงานถึงประชาชนโดยตรงอย่างเช่น กลุ่มไลน์ กลุ่มเพจที่ไม่ต้องทำให้เสียเวลาไปนั่งฟังทั้งวัน แต่สามารถรับทราบข้อมูลข่าวสารผ่านทางช่องทางออนไลน์ ได้สะดวกรวดเร็ว”

“ในพื้นที่ของ บ้านฟ้า ตำบลสวด อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน การเรียนรู้ของชุมชนที่ประสบความสำเร็จเกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม “ในพื้นที่ประสบปัญหาการซื้อเมล็ดพันธุ์ในทุกฤดูการเพาะปลูกและต้องนำเข้าฝักจากต่างอำเภอ ได้แก่อำเภอเชียงม่วนจังหวัดพะเยา เนื่องจากฝักในพื้นที่มีการผลิตที่ไม่หลากหลาย เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องของพื้นที่ส่วนมากเป็นภูเขาและบวกกับการซื้อเมล็ดพันธุ์ที่มีราคาแพง ทางกลุ่มจึงได้ร่วมกันคิดและหาทางแก้ปัญหาจนได้บทสรุปว่า ทางกลุ่มจะต้องผลิตเมล็ดพันธุ์ใช้เอง^{๑๕} เป็นการเก็บแบบภูมิปัญญาดั้งเดิมเพื่อใช้ในการเพาะปลูกในรอบต่อไป จนนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับองค์ความรู้ในเรื่องการเก็บและผลิตเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้เอง ปัจจุบันได้ผลิตพอที่จะแจกจ่ายและขายได้ในพื้นที่ ถือเป็นความสำเร็จจากการเรียนรู้ในรูปแบบหนึ่งของคนในชุมชนที่ไม่หยุดพัฒนาตนเอง”

การพัฒนาตามบริบทพื้นที่ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน นายอิสรภาพ คำฟู^{๑๖} ได้ให้ข้อมูลว่า

“การพัฒนาตามความต้องการของชุมชน เนื่องจากในแต่ละพื้นที่มีความเฉพาะไม่เหมือนกันหรือมีความคล้ายคลึงกันดังนั้นการออกแบบการพัฒนาจำเป็นต้องอิงเข้ากับบริบทชุมชน เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของคนในพื้นที่ได้ตรงตามความต้องการ การที่ยัดเยียดเอาสิ่งที่ไม่ต้องการจากภายนอกมาให้คนในพื้นที่ส่วนมากแล้วจะไม่ประสบผลสำเร็จจะไม่ได้รับการพัฒนายอดจนทำให้โครงการนั้นสูญเปล่าทั้งในด้านงบประมาณด้านเวลา และที่สำคัญความหน้าเชื่อถือของคนในพื้นที่กับหน่วยงานนั้นๆ ในพื้นที่บ้านหลวงแม้จะเป็นอำเภอเล็กๆ ห่างไกลจากตัวเมืองแต่ก็มีช่องทางติดต่อกับพื้นที่อื่น เช่น อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา มีการคมนาคมที่สะดวก ทำให้สามารถผลิตสินค้าที่ภายนอกมีความต้องการได้ เช่น ลำไย ลิ้นจี่ หัตถกรรมกระสานหมวก การทำไม้กวาดดอกหญ้า การผลิตข้าวหลาม ซึ่งวัตถุดิบทั้งหมดได้มาจากในพื้นที่ โดยมีหน่วยงานของรัฐเข้ามาส่งเสริมในเรื่ององค์ความรู้ การหาวิทยากรมาสอนให้ประดิษฐ์สิ่งต่างๆที่มีวัตถุดิบอยู่ในพื้นที่อยู่แล้ว การพัฒนาแบบไม่ก้าวกระโดดให้ความเคารพวิถีของชุมชน จึงทำให้เกิด

^{๑๕} สัมภาษณ์เกษตรกร, บ้านฟ้า ตำบลสวด อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖} สัมภาษณ์นายอิสรภาพ คำฟู นายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านฟ้า อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑.

กลุ่มต่างๆขึ้น และแต่ละกลุ่มก็มีศักยภาพในการที่จะต่อยอดพัฒนาองค์ความรู้จากภาครัฐ จนนำไปสู่การสร้างรายได้เป็นที่หน้าพอใจของคนในพื้นที่”

แนวคิดชุมชนการเรียนรู้ที่มีความเหมือนกันกับความสำเร็จในพื้นที่ของ หมู่ที่ ๑ และ หมู่ที่ ๒ ตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน

“ที่ให้ข้อมูลว่าการเรียนรู้ที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งกับชุมชนเนื่องจากปัจจุบันในเขตพื้นที่ของชุมชน การท่องเที่ยวได้เข้ามามีอิทธิพลเป็นอย่างมากในวิถีชีวิตของคนในชุมชน การปรับตัวเพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ปัญหาที่ชุมชนนี้เจอก่อนการท่องเที่ยวจะเข้ามาก็คือ การใช้สารเคมีในการทำเกษตรซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมเป็นวงกว้าง เนื่องจากการเกษตรนั้นถือเป็นอาชีพหลักของคนในพื้นที่จากปัญหาดังกล่าวทางกลุ่มผู้ผลิตผักจึงได้รวมตัวกันเพื่อหาแนวทางการแก้ไขเพื่อรองรับการเข้ามาของนักท่องเที่ยว จึงได้มีการไปศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มปลูกผักในพื้นที่อื่น แล้วนำความรู้ที่นำมาพัฒนาพื้นที่ของตนเอง ในระยะเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงต้องพบเจอกับปัญหามากมาย อย่างเช่นผลผลิตล้นตลาดทำให้ขายได้ราคาไม่ดีเกิดการขาดทุน ทางกลุ่มจึงได้นำปัญหาดังกล่าวมาร่วมกันคิดร่วมหาทางแก้ปัญหามาไปสู่การวางแผนการตลาด การวางแผนการผลิตให้ตรงกับกิจกรรมตามฤดูกาล การเรียนรู้การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพื่อช่วยลดปัญหาต้องนำผลผลิตไปทิ้งจากปัญหาราคาตกต่ำ การเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายต่างๆ นำไปสู่การร่วมมือกันและช่วยเหลือกันในการจัดการผลผลิต ปัจจุบันผักปลอดภัยตำบลศิลาเพชร ถือเป็นสินค้าขายดีระดับต้นๆในพื้นที่เพราะมีการจัดการในเรื่องของการวางแผนการผลิตและการตลาดที่มีตั้งแต่ในระดับชุมชนไปจนถึงการส่งผลผลิตจำนวนมากๆไปให้โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชปัว มีตลาดในพื้นที่โรงพยาบาลให้ญาติผู้ป่วยได้ซื้อไปรับประทานและทางโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชปัว ได้นำไปประกอบอาหารให้ผู้ป่วยรับประทานอีกด้วยความสำเร็จทั้งหมดที่เกิดขึ้นมาจากการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนอย่างเป็นระบบ”^{๑๗}

นำไปสู่กิจกรรมที่เหมาะสมอันนำไปสู่การจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดี กิจกรรมเกาะกระแสนิยม จังหวัดน่านปัจจุบันถูกจัดให้เป็นสถานที่แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณี สุขภาพ และด้านธรรมชาติ ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาจังหวัดน่านมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดน่านเป็นจำนวนมาก ทำให้ธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวนั้นขยายตัวอย่างรวดเร็ว การท่องเที่ยวถือว่าเป็นโอกาสในการสร้างรายได้ ให้กับคนในชุมชน จังหวัดน่านได้มีการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ เพื่อไม่ให้เกิดการเข้ามาของนักท่องเที่ยวที่กระทบกับวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่น และยังคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของชุมชน รายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวถือเป็นเม็ดเงินที่มหาศาล ทำให้ชุมชนสามารถอยู่และจัดการควบคู่ไปกับการทำอาชีพเดิมคือการทำเกษตร เพราะในอนาคตหากนักท่องเที่ยวหายไปชุมชนไม่มีการเตรียมตัวรับมือไว้อาจจะสร้างความลำบาก และได้รับผลกระทบโดยตรงอย่างเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นการจัดการการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนในจังหวัดน่านจึงต้องอาศัย

^{๑๗} สัมภาษณ์เกษตรกร , ตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน, ๖ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ความร่วมมือจากคนในชุมชนที่จะช่วยกันดูแลรักษาทุนทางสังคมให้มีคุณค่า และเพิ่มมูลค่ายิ่งขึ้นไป จากกระแสการท่องเที่ยวในจังหวัดน่านกำลังได้รับความนิยมนี้ทำให้ชุมชนได้เริ่มปรับตัวรับมือกับการท่องเที่ยวและเป็นการสร้างรายได้ให้กับตนเองและครอบครัว

๔.๓ ผลการศึกษาการพัฒนาารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน

๔.๓.๑ กระบวนการพัฒนารูปแบบการจัดการป่า

การวิจัยการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการลงพื้นที่กับชุมชนกลุ่มเป้าหมายของพื้นที่จังหวัดน่าน ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และจัดประชุมกลุ่มย่อยรวบรวมข้อมูลถึงประเด็นต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าไม้ของชุมชนในกลุ่มเป้าหมายทั้งข้อมูลเชิงเปรียบเทียบของแหล่งพื้นที่ต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และได้ร่วมกับชุมชนในการร่วมคิด ร่วมทำโดยให้ชุมชนเป็นพื้นฐานสร้างการตระหนักถึงการรักษาป่าไม้เอาไว้ โดยการระเบิดจากภายในของชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบของการจัดการป่าของชุมชนที่มีอยู่ดั้งเดิมแล้วให้เกิดมรรคผลมากยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถจำแนกกระบวนการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าได้ดังนี้

๑. กระบวนการจัดสรรพื้นที่ป่าโดยชุมชนจัดการตนเอง

เป็นกระบวนการของการมีส่วนร่วมของชุมชนในกลุ่มเป้าหมายที่เกิดการตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้อันมีผลต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของชุมชน เนื่องด้วยก่อนหน้านี้ได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติต่างๆ เช่น เกิดภัยแล้ง น้ำท่วม ปัญญาของสารเคมีตกค้าง ภาวะหนี้สินในครัวเรือนสูงขึ้น ที่เคยมุ่งเน้นแต่การผลิตพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว จึงเกิดการรวมตัวของชุมชนพูดถึงปัญหาและร่วมมือกันหากทางแก้ไขภายในชุมชนเอง โดยการสร้างธรรมนูญของชุมชน ใช้เป็นแนวทางการจัดการป่าไม้ ในรูปของข้อตกลงชุมชนและร่วมกันยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ซึ่งมีหลักการหรือธรรมนูญของชุมชนดังนี้

มีกฎระเบียบว่าด้วยการจัดการป่าชุมชน เพื่อให้สมาชิกได้ยึดถือปฏิบัติดังนี้

๑ ห้ามตัดไม้ทุกชนิดในเขตป่าชุมชนก่อนได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับตั้งแต่ ๑,๐๐๐ บาท

๒ ห้ามเผาป่า ถ้าฝ่าฝืนปรับรายละ ๑๐,๐๐๐ บาท

๓ ห้ามนำสัตว์ เลี้ยงทุกชนิดมาเลี้ยงในป่าชุมชน ฝ่าฝืนปรับตัวละ ๕๐๐ บาท

๔ ห้ามล่าสัตว์ป่าสงวนทุกชนิด ฝ่าฝืนปรับ ๕,๐๐๐ ต่อราย

๕ ผู้แจ้งเบาะแสการละเมิดข้อบังคับป่าชุมชน และผู้กระทำผิดถูกจับดำเนินคดี ผู้แจ้งเบาะแสจะได้รับค่าตอบแทนรายละ ๕๐๐ บาท และถือเป็นความลับสำหรับผู้แจ้งเบาะแส

ทั้งนี้ ศรีมัย คำรินทร์ ได้กล่าวว่า

“เราจะใช้ระบบการจัดการมติหมู่คณะ ถ้าใครฝ่าฝืนตัดไม้ทำลายป่าต้องโทษปรับ และให้หน่วยงานรัฐมาจัดการได้เลยเรามีกฎหมู่คณะ ที่ทุกคนมีหน้าที่สอดส่องดูแลป่า

อนุรักษ์ป่าและร่วมมือกันปลูกป่า ลดการปลูกเข้าโพดแล้วหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา มะม่วงหิมพานต์ และไม้ เพื่อการทำมาหากินที่ยั่งยืนให้ทรัพยากรป่าไม้ของบ้านดงป่าสักได้เจริญเติบโตเป็นที่พึ่งของชุมชน ต่อการดำรงชีพและเป็นแหล่งอาหารให้กับชุมชนไปนานๆ”^{๑๘}

สอดคล้องกับ เกตุ ศรรบศึก ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า

“โดยปกติทางชุมชนจะทำข้อตกลงกันในชุมชนซึ่งจะแบ่งป่าไว้ ๔ อย่าง ๑. ป่าอนุรักษ์ไม่มีใครแตะต้องป่าเลย ๒. ป่าชุมชนเก็บไว้เพื่อทำกิจกรรมแนวกันไฟทำฝายเปรียบได้เป็นซูปเปอร์มาเก็ต ช่วงเห็ดออกก็เก็บเห็ดมากิน หน่อไม้ออกก็เก็บหน่อไม้มากินไม่ผิดกฎหมาย ๓. ป่าใช้สอยถ้าจะต้องการไม้ทำบ้านก็แจ้งผู้ใหญ่บ้านว่าจะนำไม้ไปทำบ้านหรือต่อเติมอะไรบ้าง ๔. พื้นที่ทำกินเราจับพิกัดแล้วห้ามขยับเราได้นำเยาวชนเพื่อเข้าอบรมปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่ามีการร่วมปลูกป่า รุ่นต่อรุ่น เดินสำรวจป่า และทำฝายให้เขาได้ซึมซับและร่วมกันปลูกต้นยางนา ในป่าชุมชนทุกคนมีหน้าที่ดูแลรักษาป่าแต่จะเข้าไปเก็บเห็ดขุดหน่อไม้ก็ได้ เพื่อให้ทุกคนรักป่าของตัวเอง”^{๑๙}

ในการสร้างกระบวนการปลูกจิตสำนึกในชุมชนโดยการให้เยาวชนมาเป็นแรงในการขับเคลื่อนการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนถือเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนารูปแบบของการจัดการป่าชุมชนโดย ชัชพงศ์ กุลเทพพรม ได้กล่าวว่า

“การปลูกจิตสำนึกให้คนรุ่นใหม่ เยาวชนรุ่นใหม่ เข้ามาร่วมกิจกรรมปลูกป่าที่ผ่านมาก็ได้นำต้นยางนามาปลูกไว้ในป่าชุมชน เป็นของทุกคนในบ้านดงป่าสัก และทุกคนต้องช่วยกันดูแล ซึ่งเป็นโครงการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชการที่ ๑๐ ถ้าเป็นป่าอนุรักษ์จะไม่ตัดต้นไม้เลย แต่ป่าชุมชนสามารถตัดได้แต่ต้องขออนุญาตจากผู้ใหญ่บ้านก่อน เช่น จะนำไม้มาทำตอกก็เอาได้แต่ให้อาแค่ปริมาณที่จำเป็นต้องใช้ ห้ามนำมาขาย”^{๒๐}

ทั้งนี้ คำมูล ยศไชย ตัวแทนเกษตรกรได้กล่าวว่า

^{๑๘} สัมภาษณ์ ศรีมาย คำรินทร์, ตัวแทนเกษตรกรบ้านดงป่าสัก, วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

^{๑๙} สัมภาษณ์ เกตุ ศรรบศึก, ผู้ใหญ่บ้านบ้านดงป่าสัก อำเภอกุฉินารายณ์, วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

^{๒๐} สัมภาษณ์ ชัชพงศ์ กุลเทพพรม, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลฝายแก้ว, วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

“การปลูกจิตสำนึกให้ลูกหลานเยาวชนให้รักบ้านเกิด พาเขาเดินป่าด้วยการออกสำรวจป่าและร่วมกันปลูกต้นไม้ ทำฝาย ทำแนวกันไฟ เพื่อให้เขารักบ้านเกิดเมืองนอน ช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้นายทุนเข้ามาลักลอบตัดต้นไม้ ภาครัฐก็ต้องเข้ามาดูแลอาชีพให้ชาวบ้าน ถ้าเขามีรายได้ที่มั่นคง เขาคงไม่ไปตัดต้นไม้เพิ่มพื้นที่ เพื่อปลูกข้าวโพด ชาวบ้านทุกคนก็ต้องร่วมมือกันรักษาภูมิตกที่เราได้สัญญากันไว้สืบไปให้กับคนรุ่นหลังต่อไป”^{๒๑}

ซึ่งสอดคล้องกับ วัน ไชยยะ ที่ได้กล่าวไว้ว่า

“เราพยายามสร้างคนรุ่นใหม่ๆ โดยการนำลูกหลานเยาวชนให้ตระหนักรู้และรักบ้านเกิด ซึ่งมีวิธีการที่ทำให้เขาตื่นตัวและอยากจะทำกับธรรมชาติและป่าของจริงที่มากกว่าป่าบนกระดานโดยเราพาเขาเดินป่าด้วยการออกสำรวจป่าและร่วมกันปลูกต้นไม้ ทำฝาย ทำแนวกันไฟ เพื่อให้เขารักบ้านเกิดเมืองนอน ช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้นายทุนเข้ามาลักลอบตัดต้นไม้ ภาครัฐก็ต้องเข้ามาดูแลอาชีพให้ชาวบ้าน ถ้าเขามีรายได้ที่มั่นคง เขาคงไม่ไปตัดต้นไม้เพิ่มพื้นที่ เพื่อปลูกข้าวโพด ชาวบ้านทุกคนก็ต้องร่วมมือกันรักษาภูมิตกที่เราได้สัญญากันไว้สืบไป”^{๒๒}

นอกจากการจัดสรรพื้นที่ป่าโดยชุมชนจัดการตนเองแล้วยังมีกิจกรรมที่ใช้เป็นกุศโลบายหรือเครื่องมือที่จะเป็นตัวประสานให้ชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และภาคส่วนอื่นๆ เข้ามา มีบทบาทต่อการอนุรักษ์และพัฒนา รูปแบบการจัดการป่าจากเดิมให้มีการบวนการที่ชัดเจน ออกมาเป็นรูปธรรมที่สามารถยึดถือปฏิบัติได้ และเป็นกิจกรรมที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้รวมทั้งเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างดี ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้สามารถจัดออกมาเป็นรูปแบบของกิจกรรมในการรักษาป่าต้นน้ำ มีกิจกรรมที่สำคัญในรอบปีคือ

๑. การฟื้นฟูสภาพป่า

- การปลูกป่า ในช่วงเดือน สิงหาคม ถึงกันยายน เพื่อลดการพังทลายของหน้าดิน
- การสร้างฝายชะลอน้ำ เพื่อลดความรุนแรงของน้ำ ป้องกันน้ำป่าไหลหลาก และการซ่อมแซมฝาย ซึ่งแบ่งออกเป็น ฝายถาวร หรือฝายใหญ่ มีจำนวน ๖ ฝาย และฝายกึ่งถาวรหรือฝายเล็ก มี ๑๖ ฝาย

๒. การเฝ้าระวังป้องกันการทำลายป่า

- การรณรงค์ประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจเรื่องป่าชุมชน
- การเฝ้าระวังการลักลอบตัดไม้การเผาป่า
- การทำแนวป้องกันไฟป่า

^{๒๑} สัมภาษณ์ คำมูล ยศไชย , ตัวแทนเกษตรกรบ้านดงป่าสัก อำเภอภูเพียง,วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑

^{๒๒} สัมภาษณ์ วัน ไชยยะ, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลป่าแลวหลวง อำเภอสันติสุข,วันที่

- การเดินสำรวจป่า

๓. การอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญา การจัดการป่า เพื่อสร้างจิตสำนึกของชุมชนให้เห็นคุณค่าของป่า

๔. สร้างเครือข่ายหรือพันธมิตรกับองค์กรภาครัฐ และภาคเอกชน / ชุมชนนอกพื้นที่การ

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าโดยวิธีการ การจัดสรรพื้นที่โดยชุมชนจัดการตนเอง เป็นกระบวนการที่ใช้ชุมชนได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมกันรักษา ร่วมกันเป็นเจ้าของที่คอยดูแลปกป้องรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรป่าไม้ มีการสร้างคนรุ่นใหม่ๆ เข้ามามีบทบาทต่อการจัดการป่าไม่ร่วมกับผู้ใหญ่ในชุมชน โดยการนำลูกหลานเยาวชนให้ตระหนักรู้และรักบ้านเกิด ซึ่งมีวิธีการที่ทำให้เขาตื่นตัวและอยากจะทำดีกับธรรมชาติและป่าของจริงที่มากกว่าป่าบนกระดาษโดยเราพาเขาเดินป่าด้วยการออกสำรวจป่าและร่วมกันปลูกต้นไม้ ทำฝาย ทำแนวกันไฟ เพื่อให้เขารักบ้านเกิดเมืองนอน ช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้นายทุนเข้ามาลักลอบตัดต้นไม้ รวมถึงภาครัฐได้เข้ามามีบทบาทต่อการดูแลอาชีพให้ชาวบ้าน ทำให้มีรายได้ที่มั่นคง ชุมชนหรือเกษตรกรจึงไม่ไปตัดต้นไม้เพิ่มพื้นที่ เพื่อปลูกข้าวโพด ชาวบ้านทุกคนก็ต้องร่วมมือกันรักษาภูมิตกาศที่ได้สัญญากันไว้สืบไป

๒. กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านพิธีกรรม

เป็นกระบวนการที่ชุมชนได้มีการประยุกต์ใช้ประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ป่า เช่น การใช้พิธีกรรมสลากภัตซึ่งเป็นพิธีกรรมทางสังคมและศาสนาให้คนในชุมชนหรือระหว่างชุมชนได้พบปะทำกิจกรรมร่วมกัน พร้อมทั้งการระดมทุนเพื่อศาสนาหรือสาธารณกุศล ชุมชนได้ใช้ปรับใช้รูปแบบเป็นสลากขอฝน จัดในเดือนพฤษภาคมของทุกปี แต่อย่างไรก็ตามพิธีกรรมสลากภัตยังคงมีอยู่เป็นปกติ หรือพิธีกรรมบวชป่าซึ่งเป็นแนวความคิดบวชคนว่าคนที่ผ่านการบวชคือคนภาวะพิเศษ ฉะนั้นต้นไม้ที่ได้รับการบวชก็จะเป็นต้นไม้พิเศษต้องช่วยกันดูแลรักษาไม่ตัดทำลาย โดยการประกอบพิธีสวดมนต์และใช้สัญลักษณ์ผ้าเหลืองของพระสงฆ์ผูกติดต้นไม้ และการฟังธรรมปลาช่อน ซึ่งเป็นการนำเอาดินจากป่าเข้ามาปั้นเป็นปลาช่อน และนำมาประกอบพิธีกรรมในวัด โดยการขุดหลุมและนำปลาช่อนปั้นใส่ในหลุมเพื่อให้พระสวดมนต์และเทศนาเรื่องปลาช่อน ซึ่งชาวบ้านเล่าว่า ธรรมปลาช่อนนี้เป็นเรื่องราวในครั้งพุทธกาลที่เกิดภาวะฝนแล้งเป็นระยะเวลายาวนาน ประชาชนเดือดร้อนจึงมีคนมาขอให้พระพุทธเจ้าทำพิธีขอฝน พระองค์จึงเจริญพรทำให้เกิดฝนตกขึ้น และทรงเทศนาภพชาติที่พระองค์เกิดเป็นปลาช่อนใหญ่ในหนองน้ำและเผชิญปัญหาน้ำแห้ง ทำให้ปูปลาสัตว์น้ำเล็กน้อยเดือดร้อนจากการขาดน้ำ อาหารและถูกสัตว์อื่นจับกิน พระองค์จึงอธิษฐานจิตว่า การที่เป็นปลาได้รักษาศีลไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น จึงขออานิสงสนี่ช่วยให้ฝนตก และก่เกิดฝนตก จนเป็นเรื่องราวที่ถูกจารึกในคัมภีร์พุทธศาสนา และชาวบ้านได้นำมาปรับใช้เพื่อการบูชาขอฝนจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ โดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อกลางระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์กับคนในชุมชน

ในการรักษาป่าของชาวบ้าน ความเชื่อว่าป่าเขาล้วนแต่มีผีปกปักรักษา มิให้ใครมารุกล้ำทำลาย รวมทั้งได้มีพิธีกรรมที่หลากหลาย อาทิ การเลี้ยงผีขุนน้ำ ผีเจ้าป่าเจ้าเขา เป็นการปลูกฝังให้คนต้นน้ำได้มีจิตใจรักษาป่าและน้ำของเขาไว้ พิธีการบวชต้นไม้ หรือบวชป่าก็เป็นเช่นเดียวกัน“พิธีบวชต้นไม้” ส่วนที่มา

ของการ “บวชป่า” มาจากวิธีการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระ ส่งผลให้สถานภาพของคน และต้นไม้เปลี่ยนไป นับเป็นการนำความเชื่อทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ

ขั้นตอนและวิธีการบวชต้นไม้ นิยมทำกันเหมือนงานบุญทั่วไป โดยเจ้าพิธีจะใช้สายสิญจน์ ล้อมอาณาบริเวณที่จะบวชต้นไม้ แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ เพื่อเป็นสิริมงคลต่อชาวบ้านและ ต้นไม้ที่จะทำพิธีเจ้าพิธีจะจึงนำจีวรมีเตรียมไว้ไปห่มให้กับต้นไม้ เป็นอันเสร็จพิธี

การบวชให้ต้นไม้ใดบ้าง ก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อและเจตนาของชุมชนเอง บวชได้ตั้งแต่ต้นไม้ ขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ แต่ส่วนมากจะเน้นต้นไม้ที่ขนาดใหญ่ มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของสิ่งมีชีวิต ในระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อม แม้กระทั่งต้นไม้ในป่าที่ผ่านการรุกรทำลาย เพราะจะสามารถฟื้นคืนสภาพ เป็นป่าสมบูรณ์ได้ในเวลาเพียงไม่กี่ปีถ้าไม่ถูกรบกวนอีกชาวบ้านเชื่อว่าผืนป่าที่ผ่านพิธีบวช เป็นเสมือน ดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่อาจเข้าไปทำลายได้ ทำให้ต้นไม้มีโอกาสดิบโต และสายน้ำที่เกิด จากป่าต้นน้ำก็จะฟื้นคืนชีวิตอีกครั้งหนึ่งการบวชป่าถือเป็นความร่วมมือกันของคนในชุมชน ที่ร่วมมือ ร่วมแรงร่วมใจกัน ในการดูแลรักษาป่าและแหล่งต้นน้ำลำธารด้วย จำเริญ ปิจิต ได้กล่าวถึง

“ความสำคัญของการจัดกิจกรรมการบวชป่าว่าประการแรกเป็นการยับยั้งการ ทำลายธรรมชาติและช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประการที่สองเป็นการรักษาป่าไม้ที่เป็นต้น น้ำลำธารให้อุดมสมบูรณ์ ประการสุดท้ายคือเป็นการสร้างความสำนึกให้แก่ชุมชนในการ ดูแลรักษาสภาพธรรมชาติ”^{๒๓}

ซึ่งสอดคล้องกับ พระกฤตยชญ์ ขนติธมโม ที่กล่าวเพิ่มเติมว่า

“การบวชป่าเป็นการแก้ปัญหาที่ชาวบ้านร่วมกันคิดขึ้นมานั้น ต้องอาศัยความเชื่อ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพราะหากว่ากฎหมายเพียงอย่างเดียว ดูเหมือนจะไม่ได้ทำให้คนไม่ดี เหล่านี้รู้สึกได้ จึงเกิดเป็นประเพณี บวชป่า เปรียบเสมือนการบวชพระของมนุษย์ คนธรรมดาจะต้องเคารพนับถือ และไม่คิดทำร้ายโดยเด็ดขาด เพราะอาจจะโดนคำ สลาบแช่งหรือผลกระทบที่ร้าย ๆ ตามมาในอนาคตอีกหลายอย่าง”^{๒๔}

จะเห็นได้ว่าการจัดการป่าได้ด้วยวิธีสร้างการมีส่วนร่วมผ่านพิธีกรรมทางศาสนา อย่างเช่น การบวชป่า เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยอาศัยความเชื่อทางไสยศาสตร์และทาง พระพุทธศาสนารวมถึงความเชื่อเรื่องของเจ้าป่า เจ้าเขาเป็นผู้ดูแลและปกป้องรักษาป่า ให้ชุมชนเกิด การตระหนักรู้และหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ของตนเองเอาไว้ การบวชป่าเป็นการแก้ปัญหาที่ชาวบ้าน ร่วมกันคิดขึ้นมานั้น ต้องอาศัยความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพราะหากว่ากฎหมายเพียงอย่างเดียว ดูเหมือนจะไม่ได้ทำให้คนไม่ดีเหล่านี้รู้สึกได้ จึงเกิดเป็นประเพณี บวชป่า เปรียบเสมือนการบวชพระ ของมนุษย์ คนธรรมดาจะต้องเคารพนับถือ และไม่คิดทำร้ายโดยเด็ดขาด เพราะอาจจะโดนคำ

^{๒๓} สัมภาษณ์ จำเริญ ปิจิต,สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลป่าคาหลวง, วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๖๑

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระกฤตยชญ์ ขนติธมโม,เจ้าสำนักสงฆ์พระธาตุเมสึดข้าว อำเภอบ้านหลวง,วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๖๑

สาปแช่งหรือผลกรรมที่ร้าย ๆ ตามมาอันมีผลต่อจิตใจของชุมชนโดยตรง ทำให้เกิดเป็นรูปแบบของการจัดการและการอนุรักษ์ป่าไม้ได้เป็นอย่างดี

๓. กระบวนการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการดูแลป่า

จากการวิจัยโดยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงลึกจากกลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีกระบวนการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน ให้คงสภาพความสมบูรณ์ โดยใช้รูปแบบกิจกรรมที่หลากหลายทั้งมิติสังคมวัฒนธรรมสามารถจำแนกได้ ดังนี้

๑) ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ

อดีตคนในมีความเชื่อสูงว่า สิ่งต่างๆ ล้วนมีจิตวิญญาณและมีเจ้าของ ต้นไม้ใหญ่ในป่าล้วนมีเทพารักษ์สิงสถิต จึงไม่ตัดต้นไม้ใหญ่หากจำเป็นต้องทำพิธีขอมาและปลูกต้นไม้ทดแทน เช่นเดียวกับพื้นที่หลายแห่งในบริเวณป่าล้วนมีผีหรือวิญญาณสิงสถิตอยู่ เช่น ผีต้นข่อยทำน้ำ ซึ่งเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่จำนวนมากหลายต้นขึ้นอยู่ริมน้ำ ในเวลามืดค่ำจะไม่มีใครกล้าผ่านบริเวณดังกล่าว และจะบอกกล่าวลูกหลานในหมู่บ้านไม่ให้ไปละเมิดพื้นที่บริเวณนั้น แต่ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาระบบถนนและไฟฟ้า ทำให้ต้นข่อยถูกตัดทิ้ง ความเชื่อเรื่องผีต้นข่อยทำน้ำจึงเลือนหายจากชุมชน แต่กระนั้นยังปรากฏความเชื่อเกี่ยวกับไม้ตะเคียน ว่า มีนางตะเคียนสิงสถิต หรือไม้ที่มีลักษณะสองง่ามว่ามีผีสองนางสถิต จึงไม่ควรตัดมาใช้ประโยชน์ มิเช่นนั้นจะเกิดอาเพศ^{๒๕}

ในปัจจุบันชุมชนยังคง กำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์บางส่วนในบริเวณป่าว่า เป็นที่สิงสถิตของเจ้าที่ เช่น บริเวณป่าบ้านหลวง ซึ่งมีการตั้งศาลเจ้าที่และใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ หรือการบูชาเทวดารักษาขุนน้ำ ซึ่งบริเวณพื้นที่ดังกล่าวจะไม่มีใครเข้าไปใช้ประโยชน์ ทำให้ป่าไม้มีระบบนิเวศน์สมบูรณ์

๒) ภูมิรู้ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเกื้อกูล

มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนแบบเกื้อกูลโดยมีการกำหนดวิธีการใช้ประโยชน์จากป่า เช่น การเก็บผักหวานป่าต้องคงเหลือก้านใบไว้ให้เต็บโต หรือการเก็บเห็ดเผาะต้องไม่เก็บหมดกองเพื่อคงเหลือสปอร์เห็ดให้เต็บโตในปีต่อไป หรือการเก็บเห็ดโคน ต้องไม่ขุดเอารากเห็ดออกหมดเพื่อให้เหลือเป็นสายเห็ดในปีต่อไป หรือการหาไขมดแดง ต้องเก็บเฉพาะไขมดไม่ทำร้ายมดเพื่อให้สามารถสร้างรังต่อไปได้ ทั้งนี้ชุมชนได้มีการกำหนดกฎระเบียบป่าชุมชน เพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่เกิดจากข้อตกลงร่วมกันของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนทั้งสามแห่งยังมีการจัดสรรผลประโยชน์ โดยระบบการจัดสรรพื้นที่ทำกินของรัฐบาลมีการเอกสารสิทธิ์ที่แตกต่างกันคือ แบบ นส.๓ โฉนดที่ดิน เอกสารจับจองสิทธิ์ (ปท.๕, สทก.) และมีการกำหนดเขตพื้นที่ป่าของชุมชน เป็นป่าใช้สอยและป่าอนุรักษ์ ทำให้เป็นประโยชน์ต่อการควบคุมบุกรุกป่าและการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน^{๒๖} และเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุขทั้งคนในชุมชนและคนในพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งมีการใช้ป่า ผู้คนในชุมชนจึงได้มีการจัดทำข้อตกลงและกฎระเบียบป่าชุมชน เพื่อเป็นแนวปฏิบัติร่วมกันมีรายละเอียดดังนี้

๑) หมวดทั่วไป

๑) ห้ามตัดต้นไม้ทุกชนิด ไม้ทุกชนิด ออกจากพื้นที่ หากไม่ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งความเห็นชอบของคณะกรรมการจะระบุในแบบฟอร์มขออนุญาต

๒) ห้ามขุดต้นไม้ทุกชนิด ออกจากพื้นที่โดยเด็ดขาด

^{๒๕} สัมภาษณ์ สวัสดิ์ กองจักร, กำนันตำบลป่าคาหลวง อำเภอบ้านหลวง, วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๖๑

^{๒๖} สัมภาษณ์ ฤดี ประจักษ์, ข้าราชการบำนาญ อำเภอปัว, วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๑

๓) ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิด (ส่วนของหมูป่า หากว่าหมูป่าลงมาทำลายข้าวของในไร่ เจ้าของไร่สามารถฆ่าได้ แล้วนำมาขาย เงินส่วนที่เก็บได้แบ่งเข้าบัญชีกองทุนป่าชุมชนครึ่งหนึ่ง)

๔) ห้ามรถบรรทุก (ตั้งแต่ ๔ ล้อขึ้นไป โดยเฉพาะหน้าหน่อไม้) เข้าไปบริเวณป่าชุมชน เพื่อเป็นการป้องกันการลักลอบตัดและขนย้ายต้นไม้ , การบรรทุกหน่อไม้จำนวนมากเกินไปออกจากพื้นที่

๕) ห้ามกระทำการใด ๆ เช่น เผาหน่อไม้ในป่า , การทิ้งกันบูหรี่ เป็นต้น ที่ก่อให้เกิดไฟป่า หรือ เผาหัวไร่ ปลายนา ตาแนวเขตป่าชุมชน

๖) ห้ามทำการใดที่เป็นการบุกรุก และยึดครองพื้นที่ป่าชุมชน

บทลงโทษ

๑) ความผิดครั้งที่ ๑ ตักเตือน พร้อมยึดของกลาง

๒) ความผิดครั้งที่ ๒ ปรับ ๕๐๐ – ๓,๐๐๐ บาท (พิจารณาจากเจตนาและจำนวนต้นไม้ที่ตัด)

๓) ส่งดำเนินคดีตามกฎหมาย

๒) มาตรการเก็บหาหน่อไม้

๑) ห้ามเก็บหาหน่อไม้โดยการใช้อุปกรณ์ทุกชนิดขุด

๒) ห้ามเก็บหาหน่อไม้ที่มีความยาวมากกว่า ๑ เมตร

๓) จะมีประกาศวันหยุดเก็บหาหน่อไม้ของทุกปี โดยเครือข่ายป่าชุมชนตำบลแม่โป่ง เป็นผู้ประกาศ และห้ามทุกคนเก็บหาหน่อไม้ในช่วงดังกล่าว

๔) การหาหน่อไม้ เก็บหาได้ไม่เกิน ๑ กระสอบปุ๋ยอาหาร ต่อคน

๕) ช่วงปิดป่าห้ามหาโดยเด็ดขาด

บทลงโทษ

๑) หากมีผู้ฝ่าฝืนปรับ ๕๐๐ บาท ต่อคน และเงินที่ปรับจะนำเข้าบัญชีกองทุนป่าชุมชน

๓) มาตรการเก็บหาผักป่าและสมุนไพร

๑) การเก็บหาผักในป่า เช่น ผักหวาน และผักต่าง ๆ ในป่าให้ใช้วิธีการเด็ดหรือสอย ห้ามตัดกิ่งหรือโคนต้นโดยเด็ดขาด

๒) การหาพืชสมุนไพรในป่าชุมชน ต้องแจ้งแก่คณะกรรมการป่าชุมชนก่อนทุกครั้ง

บทลงโทษ

๑) หากมีผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับครั้ง ๕๐๐ บาท

๓) ภูมิปัญญาด้านการประยุกต์ความเชื่อพิธีกรรมทางศาสนา

โดยชุมชนได้มีการประยุกต์ใช้ประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ป่า เช่น การใช้พิธีกรรมสลากภัตซึ่งเป็นพิธีกรรมทางสังคมและศาสนาให้คนในชุมชนหรือระหว่างชุมชนได้พบปะทำกิจกรรมร่วมกัน พร้อมทั้งการระดมทุนเพื่อศาสนาหรือสาธารณกุศล ชุมชนได้ใช้ปรับใช้รูปแบบเป็นสลากขอฝน จัดในเดือนพฤษภาคมของทุกปี แต่อย่างไรก็ตามพิธีกรรมสลากภัตยังคงมีอยู่เป็นปกติ หรือพิธีกรรมบวชป่าซึ่งเป็นแนวความคิดบวชคนว่าคนที่ผ่านการบวชคือคนภาวะพิเศษ ฉะนั้นต้นไม้ที่ได้รับ การบวชก็จะเป็ต้นไม้อพิเศษต้องช่วยกันดูแลรักษาไม่ตัดทำลาย โดยการประกอบพิธีสวดมนต์และใช้สัญลักษณ์ผ้าเหลืองของพระสงฆ์ผูกติดต้นไม้ และการพึงธรรมชาติปลาช่อน ซึ่งเป็นการนำเอาดินจากป่าช้า

มาขึ้นเป็นปลาช่อน และนำมาประกอบพิธีกรรมในวัด โดยการชุดหลุมและนำปลาช่อนขึ้นใส่ในหลุม เพื่อให้พระสวดมนต์และเทศนาเรื่องปลาช่อน ซึ่งชาวบ้านเล่าว่า ธรรมปลาช่อนนี้เป็นเรื่องราวในครั้งพุทธกาลที่เกิดภาวะฝนแล้งเป็นระยะเวลายาวนาน ประชาชนเดือดร้อน จึงมีคนมาขอให้พระพุทธเจ้าทำพิธีขอฝน พระองค์จึงเจริญพรทำให้เกิดฝนตกขึ้น และทรงเทศนาภพชาติที่พระองค์เกิดเป็นปลาช่อนใหญ่ในหนองน้ำและเผชิญปัญหาน้ำแห้ง ทำให้ปูปลาสัตว์น้ำเล็กน้อยเดือดร้อนจากการขาดน้ำอาหารและถูกสัตว์อื่นจับกิน พระองค์จึงอธิษฐานจิตว่า การที่เป็นปลาได้รักษาศีลไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น จึงขออานิสงส์นี้ช่วยให้ฝนตก และก้เกิดฝนตก จนเป็นเรื่องราวที่ถูกจารึกในคัมภีร์พุทธศาสนา และชาวบ้านได้นำมาปรับใช้เพื่อการบูชาขอฝนจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ โดยมีพระสงฆ์เป็นสื่อกลางระหว่างอำนาจศักดิ์สิทธิ์กับคนในชุมชน

๔) ภูมิปัญญาด้านวิถีชีวิตและวิทยาการ

เพื่อการอนุรักษ์ป่าอย่างหลากหลาย อาทิ การทำแนวกันไฟ การเพาะกล้าไม้ ป่าเปียกการดับไฟป่า การปลูกป่า การสร้างฝายต้นน้ำ การทำปุ๋ย กฎระเบียบของชุมชน โดยมีรายละเอียดพอสังเขปคือ

๑) การทำแนวกันไฟป่า

จะมีการแบ่งเขตแนวป่าว่า พื้นที่ของแต่ละชุมชนคือบริเวณใด จากนั้นจึงประกาศให้คนในชุมชนทราบ พร้อมทั้งนัดหมายวันเพื่อการทำแนวกันไฟ โดยแบ่งงานย่อยเป็นกลุ่มบ้าน หากครัวเรือนใดไม่สามารถมาร่วมได้ต้องแจ้งเหตุที่สมควรพร้อมทั้งหาแรงงานมาแทน แต่หากครัวเรือนใดเลยจะถูปรับโดยการเพิ่มพื้นที่มากกว่าปกติสามเท่า จึงทำให้เกิดความร่วมมือพร้อมเพรียง อนึ่งการทำแนวกันไฟป่านั้น นอกจากการระดมแรงงานยังมีการระดมทุนทรัพย์เพื่อซื้อน้ำดื่มหรืออาหารเพื่อรับประทานร่วมกัน ดังนั้น การทำแนวกันไฟป่าจึงเป็นมาตรการทางสังคมเพื่อการจัดการป่าและรักษาความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งกิจกรรมการทำแนวกันไฟป่า ถูกกำหนดไว้เป็นโครงการในแผนแม่บทของตำบลและชุมชน^{๒๗}

๒) การทำป่าเปียก

ชุมชนได้รับแนวทางการสร้างป่าเปียกจากแนวพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงคิดค้นวิธีการทำป่าเปียกขึ้นเพื่อเป็นแนวในการป้องกันไฟป่า โดยนำหลักการที่แสนง่ายแต่ได้ประโยชน์มหาศาล โดยใช้หลากหลายวิธีการประกอบกัน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานวิธีการก่อสร้าง “ป่าเปียก” เกี่ยวกับการทำแนวกันไฟแบบป่าเปียก โดยมีวิธีการดังนี้

๑) ทำระบบป้องกันไฟไหม้ป่า โดยใช้แนวคลองส่งน้ำและแนวพืชชนิดต่างๆ ปลูกตามแนวคลองน้ำเหล่านั้น สร้างระบบการควบคุมไฟป่าด้วยแนวป้องกันไฟป่าเปียก โดยอาศัยน้ำชลประทานและน้ำฝน

๒) โดยการปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมแนวร่องน้ำเพื่อให้ความชุ่มชื้นค่อยๆ ทวีขึ้นและแผ่ขยายออกไปทั้งสองร่องน้ำ ซึ่งจะช่วยให้ต้นไม้งอกงามและมีส่วนช่วยป้องกันไฟป่า เพราะไฟป่าจะเกิดขึ้นง่ายหากป่าขาดความชุ่มชื้น

^{๒๗} สัมภาษณ์ รัตน์ วงศ์เทพ, ผู้ใหญ่บ้านบ้านดอนไชย อำเภอสันติสุข, วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๖๑

๓) โดยการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น เพื่อปิดกั้นร่องน้ำหรือลำธารขนาดเล็กเป็นระยะๆ เพื่อใช้เก็บกักน้ำและตะกอนดินไว้บางส่วน โดยน้ำที่เก็บไว้จะซึมเข้าไปสะสมในดินทำให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายเข้าไปทั้งสองด้านกลายเป็น “ป่าเปียก”

๔) โดยการสูบน้ำเข้าไปในระดับที่สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วปล่อยน้ำลงมาทีละน้อยให้ค่อยๆ ไหลซึมดินเพื่อช่วยเสริมการปลูกป่าบนพื้นที่สูงในรูป “ภูเขาป่า” ให้กลายเป็น “ป่าเปียก” ซึ่งสามารถป้องกันไฟป่าได้อีกด้วย

๕) ปลูกต้นกล้วยในพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นช่องว่างของป่า ประมาณ ๒ เมตร หากเกิดไฟไหม้ป่าก็จะปะทะต้นกล้วยซึ่งอุ้มน้ำไว้ได้มากกว่าพืชอื่น ทำให้ลดการสูญเสีย น้ำลงไปได้มาก

๓) กิจกรรมดับไฟป่า

เกิดจากการแบ่งพื้นที่ป่ารับผิดชอบของแต่ละหมู่บ้าน คราใดที่เกิดไฟป่า ก็จะมีการประกาศเสียงตามสายให้คนในหมู่บ้านร่วมกันดับไฟป่า โดยการใช้อุปกรณ์ส่วนตัวของแต่ละครัวเรือน อย่างไรก็ตามชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันว่า อุปกรณ์ที่มีอยู่ไม่เพียงพอและชำรุดเสียหาย จึงเกิดการระดมทุนจัดซื้ออุปกรณ์ดับไฟป่าเพื่อเป็นสาธารณสมบัติของหมู่บ้านขึ้น ทั้งนี้ รวย วงศ์เทพ ได้กล่าวให้ข้อมูลอีกว่า

“กรณีที่มีไฟป่าเกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ป่าของชุมชน คนในชุมชนจะร่วมกันดับไฟป่า โดยเริ่มดับไฟที่ขอบหัวไฟก่อน เพื่อหยุดยั้งการลุกลามของไฟ เมื่อควบคุมหัวไฟได้แล้วจึงค่อยกระจายกำลังออกดับไฟทางปีกทั้งสองด้านแล้วดับไฟไปบรรจบกันที่หางไฟ แต่ถ้าแนวหัวไฟมีความร้อนมากไม่อาจเข้าถึงได้ ก็อาจเริ่มดับไฟจากปีกทั้งสองด้านก่อน แล้วค่อยๆ บีบเข้าไปหาหัวไฟเพื่อบังคับให้แนวหัวไฟแคบและเล็กลงเรื่อยๆ จนควบคุมได้ในที่สุด เครื่องมือหลักที่ใช้ในการดับไฟทางตรงได้แก่ ถังฉีดน้ำ พลุไฟป่า และที่ดับไฟ โดยใช้พลั่วตักดินหรือทรายสาดกลบไฟ หรือใช้น้ำฉีดน้ำเพื่อลดความร้อนและความสูงเปลวไฟ”^{๒๘}

ทั้งนี้ ศรีนวล ชัดศรีลา ได้กล่าวถึง “วิธีการดับไฟป่าว่า เทคนิคการเดินเพื่อดับไฟ ต้องเดินตามเกาะติดไฟไปเรื่อยๆ ในจังหวะที่กระแสลมแรงเกินกว่าจะเข้าดับไฟทางตรงได้ จนกระทั่งถึงจังหวะที่ลมเบาลงซึ่งจะทำให้การลุกลามของไฟชะงักลงและความสูงเปลวไฟก็ลดต่ำลงมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาสั้นๆ เพียงไม่กี่นาทีถือเป็นช่วงเวลาที่ทองในการดับไฟ ชาวบ้านอาสาสมัครดับไฟป่าทุกคนจะต้องรีบเข้าทำการดับไฟที่ขอบของไฟโดยการดับทางตรงอย่างรวดเร็วหนักหน่วงและพร้อมเพรียงกันที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อดับแนวปีกไฟให้ได้ระยะทางยาวที่สุด อันเป็นการบีบแนวหัวไฟให้เล็กลงเรื่อยๆ และเมื่อลมพัดแรงขึ้นอีกจนไม่สามารถเข้าไปทำงานที่ขอบของไฟได้ก็จะถอยออกมาและเดินตามเกาะติดไฟไปเรื่อยๆ เพื่อรอโอกาสเข้าดับไฟในจังหวะที่ลมสงบลงอีกในครั้งต่อไป ดังนั้นการดับไฟป่าจึงขึ้นอยู่กับความอดทนในการเกาะติดตามไฟของอาสาสมัครดับไฟป่า ประกอบกับความรวดเร็ว หนักหน่วงและพร้อมเพรียงในการเข้าดับไฟในช่วงเวลาที่ทองเป็นสำคัญ”^{๒๙}

^{๒๘} สัมภาษณ์ รวย วงศ์เทพ, สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลป่าแลวหลวง, วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

^{๒๙} สัมภาษณ์ ศรีนวล ชัดศรีลา, ประธานควบคุมไฟป่า ตำบลป่าคหหลวง อำเภอบ้านหลวง, วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๖๑

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการดูแลป่า เป็นกระบวนการที่ชุมชนให้ความเคารพและร่วมมือเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการปกป้องทรัพยากรป่าไม้ และเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้ท้องถิ่นชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมถึงความเชื่อเรื่องของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีसाง นางไม้ แต่ละท้องถิ่นก็จะมี ความแตกต่างกันไป แต่เป้าประสงค์หรือจุดมุ่งหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั่นก็คือการรักษาทรัพยากรป่าไม้ไว้ให้ได้มากที่สุด ภูมิปัญญาเป็นเสมือนเครื่องมือที่ช่วยให้ชุมชนมีความรักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ของตนเอง อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ภายใต้ความเชื่อที่เป็นหนึ่งเดียวกันจึงก่อเกิดเป็นพลังสร้างสรรค์ให้กับชุมชน อีกทั้งยังถ่ายทอดกระบวนการท้องถิ่นเหล่านี้ไปสู่เยาวชนคนรุ่นใหม่ให้ ได้สืบทอดองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการตนเองด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้เกิดความมั่นคง ยั่งยืนสืบต่อไป

๔.๓.๒ กระบวนการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ

จากการลงพื้นที่ทำการวิจัยการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ คณะผู้วิจัยได้จัดประชุมกลุ่มย่อย สัมภาษณ์เชิงลึกถึงแนวทางการส่งเสริมหลัก สัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ โดยทำความเข้าใจในประเด็นเรื่องเกี่ยวกับนำหลักคำสอนของศาสนา พุทธมาปรับประยุกต์ใช้ ซึ่งเป็นการเว้นจากเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด เช่น โกงเขาหลอกหลวง สอพลอ บิบบัง คับขู่เข็ญ ค้าคน ค้ายา ค้าสิ่งเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น ซึ่งโดยรวมสามารถอธิบายได้ว่าเป็นการ เว้นจากมิฉฉาชีพทุกชนิดประกอบแต่การงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น ดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องตามตัว บทกฎหมาย เคารพกฎกติกาของสังคมประกอบอาชีพที่สุจริตตรงไปตรงมา ไม่ทุจริตคอร์รัปชั่น ไม่ว่าจะ เป็นสิ่งเล็กน้อยใดๆ ก็ตามเพื่อการประกอบอาชีพสัมมาอาชีพะซึ่งสามารถแยกออกเป็น กระบวนการได้ดังต่อไปนี้

๑. การสร้างชุมชนให้เป็นชุมชนชีวิตวิถี

ชุมชนชีวิตวิถี หมายความว่า “เป็นชุมชนที่อุ้มชูตัวเองได้ให้มีพอเพียงกับตัวเอง” ซึ่งตรงข้าม กับเศรษฐกิจการค้า ที่ให้มีการพึ่งพาตนเองมากที่สุด ไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่นหรือปัจจัยจากภายนอกมากนัก พยายามทำทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ทำได้ ถ้าต้องการกินผักก็ต้องปลูกผัก ต้องการกิน ปลา กินไก่ก็เลี้ยงปลาเลี้ยงไก่ หาทางลดรายจ่ายให้มากที่สุด ในเมื่อไม่ต้องจ่ายหรือจ่ายน้อย เนื่องจากของทุกอย่างที่ต้องการมีในครัวเรือนแล้ว รายได้ที่มีอย่างจำกัดก็ไม่สูญเสียกลับมีมากขึ้นและ หลังจากเหลือกินก็แบ่งปันและขายเป็นการเพิ่มพูนรายได้ไปในตัวในขณะที่เดียวกันการผลิตทุกอย่าง ทุกอย่างก็พยายามลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำ ซึ่ง ชัชพงศ์ กุลเทพพรหม ได้กล่าวว่า

“ชุมชนบ้านดงป่าสักนั้นได้เป็นต้นแบบของชุมชนชีวิตวิถีโดยการการไฟฟ้าฝ่ายผลิต แห่งประเทศไทยหรือ กฟผ. ได้มีการสนับสนุนให้เกษตรกรในชุมชนเลี้ยงกบ เลี้ยงปลา ซึ่ง

ได้อาศัยหลักของศาสนาพุทธให้เรียนรู้อยู่กับความพอเพียง กลับมาทำเกษตรแบบผสมผสาน ปลูกยางพารา ปลูกกล้วย ตะไคร้ มะม่วงหิมพานต์ ปลูกไม้่างหม่น และเลี้ยงปลา เลี้ยงกบไว้กิน เหลือกก็แบ่งปันแล้วค่อยจำหน่ายต่อไป”^{๓๐}

การสร้างชุมชนชีวิตวิถี มีกระบวนการโดยการนำจุลินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพและการทำเกษตรกรรมธรรมชาติเข้ามาดำเนินการในชุมชน ประชาชน เกษตรกร และพัฒนาคุณภาพชีวิตของท้องถิ่นตลอดจนการรักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งประโยชน์เหล่านี้สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน เพื่อความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สังคมมีความเอื้ออาทรต่อกัน และสามารถขยายผลสู่การเกษตรเชิงพาณิชย์ โดยส่งเสริมให้มีการปลอดสารเคมีในการผลิตอาหาร การดำเนินชีวิต ๔ ด้าน ได้แก่ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงสัตว์น้ำและสภาพแวดล้อม

อีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้การสร้างชุมชนชีวิตวิถีประสบความสำเร็จได้และเป็นรูปธรรม คือ การทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งอาชีพเกษตรกร อาชีพที่ผลิตอาหารเลี้ยงประชากร เป็นอาชีพที่ถือได้ว่ามีผู้ประกอบการมากที่สุดในประเทศไทย เป็นอาชีพที่ทำได้ง่าย ๆ ไม่ต้องมีความรู้ความชำนาญมากนัก ให้ผลตอบแทนสูงมาก อาจไม่มีอาชีพใดที่ให้ผลตอบแทนสูงมากกกว่านี้ และยังให้ผลตอบแทนยาวนาน เกษตรกรจึงควรเป็นกลุ่มคนที่มั่งคั่งและมั่งมี แต่ความเป็นจริงเกษตรกรส่วนใหญ่มักมีหนี้สินล้นพ้นตัว และยากจน หากมีใครสอบถามถึงที่มาของปัญหาของเกษตรกร คำตอบที่ได้ส่วนใหญ่ คือ ราคาผลผลิตตกต่ำ สินค้าล้นตลาด พ่อค้าคนกลางกดราคา เกิดโรคและแมลงศัตรูระบาดอย่างรุนแรง ทั้งที่จริงปัญหาต่างๆเกิดจากการที่เกษตรกร ไม่ยอมพึ่งพาตนเอง คอยแต่จะพึ่งผู้อื่นไม่ว่าจะเป็นปุ๋ย ยาฮอร์โมนสารป้องกันกำจัดโรค และไม่ยอมลดต้นทุนการผลิต มุ่งเน้นที่จะเพิ่มผลผลิตเพียงอย่างเดียว แนวทางที่จะแก้ปัญหานี้จะเป็นการทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกร และหันมาพึ่งตนเองอย่างจริงจัง ร่วมกับการลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในเมื่อต้นทุนการผลิตต่ำแล้วราคาผลผลิตถึงแม้จะตกต่ำเพียงใดก็ไม่มีความหมาย หรือแม้สินค้าเกษตรล้นตลาดก็สามารถเปลี่ยนผลผลิตเหล่านี้ เป็นปุ๋ยอินทรีย์ได้ง่ายๆ

การทำเกษตรอินทรีย์ จัดเป็นเกษตรกรรมทางเลือกที่เป็นแนวทางการเกษตรที่เน้นการให้ความอุดมสมบูรณ์กับผืนดินโดยวิธีธรรมชาติ หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีประเภทต่างๆทุกชนิดในการผลิต เพื่อความปลอดภัยในสุขภาพทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค มุ่งใช้เศษซาก สิ่งเหลือจากพืชและสัตว์ในรูปอินทรีย์วัตถุ ใช้สินแร่ที่มีตามธรรมชาติ ในการปรับปรุงบำรุงดิน ผสมผสานกับการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่หลากหลาย การป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยชีววิธีหรือให้สิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติช่วยควบคุมและทำลายกันเอง

๒. ส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

^{๓๐} สัมภาษณ์ ชัชพงศ์ กุลเทพ,สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง,วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่เป็นแนวทางของการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนในกลุ่มเป้าหมายของการวิจัยที่สามารถตอบโจทย์ของการดำรงชีวิตตามหลักของสัมมาชีพตามแนวพุทธวิธี หรือมีการประกอบอาชีพวิถีพุทธนั่นคือ การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชการที่ ๙ มาประยุกต์ใช้กับตนเองและครอบครัว ซึ่งหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตนทำสิ่งใดให้เหมาะกับฐานะของตนเองถ้าทำการเกษตรเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนเมื่อเหลือจากการบริโภคจึงคิดเพื่อค้าขายก็จะทำเป็นกำไรของตนเอง การดำเนินการแบบนี้เป็นการลดค่าใช้จ่ายในการหาเครื่องอุปโภคบริโภคของตัวเอง และเพิ่มรายได้ให้ตนเองอย่างมีเหตุผลและมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพทั้งนี้ วราภรณ์ บุญศัพท์ กล่าวเพิ่มเติมว่า

“การตระหนักใช้สมาชิกในชุมชนเห็นความสำคัญของการดำเนินชีวิตตามหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจที่ใส่ใจความสำเร็จต่อการรวมกลุ่มชาวบ้านให้ชาวบ้านหรือองค์กรชาวบ้านดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้ครอบคลุมทั้งการผลิต การตลาด และสวัสดิการต่างๆ ในชุมชน เศรษฐกิจในชุมชน มีเครือข่ายกว้างขวางขึ้น ประชากรในชุมชน”^{๓๑}

นำไปสู่ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจของชุมชนให้ยั่งยืนสืบต่อไป

อีกทั้งระบบเศรษฐกิจพอเพียงยังเป็นระบบที่ถือว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรม ความเมตตาความเอื้ออาทร ความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนที่ร่วมแรงร่วมใจประกอบอาชีพให้ประสบความสำเร็จมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการเรียนรู้ให้ความเชี่ยวชาญและพัฒนาเทคโนโลยีต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย

สอดคล้องกับ สวัสดิ์ กองจักร ได้กล่าวว่า

“การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว คือ เริ่มต้นจากการเสริมสร้างคนให้มีการเรียนรู้วิชาการและทักษะต่างๆ ที่จำเป็น เพื่อให้สามารถรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ พร้อมทั้งเสริมสร้างคุณธรรมจนมีความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและอยู่ร่วมกับระบบนิเวศอย่างสมดุล เพื่อจะได้ละเว้นการประพฤตินิหิตไม่ตระหนี่เป็นผู้ให้เกื้อกูลแบ่งปันมีสติยังคิดพิจารณาอย่างรอบคอบก่อนที่จะตัดสินใจหรือกระทำการใดๆ จนกระทั่งเกิดเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในการดำรงชีวิตโดยสามารถคิด และกระทำบนพื้นฐานของควมมีเหตุผลพอเหมาะพอประมาณกับสถานภาพบทบาทและหน้าที่ของแต่ละบุคคลในแต่ละสถานการณ์แล้ว

^{๓๑} สัมภาษณ์ วราภรณ์ บุญศัพท์, ประธานคณะกรรมการพัฒนาสตรีจังหวัดน่าน, วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๖๑

เพียรฝึกปฏิบัติจนสามารถทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเองได้และเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้ในที่สุด”^{๓๒}

การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงระดับชุมชน ชุมชนพอเพียงประกอบด้วยบุคคลและครอบครัวต่างๆ ที่เฝ้าหาความก้าวหน้าบนพื้นฐานของปรัชญาแห่งความพอเพียง คือ มีความรู้ และคุณธรรม เป็นกรอบในการดำเนินชีวิตจนสามารถพึ่งตนเองได้บุคคลเหล่านี้มารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมของแต่ละชุมชนโดยพยายามใช้ทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุดผ่านการร่วมแรงร่วมใจ ร่วมคิดร่วมทำ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคลหลายสถานภาพในสิ่งที่จะสร้างประโยชน์สุขของคนส่วนรวม และความก้าวหน้าของชุมชนอย่างมีเหตุผลโดยอาศัยสติปัญญาความสามารถของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและบนพื้นฐานของความซื่อสัตย์สุจริตอดกลั้นต่อการกระทบกระทั่ง ขยันหมั่นเพียรและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือแบ่งปันกันระหว่างสมาชิกชุมชนจนนำไปสู่ความสามัคคีของคนในชุมชนซึ่งเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีของชุมชน อันนำไปสู่การพัฒนาของชุมชนที่สมดุล และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จนกระทั่งสามารถพัฒนาไปสู่เครือข่ายระหว่างชุมชนต่างๆ ได้ต่อไป

๔.๔ ผลการศึกษาการสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่านนั้น เป็นวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูล จำนวน ๓๐ คน ซึ่งเป็นเกษตรกรผู้ทำการเกษตรวิถีพุทธ จาก ๔ พื้นที่ ผลการวิจัยพบดังนี้

๔.๔.๑ การจัดการป่า การทำการเกษตรในพื้นที่จังหวัดน่าน มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการป่าโดยตรง นั่นก็คือ จังหวัดน่านพื้นที่ส่วนใหญ่มีความลาดชัน และเป็นภูเขาสูง พื้นที่ทำกินมีน้อย น้ำสำหรับการอุปโภคบริโภคและการทำการเกษตรมาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ประสบปัญหาภัยแล้ง ปริมาณน้ำเพียงพอสำหรับทำนาตามฤดูกาล แต่ไม่เพียงพอสำหรับการทำนาปรัง เพราะไม่มีเขื่อนขนาดใหญ่สำหรับกักเก็บน้ำ มีเพียงอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กกระจายตามอำเภอต่างๆ ซึ่งเพียงพอต่อการเกษตรในแปลงเล็กๆเท่านั้น นอกจากนี้ประชาชนแต่ละพื้นที่ยังทำการกักเก็บน้ำโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน “ฝายแม้ว” เพื่อชลอการไหลของของหรือกักเก็บน้ำในปริมาณที่เพียงพอสำหรับการเพาะปลูกในแปลงของตนเองโดยไม่รอความช่วยเหลือจากภาครัฐเพียงอย่างเดียว

ผลผลิตที่เกิดจากป่าในพื้นที่จังหวัดน่าน พบว่าในปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดน่านมีจำนวนลดลงมาก มีการแผ้วถางพื้นที่ป่าเพื่อจับจองทำไร่ข้าวโพดและทิวความรุนแรงมากขึ้นทุกๆปี ดังรายงาน แสดงจำนวนเนื้อที่ป่าไม้ของประเทศไทยแยกรายจังหวัด ตั้งปี ๒๕๕๑-๒๕๖๐ ของกรมป่า

^{๓๒} สัมภาษณ์ สวัสดิ์ กองจักร , กำนันตำบลป่าคาหลวง อำเภอบ้านหลวง,วันที่ ๒๓ ตุลาคม ๒๕๖๑

ไม้^{๓๓} พบว่าในพื้นที่จังหวัดน่าน ปี ๒๕๕๑ มีพื้นที่ป่าไม้จำนวน ๕,๑๐๓,๕๕๑.๘๕ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๗๑.๑๘ ปี ๒๕๕๖ มีพื้นที่ป่าไม้จำนวน ๔,๖๕๓,๐๒๓.๗๓ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๒๑ ปี ๒๕๕๗ มีพื้นที่ป่าไม้จำนวน ๔,๖๕๙,๖๔๑.๗๒ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๓ ปี ๒๕๕๘ มีพื้นที่ป่าไม้จำนวน ๔,๖๕๔,๘๕๓.๓๒ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๔ ปี ๒๕๕๙ มีพื้นที่ป่าไม้จำนวน ๔,๖๕๘,๖๐๕.๑๔ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๔๕ ปี ๒๕๖๐ มีพื้นที่ป่าไม้จำนวน ๔,๖๕๓,๙๔๓.๑๖ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๓๙ ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าในช่วงระยะ ๑๐ ปีที่ผ่านมา จังหวัดน่านสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ไปกว่า ๖๐๐,๐๐๐ ไร่ และมีแนวโน้มลดลงตามลำดับ ด้วยเหตุนี้ หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคม ในจังหวัดน่านจึงให้ความสนใจในการป้องกันมิให้มีการสูญเสียป่าไม้เพิ่มเติม

หน่วยงานภาครัฐและชุมชนต่างเข้ามามีบทบาทในการปกป้อง พิทักษ์ป่า ทั้งนี้เพื่อ รักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำ ซึ่งส่งผลโดยตรงกับการจัดการอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน ดังนี้

๑) การใช้มาตรการทางกฎหมาย ผลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลพบว่า ในพื้นที่เป้าหมายมีการบังคับใช้ พรบ.ป่าไม้ อย่างจริงจัง ผู้ที่กระทำความผิดบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติ จังหวัดน่าน ข้อมูลจากเว็บไซต์ของสำนักความหลากหลายทางชีวภาพ และสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๓๔} ระบุว่า จังหวัดน่านมีป่าสงวนแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ จำนวน ๑๖ ป่า รวมพื้นที่ประมาณ ๖,๔๙๗,๒๙๑.๖๒ ไร่ ได้แก่ ป่าเขาน้อย ป่าถ้ำผาดูป ป่านาชาผิงซ้ายถนนสายแพร่-น่าน ป่านาชา ป่าน้ำสาและป่าแม่สาครผิงซ้าย ป่าแม่สาครผิงขวา ป่าห้วยแม่ขนิง ป่าสาติก ป่าน้ำว่าและป่าแม่จริม ป่าน้ำว่าและป่าห้วยสาลี ป่าห้วยงวงและป่าห้วยสาลี ป่าน้ำสาผิงขวาตอนขุน ป่าผิงขวาแม่น้ำน่านตอนใต้ ป่าแม่น้ำน่านตะวันออกตอนใต้ ป่าดอยภูคาและป่าผาแดง และป่าน้ำยาวและป่าน้ำสวด และพื้นที่อุทยานแห่งชาติ พื้นที่ป่าชุมชนจากการสำรวจสำนักความหลากหลายทางชีวภาพ และสำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ พบว่าจังหวัดน่านมีพื้นที่ป่าชุมชนทั้งหมด ๓๔๙ แห่งคิดเป็นพื้นที่ ๑๒๘,๓๘๒ ไร่ ซึ่งพื้นที่ป่าชุมชนกระจายอยู่ในอำเภอต่างๆ ต้องรับโทษตามกฎหมาย

๒) การใช้มาตรการชุมชนในการจัดการป่าชุมชน จากการสัมภาษณ์พบว่า ชุมชนเป้าหมาย ๔ พื้นที่ ในจังหวัดน่าน มีมาตรการของชุมชนในการรักษาพื้นที่ป่าชุมชนและมีข้อกำหนดการใช้ป่า เพื่อสงวนไว้ซึ่งพื้นที่ของส่วนร่วมและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน อาทิ ไม่อนุญาตให้ตัดไม้ทุกชนิดในป่าชุมชน ไม่อนุญาตให้เลี้ยงสัตว์/ล่าสัตว์ในพื้นที่ป่าชุมชน แต่สามารถเก็บ และหาอาหารประเภทเห็ด และหน่อไม้ ได้ การขอให้ทรัพยากรในป่าชุมชนต้องผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการจัดการป่าชุมชนก่อน ถ้ามีการฝ่าฝืนจะมีมาตรการชุมชน จะถูกปรับในราคา ๕,๐๐๐-๒๐,๐๐๐ บาท เห็นได้จาก

^{๓๓} ข้อมูลสารสนเทศกรมป่าไม้, [ออนไลน์], แหล่งข้อมูล : <http://forestinfo.forest.go.th>, [๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑]

^{๓๔} แหล่งข้อมูล : <http://chm-thai.onep.go.th> , [๑๑ กรกฎาคม ๒๕๖๑]

“บ้านเราจะไม่อนุญาตให้ตัดไม้ในป่าชุมชน ยกเว้น ไม้ไผ่และใช้ในงานศพ แต่จะต้องมีคณะกรรมการหมู่บ้าน และกรรมการป่าชุมชนรับทราบและลงความเห็นในการใช้ไม้ร่วมกัน”^{๓๕}

“พื้นที่ที่ครอบครัวไหนไม่ได้ทำกินแล้ว ถ้าอยู่ในเขตป่าชุมชน ก็จะปล่อยให้ป่านป่าและไม่มีการใช้พื้นที่นี้อีก”^{๓๖}

๓) การหนุนเสริมของภาคเอกชนและองค์กรภาคีเครือข่ายต่างๆ เป็นที่รับทราบว่าจังหวัดน่านตกเป็นจำเลยสังคม เรื่องการตัดไม้ทำลายป่า ด้วยผืนป่าในพื้นที่จังหวัดน่านตั้งอยู่ทางตอนเหนือสุดของประเทศไทย และเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำน่าน ซึ่งมีปริมาณน้ำมาถึงร้อยละ ๔๐ ของแม่เจ้าพระยา แม่น้ำสายหลัก ที่ใช้ทำการเกษตรในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง และภาคกลางทั้งหมด จึงเกิดกระแสการอนุรักษ์ป่าน่าน เพื่อรักษาไว้ซึ่งป่าต้นน้ำน่าน มีหน่วยงานภาครัฐทำงานบูรณาการร่วมกันเพื่อปฏิบัติกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำน่าน องค์กรเอกชน และ องค์กรอิสระต่างๆ ที่ร่วมสนับสนุนการปลูกป่าทดแทน ส่งเสริมอาชีพที่ช่วยสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน ทดแทนการหาประโยชน์จากป่า องค์กรทางการศึกษา ช่วยให้ความรู้ทางวิชาการ แก่นิสิต นักศึกษา ประชาชน เพื่อการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อมนอกจากนี้ยังมีภาคประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดน่าน ที่ได้ร่วมกันคืนผืนป่าตามกิจกรรมของจังหวัดน่าน อาทิ การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ การรวมกลุ่มเพื่อจัดการป่าต้นน้ำ การสร้างอาชีพทดแทนการหาประโยชน์จากป่า เห็นได้จาก

“ ช่วง ๕ ปีมานี้ มีหน่วยงานภาครัฐลงมาช่วยเหลือพวกเรา หลายอย่าง เช่น กฟผ.มาทำกิจกรรมปลูกป่า ส่งเสริมการเลี้ยงวัวแลกป่า คือ ให้วัวมา ๑ ตัว แลกกับพื้นที่ป่าสงวนที่พวกเราทำไร่ข้าวโพด ๑ ไร่ เราต้องเลี้ยงจนวัวโตและตกลูก ถึงเอาแม่พันธุ์คือโครงการไป แต่เราจะได้ลูกวัวเป็นของเรา ระยะยาวพวกเราจะมีรายได้จากการขายวัว และเราสามารถขยายพันธุ์เอง...ส่วนไร่ที่พวกเราคืนหลวงก็ปล่อยให้ป่านตัวเอง ๕ ปี ต้นไม้ก็โตเป็นป่า มีเงื่อนไขว่าห้ามาชาวบ้านเข้าไปทำประโยชน์จากพื้นที่ตรงนั้นอีก”^{๓๗}

“หน่วยงาน ปตท.ก็มาร่วมกับพวกเราปลูกป่าที่เสื่อมโทรม มีกิจกรรมของพวกดาราที่มาร่วมปลูก ร่วมกับเด็กๆเยาวชนบ้านเรา ก็ดีนะ เด็กก็อาจจะรู้สึกรักป่า รักเมื่อน่านขึ้นมากด้วย”^{๓๘}

๔) จิตสำนึกและความเชื่อของประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน จากการสัมภาษณ์พบว่า ประชาชนเป้าหมายทั้ง ๔ พื้นที่ในจังหวัดน่าน ต่างมีจิตสำนึกที่ดีในการพิทักษ์รักษาป่า มีความหวงแหนด้วยเห็นว่าเป็นป่าต้นน้ำที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และมีผลโดยตรงกับการประกอบอาชีพของตนเอง และส่งต่อไปยังลูกหลาน เห็นได้จาก

^{๓๕} นางบัวเขียว (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ต.ฝายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

^{๓๖} นายดำ (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านโป่งคำ ต.ตุ่มพงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน

^{๓๗} นางนา (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ต.ฝายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

^{๓๘} นายทอง (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านโป่งคำ ต.ตุ่มพงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน

“ถ้าเราไม่มีกฎเกณฑ์ในการใช้ป่า คนที่เห็นแก่ตัว ก็จะใช้เต็มที่ เอาผลประโยชน์เข้าตัวเอง พวกเราจะไม่แหล่งอาหาร น้ำก็จะแห้ง อีกหนอยลูกหลานก็ไม่มีกิน”^{๓๙}

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเวทดาอารักษ์และวิญญาณบรรพบุรุษ ผีเจ้าที่ ที่ปกป้องรักษาพื้นที่ป่า ว่าคอยคุ้มครองและดลบันดาลให้มีน้ำเพียงพอสำหรับการเพาะปลูกและการยังชีพของตนเอง ครอบครัวและชุมชนอีกด้วย เห็นได้จาก

“คอยกาคา เป็นที่อยู่ของเจ้าหลวงภูคาที่ปกป้องรักษาพวกเรามาเนิ่นนาน ไม่มีใครกล้าขึ้นไปตัดไม้บนป่าแน่นอน ทุกปีพวกเราจะบวงสรวง เพื่อแสดงความเคารพ และขอให้ท่านดลบันดาลให้พวกเราอยู่เย็นเป็นสุข มีน้ำกินน้ำใช้ตลอดปี”^{๔๐}

ด้วยสภาพภูมิประเทศของของจังหวัดน่าน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูง และเป็นเขตป่าสงวน อุทยานแห่งชาติ เกษตรกรไม่สามารถถือครองได้ พื้นที่ทำกินมีน้อยไม่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน การคมนาคมเป็นไปด้วยความลำบาก เกษตรกรทุกรายเริ่มจากการทำการเกษตรแบบใช้สารเคมี และบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน โดยขยายวงกว้างมากขึ้น ผู้ให้ข้อมูลมากกว่าร้อยละ ๙๐ ในอดีตปลูกพืชเชิงเดี่ยว ข้าวโพด ซึ่งให้ผลผลิตรายปี ได้รับเงินจากผลการผลิตเป็นก้อนใหญ่ รับเพียงครั้งเดียว หลังการเก็บเกี่ยว สามารถใช้ชำระหนี้สินครัวเรือน และการศึกษาบุตรได้เพียงพอ เห็นได้จาก

“เมื่อก่อนก็ทำไร่ข้าวโพด ที่ไร่บนดอยโนน บ้านเราไม่มีพื้นที่ แต่ละครอบครัวก็มีที่นาประมาณครอบครัวละ ๑ ไร่เท่านั้น ข้าวพอกิน แต่ไม่พอขาย เลยต้องทำไร่ข้าวโพด มันถึงจะพอกินและส่งลูกเรียนได้”^{๔๑}

มีการรวมกลุ่มและได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตจาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) แต่ไม่พบว่ามีเกษตรกรที่กู้ยืมจากเอกชน แบบเป็นหนี้ในระบบมาเพื่อทำการเกษตร นอกจากนี้ยังพบว่ามีการทำกรปศุสัตว์อยู่บ้าง แต่ทำการเลี้ยงสัตว์จำนวนไม่มากนัก เนื่องจากพื้นที่เลี้ยงสัตว์มีจำนวนจำกัด และมักเกิดข้อพิพาท อยู่เสมอ เห็นได้จาก

“เมื่อก่อนก็เลี้ยงวัว เลี้ยงเป็นฝูง ประมาณ ๓๐ ตัว แต่สวนเรามีหญ้าและอาหารไม่พอ ไม่มีน้ำ เลยเอาไปปล่อยที่ป่าท้ายหมู่บ้าน ๑ อาทิตย์ ก็ไปดูชะงะที่ แต่วัวเรามันมักข้ามเขตไปพื้นที่อำเภอเมืองไปกินมะขามในสวนเขา ก็มีเรื่องมีราว เราเสียค่าปรับอยู่เรื่อย เตื่อร้อนถึงผู้ใหญ่บ้านทุกที”^{๔๒}

แรงจูงใจในการร่วมเครือข่าย

ผลการวิจัยพบว่า แรงจูงใจสำคัญที่ทำให้เกษตรกรจังหวัดน่าน เริ่มมีความคิดในการจัดการป่า เริ่มจากความคิดที่ว่า การทำการเกษตรเชิงเดี่ยว ข้าวโพด ถึงแม้จะได้รับเงินเป็นก้อนใหญ่ สามารถใช้ชำระหนี้สินรายปี ชื้อวัสดุทางการเกษตร และชำระค่าการศึกษาบุตรได้ แต่เกษตรกรก็มีความเสี่ยง ในการทำงานที่ต้องใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนการผลิต บางรายเคยเจ็บป่วยด้วยโรคที่เกิด

^{๓๙} นายเทิด (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านฟ้า ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน

^{๔๐} นางสาย (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

^{๔๑} นายแมว (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านโป่งคำ ต.ดู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน

^{๔๒} นางไก่อ (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน

จากการใช้สารเคมีแบบเฉียบพลัน และมีการใช้ชีวิตแบบรีบเร่ง อาหารที่รับประทานในครัวเรือน เป็นอาหารสำเร็จรูป เพื่อประหยัดเวลา หรือผักที่บริโภคก็เป็นผักไม่ปลอดภัยเพราะเกิดจากการผลิตไม่ปลอดภัย เห็นได้จาก

“ก่อนที่จะมาทำเกษตรปลอดภัย ก็ทำไร่ข้าวโพด ต้องออกจากบ้านแต่เช้า และซื้ออาหารถุงไปกินด้วย กลับมาก็ค่ำแล้ว เป็นอยู่อย่างนี้จนมีอยู่วันหนึ่ง หลังจากลากสายยางเครื่องพ่นยา กลับมาบ้าน แน่นหน้าอก อายากอ้วก เวียนหัว เลยไปหาหมอตตอนเย็นวันนั้นเลย หมอบอกว่า สัมผัสสารเคมีมากเกินไป ถ้ายังใช้ชีวิตแบบนี้อายุไม่ยืนแน่ๆ”^{๔๓}

เมื่อเริ่มมองเห็นผลเสียของการใช้สารเคมีต่อสุขภาพร่างกาย ในระยะยาว และไม่คุ้มค่ามากนักที่จะแลกกับสุขภาพร่างกายที่เสื่อมโทรมและอาการเจ็บป่วยจากพฤติกรรมการใช้สารเคมี แต่ก็ไม่มีความรู้มากพอที่จะประกอบอาชีพอื่น ๆ จึงเริ่มค้นหาการเกษตรแบบปลอดภัยและสัมมาชีพที่สามารถทำได้ในครัวเรือน ไม่ได้ลงทุนมากนัก เป็นอาชีพที่ยั่งยืน สร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว ประกอบกับมีหน่วยงานภาครัฐ เอกชน เข้ามาสนับสนุน ความรู้ โดยการสืบค้น อนุรักษ์ พัฒนาและต่อยอด จนมีความยั่งยืน เห็นได้จาก

“เมื่อก่อนผมอยากเลิกทำไร่ข้าวโพด แต่ก็ไม่รู้เลยว่าจะทำอะไร เพราะไม่ได้เรียนจบสูงเหมือนคนอื่น อายุก็เยอะแล้ว แต่ผมไม่ยอมป่วย เงินจากการทำข้าวโพดก็ได้ไม่เยอะ เลยคิดว่าลองดูซักตั้งนะ ลองปลูกผักปลอดภัยพิชิตู ท่านพระครูท่านก็ให้การสนับสนุน จัดการระบบประปาให้ ปรับชั้นบันได ทำให้เรามีพื้นที่ปลูกผักเยอะขึ้น”^{๔๔}

“ทีไปเยี่ยมญาติป่วยที่โรงพยาบาลปัว ที่เห็นคนป่วยเยอะมากๆ สายอะไรต่อมิอะไรระโยงระยางไปหมด น่าจะเจ็บปวดทรมานมากๆ โดยเฉพาะ คนไข้มะเร็ง หมอบอกว่า บ้านเรามีคนป่วยแบบนี้เยอะมาก เพราะบ้านเรามีการใช้สารเคมีเยอะ การทำผักปลอดภัยขายให้โรงพยาบาล พี่ว่าเป็นกุศลมากๆนะ คนป่วยได้กินผักปลอดภัย เรากินเองเราก็อุ่นใจ”^{๔๕}

จะเห็นได้ว่าการทำเกษตรปลอดภัยนอกจากเกษตรกรรมมุ่งหวังสร้างรายได้แล้ว ยังมุ่งหวังการมีสุขภาพดี ครอบครัวมีความสุข และคิดว่าได้อานิสงส์จากการทำบุญด้วย

การทำแปลงเกษตรอินทรีย์เริ่มจากการทำกินในครัวเรือน แบ่งปัน แลกเปลี่ยนในหมู่ญาติ พี่น้อง และบ้านใกล้เคียง ขยายแปลงใหญ่ขึ้นในพื้นที่นา ที่ว่างเปล่าหลังฤดูกาลทำนา ใช้เศษวัสดุทางการเกษตร ปกคลุมแปลงปลูก พื้นที่ในจังหวัดน่านส่วนใหญ่ ทำนาเพียงปีละ ๑ ครั้ง ได้แก่ นาปี ส่วนการทำนาปรังพบน้อยมากจะทำได้ในพื้นที่ลุ่มและมีระบบชลประทานที่ดี และมีปริมาณน้ำ

^{๔๓} นางปลา (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านโป่งคำ ต.ดู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน

^{๔๔} นายแก้ว (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านโป่งคำ ต.ดู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน

^{๔๕} นางแปลง (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

เพียงพอ การปลูกผักปลอดภัยเพื่อบริโภคในครัวเรือน และสร้างรายได้ จึงเป็นอีกหนึ่งทางเลือกของกลุ่มเกษตรกร เนื่องจากใช้น้ำน้อย ผลผลิตสามารถเก็บเกี่ยวได้ในระยะสั้นๆ ประกอบกับคนในยุคปัจจุบัน ตื่นตัวในเรื่องของการบริโภคปลอดภัยมากยิ่งขึ้น มีอำนาจต่อรองและสามารถเลือกซื้อสิ่งที่มีประโยชน์และปลอดภัยต่อสุขภาพ จึงเป็นช่องทางของเกษตรกรในการสร้างรายได้เห็นได้จาก

“เมื่อก่อนก็เพราะกลัวตาย เห็นคนป่วยแล้วทรมาณ ไม่อยากป่วยแบบเขา เลยปลูกผักในบ้านกินเอง แล้วแบ่งกัน แลกกันกับบ้านข้างๆ พี่น้อง ....ผักมันอร่อยมากกว่าซื้อเขามากินนะ เรากินได้ทุกวันไม่ต้องกลัว เลยขยายแปลงปลูกในนา หลังจากที่เรากินแล้วพบว่า ประมาณเดือน ตุลา พฤศจิกายน เอามาขายด้วย ครอบครัวเรามีรายได้เพิ่มขึ้น”^{๔๖}

นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคีเครือข่ายอื่นๆ ในการให้ความรู้ทางวิชาการเกษตร การแปรรูปผลผลิต การถนอมอาหาร การสร้างโรงผลิตที่ปลอดภัย โรงปลูกผักปลอดแมลง การจัดการน้ำเพื่อการเพาะปลูก เห็นได้จาก

“หน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนหลักๆ ก็จะเป็นสำนักงานเกษตร ใ้ทั้งมาทำโรงเรือนปลอดแมลง เมื่อก่อนแมลงลงเยอะมากๆ เวลาปลูก กลางคืนต้องมาไล่จิ้งแมลงถ้าไม่มาผักไม่เหลือจริงๆ แต่โรงปลูกก็มีราคาแพง ๑ โรง ราคา ๗๐,๐๐๐ บาท ไม่เพียงพอต่อการปลูกของพวกเราทั้งหมด เค้าก็สอนให้เราทำสารสกัดไล่แมลง จากน้ำส้มควันไม้ น้ำหมัก ตอนนี้ใช้แบบนี้กันทุกบ้าน ส่วน กศน.ก็สนับสนุนพันธุ์ผัก”^{๔๗}

“สำนักงานเกษตรเข้ามาช่วยสอนเรื่องการทำมะขามแช่อิ่ม แทนที่เราจะขายให้พ่อค้าเพชรบูรณ์ที่มารับซื้อเราก็ทำขายเอง ได้เงินเยอะกว่า ตอนนี้พวกเราสามารถตั้งกลุ่มรวมกันขายมะขามเปรี้ยวก็สร้างรายได้ให้พวกเรามากขึ้น”^{๔๘}

“พันธุ์ผักกาดเขียวปลี แดงว่าญี่ปุ่น เมลอน และแตงโม ของแปลงพวกเราได้รับการสนับสนุนจากโครงการหลวง เขาจะเอาพันธุ์มาขายให้พวกเราต้นละบาท พอได้ผลผลิตก็รับซื้อ ก็ดีนะเพราะเราลดเวลาการเพาะกล้าพันธุ์ มั่นใจได้ว่าปลอดภัย เราก็เอามาปลูกแบบปลอดภัย ปุ๋ยหมักกลุ่มเราก็ทำกันเอง”^{๔๙}

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้จำลองเครือข่ายเกษตรกรวิถีพุทธของ กลุ่มเกษตรกรเป้าหมายในพื้นที่จังหวัดน่าน ดังภาพที่ ๔.๕

^{๔๖} อ่างซ้า นางแปลง (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

^{๔๗} นางมานี่ (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

^{๔๘} นางผิว (นามสมมติ) เกษตรกรผู้ปลูกมะขาม บ้านฟ้า ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน

^{๔๙} นายช่วย (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านโป่งคำ ต.คูพงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน

“จริงๆแล้วพวกเราเห็นว่า ทำการเกษตรไม่ทำให้รวยหรอก เพราะแรงงานและทุนเรามีจำกัด เราต้องการแค่ไม่เจ็บป่วย มีรายได้พอใช้จ่าย แต่ก็ต้องประหยัดด้วย บ้านเราได้รับการส่งเสริมให้ทำบัญชีครัวเรือน มีการออมเงิน ใช้จ่ายตามฐานะ ไม่สุรุ่ยสุร่าย ประหยัดอะไรได้ก็ประหยัด พุดง่าย ๆ ก็คือ มีเศรษฐกิจพอเพียงนั่นแหละ”^{๕๐}

“ทำเกษตรแบบนี้ดีนะ ทำแล้วสบายใจ เวลาเอาผักไปขายผมพูดได้เต็มปากว่า ผักผมปลอดภัย ผมกินใจได้ ผมรับประกันคุณภาพผักของผมได้”^{๕๑}

ภูมิปัญญาที่เกษตรกรใช้ในการเกษตร ล้วนเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม โดยนำมาประยุกต์ใช้ในการเกษตรปลอดภัย อาทิ การใช้มูลสัตว์ เศษวัสดุทางการเกษตรทำปุ๋ย ทั้งปุ๋ยหมักและปุ๋ยน้ำฉีดพ่น การไล่แมลงศัตรูพืชด้วยน้ำส้มควันไม้ หรือการเผาเศษวัสดุ เพื่อไล่แมลง เป็นต้น

๒. การร่วมรับผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมที่เกิดจากกิจกรรมเครือข่าย

เมื่อมีเกษตรกรหลายรายในชุมชนเลือกที่จะทำการเกษตรปลอดภัย มีความต้องการใช้ทรัพยากรร่วมกันจึงต้องมีการจัดสรรทรัพยากรด้วยความเป็นธรรมเพื่อลดความขัดแย้งในกลุ่มเกษตรกร และประชาชน ได้แก่

๑) การจัดสรรทรัพยากรที่ดิน แต่ละชุมชนสามารถจัดสรร และจัดการได้อย่างเหมาะสม โดยมีเงื่อนไขที่เป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของกลุ่มเกษตรกร ที่ดินส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำกินไม่มีเอกสารสิทธิ์แต่ได้รับอนุญาตให้ใช้เป็นพื้นที่ทำกิน สืบทอดกันได้จากพ่อแม่สู่ลูก และจะถูกแบ่งย่อยออกไปถ้าหากลูกมีหลายคน ทำให้ที่ดินทำกินต่อครัวเรือนมีจำนวนลดลงไปเรื่อยๆ ถ้าหากไม่ใช้ทำกินจะถูกเวนคืนเป็นพื้นที่ป่า และไม่อนุญาตให้ผู้ใดทำกินอีกต่อไป ที่ดินนี้ไม่สามารถแปรเป็นทุนสำหรับเกษตรกรได้ เห็นได้จาก

“เมื่อก่อนพ่อแม่ทำอะไรข้าวโพดเยอะมาก พอมีลูกก็แบ่งกันไปเท่าๆกัน ของผมก็ได้มาส่วนหนึ่ง ถ้าผมมีลูกก็ต้องแบ่งให้ลูกคนละเท่าๆกัน แต่จะไม่มีที่เพิ่ม”^{๕๒}

๒) การจัดสรรน้ำสำหรับการอุปโภคบริโภค พบว่าทุกพื้นที่มีการจัดการน้ำแบบประปาภูเขาโดยผันน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ เก็บในแหล่งพักของชุมชน และจัดการร่วมกันในรูปแบบของคณะกรรมการ ทั้งในที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย โดยในที่ทำกิน จะมี “นายผาย” หรือผู้มีหน้าที่แบ่งน้ำในช่วงฤดูกาลทำนาและการเกษตร ให้แก่เกษตรกรอย่างเท่าเทียมและเพียงพอ ในส่วนของที่อยู่อาศัย จะทำเป็นระบบประปาหมู่บ้าน มีมาตรวัดปริมาณการใช้น้ำชัดเจน บางพื้นที่คิดค่าบริการน้ำจากหน่วยตามจริง บางพื้นที่ใช้ระบบบริการแบบเหมาจ่าย เนื่องจากปริมาณน้ำมากเพียงพอสำหรับทั้งชุมชน และไม่เคยประสบปัญหาภัยแล้ง เห็นได้จาก

“ที่ศิลาเพชร น้ำใช้ในครัวเรือนจะจ่ายแบบเหมาจ่ายเดือนละ ๒๕ บาทต่อหลังคาเรือน จะใช้มากใช้น้อยก็จ่ายเท่ากัน เพราะที่นี้มีแม่น้ำย่าง มีน้ำเยอะทั้งปี ไม่เคยมีภัยแล้ง”^{๕๓}

^{๕๐} อ่างซ้า นางบัวเขียว (นามสมมติ) เกษตรกรกรบ้านดงป่าสัก ต.ผายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

^{๕๑} นายสมาน (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านโป่งคำ ต.ดู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน

^{๕๒} นายสว่าง (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ต.ผายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

^{๕๓} นางแดง (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

“ค่าน้ำบ้านเราคิดหน่วยละ ๕ บาท ถ้าบ้านไหนใช้มากก็จ่ายมาก น้ำที่ใช้มาก จากห้วยบนดอย เอามาเก็บไว้ที่แทงค์ของตำบลแล้วแบ่งมาให้แต่ละหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านมีคนดูแล เงินค่าน้ำที่เก็บชาวบ้าน ก็ใช้เป็นค่าบำรุงระบบประปาหมู่บ้าน”^{๕๔}

๓) การสร้างอำนาจต่อรองของชุมชน พบว่าชุมชนเกษตรวิถีพุทธในพื้นที่จังหวัดน่านมีการรวมกลุ่มแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการเพื่อ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้านวิชาการการเกษตร ด้านการจัดการ ติดต่อกับค้าขายผลผลิต สินค้าจากการเกษตรและการประกอบสัมมาชีพ ดังนี้

๑. กลุ่มทางการ ได้แก่ กลุ่มสมาชิกสหกรณ์การเกษตรในพื้นที่ต่างๆ กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกยางพารา กลุ่มเกษตรกรปลอดสารพิษ กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกมะขาม กลุ่มสมาชิกโอท็อป กลุ่มสมาชิกสัมมาชีพ กลุ่มดังกล่าวเหล่านี้สามารถต่อรองกับแหล่งทุนเพื่อขอรับทุน หรือกู้ยืมจากสถาบันการเงิน เพื่อนำเงินทุนมาสร้างกิจกรรมให้เกิดรายได้และมีการหมุนเวียน เห็นได้จาก

“เมื่อก่อนขายของใครของมัน ก็ได้ราคาต่ำ มีพ่อค้าเอารถเร่เข้ามารับซื้อมะขาม ตอนนี้นำพนักงานเกษตร เขามาจัดตั้งกลุ่มผู้ปลูกมะขามเปรี้ยว อ.บ้านหลวง พวกเรา รวมกลุ่มกันขายเราต่อรองราคากับเขาได้ ขายในราคาท้องตลาด ก็ยุติธรรมดี แล้วพวกเรา ไม่ต้องออกไปขายเองด้วย”^{๕๕}

“ผักที่ปลูกเมื่อก่อนเอาไปขายที่ตลาดกันเอง บางทีก็ชนกัน ขายไม่หมด เพราะขายกันทุกบ้าน เหลือกลับบ้านเน่าซะเป็นส่วนใหญ่ ตอนนี้มีกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัย ศิลาเพชรที่เกษตรฯ เขามาตั้งกลุ่ม แล้วไปเซ็นต์สัญญาที่โรงพยาบาลบัว ต้องส่งผักทุกวัน ทำให้เรามีการสั่งซื้อทุกวัน ผลผลิตไม่เหลือ”^{๕๖}

๒. กลุ่มไม่เป็นทางการ ได้แก่ การรวมกลุ่มเพื่อต่อรองกับพ่อค้าผู้รับซื้อผลผลิต แบบชั่วคราว หรือขอรับซื้อผลผลิตจากพื้นที่อื่น เพื่อจัดทำให้ลูกค้าได้ตามรายการสั่งซื้อ เพื่อให้กลไกการตลาดเป็นไปอย่างสมบูรณ์ อาทิ ผลผลิตมะขามซึ่งจะให้ผลผลิตเพียงปีละ ๑ ครั้ง เกษตรกรจะรวมกลุ่มกันเพื่อขายให้แก่พ่อค้า ต่างจังหวัด เพื่อให้ได้ราคายุติธรรม ผักปลอดภัยในช่วงฤดูหนาว ในพื้นที่ตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว ซึ่งมีสัญญาการซื้อขายกับโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชปัว ต้องนำผักปลอดภัยส่งงานครัวของโรงพยาบาลทุกวัน จึงต้องประสานเครือข่ายผักปลอดภัยในพื้นที่ใกล้เคียงเช่น ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว หรือบ้านโป่งคำ อำเภอสันติสุข ที่ทำแปลงผักปลอดภัย ภายใต้มาตรฐานเดียวกัน และมีพื้นที่ใกล้เคียงกัน เพื่อให้มีผักปลอดภัยนำส่งทุกวัน เห็นได้จาก

“พ่อผักที่เราปลูกขาดแปลงไม่พอสำหรับส่งโรงพยาบาล เราก็โทรหาเพื่อน พี่น้องเรา ที่ศิลาแลง หรือที่โป่งคำ เพื่อขอซื้อผักเขามาขายให้โรงพยาบาลในนามกลุ่มผักปลอดภัย แต่ก็ต้องมั่นใจว่าเขาทำผักปลอดภัยจริงๆ”^{๕๗}

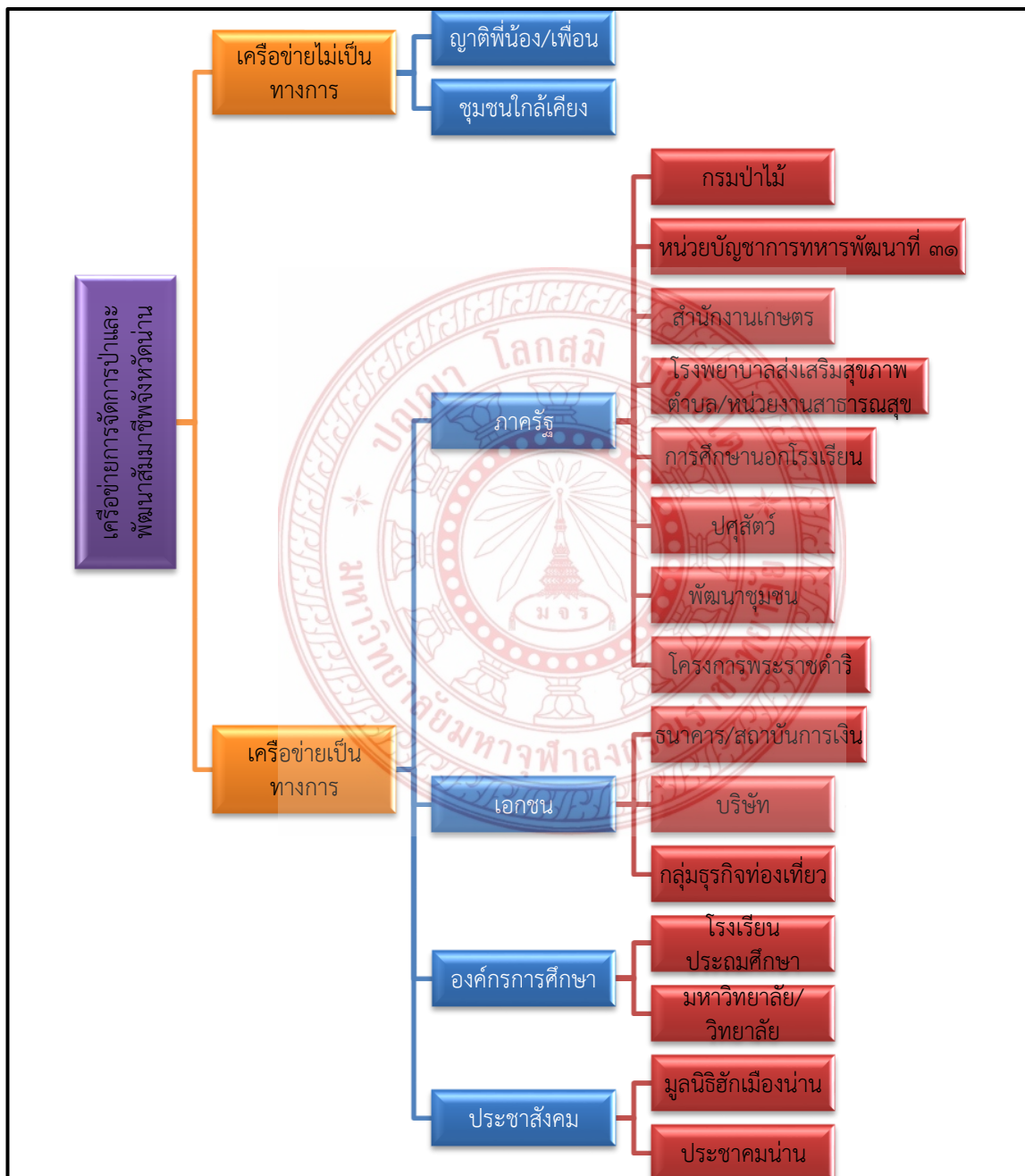
^{๕๔} อ่างซ้า นางผิว (นามสมมติ) เกษตรกรผู้ปลูกมะขาม บ้านฟ้า ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน

^{๕๕} อ่างซ้า นางผิว (นามสมมติ) เกษตรกรผู้ปลูกมะขาม บ้านฟ้า ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน

^{๕๖} อ่างซ้า นางแดง (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

^{๕๗} อ่างซ้า นางแดง (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

๔.๔.๓ รูปแบบของเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน ผลการศึกษา การดำเนินการหมู่บ้านพุทธเกษตร ในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน ผู้วิจัยสามารถแบ่งรูปแบบของเครือข่ายได้เป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ เครือข่ายที่ไม่เป็นทางการและเครือข่ายที่เป็นทางการ ดังภาพ ๔.๖

แผนภาพที่ ๔.๖ แผนภาพเครือข่ายการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพจังหวัดน่าน

เครือข่ายการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพจังหวัดน่าน สามารถแบ่งลักษณะของเครือข่ายออกเป็น ๒ แบบ ได้แก่ แบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผลการวิจัยยังได้สืบค้น

บทบาทและภารกิจที่เกี่ยวข้องกันของเกษตรกรและเครือข่าย การมีส่วนร่วมในการจัดการ การพัฒนา เครือข่ายและผลประโยชน์ และดังนี้

๑. เครือข่ายไม่เป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่เกิดจากความสัมพันธ์ของกลุ่มเกษตรกรที่มีความเห็นและทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรวิถีพุทธ มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มอาชีพ ญาติหรือเพื่อนฝูง ตลอดถึงความเชื่อความศรัทธาต่อขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น ดำรงชีวิตโดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง บทบาทและภารกิจของเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการได้แก่ การส่งข่าวสาร การประสานงานในแนวราบเพื่อความรวดเร็ว อาทิ การแบ่งปันผลผลิต ฟังพาอาศัย การแลกเปลี่ยนความรู้ทางวิชาการเกษตร การจัดการความรู้ ผลผลิตระดับครัวเรือน และสร้างเสริมพลังอำนาจของกลุ่มร่วมกัน เห็นได้จาก

“บ้านเราทำสัญญากับโรงพยาบาลเพื่อขายผักให้กับโรงครัวของโรงพยาบาล เขาเอาไปทำอาหารให้คนป่วย ถ้าแปลงของเราผักหมด จะประสานญาติพี่น้องของเรา ถึงแม้ว่าไม่ได้อยู่ในตำบลเดียวกัน แต่ก็เชื่อใจว่าผักปลอดภัยเพราะเราก็เห็นตอนเขาทำทุกขั้นตอน แลกเปลี่ยนความรู้กันตลอด เขาเองก็อุ่นใจว่าถ้าเอามาขายที่เราแล้วจะได้เงินแน่นอน”^{๕๘}

“ถ้าไปออกร้านในเมือง พวกเราก็จะชวนกลุ่มที่ทำผักปลอดภัยของพวกเรานี้ แหะไปด้วยกัน อย่างแรก เพราะอุ่นใจว่ามาตรฐานผักเป็นแบบเดียวกับที่เราทำ เรากล้าขาย เรากล้ารับประกันกับลูกค้า สอง เราต้องการให้ชุมชนเราเห็นว่าพวกเขาอยู่ได้ และมีรายได้จากการทำผักอินทรีย์จริงและสม่ำเสมอ”^{๕๙}

๒. เครือข่ายแบบเป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการสั่งการภาครัฐ การทำตามนโยบายตั้งแต่ระดับชาติ จนถึงท้องถิ่นเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาตามยุทธศาสตร์ชาติ โดยหน่วยงานที่เข้าร่วมจัดการเครือข่าย จะเข้ามาตามภารกิจโดยตรงของหน่วยงานนั้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน จากผลการวิจัยพบว่าในการสร้างเครือข่ายการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพ จังหวัดน่านมีหน่วยงานภาคีเครือข่าย รูปแบบเป็นทางการดังนี้

๑. หน่วยงานภาครัฐ

กรมป่าไม้ มีภารกิจหลักในการควบคุมพื้นที่การใช้ป่าไม้ บังคับใช้กฎหมายให้ความรู้และความเข้าใจแก่ประชาชนในการใช้พื้นที่ป่า ป้องกันและปราบปรามผู้กระทำผิดกฎหมาย ตาม พรบ.ป่าไม้ รับเรื่องราวร้องทุกข์ ร้องเรียน ขอความเป็นธรรม ขอความช่วยเหลือ การแจ้งเบาะแสที่เกี่ยวข้องกับภารกิจกรมป่าไม้ และประสานงานส่งต่อ เรื่องให้หน่วยงานเจ้าของเรื่องรับไปดำเนินการตามขั้นตอนของแต่ละหน่วยงาน เห็นได้จาก

^{๕๘} นางนกยูง (นามสมมติ) เกษตรอินทรีย์ บ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

^{๕๙} นางหงส์หยก (นามสมมติ) เกษตรอินทรีย์ บ้านโป่งคำ ต.ดงพงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน

“ป่าชุมชนพวกเราจะดูแลกันเองมีมาตรการของชุมชนบังคับใช้ แต่ถ้าเป็นป่าที่อยู่ลึกๆ ป่าสงวน จะมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้ามาดูแล การทำงานของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็คือประสานผู้ใหญ่บ้าน เมื่อมีการทำผิด พรบ.ป่าไม้ หรือมีข้อพิพาทระหว่างประชาชนผู้ใช้ประโยชน์จากป่า”^{๖๐}

หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา ที่ ๓๑ (ศิลาเพชร น่าน)

เป็นหน่วยงานที่ปฏิบัติการกิจช่วยเหลือประชาชนในพื้นที่จังหวัด แพร่ -น่าน โดยหนุนเสริมกิจกรรมการพัฒนาสังคมทั้งในด้านการจัดการป่าและเครือข่าย ด้านโครงสร้างที่อยู่อาศัย แปลงเกษตร วัสดุทางการเกษตร ความรู้การประกอบสัมมาชีพ และวิชาการต่างๆ เห็นได้จาก

“เมื่อก่อนบ้านเราเป็นพื้นที่สีแดง มีคอมมิวนิสต์ ทหารหน่วยพัฒนา เข้ามาตั้งสำนักงานในพื้นที่ ช่วงหลังไม่มีแล้ว แต่หน่วยงานทหารให้ปฏิบัติหน้าที่ อยู่ในพื้นที่ ช่วยพัฒนาชุมชนในทุกๆด้าน ไม่ว่าจะเป็น ถนนหนทาง ที่อยู่อาศัย การจัดการอาชีพ การส่งเสริมอาชีพ อย่างการเกษตร นี้เขาก็มีเจ้าหน้าที่มาสอนให้กล้าพันธุ์ตามโครงการต่างๆ ของเขา ประชาชนในพื้นที่ก็ได้รับประโยชน์ และความรู้ด้วย”^{๖๑}

สำนักงานเกษตร มีภาคกิจหลักในการส่งเสริมให้ประชาชนได้รับความรู้ด้านเกษตรที่ถูกต้อง และสามารถส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนประกอบสัมมาอาชีพ ตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสานกับแนวคิดใหม่หรือการพัฒนาอาชีพทางการเกษตรของประชาชนที่มีอยู่เดิมให้ทันสมัย มีมาตรฐานการผลิต เกิดรายได้เพิ่มขึ้น พัฒนามาตรฐานการผลิตและสินค้าเกษตร เพิ่มช่องทางและจัดการเครือข่ายเพื่อเพิ่มโอกาส สร้างอำนาจการต่อรอง เพื่อให้เกษตรกรสามารถกำหนดราคาผลผลิตโดยเป็นไปอย่างยุติธรรม จากการประกอบสัมมาชีพ เห็นได้จาก

“พวกเราปลูกมะขามหวาน มีพ่อค้าชาวเพชรบูรณ์มารับซื้อถึงในหมู่บ้าน แต่ปีหนึ่งก็ให้ผลผลิตครั้งเดียว สวนเราอยู่ไกล พ่อค้าก็สร้างเงื่อนไข กดราคา ต่อมาสำนักงานเกษตรเข้ามาช่วยให้พวกเราจัดตั้งกลุ่ม เพื่อต่อรองราคาได้ ตอนนี้อยู่กลุ่มแปดร้อยกว่าคน ปลูกมะขามแปดร้อยกว่าไร่ ให้ผลผลิตเยอะกว่า แปรรูปได้หลากหลายอย่างมากกว่า พวกเรามีรายได้เพิ่มขึ้น”^{๖๒}

“โรงเรือนที่ทำแปลงผัก ราคาต่อโรง ประมาณ ๗๐,๐๐๐ บาท ปีนี้หมู่บ้านเราได้เพิ่มมา ๓ โรง สำนักงานเกษตรเขามีโครงการ ทำให้เรามีแปลงควบคุมแมลงเพิ่มขึ้นอีก มาตรฐานการผลิตผักก็พัฒนาขึ้นมา...ผักที่พวกเราปลูกก็นำไปตรวจแล้วผ่าน ก็ได้รับป้ายมาตรฐานมาโชว์ที่กลุ่ม เราบอกลูกค้าได้เต็มปาก”^{๖๓}

^{๖๐} อ่างซ้า นายเทิด (นามสมมติ) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๔ ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จังหวัดน่าน

^{๖๑} นางสมคิด(นามสมมติ)เกษตรอินทรีย์ บ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

^{๖๒} นางคำใบ (นามสมมติ) เกษตรกรผู้ปลูกมะขาม ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน,

^{๖๓} อ่างซ้า นางสมคิด (นามสมมติ)เกษตรอินทรีย์ บ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และหน่วยงานทางด้านสาธารณสุข มีภารกิจโดยตรงที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเกษตรกร และชมรมสร้างสุขภาพในระดับตำบล ตลอดถึงดูแลสุขภาพของกลุ่มเกษตรกร ประชาชนในพื้นที่ทุกกลุ่ม ได้แก่ การให้ความรู้ทางด้านสุขภาพ และอาชีวอนามัยของเกษตรกร การส่งเสริมป้องกันกลุ่มเกษตรกรรณรงค์การปลูกพืชแบบอินทรีย์ เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี คัดกรองสุขภาพของเกษตรกร โดยการตรวจหาสารเคมีในเลือด สร้างเครือข่าย อสม.ดูแลสุขภาพของประชาชน และส่งเสริมให้ อสม.(อาสาสมัครสาธารณสุข ประจำหมู่บ้าน) เป็นต้นแบบการปลูกผักปลอดภัย จัดตั้งกองทุนสุขภาพระดับตำบลเพื่อดูแลสุขภาพประชาชนรวมถึงกลุ่มเกษตรกร เห็นได้จาก

“ป่าเป็น อสม.ด้วย แล้วพวกเราก็ก่อนการเกษตรด้วย คุณหมอบอกที่อนามัยจะส่งเสริมให้พวกเรามีความรู้ทางด้านสุขภาพ และการจัดการสุขภาพประชาชน เพื่อเราจะได้อาไปเผยแพร่ชาวบ้านในเขตรับผิดชอบของพวกเรา ปีนึงก็มีเจาะเลือดในกลุ่มเกษตรกร เพื่อตรวจหาปริมาณสารเคมี แล้วจะได้ป้องกันแก้ไขกัน พวกเราจะประชุมเพื่อตั้งงบประมาณโครงการทำทุกปี”^{๖๔}

“หมอบอกอนามัยจะมาให้ความรู้พวกเรตลอด เพราะ อนามัยตั้งอยู่ที่บ้านเรานอกจากให้ความรู้แล้วยังส่งเสริมให้พวกเรา กินผักพื้นบ้านเพราะมันไม่ต้องใช้สารเคมี กินอาหารพื้นเมืองบ้านเรา เลี้ยงปลาเลี้ยงไก่กินเอง เขาให้มีเศรษฐกิจพอเพียงนี้แหละ เพื่อจะได้มีสุขภาพดี”^{๖๕}

นอกจากหน่วยงานโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพในระดับตำบลแล้ว ผลการวิจัยยังพบว่า หน่วยงานโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชปัวยังได้ทำสัญญากับกลุ่มผักปลอดภัยในพื้นที่ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน ซื่อขายผักของกลุ่มเพื่อใช้ประกอบอาหารให้แก่ผู้ป่วยเพราะมีความปลอดภัย และเป็น การกระตุ้นสังคมให้ตระหนักถึง ความสำคัญด้านการเลือกอาหาร โดยดูแลสุขภาพด้วยการทานผัก ปลอดภัย เพื่อลดการเจ็บป่วยและป้องกันโรค ดังเห็นได้จาก

“ทุกวันนี้กลุ่มของเราต้องส่งผักให้โรงพยาบาลทุกวัน กลุ่มของเรามีรายได้ทุกวัน จากการขายผัก แล้วเราก็กินได้เต็มปากว่าผักของเราปลอดภัย ไม่ใช้สารเคมี เพราะกลุ่มเราทำเอง”^{๖๖}

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน เป็นหน่วยงานที่มีบทบาทภารกิจ ในการส่งเสริมให้ชุมชน ได้รับความรู้ในทุกด้าน มุ่งหวังให้ประชาชนได้รับวุฒิการศึกษาในระดับพื้นฐานเพื่อใช้ประกอบ สัมมาชีพ และส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชนและเกษตรกรให้มีรายได้ ส่งเสริมความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น โดย รูปแบบของการสนับสนุนมีหลากหลาย อาทิ การให้ความรู้ การพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพ การสนับสนุนกล้าพันธุ์พืช การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และศึกษาดูงาน โครงการต่างๆ เห็นได้จาก

^{๖๔} นางสร้อย (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ต.ฝายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

^{๖๕} อ่างซ้า นายเทิด (นามสมมติ) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๔ ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จังหวัดน่าน

^{๖๖} นางสมคิด(นามสมมติ)เกษตรกรอินทรีย์ บ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

“ช่วงที่ไม่ได้ทำนา หรือว่างจากการเกษตร กคน.ก็มาอบรมให้ความรู้ เพื่อให้พวกเรามีรายได้ในช่วงที่ว่างงาน อาทิตย์ก่อนก็สอนทำพวงกุญแจ สอนทำน้ำหมักต่างๆที่ใช้กับแปลงพวกเราน้ำหมักที่เหลือยังสอนทำน้ำยาชีวภาพ เพื่อใช้ในบ้านด้วย”^{๖๗}

สำนักงานปศุสัตว์อำเภอ มีภารกิจโดยตรงกับกิจกรรมปศุสัตว์ในพื้นที่ที่รับผิดชอบ ในการส่งเสริม ให้ความรู้ทางวิชาการการเลี้ยงสัตว์แก่เกษตรกร ส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มเกษตรกรให้มีการจัดการอย่างเป็นระบบ และดูแลให้คำปรึกษาเกษตรกรในกรณีที่เกิดปัญหาในกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ของเกษตรกร เห็นได้จาก

“วัวที่พวกเราได้จากการเข้าโครงการวัวแลกป่า ก็มีเจ้าหน้าที่ปศุสัตว์อำเภอมาดูแล และติดตามอยู่เสมอ จนวัวคลอดลูก และให้คำแนะนำในการอนุบาลลูกวัว นอกจากนี้วัวแล้ว สัตว์อย่างอื่นเขาก็เข้ามาช่วยดูแลให้ หรือถ้ามีปัญหาเกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์หรือสัตว์เกิดโรคระบาดก็ไปปรึกษาได้”^{๖๘}

สำนักงานพัฒนาชุมชน เป็นภาคีเครือข่ายที่มีความสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมพัฒนาและส่งเสริมสัมมาชีพในกลุ่มเกษตรกรเป็นอย่างมาก ภารกิจสำคัญของสำนักงานพัฒนาชุมชน นอกจากจะส่งเสริมให้เกษตรกรและประชาชนมีอาชีพที่เรียกได้ว่า “สัมมาชีพ” แล้ว ยังพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากสัมมาชีพนั้นเข้าสู่มาตรฐานต่างๆเช่น มาตรฐาน มผช. มาตรฐานโอทอป ฯลฯ นั้นหมายถึง มูลค่าของผลิตภัณฑ์นั้นจะเพิ่มขึ้น เพิ่มช่องทาง เพิ่มโอกาส เพิ่มตลาด สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรและครัวเรือน พัฒนากลุ่มสัมมาชีพให้มีความเข้มแข็ง กระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรค์ เชื่อมโยงเครือข่ายของเกษตรกร กลุ่มสัมมาชีพต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดน่าน และต่างจังหวัด ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างเวทีการนำเสนอผลงาน สินค้า ผลิตภัณฑ์ เห็นได้จาก

“ตอนนี้ที่ศิลาเพชรมีกลุ่มที่ถูกพัฒนาและส่งเสริมโดยภาครัฐเยอะเหมือนกัน กลุ่มเราก็ฝึกอินทรีย์ นอกจากกลุ่มเราก็มีกลุ่มผ้าทอหมักโคลน กลุ่มข้าวหลาม กลุ่มน้ำพริก กลุ่มสบู่อะโวคาโด กลุ่มเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนเยอะนะ เอาไปประกวดโอทอป กับมผช. กลุ่มข้าวหลามก็ผ่านมาตรฐาน อย. ตอนนี้ยอดขายเยอะขึ้น จนต้องจ้างคนงานเพิ่ม”^{๖๙}

“นอกจากมะขามเปรี้ยว จะขายฝักสด สำนักงานเกษตรมาให้ความรู้เรื่องการแปรรูปมะขามแช่อิ่ม พัฒนาชุมชนก็ให้กลุ่มเราไปจดทะเบียนโอทอป พอครบ ๓ ปีก็จะมีการคัดสรร ให้ดาวกัน”^{๗๐}

^{๖๗} นางมาย(นามสมมติ) เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ต.ฝายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

^{๖๘} อ่างซ้า นางมาย(นามสมมติ) เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ต.ฝายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

^{๖๙} อ่างซ้า นางแปลง (นามสมมติ)กลุ่มสัมมาชีพ บ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

^{๗๐} นางรุ่ง (นามสมมติ)กลุ่มเกษตรกร บ้านฟ้า ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน

โครงการพระราชดำริพื้นที่สูง จังหวัดน่าน เป็นหน่วยงานภาครัฐอีกหน่วยงานหนึ่งที่ช่วยหนุนเสริม และสร้างสัมมาชีพให้แก่เกษตรกรในพื้นที่อย่างชัดเจน ผลการวิจัยพบว่าพื้นที่ เป้าหมายการวิจัยครั้งนี้ เป็นพื้นที่ที่เป็นเครือข่ายของโครงการพระราชดำริ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “โครงการหลวง” ได้แก่ บ้านโป่งคำ อ.สันติสุข จ.น่าน จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า ชุมชนและกลุ่มเกษตรกรปลอดภัย ได้รับการช่วยเหลือจากโครงการฯ การจัดการน้ำ การจัดสรรพื้นที่ทำกิน การเพิ่มพื้นที่ทำกินด้วยการทำแปลงเกษตรแบบขั้นบันได ทำให้มีน้ำใช้ทำการเกษตรและอุปโภคบริโภคตลอดทั้งปี สนับสนุนกล้าพันธุ์แก่เกษตรกร ขยายแปลงปลูกพืชเพิ่มขึ้น ส่งเสริมการปลูกพืชนอกฤดูการผลิตเพื่อให้เกษตรกรขายผลผลิตได้ในราคาสูง ตลอดจนรับซื้อผลผลิตคืนจากเกษตรกรอีกด้วย เห็นได้จาก

“โครงการหลวง ให้เมล็ดแตงกว่าญี่ปุ่น พักทอง สนับสนุนโรงเรือนให้ผลแตงกว่า เราสามารถเก็บขายเองได้ หรือขายคืนให้โครงการก็ได้ แล้วหมุนเวียนพืชไปเรื่อยๆ บางช่วงเป็นถั่วลันเตา ถั่วแระ ตอนนี่แปลงทดลองมีองุ่น และเมลอนด้วย”^{๗๑}

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ให้การสนับสนุน เกษตรกรในเรื่องการจัดการป่า การปลูกป่า การสร้างรายได้ การหาอาชีพแลกเปลี่ยน และการพัฒนาอาชีพในกลุ่มเกษตรกร เห็นได้ว่าการสนับสนุนจากภาครัฐ มีการเข้ามาช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาและสนับสนุนเกษตรกรอย่างเป็นระบบ เกษตรกรและชุมชนได้รับการช่วยเหลือแบบบูรณาการ และเกิดผลลัพธ์เชิงประจักษ์ด้านการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพ

๒. หน่วยงานภาคเอกชน

เนื่องจากปัญหาการทำลายป่าในพื้นที่จังหวัดน่าน ซึ่งมีการเผยแพร่ผ่านสื่อทุกแขนง มีการรับทราบปัญหาในวงกว้าง ก่อให้เกิดการตระหนักรู้ไม่เพียงแต่ภาครัฐยังมีองค์กรเอกชน ได้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือดังสรุปได้ในงานวิจัยนี้

ธนาคาร/สถาบันการเงิน เป็นภาคีเครือข่ายที่มีความสำคัญ ในการให้สินเชื่อแก่เกษตรกร และกลุ่มเกษตรกร ปศุสัตว์และกลุ่มอาชีพต่างๆ เพื่อนำทุนไปจัดกิจกรรม ในสัมมาชีพของตน นอกจากนี้ยังส่งเสริมการออมในกลุ่มเกษตรกรอีกด้วย ผลการวิจัยพบว่าหน่วยงานการเงินที่เกษตรกรกู้ยืมเงินมาเพื่อประกอบอาชีพ มีเพียงหน่วยงานทางการเงินที่รัฐบาลให้การสนับสนุนและรับรองเท่านั้น อาทิ สหกรณ์การเกษตรในพื้นที่ต่างๆ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ไม่มีการกู้ยืมเงินจากการเงินนอกระบบมาเพื่อลงทุนในกิจกรรมสัมมาชีพและการเกษตร เห็นได้จาก

“มีกลุ่มที่ขอกู้จากธนาคารก็มี กลุ่มยางพารา และกลุ่มเลี้ยงวัว ถ้ารวมกลุ่มกันก็จะกู้ได้มาก และง่าย เพราะมันชัดเจนกว่า แต่เวลาใช้หนี้ก็ต้องตรงเวลาเหมือนกัน ที่ไปกู้ธนาคารไม่กู้นอกระบบก็เพราะว่า เวลาไม่เหตุทำให้เราใช้หนี้ไม่ได้ หรือน้ำท่วม นอกระบบไม่เข้าใจ ไม่ผ่อนผัน ดอกเบี้ยแพงมาก”^{๗๒}

^{๗๑} นายแมว (นามสมมติ)เกษตรกร บ้านโป่งคำ ต.ตู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน

^{๗๒} นายวิชัย (นามสมมติ)เกษตรกร บ้านฟ้า ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน

นอกจากสนับสนุนทางการเงิน สินเชื่อให้แก่เกษตรกรแล้ว หน่วยงานธนาคารยังสนับสนุนด้านการฟื้นฟูผ่านโครงการต่างๆ เช่น โครงการ รั้งป่านาน โดยธนาคารกสิกรไทย ได้สนับสนุนให้มีการปลูกป่าในหลายพื้นที่ในจังหวัดน่าน

บริษัท จากผลการวิจัยพบว่าการสนับสนุนจากหน่วยงานบริษัท อยู่ในรูปของการปลูกป่าเป็นส่วนใหญ่ เป็นกิจกรรมในช่วงสั้นๆ และสนับสนุนงบประมาณให้แก่ชุมชนและกลุ่มเกษตรกรในการฟื้นฟูป่าไม้

กลุ่มธุรกิจท่องเที่ยว จังหวัดน่านในช่วง ๕ ปีที่ผ่านมา ได้รับการส่งเสริมให้เป็นเมืองท่องเที่ยวตามนโยบายของรัฐบาล มีการพัฒนาเมืองในด้านต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับธุรกิจท่องเที่ยวและเพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว ทัศนียภาพที่สวยงาม และป่าไม้ อาหารปลอดภัย ขนบธรรมเนียมศิลปวัฒนธรรมประเพณี ของจังหวัดน่าน เป็นสิ่งที่สร้างรายได้ให้ประชาชนอีกช่องทางหนึ่ง ทำให้การประกอบอาชีพเกษตรกรรมและสัมมาชีพของประชาชนจังหวัดน่าน สามารถสร้างรายได้ และมีมูลค่า เป็นที่ต้องการของนักท่องเที่ยว อาทิ กิจกรรมเรียนรู้วิถีชีวิตชาวไทลื้อ ทำนาอินทรีย์ ที่โรงเรียนชาวนา ตำบลศิลาเพชร การชมแปลงผักปลอดสารพิษ และทานอาหารผักปลอดภัยเห็นได้จาก

“โรงเรียนชาวนา ทำขึ้นมาเพราะใจรัก อยากอนุรักษ์ให้ลูกหลานเรียนรู้วัฒนธรรมไทลื้อโบราณ เราปลูกข้าวอินทรีย์เอาไว้ทานเอง แล้วยังมีบริการให้นักท่องเที่ยวด้วย มีนักท่องเที่ยวมาเรียนรู้การปลูกข้าวของชาวไทลื้อ นอกจากแปลงนาสาธิตแล้ว เรายังให้ผู้สูงอายุที่ว่างงานมานั่งทอผ้า และให้เยาวชนมาเรียนรู้การทอผ้าแบบไทลื้อ ผ้าที่ทอเสร็จแล้วสามารถขายให้นักท่องเที่ยวได้อีก ยายก็มีรายได้ ก็ถือว่าชุมชนได้ช่วยเหลือกันจากการท่องเที่ยววันนี้แหละ”^{๗๓}

นอกจากอาชีพการทำนาแล้ว การทำสัมมาชีพอื่น ๆ ยังสามารถสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวอีกมาก อาทิ การทอผ้า การสู่วัฒน การบรรเลงเพลงพื้นบ้านสะล้อซอซอปิ่น การผลิตเสื้อผ้าพื้นเมือง ฯลฯ ซึ่งนอกจากจะเป็นการสร้างรายได้แล้วยังเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาให้ยั่งยืนอีกด้วย

องค์กรการศึกษา เป็นอีกหน่วยงานที่มีความสำคัญในการจัดการความรู้ให้แก่เกษตรกรและกลุ่มสัมมาชีพต่างๆ ในระดับต่างๆ กัน ผลการศึกษาแบ่งได้ดังนี้

๑. ระดับประถมและมัธยมศึกษา สถาบันการศึกษาในระดับนี้ จะเป็นสถาบันที่บ่มเพาะความรู้ด้านวิชาการ โดยจัดให้มีการเรียนการสอนตามหลักสูตรในวิชาการเกษตร และยังให้ปราชญ์ ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกรเข้าไปสอนเชิงปฏิบัติการแก่นักเรียน อีกทั้งนำเด็กนักเรียนออกมาเรียนรู้นอกห้องเรียน (Active learning) ที่แปลงเกษตรในพื้นที่จริง

๒. ระดับอุดมศึกษา ในพื้นที่จังหวัดน่านมีสถาบันการเรียนในระดับอุดมศึกษาหลายแห่งจากการสัมภาษณ์เกษตรกรเป้าหมายพบว่า สถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาให้การสนับสนุน

^{๗๓} นางขวัญข้าว (นามสมมติ)เกษตรกรทำนา บ้านนาคำ ต.ศิลาเพชร อ.ปัว จ.น่าน

วิชาการเกษตร การผลิตและแปรรูป ก่อนการจำหน่าย การเก็บรักษา การค้นหาตลาด การใช้การตลาดแบบออนไลน์เพื่อเพิ่มทางเลือกให้แก่ผู้บริโภคและ สร้างช่องทางทางการตลาดให้แก่กลุ่มเกษตรกรและกลุ่มสมาชิก เห็นได้จาก

“ในกลุ่มก็จะมีทั้ง อาจารย์และนักศึกษาเวียนเข้ามาให้ความรู้ด้านต่างๆ แก่พวกเรา ล่าสุด ก็เชิญไปอบรมเรื่องการตลาดออนไลน์ การขายทางอินเทอร์เน็ตนี้แหละ..... ตอนนี้กลุ่มพวกเราที่ติดต่อกันง่ายขึ้น คนซื้อก็สั่งซื้อได้ง่ายขึ้น”^{๗๔}

นอกจากนี้องค์กรทางการศึกษาต่างๆ ยังได้มีกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ร่วมกับประชาชน กลุ่มเกษตรกร เช่น การร่วมขุดลอกแม่น้ำ ลำคลองต่างๆ และการทำฝายชะลอน้ำ อีกด้วย

ภาคประชาสังคม เป็นกลุ่มหลักสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ของการจัดการป่า และการพัฒนาสมาชิก เพราะถ้าหากไม่ขับเคลื่อนโดยภาคประชาสังคมแล้ว กิจกรรมจะไม่เกิดความยั่งยืน เพราะไม่มีความเป็นเจ้าของร่วมกัน กลุ่มประชามานาน เป็นกลุ่มที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อพัฒนาจังหวัดน่านในทุกด้าน กิจกรรมทางการจัดการป่าและพัฒนาสมาชิกเป็นเป้าหมายหลักที่ต้องการให้ประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถจัดการให้คนอยู่กับป่าได้ กิจกรรมส่วนใหญ่ของประชามานาน จะเน้นในเชิงนโยบายเป็นหลัก แล้วกระจายลงไปสู่ชุมชน โดยแกนนำที่เข้าร่วมกิจกรรมในการคิดวิเคราะห์และวางแผนการพัฒนา จะเป็นผู้แทนจากทุกกลุ่มองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนในจังหวัดน่าน จะเห็นได้ว่าภาคีเครือข่ายต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการป่าและพัฒนาสมาชิก จังหวัดน่าน ต่างรับผิดชอบภารกิจนี้เพื่อพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนและเกษตรกรในจังหวัดน่าน ให้สามารถรักษาพื้นที่ป่าไม้ส่งเสริมสมาชิกและส่งเสริม จัดการให้คนอยู่กับป่าได้ ไม่เบียดเบียนกัน มีการทำงานเชื่อมประสานและสอดรับกันในลักษณะบูรณาการเพื่อประโยชน์สูงสุดของประชาชน

๔.๔.๔ ขั้นตอนการทำกิจกรรมของเครือข่าย

จากการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม พบขั้นตอนในการทำกิจกรรมของเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและการพัฒนาสมาชิกในพื้นที่จังหวัดน่านดังนี้

๑. การจัดประชุมกลุ่มเกษตรกร สมาชิก ทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด ทั้งนี้เพื่อสำรวจความต้องการของสมาชิก วางแผนนำเสนอภาพการทำงานและกิจกรรมในระดับกลุ่มย่อย ปัญหาที่เกิดขึ้น ความต้องการของสมาชิกกลุ่มแล้วนำเสนอในระดับสูงขึ้นไปเพื่อพัฒนาเครือข่ายเห็นได้จาก

“กลุ่มของเราก็มีการประชุมประจำเดือนทุกเดือน เพื่อมานั่งพูดคุยกันว่าตอนนี้เราพบปัญหาอะไรบ้างในแปลงของเรา บางทีปัญหานั้นเคยเกิดที่แปลงของคนอื่น เราก็นำไปแก้ไขแปลงของเราได้ แต่ถ้ามันมากกว่านั้น หรือไม่เคยเกิดขึ้น หรือเกิดหลายๆแปลง

^{๗๔} อ่างซ้า นางหงส์หยก (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านโป่งคำ ต.ตู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน

พร้อมๆกัน เรียกว่าระบอบ เราก็ขอความช่วยเหลือจากหน่วยอื่น เช่น สำนักงานเกษตร หรือ ปศุสัตว์”^{๗๕}

“เดิมที่เราทำสวนยางพารา แต่พวกเราก็มีส่วนมะขามซึ่งให้ผลปีละครั้ง ในแต่ละปีจะมีการประชุมเฉพาะเรื่องการขายหรือ แปรรูปมะขามเพื่อให้ได้รายได้เยอะสุด ทางออกก็คือ รวมกันขายเพื่อต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง หรือ แจ้งประธานให้ประธานหน่วยงานสำนักงานเกษตรมาอบรมเรื่องการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า”^{๗๖}

จากการสนทนากลุ่มพบว่า กลุ่มเป้าหมายของการวิจัยในครั้งนี้ ต่างมีกิจกรรมการประชุม กลุ่มเพื่อวางแผน ทำกิจกรรม และติดตามผล ร่วมกันเสมอ แต่ในการทำกิจกรรมเครือข่าย มีสมาชิกกลุ่มจำนวนมากยังพบปัญหาข้อขัดแย้งของสมาชิกในกลุ่ม และระหว่างกลุ่ม “การรักษาสัมพันธภาพที่ดี” จึงเป็นเรื่องที่แกนนำ และสมาชิกควรปฏิบัติ พบว่าเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดน่าน เลือกใช้วิธีการตั้งกฎกติกาและมีบทลงโทษชัดเจน เด็ดขาดแก่สมาชิกกลุ่มที่ไม่เคารพกฎของกลุ่ม และมีการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยแกนนำกลุ่มถ้าหากเปิดข้อขัดแย้งภายในกลุ่ม

๒. การเข้าร่วมเวที อบรมเพื่อพัฒนาความรู้ของเกษตรกรและกลุ่มสมาชิกทั้งเชิงวิชาการ และเชิงปฏิบัติการ การพัฒนาความรู้แก่เกษตรกรและกลุ่มสมาชิก เป็นเรื่องจำเป็นทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกร มีความรู้ที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ แนวทางการปฏิบัติจริงและสามารถนำไปปรับใช้ในพื้นที่ของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการสัมภาษณ์พบว่า กลุ่มเกษตรกร ต่างได้รับความรู้จากการอบรม จากหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชน นอกจากนี้ยังพบว่ามี การแสวงหาความรู้จากแหล่งอื่น อาทิ เอกสาร ตำรา สื่อ

๓. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้การดำเนินงานของกลุ่ม แลกเปลี่ยนส่วนบุคคล และกลุ่มสมาชิกเพื่อการพัฒนา

๔.๕.๕ การติดตามประเมินผลเครือข่าย

การประเมินผลเครือข่าย ผู้วิจัยใช้การสอบถามจากการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึกของกลุ่มเป้าหมายที่ร่วมเสวนาใน ๔ ประเด็นต่อไปนี้

- ๑) ความโปร่งใส
- ๒) ขั้นตอนการดำเนินงาน
- ๓) การมีส่วนร่วม
- ๔) ประสิทธิภาพ

๑) ความโปร่งใส พบว่ากลุ่มเกษตรกรและเครือข่ายมีการการแจ้งรายละเอียดโครงการต่างๆ ที่ได้ดำเนินกิจกรรมร่วมกันให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องรับทราบร่วมกัน มีการจัดประชุมร่วมกันระหว่างหน่วยงาน มีการจัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบผลการดำเนินงานจากบุคคลภายนอก อาทิ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการ เนื่องจากเห็นว่ามีความเป็นกลางและยุติธรรม และคณะกรรมการประเมินมี

^{๗๕}อ้างซ้ำ นายแมว (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านโป่งคำ ต.ดู่พงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน

^{๗๖}อ้างซ้ำ นางคำใบ (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านฟ้า ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน

การรายงานผลการดำเนินงาน ของกลุ่มและระหว่างเครือข่ายในด้านการบริหารจัดการและรายงานผลการใช้จ่ายงบประมาณแก่สมาชิกกลุ่มรับทราบ อย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง

๒) ขั้นตอนการดำเนินงาน พบว่ากลุ่มต่างๆ มีรูปแบบระบบและกลไกที่ยังไม่ชัดเจน เนื่องจากยังดำเนินการโดยสมาชิกเอง มีการกำกับและติดตามประเมินผลโดยสมาชิก ซึ่งการดำเนินงานนั้นยังต้องพัฒนาด้านความรู้ และทักษะการดำเนินงานต่อไป แต่กลุ่มและเครือข่ายยังไม่มี การกำกับ ติดตาม และประเมินผลตามวงจรคุณภาพ PDCA เนื่องจากสมาชิกกลุ่มทั้งหมดต้องดูแล พื้นที่ทางการเกษตรและกลุ่มสมาชิกของตนเอง ในส่วนการประเมินเต็มรูปแบบทางวิชาการยังพึ่งพา หน่วยงานวิชาการภาครัฐเข้าไปให้การช่วยเหลือ

๓) การมีส่วนร่วม พบว่าหน่วยงานภายนอกเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานที่เหมาะสม และชัดเจน ได้แก่ การเข้ามาหนุนเสริมความรู้ทางวิชาการ การพัฒนาทักษะเกษตรกรและกลุ่ม สัมมาชีพ การพัฒนามาตรฐานการผลิต การสนับสนุนทุน และทรัพยากรต่างๆ ทางกลุ่มมีผู้บริหาร มอบหมายหน้าที่แก่ฝ่ายต่างๆ แต่ยังไม่มีการมอบหมายงานเชิงประจักษ์ภายในกลุ่ม มีเพียง รายชื่อผู้รับผิดชอบ ณ ที่ทำการกลุ่ม และรับทราบกันในเวทีประชุม นอกจากนี้ยังพบว่าหน่วยงาน ภายนอกมีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดทิศทางการดำเนินงาน และการประเมินผล ตามแผนการ ปฏิบัติงานของหน่วยงานนั้นๆ ซึ่งไม่ได้จัดขึ้นพร้อมๆกัน

การมีส่วนร่วมภายในกลุ่มพบว่าทุกฝ่ายมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อผลการดำเนินงานในภาพรวม ร่วมกัน ทุกฝ่ายให้ความร่วมมือในการดำเนินงานอย่างเต็มความสามารถ

๔) ประสิทธิภาพ พบว่าการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่า และพัฒนาสัมมาชีพจังหวัดน่าน นั้นบรรลุผลตามวัตถุประสงค์โครงการ ได้แก่ เกิดการสร้างเครือข่าย ความร่วมมือในระยะยาว เกิดการพัฒนาทางวิชาการร่วมกันระหว่างหน่วยงาน การสร้างค่านิยม ร่วมกันระหว่างหน่วยงาน สร้างแนวปฏิบัติที่ดีในการดำเนินงานด้านการสร้างเครือข่ายทางวิชาการ

๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัย

๔.๕.๑ องค์ความรู้การจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

การศึกษาวិธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีปัญหาและส่งผลกระทบต่อที่เขตรื่นอย่างเห็นได้ชัดเจนจากสภาพอากาศที่ แห้งและไม่มีน้ำ เกิดขึ้นเมื่อพื้นที่ที่ได้รับฝนตกน้อยและการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศไม่สามารถ ทำการเกษตรกรรมอย่างเท่าที่จำเป็นและขาดประสิทธิภาพ ซึ่งประสบปัญหาหมอกควันปกคลุมในช่วง ฤดูแล้ง ทำให้หมอกควันแผ่ปกคลุมทั่วบริเวณแนวป่าชุมชน ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพและเกิดความ เสียหายทางเศรษฐกิจป่าชุมชน และในช่วงนี้เกษตรกรส่วนใหญ่จำเป็นต้องเตรียมพื้นที่ทำการเกษตร เพื่อเพาะปลูกพืชในฤดูฝนที่จะมาถึงได้อนุโลมให้เผาได้เฉพาะพื้นที่เกษตร เนื่องด้วยประชาชนในพื้นที่ ยังมีการทำลายป่าจึงก่อให้เกิดผลกระทบในด้านต่างๆ และประชาชนมีแนวคิดการพัฒนาเพื่อ พึ่งตนเองของการพึ่งพาทรัพยากรในการประกอบอาชีพเกษตร ซึ่งมีกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ได้นำเอา ทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เป็นอาชีพหลัก จากความสมบูรณ์ที่เคยมีในพร้อมด้วยพืชสมุนไพรพบได้ง่าย ในป่าชุมชนยังเป็นแหล่งความรู้ให้กับเยาวชนและนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาที่เข้ามาศึกษาวิจัย ด้านสมุนไพร มีการพึ่งสิ่งแวดล้อมในการประกอบอาชีพเกษตร

ศึกษาปัญหาผลกระทบด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ในพื้นที่เกษตรกรรมจากลักษณะภูมิอากาศที่มีฝนน้อยกว่าปกติ หรือฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเป็นระยะเวลาสั้นกว่าปกติ และครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างในพื้นที่ ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมที่มีต่อการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับรู้ปัญหาน้อย ไม่มีการตั้งกฎของชุมชนในการใช้และการบริหารทรัพยากรเพื่อรองรับปัญหาและผลกระทบ ตลอดถึงการประเมินปัญหาและผลกระทบหรือติดตามแก้ไขปัญหาคำดำเนินการด้านทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง ขาดการค้นหาปัญหาและร่วมแก้ปัญหาในการจัดการในชุมชน ของการศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตร

๑. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ กระบวนการอนุรักษ์ป่าจากการสวดมนต์ยังคงเป็นพิธีกรรมการจัดแบบมีโครงการรองรับซึ่งขาดจิตสำนึกที่แท้จริงกับรูปแบบการอนุรักษ์ เพราะรายได้พอเพียงต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของป่าชุมชนมีน้อย เกิดจากการจัดสรรป่าของชุมชน ไม่มีความเสมอภาคอย่างเพียงพอ เนื่องจากในชุมชนได้รับผลกระทบจากการประโยชน์ในผืนป่าชุมชนจากการนำหลักสัมมาอาชีพในชุมชนเกษตร

๒. การพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจในชุมชนมีการขยายตัวสามารถนำมาประกอบเป็นอาชีพหลักได้หลากหลาย เกิดจากการเปลี่ยนแปลงความรู้ และทักษะเพื่อแก้ปัญหาได้ อย่างเหมาะสมด้านความเป็นอยู่ สามารถนำเทคโนโลยีอื่น ๆ มาประยุกต์ใช้กับการเกษตรกรวิถีพุทธ พร้อมกับการพัฒนาให้ชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและมีความสุข ด้านสติปัญญาจากการสร้างเครือข่ายเกษตรกรวิถีพุทธ

๓. การพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการพัฒนาการอนุรักษ์ รวมถึงการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ยังไม่ทั่วถึงและสม่ำเสมอโดยให้ชุมชนเกิดความหวงแหนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมจากการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการนำกลับมาใช้ซ้ำอีกได้น้อย

๔. การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น การสนับสนุนกระบวนการสร้างเครือข่ายจากภูมิปัญญาท้องถิ่น การฟื้นฟู รื้อฟื้นสิ่งที่ดั่งงามที่หายไปของภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดถึงพิธีกรรมประเพณีจากภูมิปัญญาชุมชน ไม่มีการประยุกต์และเปลี่ยนแปลงด้านการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างและสร้างความเข้มแข็งของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ศึกษาการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการประกอบอาชีพของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๑. การพึ่งพาทรัพยากรในการประกอบอาชีพ ประชาชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรในพื้นที่อาศัยความสมบูรณ์ด้วยการหาของป่าในป่าชุมชนเพื่อสร้างรายได้เสริม มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยได้น้อมนำพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและโครงการของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี มีเกษตรผสมผสานในครอบครัว มีการรวมกลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร

๒. การพึ่งสิ่งแวดล้อมในการประกอบอาชีพ กลุ่มเกษตรกรในพื้นที่เลี้ยงวัวพื้นบ้านเป็นอาชีพ และเป็นการเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินเองตามธรรมชาติเพื่อเป็นการลดต้นทุนการเลี้ยง มีการพึ่งพิงสิ่งแวดล้อมเพื่อทำการเกษตรกรรม โดยอาศัยภูมิปัญญาการเลี้ยงกบ ปลา ไก่ แบบธรรมชาติ เพื่อลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่จะสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น มดอพยพ

เพื่อดูว่า ฝนก็จะตกและชาวนาจะเริ่มเตรียมดินไถนาปลูกข้าวอย่างพารา โดยเน้นการพึ่งสิ่งแวดล้อมในการประกอบอาชีพเกษตร

ศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน การจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์ แต่งตั้งคณะกรรมการกำหนดนโยบายในการจัดการป่าชุมชนเกษตรกรรมสร้างรายได้แก่ครอบครัว เพื่อลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคม มีการใช้ทรัพยากรการจัดการป่าตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากแหล่งอาหารธรรมชาติ/แหล่งสมุนไพร /แหล่งท่องเที่ยว /แหล่งเลี้ยงสัตว์/แหล่งวัตถุดิบเพื่อการผลิตวัสดุอุปกรณ์ในครัวเรือนและการเกษตร สร้างรายได้และแหล่งศึกษาเรียนรู้ สำหรับนักเรียนหรือคนในชุมชน การจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์ ยังสร้างความชุ่มชื้นของดินและผิวดินที่อุดมสมบูรณ์จากพื้นที่ป่า ช่วยบรรเทาอุทกภัยความรุนแรงของอุทกภัยให้เบาบางลงได้

๔.๕.๒ องค์ความรู้พัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

การพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่านสู่กระบวนการเรียนรู้ของทางกลุ่มหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ชุมชนมีการเรียนรู้จากปัญหาที่เกิดขึ้นและนำมาหาวิธีการแก้ไขอย่างเป็นระบบ ได้รับความช่วยเหลือจากเครือข่ายต่างๆที่ร่วมกันพัฒนาส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในข้างต้น ซึ่งตรงกับแนวคิดของชุมชนเรียนรู้ที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและไม่หยุดยั้ง จนนำไปสู่องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชนพื้นที่เป้าหมาย การพัฒนาอาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรต้องอิงกระแสของการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ วัฒนธรรม และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จังหวัดน่านในปัจจุบันได้รับความนิยมในด้านการท่องเที่ยว จากนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากจำนวนเม็ดเงินที่เข้ามากับการท่องเที่ยวก็มากตามไปด้วย พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวในจังหวัดน่าน นิยมที่จะมาชื่นชมบรรยากาศ ความเป็นธรรมชาติ ศิลปะวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดน่าน เมื่อเกิดการท่องเที่ยวขึ้นสิ่งที่มาควบคู่กับการท่องเที่ยวก็คือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และตอบสนองความสะดวกสบาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วมีต้นทุนและวัตถุดิบมาจากชุมชน ดังนั้นชุมชนจำเป็นต้องมีการจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับชุมชน การมาของนักท่องเที่ยวจะมีสิ่งที่จะต้องจัดการและเตรียมให้บริการโดยพื้นฐาน เช่น ที่พัก อาจจะเป็นที่พักอิงธรรมชาติ หรือแบบโฮมสเตย์ ที่มีการจัดการโดยชุมชน ยังมีด้านอาหารและเครื่องดื่มที่สามารถใช้วัตถุดิบในชุมชน และแหล่งท่องเที่ยวตามสถานที่ต่าง ๆ ตามพื้นที่บริบทชุมชน สิ่งที่กำลังมาทั้งหมดนั้น ล้วนมีต้นทุนและวัตถุดิบอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว การส่งเสริมให้คนในชุมชนเป็นผู้จัดการด้านการท่องเที่ยวเป็นอีกหนึ่งหนทางที่ทำให้ชุมชนมีรายได้ และสามารถนำรายได้ไปพัฒนาต่อยอดกิจกรรมของตนเองได้ เป็นพึ่งพาตนเองให้เกิดความยั่งยืน

การมีส่วนร่วมของประชาชน กับภาครัฐ และระบบความเชื่อไม่ว่าจะเป็นพระพุทธศาสนา ความเชื่อในท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ผีขุนน้ำ ผีบรรพบุรุษ เจ้าที่ เทพ เทวดาอารักษ์ ล้วนมีอิทธิพลต่อการเลือกประกอบอาชีพของคนในชุมชน คนในชุมชนเติบโตขึ้นมากับความเชื่อและประสบการณ์ทางด้านความเชื่อที่แตกต่างกัน ความเชื่อนั้นมีผลต่อการตัดสินใจในการประกอบอาชีพเป็นอย่างมาก เช่น คนที่มีศีลธรรมจะหลีกเลี่ยงการประกอบอาชีพที่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น เบียดเบียนผู้อื่น ไม่กล้าที่

จะทำร้ายทำลายชีวิต จึงเลือกที่จะประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับความเชื่อของตนเอง เพราะทำแล้วสบายใจ มีความสุขทางใจ ส่งผลต่อกิจกรรมที่ทำให้ออกมามีผลงานที่ดีตามไปด้วย

ในด้านหนึ่งความเชื่อเป็นตัวช่วยควบคุมสังคม ความเชื่อเป็นสิ่งที่มียุติพลต่อจิตใจการใช้ความเชื่อเพื่อเป็นกฎหมายที่ไม่จำเป็นต้องร่างหรือตราขึ้นมาเพื่อบังคับใช้ เป็นภูมิปัญญาที่ฉลาดของบรรพบุรุษ มีวัตถุประสงค์เพื่อการรักษาทรัพยากรที่มีคุณค่า หรือการช่วยให้สังคมสงบสุข เพราะมนุษย์เราเกิดมากับการถูกปลูกฝังให้เชื่อในเรื่องที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ไม่สามารถอธิบายได้ดังนั้นจึงยกให้เป็นหน้าที่ของความลับที่ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ เป็นคำตอบและหยุดที่จะจบทุกประเด็นคำถามด้วยการที่บอกว่า หากทำตามนี้จะเจริญรุ่งเรืองหากไม่ทำตามนี้จะประสบแต่ความโชคร้าย ดังนั้นคนที่กลัวก็จะไม่กล้ากระทำความผิดหรือลบลู่ จากที่กล่าวมาก็เปรียบเสมือนการใช้ความเชื่อมาเป็นเครื่องมือช่วยทำให้สังคมดีขึ้น

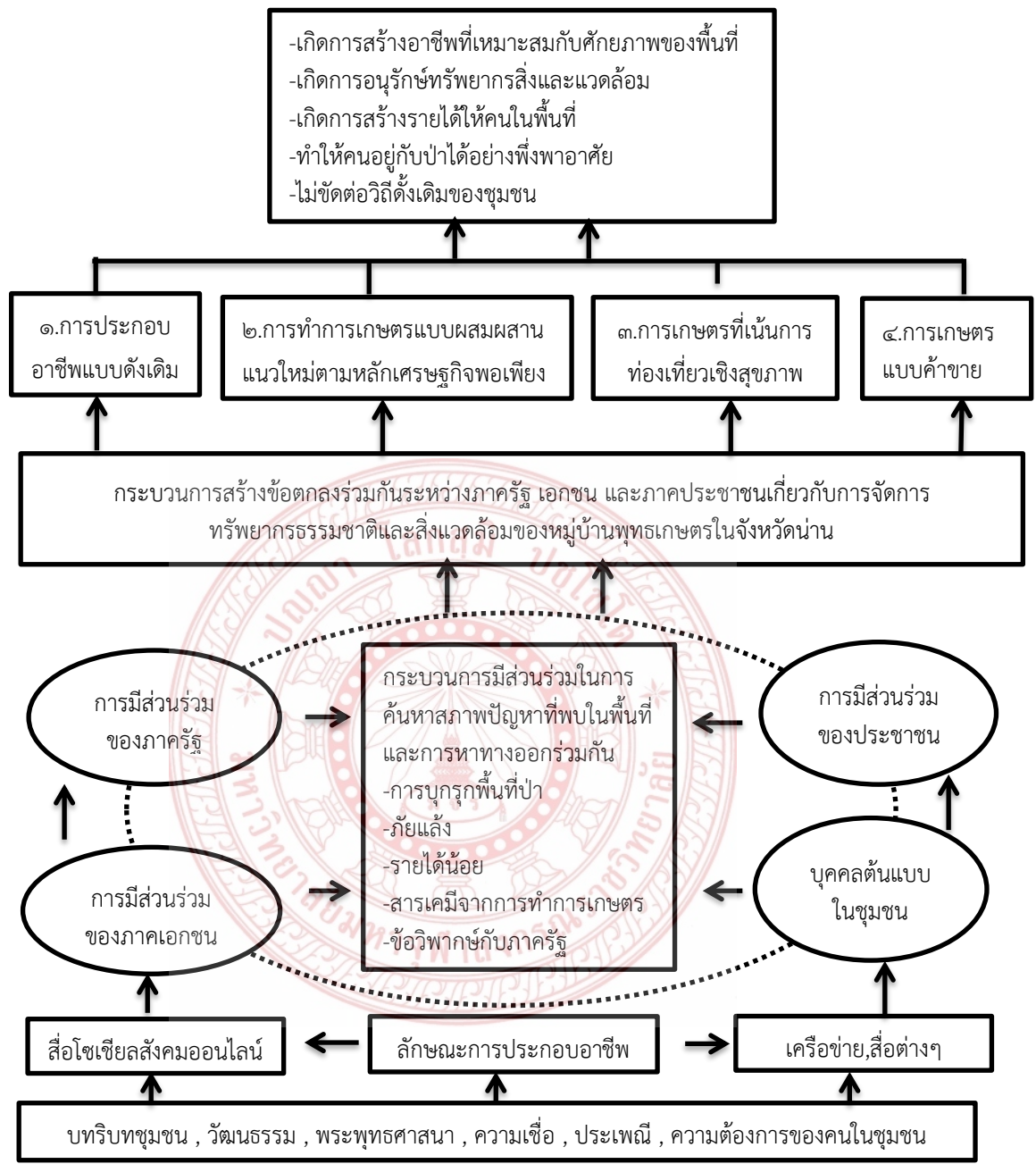
อีกด้านหนึ่งก็ใช้กฎหมายของรัฐควบคุมกันไป ในการบังคับใช้เพื่อป้องกันการกระทำผิดที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้มีแหล่งทรัพยากรคงเหลือไว้ให้กับคนรุ่นต่อไป

สิ่งสำคัญที่ขาดไม่ได้ก็คือการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ การมีเวทีรับฟังความคิดเห็นของคนในพื้นที่ เนื่องจากเขาเหล่านี้เป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง มีส่วนได้ส่วนเสีย และที่สำคัญเขาต้องใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ ดังนั้นการมีพื้นที่ให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นและเปลี่ยน เสนอแนะยอมส่งผลดีที่จะนำไปเป็นโจทย์ให้กับทางภาครัฐในการวางแผนเพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น อันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

การให้ความมั่นใจกับประชาชนในพื้นที่จากหน่วยงานของภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดเขตที่ชัดเจนว่าส่วนไหนใช้ประโยชน์ได้ ส่วนไหนใช้ไม่ได้ การทำความเข้าใจกับประชาชนในพื้นที่ผ่านเวทีทำความเข้าใจเป็นกลไกสำคัญในการร่วมมือกันเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

บุคคลต้นแบบในการขับเคลื่อนชุมชน ในชุมชนที่ต้องการจะพัฒนาแล้วมีความจำเป็นที่จะต้องมีความเป็นแรงบันดาลใจให้คนรอบข้าง หากเป็นคนในชุมชนเดียวกันแล้วย่อมสร้างแรงขับให้กับคนในชุมชนด้วยกัน เพราะเข้าถึงง่าย มีความรู้จักมักคุ้น การให้คำปรึกษาก็สะดวก การที่บุคคลต้นแบบจะพูดจะทำอะไรก็เปี่ยมไปด้วยพลังในการนำเสนอและโน้มน้าวให้บุคคลอื่นในชุมชนนั้นคล้อยตามได้ง่าย ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลจำเป็นต่อการพัฒนาชุมชน ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นกุญแจนำไปสู่ความสำเร็จ การมีความรู้สึกที่ดีต่อกันจะทำให้คนเราร่วมกันคิดร่วมกันทำกิจการงานไปในทางที่ดีด้วยกัน ทำให้เกิดความร่วมมือ สอดประสานให้งานนั้น ๆ ประสบความสำเร็จ

เครือข่ายการทำงานต้องมีความจริงใจต่อกัน การพัฒนาเครือข่ายให้มีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุความสำเร็จตามที่ตั้งไว้ การทำงานร่วมกันจำเป็นต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่ตรงไปตรงมามีน้ำใจไมตรีต่อกัน ต้องคิดและสำนึกอยู่เสมอว่าการรับผลประโยชน์ร่วมกันมาจากความร่วมมือหากใครคนใดคนหนึ่งจะเพียงพริ้ว เครือข่ายต้องคอยให้ความช่วยเหลือกัน ความจริงใจต่อกันถือเป็นหัวใจสำคัญในโลกยุคปัจจุบันที่เราจะไม่สามารถทำงานคนเดียวได้ จำเป็นต้องหาหน่วยงาน ภาคีเครือข่ายมาช่วยกันหนุนเสริมให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชน ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพองค์ความรู้การประกอบอาชีพกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่านได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๗ องค์ความรู้การประกอบอาชีพกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๔.๕.๓ องค์ความรู้การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน

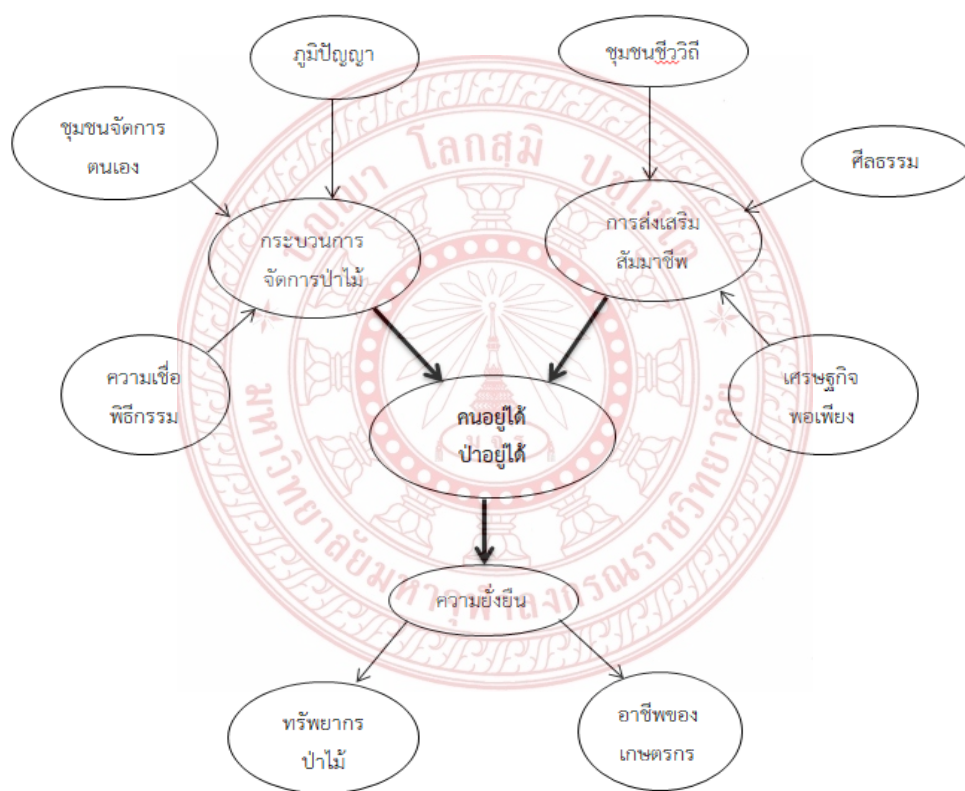
การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน มีการจัดการในหลากหลายรูปแบบไม่ตายตัวขึ้นอยู่กับปัจจัย องค์ประกอบ และ

สิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นตัวกำหนดให้เกิดกระบวนการจัดการ ซึ่งการจัดการป่าไม้ของพื้นที่กลุ่มเป้าหมาย ได้มีรูปแบบของการแบ่งเขตพื้นที่ให้เกิดความชัดเจนโดยแบ่งเป็น ป่าอนุรักษ์ที่ชุมชนทำข้อตกลงกันไว้ จะไม่เข้าไปทำลายและตัดไม้ทำลายป่าปล่อยให้ธรรมชาติบริหารจัดการตัวเองเพื่อเป็นพื้นที่รองรับน้ำ และกักเก็บน้ำไว้ในยามฤดูแล้ง อีกทั้งเป็นแหล่งสร้างระบบนิเวศให้กับชุมชน ป่าอีกประเภทคือ ป่าชุมชนเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชน และองค์กรชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เป็นป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้สอยตามวิถีชีวิตของคนทุกคน ในชุมชนนั้น ทั้งเรื่องการทำมาหากิน ระบบครอบครัวเครือญาติ ประเพณีความเชื่อ อำนาจและกฎระเบียบในชุมชน ที่เข้าไปบริหารจัดการด้วยตนเองรวมถึงรักษาผลประโยชน์ของชุมชนเอาไว้ การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าโดยวิธีการ การจัดสรรพื้นที่โดยชุมชนจัดการตนเอง เป็นกระบวนการที่ใช้ชุมชนได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมกันรักษา ร่วมกันเป็นเจ้าของที่คอยดูแลปกป้องรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรป่าไม้ มีการสร้างคนรุ่นใหม่ๆ เข้ามามีบทบาทต่อการจัดการป่าไม้ร่วมกับผู้ใหญ่ในชุมชน โดยการนำลูกหลานเยาวชนให้ตระหนักรู้และรักบ้านเกิด ซึ่งมีวิธีการที่ทำให้เขาตื่นตัวและอยากจะทำสัมพันธภาพกับธรรมชาติ และป่าของจริงที่มากกว่าป่าบนกระดาษโดยเราพาเขาเดินป่าด้วยการออกสำรวจป่าและร่วมกันปลูกต้นไม้ ทำฝาย ทำแนวกันไฟ เพื่อให้เขารักบ้านเกิดเมืองนอน ช่วยกันสอดส่องดูแลไม่ให้นายทุนเข้ามาลักลอบตัดต้นไม้ รวมถึงภาครัฐได้เข้ามามีบทบาทต่อการดูแลอาชีพให้ชาวบ้านทำให้มีรายได้ที่มั่นคง ชุมชนหรือเกษตรกรจึงไม่ไปตัดต้นไม้เพิ่มพื้นที่ เพื่อปลูกข้าวโพด ชาวบ้านทุกคนก็ต้องร่วมมือกันรักษา กฎกติกาที่ได้สัญญากันไว้

ทั้งนี้ยังมีกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยอาศัยความเชื่อทางไสยศาสตร์และทางพระพุทธศาสนารวมถึงความเชื่อเรื่องของเจ้าป่า เจ้าเขาเป็นผู้ดูแลและปกป้องรักษาป่า ให้ชุมชนเกิดการตระหนักรู้และหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ของตนเองเอาไว้ การบวชป่าเป็นอีกหนึ่งรูปแบบ การจัดการป่าไม้เป็นการแก้ปัญหาที่ชาวบ้านร่วมกันคิดขึ้นมานั้น ต้องอาศัยความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพราะหากว่ากฎหมายเพียงอย่างเดียว ดูเหมือนจะไม่ได้ทำให้คนไม่ดีเหล่านั้นรู้สึกได้ จึงเกิดเป็นประเพณี บวชป่า เปรียบเสมือนการบวชพระของมนุษย์ คนธรรมดาจะต้องเคารพนับถือ และไม่คิดทำร้ายโดยเด็ดขาด เพราะอาจจะโดนคำสาปแช่งหรือผลกรรมที่ร้าย ๆ ตามมาอันมีผลต่อจิตใจของชุมชนโดยตรง ทำให้เกิดเป็นรูปแบบของการจัดการและการอนุรักษ์ป่าไม้ได้เป็นอย่างดี

หลักของสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธคือการเว้นจากมิถิชาชีพทุกชนิดประกอบแต่การงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น ดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องตามตัวบทกฎหมาย เคารพกฎกติกาของสังคมประกอบอาชีพที่สุจริตตรงไปตรงมา ไม่ทุจริตคอร์รัปชัน ไม่ว่าจะเป็สิ่งเล็กสิ่งน้อยใดๆ ก็ตามเพื่อการประกอบอาชีพ สัมมาอาชีพจะถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนาทำให้ผู้ที่ปฏิบัติตามวิถีชีวิตและจริยธรรมในตนเองได้เป็นอย่างดี การดำรงชีวิตตามหลักของสัมมาชีพตามแนวพุทธวิธี หรือมีการประกอบอาชีพวิถี

พุทธนั้นคือ การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามกระแสพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชการที่ ๙ มาประยุกต์ให้กับตนเองและครอบครัว ซึ่งหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตนทำสิ่งใดให้เหมาะกับฐานะของตนเองถ้าทำการเกษตรเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนเมื่อเหลือจากการบริโภคจึงคิดเพื่อค้าขายก็จะทำเป็นกำไรของตนเอง การดำเนินการแบบนี้เป็นการลดค่าใช้จ่ายในการหาเครื่องอุปโภคบริโภคของตัวเอง และเพิ่มรายได้ให้ตนเองอย่างมีเหตุผลและมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพองค์ความรู้การจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน ได้ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๘ แสดงองค์ความรู้การจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพ

๔.๕.๔ องค์ความรู้การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน สู่กระบวนการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตร ในพื้นที่จังหวัดน่าน ได้ศึกษาวิเคราะห์ รวบรวมข้อมูลหมู่บ้านและเครือข่ายพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน สะท้อนให้เห็นผลการพัฒนาและดำเนินงานของหมู่บ้านพุทธเกษตร หน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน ออกมาในรูปแบบของ

ยุทธศาสตร์หมู่บ้านพุทธเกษตร ในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน สามารถสรุปผลองค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยดังต่อไปนี้

การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตร ในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน ในการศึกษาวิจัย เรื่องการสร้างเครือข่ายการจัดการป่าและการพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน ได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย ๔ พื้นที่ในจังหวัดน่าน พบว่าทุกพื้นที่ กลุ่มเป้าหมายล้วนนับถือศาสนาพุทธ โดยทุกพื้นที่ ใช้หลักศีล ๕ ในการดำเนินชีวิต เชื่อมมั่นในการทำความดี จากการสัมภาษณ์พบว่า แนววิถีปฏิบัติซึ่งพัฒนามาจากความเชื่อและความศรัทธา เกรงกลัวต่อการทำบาป ได้แก่

๑. การใช้หลักธรรม ความเชื่อ และความศรัทธา แนวพุทธในการเกษตร

๑) ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต โดยการงดเว้นไปประกอบอาชีพทางการเกษตร เพราะกลัวการเหยียบย่ำ และทำร้ายสัตว์ แต่ไปรักษาศีล ทำบุญ ที่วัดเพื่อปวารณาตัว

๒) ไม่ลักทรัพย์ เช่น เกษตรกรบ้านฟ้า เอาวัวไปผูกไว้ที่ป่าชุมชน หลีกเลี่ยง ก็ไม่มีการลักขโมยของกัน วัวไม่หาย

๓) ไม่มกมากในกาม

๔) ไม่พูดปด สื่อสัตย์ต่อคำพูด ไม่โกหกเพื่อสร้าได้ เช่น เกษตรกรที่ศิลาเพชรและโป่งคำ ทำเกษตรอินทรีย์จริง ๆ แล้วเอาไปขายให้พร.ให้ผู้ป่วยกิน ด้วยความสบายใจ

๕) ไม่ดื่มของมึนเมา

๒. ความสอดคล้องในการสร้างเครือข่ายจัดการป่ากับการประกอบสัมมาชีพ ในพื้นที่จังหวัดน่าน

การสืบค้นข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ ทำให้พบว่าปัญหาป่านานส่งผลกระทบต่อวงกว้างต่อชีวิตและสิ่งแวดล้อม ประชาชนในจังหวัดน่านผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าได้รับผลกระทบโดยตรงในหลายประเด็น อาทิ ปัญหาการถือครองเอกสารสิทธิ์พื้นที่ทำกิน ปัญหาอุทกภัยและภัยแล้งที่เกิดขึ้นจากการทำลายป่า ปัญหาหนี้สินครัวเรือน ปัญหาสุขภาพที่เกิดจากการใช้สารเคมีทำการเกษตร และไม่มีความรู้ด้านอาชีพอนามัยในการประกอบอาชีพเพราะต้องการผลผลิตมาก ในอดีตบางแห่งพบว่าการใช้สารเสพติดร่วมด้วยเพื่อเพิ่มชั่วโมงการทำงาน ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลให้คุณภาพชีวิตเกษตรกร และประชาชน จังหวัดน่านเป็นไปในแนวทางที่แยกลง

การสร้างเครือข่ายการจัดการป่า และการพัฒนาสัมมาชีพให้แก่กลุ่มเกษตรกร ซึ่งเน้นการทำเกษตรวิถีพุทธ จะเป็นแนวปฏิบัติที่ช่วยให้เกษตรกร และประชาชนจังหวัดน่าน ใช้ภูมิปัญญาในการประกอบสัมมาชีพ และการช่วยเหลือกันของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหา และการจัดการป่าเพื่อให้คนอยู่กับป่าได้อย่างสมดุล เริ่มจากการดูแลตนเอง ครอบครัว การแลกเปลี่ยน ขยายไปสู่ชุมชน และสังคมที่กว้างออกไป

การใช้มาตรการทางกฎหมายจำกัดขอบเขตการใช้พื้นที่ป่าสำหรับการทำกินและอยู่อาศัย ทำให้มีการบุกรุกน้อยลง และการใช้มาตรการทางสังคม ในการจัดการป่าเป็นแนวทางที่ใช้จุดแข็งของประชาชนจังหวัดน่าน จัดการกับป่า นั้นได้แก่ การเคารพกฎ กติกาของสังคม ซึ่งไม่ต้องใช้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้บังคับใช้กฎ

ดังนั้นการสร้างเครือข่ายจัดการป่า ส่งเสริม และพัฒนาให้ประชาชนประกอบสัมมาชีพจึงเป็นทางออกที่เหมาะสมของการจัดการป่านาน เนื่องจากจะเป็นการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร การสร้างได้ การพัฒนาระบบเครือข่าย และประโยชน์สูงสุดคือการอนุรักษ์ไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ อย่างยั่งยืน

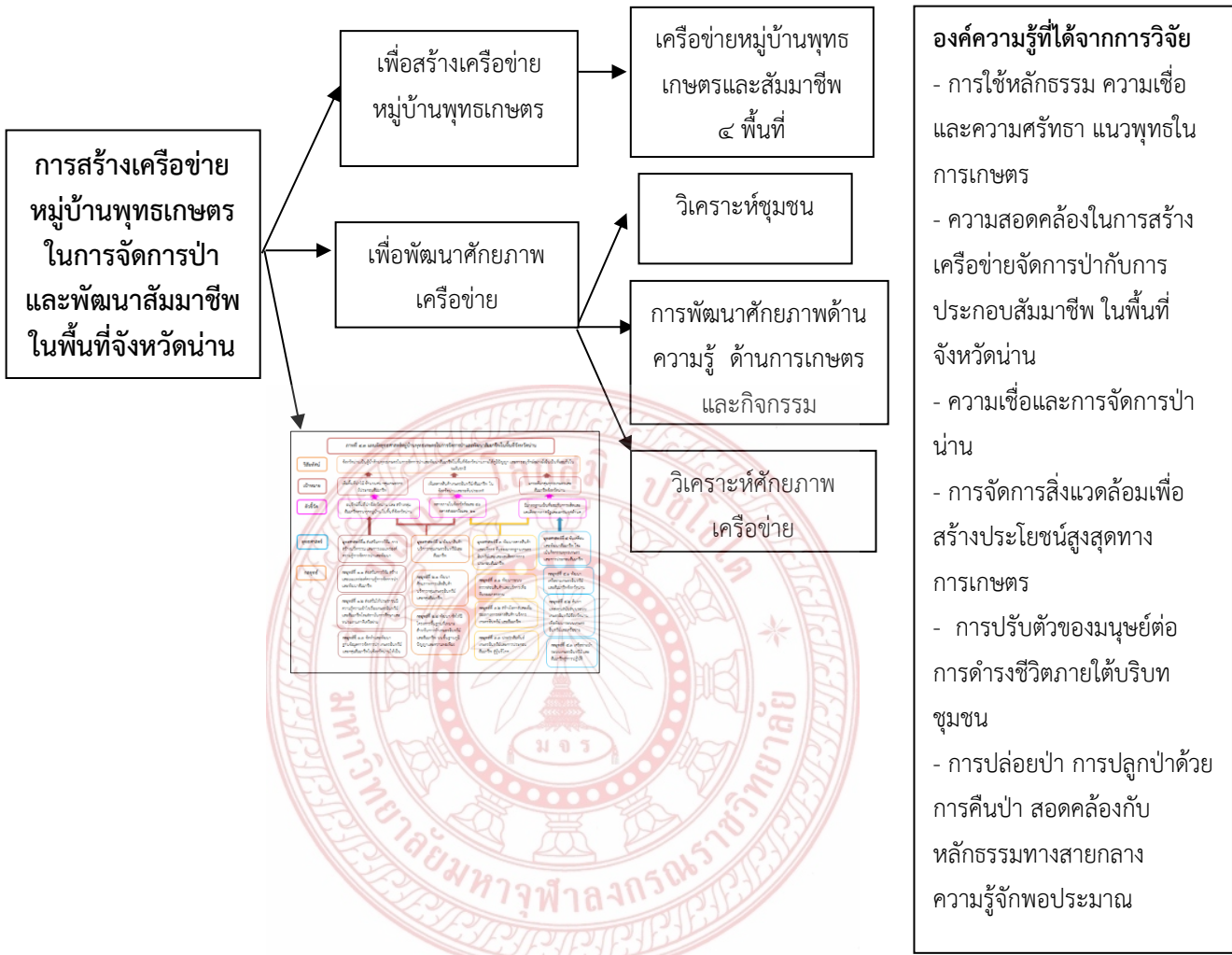
๓. ความเชื่อและการจัดการป่านาน การใช้ความเชื่อเพื่อนำมาเป็น กุสโลบายในการอนุรักษ์รักษาป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์ เพราะมนุษย์เราเกิดมาพร้อมกับความเชื่อที่เป็นพหุวัฒนธรรม ซึมซับเอาความรู้สึกนึกคิดจากหลายๆวัฒนธรรม ที่สะสมมาตั้งแต่เกิด การใช้ความเชื่อเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ป่าในจังหวัดน่าน เช่น การบวชป่าไม้ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่อาศัยความคล้ายคลึงกับการบวชพระภิกษุในพระพุทธศาสนา นำมามาใช้กับต้นไม้ด้วยการนำเอาผ้าจีวรที่พระสงฆ์ใช้ห่อหุ้มร่างกาย มาเป็นสัญลักษณ์ด้วยการนำมาพันรอบต้นไม้ สื่อให้เห็นถึงว่าต้นไม้ต้นนั้นได้บวชแล้วและเป็นเสมือนสมมุติสงฆ์ เพื่อให้เกิดความยำเกรงในการที่จะทำลายต้นไม้ เป็นการอนุรักษ์ป่าโดยใช้ความเชื่อเป็นเครื่องมือ

๔. การจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างประโยชน์สูงสุดทางการเกษตร การจัดการระบบน้ำเพื่อการเกษตรเป็นผลมาจากการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ มีการสร้างแหล่งน้ำเพื่อใช้ทางการเกษตรในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นการสร้างสระน้ำขนาดเล็ก ที่อยู่บนสันเขาเพื่อกักเก็บน้ำ การสร้างฝายเพื่อชะลอน้ำ การปลูกพืชที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ที่ให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่า ลดการปลูกข้าวโพด เช่นการปลูกกาแฟบนพื้นที่สูง การปลูกยางพาราให้ได้ป่าไม้คืนมา การส่งเสริมการปลูกไม้เพื่อประโยชน์ใช้สอย และการพาณิชย์ การนำผลผลิตทางการเกษตรมาแปรรูป เพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว การจัดการแบ่งพื้นที่ที่ชัดเจนว่าส่วนไหนสามารถใช้ประโยชน์ได้ส่วนไหนใช้ประโยชน์ไม่ได้ถือเป็นการประสานประโยชน์ระหว่างภาคประชาชนกับทางภาครัฐ นำไปสู่การเจรจาข้อตกลงร่วมกัน ลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างภาครัฐและภาคประชาชนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงในพื้นที่

๕. การปรับตัวของมนุษย์ต่อการดำรงชีวิตภายใต้บริบทชุมชน การได้รับข่าวสาร และองค์ความรู้ที่ถูกต้องเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนในพื้นที่ตื่นตัวเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในชุมชน การปรับตัวเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงถือมีความจำเป็นต่อคนในชุมชน การลุกขึ้นมาจัดการปัญหาของชุมชนด้วยคนในชุมชนเป็นการแก้ปัญหาที่ตรงจุดเพราะคนในชุมชนอยู่กับปัญหาทุกวัน พบเห็นและมีประสบการณ์ตรงกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น จึงง่ายต่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามา ภาครัฐจึงเป็นเพียงพี่เลี้ยงที่คอยสนับสนุนเท่านั้น กระแสการท่องเที่ยวที่เข้ามามีอิทธิพลกับคนในจังหวัดน่านถือเป็นการท้าทายกับคนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย การเรียนรู้และสังเกตปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์และนำมาพัฒนาต่อยอดให้เกิดอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ แต่ยังคงมีการอนุรักษ์รักษาแห่งความเป็นตัวตนของชุมชนไว้ไม่ให้ถูกกลืนไปกับกระแสการท่องเที่ยว ทำให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนด้านรายได้และอาชีพ

๖. การปล่อยป่า การปลูกป่าด้วยการคืนป่า สอดคล้องกับหลักธรรมทางสายกลางความรู้จักพอประมาณ การปล่อยป่าถือเป็นอีกวิธีหนึ่งในการจัดการป่า เพื่อเพิ่มปริมาณของพื้นที่ป่าไม้สีเขียวขึ้นในพื้นที่ แนวคิดนี้ถูกนำมาใช้ควบคู่กับการสร้างอาชีพ ในหลักคิดที่ว่า มีป่า มีอาหาร มีรายได้ โดยธรรมชาติแล้วต้นไม้จะมีการเจริญเติบโตเป็นไปตามกลไกของธรรมชาติ หากไม่มีการเข้าไปทำลายแผ้วถางป่า ป่าก็จะเจริญกลายเป็นป่าที่สมบูรณ์ แต่มีปัจจัยที่ส่งผลให้การขยายพื้นที่ป่าหยุดชะงักเนื่องจากความต้องการของคนในพื้นที่เกินความพอดี ไม่ว่าจะมาจากสาเหตุ การต้องการอาหาร การมีรายได้ที่เพียงพอต่อความต้องการ ล้วนเป็นสาเหตุที่ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่า หากตัดวงจรเรื่องของคนเข้าไปยุ่งกับพื้นที่ป่าได้แค่ห้าปีก็ได้ป่าที่มีพื้นที่สีเขียวที่เข้าขั้นเกือบสมบูรณ์ หากสิบปีก็ได้ป่าที่สมบูรณ์คืนมา การรู้จักความพอดีการเดินทางสายกลาง การละอายต่อบาป จะช่วยให้ปัญหาการบุกรุกลดลง และทำให้การปล่อยป่าประสบความสำเร็จมากขึ้นกว่าที่เป็นในปัจจุบัน

สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยการสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

แผนภาพที่ ๔.๙ สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยการสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัย “หมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑)ศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ๒)เพื่อพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ๓) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านและ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้นำมาเรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ สรุปผลการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน
สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๑) สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามข้อมูลทั่วไปของประชากรกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน ๒๐๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๒๕ มีอายุระหว่าง ๔๑ - ๕๐ ปี จำนวน ๑๑๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๘ ประถมศึกษา จำนวน ๑๔๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๓ อาชีพเกษตรกร จำนวน ๑๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๘ รายได้ต่ำกว่า - ๕,๐๐๐ จำนวน ๑๘๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๕ และสถานภาพสมรส จำนวน ๒๕๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๘

๒) ผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่านสรุปการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = ๓.๓๐$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตค่าเฉลี่ยสูงสุดในด้านนี้ ($\bar{X} = ๓.๕๑$) รองลงมาคือด้านการพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ($\bar{X} = ๓.๔๘$) ด้านมีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ($\bar{X} = ๓.๓๕$) ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ($\bar{X} = ๓.๒๓$) และด้านการพัฒนาด้านการมีส่วนร่วมกับชุมชน ($\bar{X} = ๒.๙๓$) ซึ่งมีค่าคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้าน ที่น้อยที่สุด

๓) สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๑) ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีปัญหาและส่งผลกระทบต่อ

การศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีปัญหาและส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมตลอดถึงสภาพอากาศขาดประสิทธิภาพ จากลักษณะภูมิอากาศที่มีฝนน้อยกว่าปกติ หรือฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเป็นระยะ

เวลานานกว่าปกติ และครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างในพื้นที่ ทำให้เกิดการขาดแคลนรวมถึงแหล่งเก็บกักน้ำตามธรรมชาติและที่สร้างขึ้นมีน้อยไม่เพียงพอต่อการเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์ในชุมชน ซึ่งอาจเกิดจากข้อจำกัดและสภาพแวดล้อมที่ไม่มีลำน้ำธรรมชาติหรือไม่เหมาะสมที่จะพัฒนาเป็นแหล่งน้ำหรือแหล่ง ใช้ประโยชน์ได้ไม่เพียงพอแหล่งเก็บกักน้ำตามธรรมชาติและที่สร้างขึ้นเสื่อมสภาพ ต้นเงินชำรุด รวมไปถึงป่าชุมชนของหมู่บ้านเป็นสินค้าที่ทำรายได้หลักของประชาชนในพื้นที่อย่างหนึ่ง ป่าไม้ให้ความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นต้นน้ำลำธาร แต่สภาพป่าไม้ในปัจจุบันนี้ถูกทำลายเรื่อยมาจนเหลือน้อยมากของพื้นที่ป่าในชุมชน การทำลายป่าไม้นั้นก่อให้เกิดการเสียสมดุลตามธรรมชาติและก่อให้เกิดผลเสียหายติดตามมา ผลของการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนปัจจุบันชาวบ้านบางหมู่บ้านทำกินอยู่ในเขตป่าชุมชน และมีปัญหาพิพาทว่า ตนเคยอาศัยอยู่ในบริเวณ ดังกล่าวโดยชอบก่อนที่จะประกาศว่าเขตนั้นเป็นเขตป่าชุมชนของการอนุรักษ์ ซึ่งในกรณีนี้เป็นปัญหาที่จะต้องนำสืบพิสูจน์ว่าเป็นความจริงเช่นไร ตลอดจนการใช้สารเคมี ใช้พันธุกรรมและเทคโนโลยี เพื่อเพิ่มปริมาณของผลผลิต ซึ่งส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่าไม้ และยังส่งผลกระทบต่อร่างกายของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคอีกด้วย การทำลายสมดุลของระบบนิเวศตลอดรวมไปถึงปัญหาจากหมอกควันในพื้นที่ตอนบนของชุมชนเป็นปัญหาสำคัญเนื่องจากส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งทำให้เกิดความเสียหายต่ออาคารบ้านเรือน เกิดความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชน บดบังทัศนวิสัย พร้อมทั้งความแห้งแล้งและไฟป่าคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเนื่องจากภาวะโลกร้อน ไฟป่าอาจเป็นปรากฏการณ์ปกติในป่า โดยทำลายพุ่มไม้ที่หนาทึบ และเป็นส่วนหนึ่งของวงจรชีวิตของพืชบางสายพันธุ์ อย่างไรก็ตามป่าที่ถูกกิจกรรมชาวบ้านในพื้นที่และความแห้งแล้งคุกคามมากเกินไปทำให้ไฟป่าเผาผลาญทำลายได้มากขึ้น ซึ่งอาจนำไปสู่ไฟป่าและการเปลี่ยนสภาพ

๒) ปัญหาและผลกระทบสิ่งแวดล้อมในชุมชน

การศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาและผลกระทบสิ่งแวดล้อมในชุมชน ทางเกษตรกรรมจะมีการเตรียมพื้นที่เพาะปลูกพืชต่างๆก็จะมี การเผาพื้นที่การเกษตร เพื่อปรับพื้นที่เพาะปลูกเวลาเข้าสู่ฤดูฝนก็พื้นที่เพาะปลูกเป็นพื้นที่ภูเขา มีลักษณะลาดชัน จึงทำให้การเผาไหม้เร็วพื้นที่ไปในวงกว้าง นอกจากนี้ยังรวมถึงปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน เป็นการเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลกที่มองเห็นได้ชัดเจน บริเวณตลิ่งที่ถูกแม่น้ำลำธารกัดเซาะ การเลื่อนไหลของดินบริเวณภูมิประเทศที่มีความลาดชัน แผ่นดินถล่ม การยุบตัวของดินสาเหตุสำคัญของการชะล้างพังทลายของดิน นอกจากนี้ชีวิตได้ถูกคุกคามจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชและสารเคมีอื่น ๆ ที่อาจปนเปื้อนมาจากกระบวนการผลิต ซึ่งเมื่อสารเคมีเหล่านี้เมื่อเข้าสู่ร่างกายจนเกิดผลกระทบต่อร่างกายทำให้เกิดปัญหาสุขภาพตามมา ผดผื่นที่ผิวหนัง อาการวิงเวียน และมีนงศิระชะ นอกจากนี้ ยังมีอาการที่ไม่ได้แสดงออกมาให้เห็นในทันทีทันใด เช่น การทำงานผิดปกติของระบบประสาทหรือมะเร็ง จึงไม่มีใครตระหนักว่าการเจ็บป่วยเหล่านี้มีสาเหตุมาจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช นอกจากนี้ปัญหาความสกปรกต่างๆ ที่เกิดจากขยะมูลฝอย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยตรงต่อมนุษย์ ยังอยู่ในขั้นที่ไม่รุนแรงมากนัก ผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงไม่ชัดเจนเท่าไร แต่ในความเป็นจริงแล้ว ขยะมูลฝอยจะก่อให้เกิดปัญหาต่อสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก และจะมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของมนุษย์ด้วย ทั้งโดยตรง และทางอ้อม นอกจากนี้พื้นที่ในชุมชนได้รับผลกระทบปริมาณฝนตกน้อยเกินไปเกิดภาวะฝนทิ้งช่วงติดต่อกันเป็นเวลานาน หรือการกระจายน้ำฝน

ที่ตกไม่สม่ำเสมอตลอด ขาดแคลนน้ำ เป็นบางช่วงหรือบางฤดูกาลเท่านั้น พร้อมทั้งความต้องการหาที่ทำกินและที่อยู่อาศัยก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย

๔) ผลศึกษาการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการประกอบอาชีพของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๑) การพึ่งพาทรัพยากรในการประกอบอาชีพเกษตร

การจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ พืชสมุนไพรพบได้ง่ายในป่าชุมชนยังเป็นแหล่งความรู้ให้กับเยาวชนและนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาที่เข้ามาศึกษาวิจัยด้านสมุนไพรป่าชุมชน เช่น การสำรวจพันธุ์ไม้ สมุนไพร และการขยายพันธุ์ โดยชาวบ้านในพื้นที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต การนำเอาวิทยาศาสตร์และศิลปะมาประยุกต์ และผลิตเป็นเครื่องมือในการนำไปใช้ประกอบกับชีวิตประจำวันเทคโนโลยีที่นำมาใช้เพื่อ เกษตรกรรม และมีสาขามากขึ้น เช่น สาขาพืช สาขาสัตว์ ซึ่งมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษและในปัจจุบันนี้ ได้มีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการทำการเกษตรมากขึ้น เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกและประกอบกับสร้างองค์ประกอบต่างๆ นอกจากเกษตรในพื้นที่ที่มีการผสมผสาน มีการขุดสระน้ำ บ่อน้ำ ที่เป็นการพึ่งพาสีเขียวสิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อมนอกจากนี้ในพื้นที่ยังมีการทำปศุสัตว์ ได้แก่ เลี้ยงหมูป่า หมูพื้นบ้าน การประมง ได้แก่ เลี้ยงกบ ปลานิล ปลาตุ๊ก ปลาหมอ มีการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับดินชนิดหมุนเวียนที่มีส่วนเกี่ยวพันต่อประชาชนในพื้นที่ ทำให้สิ่งมีชีวิตสามารถดำรงอยู่ในพื้นที่ชุมชนได้ โดยใช้ผลผลิตที่เกิดจากดินหรือได้จากใต้ดิน นอกจากนี้ดินยังเป็นแหล่งกำเนิดและแหล่งผลิตปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ นอกจากนั้นการทำเกษตรอินทรีย์จึงจำเป็นต้องหาอินทรีย์วัตถุต่างๆ มาคลุมหน้าดินอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นฟาง ใบไม้ หรือแม้แต่พืชขนาดเล็ก (เช่น พืชที่ใช้ปลูกคลุมดิน) ซึ่งอินทรีย์วัตถุเหล่านี้จะกลายเป็นอาหารของสิ่งมีชีวิตและจุลินทรีย์ในดิน

๒. การพึ่งสิ่งแวดล้อมในการประกอบอาชีพเกษตร

ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนล้วนอาศัยพึ่งพาป่าเพื่อปัจจัย ๔ ซึ่งได้แก่ แหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม ปัจจุบันเกษตรกรในพื้นที่ให้ความสนใจและหันมาเลี้ยงวัวพื้นบ้านเป็นอาชีพกันเยอะ ด้วยวัวเป็นสัตว์เศรษฐกิจสำคัญ เลี้ยงง่ายโดยสามารถพึ่งพาสีเขียวสิ่งแวดล้อมโดยเพียงนำเปลือกข้าวโพดอ่อนมาเป็นอาหารเสริมให้กับวัวพื้นบ้าน โดยจะให้กินเช้าและเย็น ต่อเนื่องเป็นประจำ นอกเหนือจากที่ได้ปล่อยให้วัวหากินเองตามธรรมชาติแล้ว เพียงเท่านั้นก็จะช่วยให้วัวพื้นบ้านแข็งแรง โตเร็ว เนื้อดี และขายได้ราคาดีเป็นที่ต้องการของตลาด ด้วยเปลือกข้าวโพดอ่อนเกษตรกรในพื้นที่จะสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น มดอพยพ เพื่อดูว่า ฝนจะมาตอนไหน หากมดเริ่มขนไข่ ในช่วงกลางเดือนพฤษภาคม เป็นการบ่งชี้ว่าฤดูกาลเริ่มเปลี่ยนจากหน้าร้อนแล้งเข้าสู่หน้าฝน และภายในสามวันหลังมดขนไข่ ฝนก็จะตกและชาวบ้านจะเริ่มเตรียมดินไถนาปลูกข้าว การพยากรณ์อากาศดังกล่าวเป็นตัวอย่างของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ช่วยเกษตรกรพื้นในมานานหลายศตวรรษแต่เกษตรกรในพื้นที่ต้องหันมาใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างจำกัดให้คุ้มค่ามากที่สุดการเลี้ยงกบ สำหรับผู้เริ่มต้นทุนน้อย แต่อาศัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คุ้มค่า และเกิดประโยชน์การเลี้ยงกบเนื่องจากสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ เครื่องจักร เครื่องยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้นอย่างไรก็ตาม ความเสื่อมโทรมของ

สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันนี้ มิได้เกิดขึ้นกับแม่น้ำ อากาศ สารเคมี และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติอื่น ๆ เท่านั้น แต่ยังมีปัญหาสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในรูปปัญหาทางสังคมอีก

๕) การจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๑) การจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์

จัดสรรพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อทำการเกษตรกรรมสร้างรายได้แก่ครอบครัวและชุมชนเป็นวิถีปฏิบัติและเป็นการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนในการช่วยลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในชุมชนโดยมีการจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและมีการใช้ทรัพยากรและผลผลิตจากป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการป่าตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง งานอาชีพ การสนับสนุนกล้าพันธุ์ไม้ การสนับสนุนการดับไฟป่า การสร้างอ่างเก็บน้ำ มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนคือ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งสมุนไพร แหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน แหล่งเลี้ยงสัตว์ แหล่งวัตถุดิบเพื่อการผลิตวัสดุอุปกรณ์ในครัวเรือนและการเกษตร แหล่งสร้างรายได้และแหล่งศึกษาเรียนรู้ สำหรับการอนุรักษ์น้ำในบริเวณต้นน้ำลำธาร ต้นไม้ทุกชนิดจะมีบทบาทสำคัญต่อการช่วยอนุรักษ์น้ำ ตั้งแต่เมื่อเริ่มมีฝนตกลงมาในพื้นที่ป่า ความรุนแรงของฝนจะถูกสกัดกั้นด้วยเรือนยอดของต้นไม้และใบไม้ มิให้เม็ดฝนจำนวนมาก ตกกระแทกผิวดินได้โดยตรง เป็นการช่วยป้องกัน มิให้น้ำไหลกัดเซาะพังทลายดินผิวน้ำไปจนดินเสื่อมคุณภาพ ในทางนิเวศวิทยานิยมเรียกป่าไม่ว่า สังคมพืชคลุมดิน โดยสามารถสร้างด้านเศรษฐกิจ สิ่งต่างๆ เพื่อให้การจัดการและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ประโยชน์ในการอนุรักษ์และการป้องกันภัยอันเกิดจากสิ่งแวดล้อมรัฐจะต้องเร่งรัดปรับปรุงการวางผังเมืองและกำหนดพื้นที่ป่าไม้ให้แน่นอนเพื่อกำหนดเขตการใช้ ประโยชน์ที่ดินสำหรับเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัย พื้นที่ประเภทชนบทและพื้นที่เกษตรกรรมในแต่ละ พื้นที่แน่นอนเพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ การแต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายป่าไม้ระดับชาติให้กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ ประชาชนมีความรู้สึก รักและหวงแหน รู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างประหยัด รัฐจะต้องให้ความรู้ ทัศนคติ ความสำนึก ความรู้สึก และทักษะ การวางแผนจัดการป่าชุมชน และการจัดตั้งกลไกเพื่อจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน หรือคนในชุมชนนั้นเกิดขึ้นมาได้ด้วยการวางแผนร่วมกันของคนในชุมชนที่ต้องมีส่วนร่วมของสมาชิกอย่างแท้จริง นอกจากนี้การวางแผนจัดการของชุมชน ยังต้องเป็นที่รับรู้ และยอมรับของชุมชนรอบข้างด้วย มิเช่นนั้นก็อาจเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนขึ้นได้ ดังนั้นการจัดการป่าชุมชนที่จะประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืนควรมีการทำงานร่วมกันในรูปเครือข่าย เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่าย ป่าชุมชน เป็นต้น

๕.๑.๒ สรุปผลการพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

การพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน จากการวิจัยพบว่าการพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่านนั้น แบ่งได้ ๓ ประเด็น ได้แก่

๑. กระบวนการกระตุ้นให้ตระหนักรู้ถึงสภาพปัญหาของตนเอง เริ่มมาจากการเรียนรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ได้แก่ปัญหามลพิษ สารเคมี ปัญหาด้านสุขภาพที่มีสาเหตุมาจากการรับประทานอาหารที่ไม่ปลอดภัย ปัญหาความยากจน และการถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง

ปัญหากับหน่วยงานของรัฐที่บังคับใช้กฎหมาย มีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจนนำไปสู่การตระหนักถึงผลกระทบที่จะตามมาเพื่อนำไปสู่กระบวนการลำดับต่อไป โดยกระบวนการนี้หน่วยงานของภาครัฐจะเป็นผู้ริเริ่มในตอนแรก เนื่องจากหน่วยงานของรัฐมีความน่าเชื่อถือ สามารถนำปัญหาที่พบในพื้นที่ไปวางแผนการพัฒนาต่อได้เนื่องจากมีทรัพยากรที่มีความพร้อม ซึ่งในพื้นที่นั้นพบว่ามีประเด็นใหญ่ๆอยู่ ๓ เรื่อง (๑)ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน (๒)ปัญหาเรื่องรายได้ (๓)ปัญหาความสัมพันธ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒. กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาของตนเอง ปัญหาเหล่านี้ถูกนำไปสู่เวทีของประชาชนและภาครัฐ ซึ่งเป็นที่มาของการแนวทาง วิธีการแก้ปัญหาดังกล่าว อันได้แก่การส่งเสริมอาชีพที่เหมาะสมกับศักยภาพของตน พัฒนาบุคคลให้มีความรู้ในเรื่องการจัดการ จึงได้เกิดเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน อันได้แก่ อาชีพการทอผ้า อาชีพการแปรรูปผลผลิตจากการเกษตรในพื้นที่ อาชีพการปลูกผักปลอดภัย อาชีพการทำผ้าหมักโคลน การทำปุ๋ยหมักใช้เอง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้อยู่ภายใต้บริบทของชุมชนในจังหวัดน่าน ที่ทางภาครัฐและภาคประชาชนช่วยกันบริหารจัดการ การทำเวทีเสนอความคิดเห็น การสำรวจความต้องการของพื้นที่ และการหาจุดอ่อนจุดแข็ง ศักยภาพของชุมชน ตลอดจนจนถึงการค้นหาทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่ นำมาบริหารจัดการกับภาคประชาชนในพื้นที่ จากปัญหา๓ประเด็นที่ได้นำมาสู่การร่วมกันหาทางออกเพื่อแก้ไขปัญหาก็หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน ได้นำเสนอกิจกรรมที่สามารถตอบโจทย์ของปัญหา ๓ ประเด็นนั้นได้ ให้สามารถขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ

โดยมุ่งเน้นไปที่ตัวของประชาชนในชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ ให้ตระหนักร่วมกันอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมบูรณ์ โดยมีเป้าหมายร่วมกันในการดึงการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เข้ามาในพื้นที่ จึงมีการส่งเสริมกิจกรรมการผลิตที่มุ่งเน้นในด้านอาหารปลอดภัย สิ่งแวดล้อมสะอาด ธรรมชาติสวยงาม เนื่องจากในจังหวัดน่านมีทุนทางสังคมมากมายที่เป็นแรงเสริมให้การท่องเที่ยวนั้นเป็นตัวดึงเม็ดเงินจากนอกพื้นที่เข้ามาในจังหวัดน่าน จากเป้าหมายที่มีร่วมกันเกี่ยวกับการท่องเที่ยว พื้นที่จำเป็นต้องมีความพร้อมเพื่อรองรับการเข้ามาของนักท่องเที่ยว มีการอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรซึ่งเป็นผู้ผลิต การจัดการระบบการขนส่งเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในเส้นทางต่าง ๆ เพื่อให้สะดวกเข้าถึงชุมชนได้ง่าย การส่งเสริมการพัฒนาทุนทางสังคมให้กลายเป็นรายได้ การพัฒนาองค์ประกอบเหล่านี้เป็นการพัฒนาที่นำไปสู่การประกอบอาชีพที่ยั่งยืนของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ที่มีพื้นฐานมาจากการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ การกระตุ้นให้คนในชุมชนลุกขึ้นมาจัดการชุมชนของตนเอง หรือที่เรียกว่า “การระเบิดจากข้างใน” ที่มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานในการคิดการตัดสินใจนำมาใช้ มีการเคารพกติกาของสังคม การประกอบสัมมาชีพบนพื้นฐานของศีลธรรม กฎหมาย วัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม ความซื่อสัตย์จริงใจในการประกอบอาชีพทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

๓. กระบวนการส่งเสริมจากภาครัฐ การส่งเสริมจากภาครัฐจะเป็นการส่งเสริมที่มีเป้าหมายไปสู่ความยั่งยืนของพื้นที่ เมื่อพื้นที่สามารถเลี้ยงตนเองได้ทางภาครัฐก็จะถอยมาเป็นพี่เลี้ยงกิจกรรมการประกอบอาชีพที่พบในพื้นที่ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวได้แก่ ๑)การประกอบอาชีพเกี่ยวกับที่พักที่เน้นรูปแบบเป็นพื้นบ้านให้มากที่สุด ๒)การประกอบอาชีพเกี่ยวกับด้านอาหารที่เน้นรูปแบบเป็นอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ในพื้นที่ ที่หาทานจากแหล่งอื่นไม่ได้ หรือมีก็จะหารับประทานได้

ยาก ๓) การประกอบอาชีพเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ กระบวนการนี้หน่วยงานรัฐจะให้อิสระในการคิดการทำขึ้นอยู่กับเจ้าของพื้นที่ นอกจากส่งเสริมเรื่องของคุณภาพ รูปลักษณ์ผลิตภัณฑ์แล้ว ยังส่งเสริมในเรื่องของตลาดที่เปิดกว้างมากยิ่งขึ้น ช่องทางการตลาดที่หลากหลายในปัจจุบัน การประสานงานให้ผู้ผลิตได้พบผู้บริโภคโดยตรง

๕.๑.๓ สรุปผลการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน

๑. รูปแบบการจัดการป่าและสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ จากการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการป่า คือ การจัดการของมนุษย์ในการใช้ชีวะบริเวณ (biosphere) เพื่อที่จะให้ได้ผลประโยชน์ที่ดีที่สุดและยั่งยืน ไว้ให้ชนคนรุ่นปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกัน ก็เป็นการรักษาศักยภาพที่จะดำรงความต้องการและความจำเป็นของชนรุ่นต่อไปในอนาคตการจัดการจึงเป็นการสร้างสรรค์ การรวบรวม การสงวน การรักษาไว้การใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนซึ่งได้มีรูปแบบการจัดการป่าไม่ดังนี้ ๑) การจัดสรรพื้นที่ ๒) การจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วมผ่านพิธีกรรมการบวชป่า ๓) การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการดูแลป่า

หลักสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธหรือหลักสัมมาอาชีพะ หมายถึงการเลี้ยงชีวิตชอบ คือ เว้นจากเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด เช่น โกงเขาหลอกหลวง สอพลอ ปีบบัง คับขู่เข็ญ คำคน คำยา คำสิ่งเสพ ติดคำยาพิษ เป็นต้น ซึ่งโดยรวมสามารถอธิบายได้ว่าเป็นการการเว้นจากมิจฉาชีพทุกชนิดประกอบแต่การทำงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น ดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องตามตัวบทกฎหมาย เคารพกฎกติกาของสังคม ประกอบอาชีพที่สุจริตตรงไปตรงมา โดยหลักสัมมาชีพของชุมชนประกอบไปด้วย ๑) หลักสัมมาชีพที่อยู่บนพื้นฐานของหลักศีลธรรม ๒) หลักสัมมาชีพที่อยู่บนพื้นฐานของกฎหมาย ๓) หลักสัมมาชีพที่อยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องตามประเพณี ๔) หลักสัมมาชีพที่อยู่บนพื้นฐานของความจริงใจ

๒. การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ

จากการวิจัยพบว่า การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเด็นคือ

๑. กระบวนการพัฒนารูปแบบการจัดการป่า การจัดการป่าไม้ของชุมชนในกลุ่มเป้าหมาย ทั้งข้อมูลเชิงเปรียบเทียบของแหล่งพื้นที่ต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และได้ร่วมกับชุมชนในการร่วมคิด ร่วมทำโดยให้ชุมชนเป็นพื้นฐานสร้างการตระหนักถึงการรักษาป่าไม้เอาไว้โดยการระเบิดจากภายในของชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบของการจัดการป่าของชุมชนที่มีอยู่ดั้งเดิมแล้วให้เกิดมรรคผลมากยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถจำแนกการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าได้ดังนี้ ๑) กระบวนการจัดสรรพื้นที่ป่าโดยชุมชนจัดการตนเอง ๒) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านทางพิธีกรรม ๓) กระบวนการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่า

๒. กระบวนการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ สามารถอธิบายได้ว่าเป็นการการเว้นจากมิถิฉาชีพทุกชนิดประกอบแต่การทำงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น ดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องตามตัวบทกฎหมาย เคารพกฎกติกาของสังคมประกอบอาชีพที่สุจริตตรงไปตรงมา ไม่ทุจริตคอร์รัปชั่น ไม่ว่าจะเป็นสิ่งเล็กน้อยใดๆ ก็ตามเพื่อการประกอบอาชีพสัมมาอาชีพะซึ่งสามารถแยกออกเป็นหลักการได้ดังนี้ คือ ๑) กระบวนการสร้างชุมชนให้เป็นชุมชนชีวิต ๒) กระบวนการส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๓. ความสัมพันธ์การพัฒนาารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน

จากการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์การพัฒนาารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านสามารถสรุปได้ว่าการพัฒนาารูปแบบการจัดการป่าไม่มีผลทำให้ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ของกลุ่มเป้าหมายได้รับการอนุรักษ์ปกป้องรักษา เพิ่มพื้นที่ป่ามากขึ้นโดยการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเข้ามามีบทบาทต่อการอนุรักษ์และวางแผนป่าไม้ รวมถึงการปลูกฝังให้กับกลุ่มเด็กและเยาวชนได้รักทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนของตนเองไว้ และสืบทอดเจตนารมณ์ของคนรุ่นปัจจุบัน ซึ่งเมื่อป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้วิถีชีวิตของเกษตรกรคนในชุมชนมีคุณภาพที่ดีด้วยการมีรายได้จากการทำการเกษตรตลอดปี อันมีปัจจัยที่เกื้อหนุนสำคัญคือน้ำที่ไหลหล่อเลี้ยงชุมชนให้ได้อุปโภคบริโภค รวมถึงทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ทำให้ชุมชนมีเศรษฐกิจภายในครอบครัวมีความคล่องตัว อีกทั้งพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับคนในชุมชนมีความอดทน อดกลั้นต่อความยากลำบากและสร้างความเพียรพยายามประกอบอาชีพที่ซื่อสัตย์ สุจริต อันเป็นพื้นฐานของการส่งเสริมสัมมาชีพให้เกษตรกรตามแนวทางพุทธวิธีได้อย่างยั่งยืนสืบต่อไป

๕.๑.๔ สรุปผลการสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

๑. การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน มีจุดเริ่มต้นจากปัญหาสิทธิในพื้นที่ทำกิน และสิ่งแวดล้อมขาดความสมดุล ด้วยจังหวัดน่านมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภูเขา มีความสูงชัน เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ และเขตอุทยานแห่งชาติ พื้นที่ทำกินที่มีเอกสารสิทธิ์ ไม่เพียงพอต่อการอยู่อาศัยและการทำกิน เป็นเหตุให้ประชาชนรุกล้ำพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร สร้างที่อยู่อาศัย และเพิ่มมากขึ้นจนเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม มีการใช้สารเคมีทำการเกษตรจำนวนมากก่อให้เกิดมลพิษ และวิกฤตสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ เกิดความไม่สมดุลทางธรรมชาติ แหล่งอาหารตามธรรมชาติลดลง น้ำจากแหล่งธรรมชาติไม่สามารถใช้ในการอุปโภค บริโภคได้อีกต่อไป หนี้สินภาคครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น ประชาชนเจ็บป่วยจากการประกอบอาชีพและการใช้สารเคมี

เมื่อประชาชนต้องการความมั่นคงทางอาหาร และความปลอดภัยในชีวิต จึงได้เริ่มทำการเกษตรอินทรีย์และเลือกประกอบสัมมาชีพ โดยอาศัยทุนทางสังคม ภูมิปัญญา และวัสดุที่มีอยู่ อีกทั้งยังดำเนินชีวิตภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมหามกุฏพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ว่าด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันตนเอง โดยมีเงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรมร่วมด้วย เริ่มจากระดับครัวเรือน ชุมชน และท้องถิ่น

นอกจากนี้ในการศึกษายังพบว่า นอกจากชุมชนจะเป็นผู้ร่วมจัดการอนุรักษ์และเลือกแนวทางสัมมาชีพ ในการรักษาป่าแล้ว ยังมีมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการปกป้อง พิทักษ์รักษา ป่า ทั้งนี้เพื่อ รักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำ ซึ่งส่งผลโดยตรงกับการจัดการอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน

มาตรการในการจัดการป่า

๑. การใช้มาตรการทางกฎหมาย ผลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลพบว่า ในพื้นที่เป้าหมายมีการบังคับใช้ พรบ.ป่าไม้ อย่างจริงจัง ผู้ที่กระทำความผิดบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติ จังหวัดน่าน

๒. การใช้มาตรการชุมชนในการจัดการป่าชุมชน จากการสัมภาษณ์พบว่า ชุมชนเป้าหมาย ๔ พื้นที่ ในจังหวัดน่าน มีมาตรการของชุมชนในการรักษาพื้นที่ป่าชุมชนและมีข้อกำหนดการใช้ป่า เพื่อสงวนไว้ซึ่งพื้นที่ของส่วนร่วมและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

๓. การหนุนเสริมของภาคเอกชนและองค์กรภาคีเครือข่าย ทำงานบูรณาการร่วมกันเพื่อปฏิบัติกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ องค์กรเอกชน และ องค์กรอิสระ ที่ร่วมสนับสนุนการปลูกป่าทดแทน ส่งเสริมอาชีพที่ช่วยสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน ทดแทนการหาประโยชน์จากป่า องค์กรทางการศึกษา ช่วยให้ความรู้ทางวิชาการ แก่นิสิต นักศึกษา ประชาชน เพื่อการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อมนอกจากนี้ยังมีภาคประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดน่าน ที่ได้ร่วมกันคืนผืนป่าตามกิจกรรมของจังหวัดน่าน อาทิ การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ การรวมกลุ่มเพื่อจัดการป่าต้นน้ำ การสร้างอาชีพทดแทนการหาประโยชน์จากป่า เห็นได้จาก

“ ช่วง ๕ ปีมานี้ มีหน่วยงานภาครัฐลงมาช่วยเหลือพวกเรา หลายอย่าง เช่น กฟผ.มาทำกิจกรรมปลูกป่า ส่งเสริมการเลี้ยงวัวแลกป่า คือ ให้วัวมา ๑ ตัว แลกกับพื้นที่ป่าสงวนที่พวกเราทำไร่ข้าวโพด ๑ ไร่ เราต้องเลี้ยงจนวัวโตและตกลูก ถึงเอาแม่พันธุ์คือโครงการไป แต่เราจะได้ลูกวัวเป็นของเรา ระยะยาวพวกเราจะมียาได้จากการขายวัว และเราสามารถขยายพันธุ์เอาเอง...ส่วนไร่ที่พวกเราคืนหลวงก็ปล่อยให้ป่าน้ำตัวเอง ๕ ปี ต้นไม้ก็โตเป็นป่า มีเงื่อนไขว่าห้ามมาชาวบ้านเข้าไปทำประโยชน์จากพื้นที่ตรงนั้นอีก”^๑

๔. จิตสำนึกและความเชื่อของประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน จากการสัมภาษณ์พบว่า ประชาชนเป้าหมายทั้ง ๔ พื้นที่ในจังหวัดน่าน ต่างมีจิตสำนึกที่ดีในการพิทักษ์รักษาป่า มีความห่วงแหนด้วยเห็นว่าเป็นป่าต้นน้ำที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และมีผลโดยตรงกับการประกอบอาชีพของตนเอง และ

^๑ นางเขียว (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ต.ฝายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

ส่งต่อไปยังลูกหลาน เห็นได้จาก “ถ้าเราไม่มีกฎเกณฑ์ในการใช้ป่า คนที่เห็นแก่ตัว ก็จะใช้เต็มที่ เอาผลประโยชน์เข้าตัวเอง พวกเราจะไม่แหล่งอาหาร น้ำก็จะแห้ง อีกหน่อยลูกหลานก็ไม่มีกิน”^๒

การสร้างเครือข่าย

แรงจูงใจในการร่วมเครือข่าย พบว่าสิ่งที่จูงใจให้เกิดการสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพได้แก่ การตระหนักรู้ถึงโทษอันเกิดจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร การอยากมีชีวิตที่มีความสุข มีสุขภาพดี ไม่เจ็บป่วย เมื่อตนเองเริ่มปฏิบัติจากระดับครัวเรือนแล้วจึงอยากขยายไปสู่ชุมชนและท้องถิ่น จนสามารถสร้างเป็นรายได้ที่มั่นคงให้แก่ครอบครัว และเลิกทำการเกษตรแบบใช้สารเคมีโดยเด็ดขาด

บทบาทของสมาชิกและภาคีเครือข่าย ผลจากการวิจัยพบว่าสมาชิกของกลุ่มเกษตรอินทรีย์และผู้ประกอบสัมมาชีพต่างมีบทบาทในการผลิตสินค้าและบริการ จากการประกอบสัมมาชีพด้วยความสุจริต ซื่อสัตย์ มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ประมุขมหามุนี พลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ว่าด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันตนเอง โดยมีเงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรมร่วมด้วย เห็นได้จาก “จริงๆแล้ว พวกเราารู้ว่า ทำการเกษตรไม่ทำให้รวยหรอก เพราะแรงงานและทุนเรามีจำกัด เราต้องการแค่ไม่เจ็บป่วย มีรายได้พอใช้จ่าย แต่ก็ต้องประหยัดด้วย บ้านเราได้รับการส่งเสริมให้ทำบัญชีครัวเรือน มีการออมเงิน ใช้จ่ายตามฐานะ ไม่สุรุ่ยสุร่าย ประหยัดอะไรได้ก็ประหยัด พุดง่ายๆก็คือ มีเศรษฐกิจพอเพียงนั่นแหละ”^๓ นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การเคารพต่อกฎหมาย กฎชุมชน ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐและภาคีเครือข่าย ในการขับเคลื่อนและพัฒนาเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตร ในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพ ให้สามารถดำเนินการไปด้วยความเรียบร้อย และเกิดผลสำเร็จสูงสุด

การร่วมรับผลประโยชน์อย่างเป็นทางการเป็นธรรมที่เกิดจากกิจกรรมเครือข่าย ที่เกิดจากการจัดสรรทรัพยากรด้วยความเป็นธรรมเพื่อลดความขัดแย้งในกลุ่มเกษตรกร และประชาชน ได้แก่

๑. การจัดสรรทรัพยากรที่ดิน แต่ละชุมชนสามารถจัดสรร และจัดการได้อย่างเหมาะสม โดยมีเงื่อนไขที่เป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของกลุ่มเกษตรกร เห็นได้จาก

“เมื่อก่อนพ่อดีที่ทำอะไรข้าวโพดเยอะมาก พอมีลูกก็แบ่งกันไปเท่าๆ กัน ของผมก็ได้มาส่วนหนึ่ง ถ้าผมมีลูกก็ต้องแบ่งให้ลูกคนละเท่าๆ กัน แต่จะไม่มีที่เพิ่ม”^๔

๒. การจัดสรรน้ำสำหรับการอุปโภคบริโภค ทุกพื้นที่ที่มีการจัดการน้ำแบบประปาภูเขาโดยผันน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ เก็บในแหล่งพักของชุมชน และจัดการร่วมกันในรูปแบบของคณะกรรมการ ทั้งในที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย โดยในที่ทำกิน จะมี “นายผาย” หรือผู้มีหน้าที่แบ่งน้ำในช่วงฤดูการทำนาและการเกษตร ให้แก่เกษตรกรอย่างเท่าเทียมและเพียงพอ

^๒ อ่างซ้า นางคำใบ (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านฟ้า ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน

^๓ อ่างซ้า นางเขียว (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ต.ผายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

^๔ นายสว่าง (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ต.ผายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

๓. การสร้างอำนาจต่อรองของชุมชน พบว่าชุมชนเกษตรวิถีพุทธในพื้นที่จังหวัดน่านมีการรวมกลุ่มแบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ได้แก่ เพื่อ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้านวิชาการ การเกษตร ด้านการจัดการ ติดต่อดีค้าขายผลผลิต สินค้าจากการเกษตรและการประกอบสัมมาชีพ

รูปแบบของเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน เครือข่ายการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพจังหวัดน่าน สามารถแบ่งลักษณะของเครือข่ายออกเป็น ๒ แบบ ได้แก่ แบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการบทบาทและภารกิจที่เกี่ยวข้องกันของเกษตรกรและเครือข่าย การมีส่วนร่วมในการจัดการ การพัฒนา เครือข่ายและผลประโยชน์ และดังนี้

๑. เครือข่ายไม่เป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่เกิดจากความสัมพันธ์ของกลุ่มเกษตรกรที่มีความเห็นและทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรวิถีพุทธ มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มอาชีพ ญาติหรือเพื่อนฝูง ตลอดจนมีความเชื่อความศรัทธาต่อขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น ดำรงชีวิตโดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง บทบาทและภารกิจของเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการได้แก่ การส่งข่าวสาร การประสานงานในแนวราบเพื่อความรวดเร็ว อาทิ การแบ่งปันผลผลิต ฟังพาอาศัย การแลกเปลี่ยนความรู้ทางวิชาการการเกษตร การจัดการความรู้ ผลผลิตระดับครัวเรือน และสร้างเสริมพลังอำนาจของกลุ่มร่วมกัน

๒. เครือข่ายแบบเป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการสั่งการภาครัฐ การทำตามนโยบายตั้งแต่ระดับชาติ จนถึงท้องถิ่นเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาตามยุทธศาสตร์ชาติ โดยหน่วยงานที่เข้ามาบริหารจัดการเครือข่าย จะเข้ามาตามภารกิจโดยตรงของหน่วยงานนั้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน องค์กรการศึกษา และภาคประชาสังคม

๒. กระบวนการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน มีขั้นตอนและวิธีการดังนี้

วิเคราะห์ชุมชน จากผลการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนเป้าหมายทั้ง ๔ พื้นที่ที่สามารถสรุป ข้อมูลชุมชนได้ดังนี้

จุดแข็ง พบว่า ชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดน่าน มีความเป็นเครือญาติ มีความรัก ความสามัคคีต่อกัน มีการตั้งกฎกติกาในชุมชนและให้ความเคารพต่อกันนั้น มีการลงโทษกันอย่างจริงจังเมื่อทำผิดกติกาของชุมชน ยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีพ ใช้หลักศีล ๕ ในการดำรงชีวิตประจำวันและการอยู่ร่วมกัน มีประเพณีของชุมชนที่ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา ในชุมชนเป้าหมายทั้ง ๔ ชุมชน ยังมีความร่วมมือด้านประชาสังคมและสาธารณะอยู่มาก ภาพที่เห็นชัดเจนได้แก่ ในงานศพ งานบุญต่าง ๆ งานประเพณีของชุมชน มีการระดมทุนเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนก่อนที่จะขอความร่วมมือจากภาครัฐ และเอกชน

จุดอ่อน พบว่า เกษตรกรขาดความรู้ทางวิชาการเกษตร ความรู้ด้านการจัดการ ในการวางแผนงาน กลไกการผลิต การแปรรูป ขาดการพัฒนาเพื่อให้สินค้าทางการเกษตรให้เข้าสู่มาตรฐานส่วนหนึ่งมาจากขาดวินัยในการประกอบอาชีพ ไม่ได้รับการหนุนเสริมอย่างเต็มที่ ต่อเนื่องจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เกษตรกรส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพทางการเกษตรเชิงเดี่ยว (ข้าวโพด) ทำให้มีรายได้เพียงช่องทางเดียว มีปัญหาหนี้สินครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่มาจากภาคการศึกษาและการลงทุนเพื่อการประกอบอาชีพทางการเกษตร

ปัญหาและอุปสรรค ของกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มสมาชิก พบว่า ขาดความต่อเนื่องและยั่งยืนในการพัฒนาสินค้าที่เกิดจากอาชีพทางการเกษตร การตลาดที่ไม่มั่นคง การขายสินค้าตัดราคา กันของกลุ่มเกษตรกร การใช้สารเคมีร่วมด้วยในเกษตรกรบางราย ขั้นตอนของการทำเกษตรอินทรีย์ ค่อนข้างยุ่งยากและเห็นผลช้า ราคาสินค้าปลอดภัย และสินค้าที่ใช้สารเคมี ไม่ต่างกัน ทำให้เกษตรกร ขาดแรงจูงใจในการทำเกษตรอินทรีย์

โอกาสในการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มสมาชิกได้แก่ การใช้สื่อโซเชียลมีเดียในการเพิ่มช่องทางการตลาดของกลุ่ม การเข้ารับการอบรมตามแผนและกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยหน่วยงาน ภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมอย่างเช่น มูลนิธิอีกเมืองน่าน นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่นๆ ให้ การช่วยเหลือเรื่องเงินทุนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนามาตรฐานสินค้าและบริการ

จากข้อมูลการวิเคราะห์ชุมชน ทำให้พบว่า การพัฒนาเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการ จัดการป่าและพัฒนาสมาชิกในพื้นที่จังหวัดน่านนั้น สามารถดำเนินภายใต้การขับเคลื่อนของกลุ่ม เกษตรกร ผู้ประกอบสมาชิก ภายใต้การหนุนเสริมของภาคีเครือข่าย และต้องนำข้อมูลการวิเคราะห์ ชุมชนมาประกอบการวางแผน เพื่อการพัฒนาเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง มีการตรวจสอบและ ประเมินผลทุกขั้นตอน เพื่อให้มีการแก้ไขปัญหาและเกิดการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรเป้าหมาย ขยาย ผลสู่กลุ่มเกษตรกรอื่นทั้งจังหวัด โดยสิ่งที่ต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในกลุ่มเกษตรกรและผู้ประกบ สมาชิกได้แก่ การสร้างวินัยในการทำงานให้แก่ตนเอง และกลุ่ม การระดมความคิดและความสามัคคี ในการจัดการปัญหา และอุปสรรคของกลุ่ม การเรียนรู้ควบคู่การปฏิบัติ การเคารพกฎหมายและ มาตรการชุมชน จัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อให้เกิดความยั่งยืน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง หมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสมาชิกของ เกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน” คณะวิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ดังนี้

๑. ภาครัฐควรกำหนดนโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีปัญหา และส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้มีความสอดคล้องกับประเด็นที่เกิดขึ้นบริเวณพื้นที่เกษตรกรรม โดยการหาข้อมูล เก็บข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ตามความเป็นจริง พร้อมทั้งมีความตั้งใจจริงที่จะ นำเอาปัญหาไปสู่การจัดการนโยบายและประกาศ เป็นนโยบายในที่สุด

๒. ควรให้ผู้นำชุมชน มีแนวทางในการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน และการสร้างแรงจูงใจให้กับสมาชิกในชุมชนที่จะสร้างความเจริญให้กับชุมชน โดยการนำเสนอใน รูปแบบของธรรมนูญชุมชน

๓. ควรจะมีการตั้งองค์กรเฉพาะกิจขึ้นมาเพื่อพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมโดยเฉพาะ ซึ่ง องค์กรเฉพาะกิจนี้ บุคลากรอาจจะสังกัดกรมต่างๆ แล้วคัดสรรบุคลากรที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน มาร่วมทำงาน และบุคลากรเหล่านั้นอาจจะมาจากหลายหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องกับภารกิจ การบริหารจัดการพื้นที่ป่า ตลอดถึงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เช่น นักวิชาการเกษตร นักวิชาการป่าไม้ นักวิชาการธรณี นักวิชาการน้ำ นักวิชาการดิน เป็นต้น โดยบุคลากรทั้งหมดเข้ามาทำงานร่วมกันใน หน่วยงานเฉพาะกิจ คล้ายกับมาปฏิบัติราชการในพื้นที่เดียวกันเป็นการบูรณาการทุก ๆ องค์ความรู้ โดยขึ้นตรงต่อหัวหน้าชุดเฉพาะกิจ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กระทรวงการต่างประเทศ. แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๗.

เกษม จันทรแก้ว. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๗.

เกษม จันทรแก้ว. วิทยาศาสตร์กับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑.

โกวิท พวงงาม. “รายงานการวิจัยประเมินองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นที่มีความเป็นเลิศด้านความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของประชาชน”. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิสเตอร์โก้ปี่, ๒๕๕๑.

โกวิท พวงงาม. การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : บริษัทบพิตรการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓.

จินตวีร์ เกษมสุข. หลักการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟ พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๗.

ชูชัย สมितिไกร. “แนวทางการจัดการพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมโดยอาศัยชุมชน”. เอกสารประกอบการสอนกระบวนวิชาจิตวิทยาสิ่งแวดล้อม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒.

ทองศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ. หลักการพัฒนาชุมชน. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐.

ทวีวงศ์ศรีบุรี. สิ่งแวดล้อมเศรษฐกิจและการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. เชียงใหม่ : สิริลักษณ์การพิมพ์, ๒๕๔๗.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. แนวคิดแนวทางการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ร้าไทยเพรส, ๒๕๕๐.

นิวัติ เรืองพานิช. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชาญการพิมพ์, ๒๕๒๘.

นิวัติ เรืองพานิช. “หลักการและแนวความคิดของวนศาสตร์ชุมชน”. เอกสารบรรยายประกอบการฝึกอบรมหลักสูตรการปลูกป่าระบบวนเกษตร รุ่นที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : กรมป่าไม้, ๒๕๓๐.

นิวัติ เรืองพานิช. การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม คู่มือสำหรับการสอนและการฝึกอบรม. กรุงเทพมหานคร: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๓.

บวรศักดิ์อุวารณโณ. รัฐธรรมนูญปัจจุบันกับการปฏิรูปการเมือง. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๒.

ปกรณัม ปรียากร . การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภากาการพิมพ์, ๒๕๓๔.

ปรีดี โชติช่วง และคณะ. การพัฒนาชุมชนและการบริหารงานพัฒนาชุมชน พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิศการพิมพ์, ๒๕๓๖.

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต) . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๗ . กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์, พ.ศ. ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้ว, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). คนไทยกับป่า. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). พัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยจิตวิทยาแบบยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓ .

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต. การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๖ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), ธรรมานุชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒ , (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด , ๒๕๔๑.

พระราชวรมนี. พุทธธรรม. ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

มูลนิธิปิดทองหลังพระ. รายงานประจำปี ๒๕๕๓ มูลนิธิปิดทองหลังพระ สืบสานแนวพระราชดำริ . กรุงเทพมหานคร: ๒๕๕๔ .

เรื่องวิทย์ เกษสุวรรณ. หลักรัฐศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท บพิศการพิมพ์, ๒๕๕๓.

วัลลภ รัฐฉัตรทรานนท์ .ระเบียบวิจัยทางการบริหาร. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕.

วิชัย เทียนน้อย. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรพัฒนา, ๒๕๓๓.

วิชัย เทียนน้อย. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรพัฒนา , ๒๕๕๒.

ศ.นพ. วันชัย วัฒนศัพท์. คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. ขอนแก่น : โรงพิมพ์ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท, ๒๕๔๗.

ศ.นพ.วันชัยวัฒนศัพท์. **คู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจของชุมชน**

กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า และ มูลนิธิเอเชีย, ๒๕๕๒.

สถาบันดำรงราชานุภาพ **คู่มือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างผสมผสานใน**

พื้นที่ระดับตำบล. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสมาธรรม, ๒๕๔๓.

สนธยา พลศรี. **การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โอ.

เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๖.

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐.**

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๑.

เสาวนิตย์ ชัยมุสิก. **การบริหารโรงเรียนเป็นฐานเพื่อการประกันคุณภาพการศึกษา.** กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์บุ๊คพ้อยท์, ๒๕๔๒.

องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งพงษ์. **แผนยุทธศาสตร์การพัฒนา พ.ศ.๒๕๖๐- ๒๕๖๓, (อัดสำเนา)**

อรทัย กักผล และฉัตรระวี ปรีสุทธิญาณ. **บันทึกเรื่องเด่นรางวัลพระปกเกล้า ๕๒ ด้านความโปร่งใสและ**

ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๓.

อัมพร อารงลักษณ์ บรรณาธิการ. **การบริหารปกครองสาธารณะ (Public Governance) การ**

บริหารรัฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖.

(๒) วิทยานิพนธ์/ภาคินพนธ์/รายงานวิจัย :

ชื่น ศรีสวัสดิ์. “การจัดการป่าไม้โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัด

อุบลราชธานี”. **รายงานการวิจัย.** ส่วนวิจัยและพัฒนา สถาบันวัฒนธรรมศึกษา

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๕๓.

ณัชพงศ จันจุฬา. “โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี

กรณีศึกษา : การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้าน ในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ

จังหวัดนราธิวาส”, **รายงานการวิจัย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานการวิจัย

แห่งชาติ, ๒๕๕๒.

ณัฐจาพร พิชัยณรงค์ และคณะ. “การพัฒนาการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างสุขภาพในชุมชนโดยใช้

ประชาคมสุขภาพในการจัดการสุขภาพภาคประชาชน : กรณีศึกษาตำบลท่าสองคอน อำเภอบึง

เมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม”. **รายงานการวิจัย.** หุมนสนับสนุนมหาวิทยาลัย

มหาสารคาม, ๒๕๕๐.

ดร.วรปรัชญ์ คำพงษ์. “แนวทางการจัดการและการอนุรักษ์เขตพื้นที่ต้นน้ำตามโครงการปิดทองหลัง

พระสืบสานแนวพระราชดำริ จังหวัดน่าน”. **รายงานการวิจัย.** หุมนอุดหนุนการวิจัย,

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

ทวีศิลป์ กุลนภาดล. “การพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนชุมชนเพื่อการบูรณาการสู่

การวางแผนพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา”. **รายงานการวิจัย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงาน

กองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐.

- นายสมจันท์ ศรีปรัชยานนท์และนายนพดล อินทรเสนา. “การบริหารจัดการเชิงพุทธศาสตร์
สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติแนวพุทธของพระสงฆ์ในจังหวัดลำปาง”. **รายงานการวิจัย.**
ทุนอุดหนุนการวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- บุญเพ็ง วงศ์หน่อบุญธรรม. "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้:
กรณีศึกษาประชาชนในเมืองไชนานี้ ในนครหลวงเวียงจันทน์". **การค้นคว้าอิสระรัฐ
ประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์.** บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐.
- พระครูพิพิธสุตาทร,ดร และคณะ. “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบน
ฐานเศรษฐกิจพอเพียง”. **รายงานการวิจัย.** ทุนอุดหนุนการวิจัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- มนูญ เทศน์นำ และคณะ. “การกระบวนการและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนา
เศรษฐกิจชุมชนที่เหมาะสมและยั่งยืนบ้านภาค(ตลาด)ซีเหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอย
สะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”. **รายงานการวิจัย.** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสำนักงาน
ภาค, ๒๕๕๒.
- วารุณี ศุภบัณฑิต. “แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานระดับ
สถานศึกษาจังหวัดนครนายก : การวิเคราะห์เชิงสังคมวิทยา”. **ดุษฎีนิพนธ์ครุศาสตรดุษฎี
บัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- วิเชียร รุจิธารกุล. "บทบาทและกลไกของภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคมในการแก้ปัญหา
สิ่งแวดล้อมของไทย", **ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาการเมือง).** บัณฑิต
วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๗.
- สุขุมลย์ ประสมศักดิ์. "กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธ
ธรรมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ในกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน". **วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์).** บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- สุธาวัลย์เสถียรไทยและคณะ. “การศึกษาทบทวนด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อเตรียมความพร้อมในการเจรจาเขต
การค้าเสรีไทย-สหรัฐอเมริกา กรณีศึกษา : ภาคบริการด้านทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม”. **รายงานการวิจัย.** สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๕๐.
- สุพิชัย ศิริรักษ์. “รูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธจริยธรรมาภิบาลของเทศบาลใน
เขตภาคกลางตอนบน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- สุวัฒน์ อินทรประไพ. "การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำป่าสัก".
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย
: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- หนูเคน จันทาง. “การศึกษารูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน
ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น”. **รายงานการวิจัย.** สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัยสำนักงานภาค, ๒๕๔๕.

เอกวิทย์ นวเศรษฐ. “การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการวางผังชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนโพโมสต์ และชุมชนทรัพย์สินพัฒนา”. การค้นคว้าอิสระ (การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔.

๒. ภาษาอังกฤษ :

Davis Keith. Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior. New York : Mc Graw –Hill Book Co, ๑๙๗๒.

Davis Keith. **Human Behavior of World-Man Relations and Organization Behavior.** New York : Mc Graw – Hill Book Co, ๑๙๗๒.

Erwin, Williams. **Participation Management : Concept, Theory and Implementation.** Atlanta, Ga : Georgia State University Press, ๑๙๗๖.

Helene Heyd and Andreas Neef. **International Food policy Research Institute** ๒๐๓๓ K Street, N.W. Washington, D.C. ๒๐๐๖. U.S.A. December ๒๐๐๔.

Koontz & others. **Essential of management.** New York : Mc Graw-Hill, ๑๙๘๖ .

Putti Joseph M. **Management : A Functional.** Singapore : Mc Graw-Hill, ๑๙๘๗.

White, Alastair T. **The community A Discussion of the Agreement Community Participation.** Current issue and Lesson Learned. USA. : The United Nations Childrens Fund, ๑๙๘๒.

WHO and UNICEF. **Report of The International Conference on Primary Health Care.** New York : N.P.Press, ๑๙๘๑.

หมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกร วิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน

Buddhist Agriculture Village: A Model of Forest Management and Honest Livelihood Promotion of Buddhist Styled Agriculturist for Sustainability in Nan Province

พระชยานันท์หมื่น, ผศ.ดร. , พระมหากิตติ กิตติเมธี , ธนวัฒน์ ศรีลา
สิทธิชัย อุ่นสวน , ประทีป ยศนรินทร์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ๓) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านและ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน เป็นการวิจัยในแบบผสม โดยการวิจัยเชิงคุณภาพคือ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) การวิจัยเชิงปริมาณใช้การตอบแบบสอบถาม และการจัดสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) ผลการวิจัยพบว่า

๑) ศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน พบว่าการจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์ ด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการกำหนดนโยบายในการจัดการป่าชุมชนเกษตรกรรมสร้างรายได้แก่ครอบครัว เพื่อลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคม มีการใช้ทรัพยากรการจัดการป่าตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากแหล่งอาหารธรรมชาติ/แหล่งสมุนไพร /แหล่งท่องเที่ยว /แหล่งเลี้ยงสัตว์/แหล่งวัตถุดิบเพื่อการผลิตวัสดุอุปกรณ์ในครัวเรือนและการเกษตร สร้างรายได้และแหล่งศึกษาเรียนรู้ สำหรับนักรักหรือนักเรียน การจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์ ยังสร้างความชุ่มชื้นของดินและผิวดินที่อุดมสมบูรณ์จากพื้นที่ป่า ช่วยบรรเทาอุทกภัยความรุนแรงของอุทกภัยให้เบาบางลงได้

๒) ลักษณะกิจกรรมด้านการเกษตรมีลักษณะกิจกรรม ๔ ลักษณะ ๑) การทำการเกษตรแบบดั้งเดิม ที่เน้นการดำรงชีพเพื่อให้อยู่ได้ในพื้นที่โดยพึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ ๒) การทำการเกษตรแบบผสมผสานแนวใหม่ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีหลักการระเบิดจากข้างในลุกขึ้นมาจัดการตนเอง ผลิตเพื่อลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ภายในครอบครัว ๓) การเกษตรที่เน้นการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและกระแสการดูแลสุขภาพ กลุ่มนี้จะต้องการสินค้าด้านการเกษตรที่ดีมีคุณภาพและปลอดภัย ๔) การเกษตรแบบค้าขาย ที่เน้นการผลิตจำนวนไม่มาก การผลิต

ลักษณะนี้มีการผลิตที่ควบคุมในเรื่องของคุณภาพจึงเป็นที่ต้องการของตลาด ส่วนการพัฒนากิจกรรมการประกอบสัมมาชีพนั้นจะมุ่งเน้นการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาโดยวิธีการการตระหนักถึงสภาพปัญหาของตนเองที่ต้องเผชิญ การรวมกลุ่ม ศึกษาดูงาน การทดลองทำการติดตามผล และการพัฒนาต่อยอด เกี่ยวกับผลิตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ผนวกกับการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพจากภาครัฐ และการค้นหาทุนที่มีในชุมชนเพื่อเป็นจุดขาย ให้กับชุมชนจนนำมาซึ่งรายได้ของคนในชุมชน

๓) การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า ๑. การพัฒนารูปแบบการจัดการป่า ดังนี้ ๑) กระบวนการจัดสรรพื้นที่ป่าโดยชุมชนจัดการตนเอง ๒) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านทางพิธีกรรม ๓) กระบวนการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่า ๒. การส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ สามารถแยกออกเป็นหลักการได้ดังนี้ คือ ๑) สร้างชุมชนให้เป็นชุมชนชีววิถี ๒) ส่งเสริมการค้าเงินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๔) การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรเป็นทางออกของเกษตรกรจังหวัดน่านเพื่อให้อยู่กับป่าอย่างยั่งยืน โดยเริ่มจากการจัดการป่าผ่านโดยใช้มาตรการทางกฎหมาย มาตรการชุมชน การสร้างจิตสำนึกและความเชื่อในชุมชน ภายใต้การหนุนเสริมจากภาครัฐและเอกชน มีวิธีการสร้างเครือข่าย ได้แก่ การสร้างแรงจูงใจ กำหนดบทบาทของสมาชิกและภาคีเครือข่าย การรับผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม รูปแบบของเครือข่าย เป็นแบบทางการ และไม่เป็นทางการ ใช้กระบวนการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตร โดยการวิเคราะห์ชุมชนค้นหาเป้าหมายร่วมกัน เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์หมู่บ้านพุทธเกษตรจำนวน ๔ ข้อได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ ๑ ส่งเสริมการวิจัย การสร้างนวัตกรรม และเผยแพร่องค์ความรู้การจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพ ยุทธศาสตร์ที่ ๒ พัฒนาลินค้า บริการกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์และสัมมาชีพ ยุทธศาสตร์ที่ ๓ พัฒนาตลาดลินค้าและบริการ รับรองมาตรฐานเกษตรกรอินทรีย์และผลผลิตจากการประกอบสัมมาชีพ ยุทธศาสตร์ที่ ๔ ขับเคลื่อนและพัฒนาสัมมาชีพ จนเกิดองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย ได้แก่ หลักธรรม ความเชื่อความศรัทธาแนวพุทธ การจัดการสิ่งแวดล้อมโดยใช้แนวคิดการปล่อยป่า การปลูกป่าด้วยการคืนป่าและการปรับตัวของมนุษย์ต่อการดำรงชีวิตภายใต้บริบทชุมชน สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกัน และมีความยั่งยืน

คำสำคัญ : หมู่บ้านพุทธเกษตร, จัดการป่า, การส่งเสริมสัมมาชีพ, เกษตรกรวิถีพุทธ

ABSTRACT

๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหา

จังหวัดน่านเป็นป่าและภูเขาสลับซับซ้อนจากข้อมูลของกรมป่าไม้พบว่าในปีพ.ศ.๒๕๑๙จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่าสมบูรณ์ที่อยู่ทั้งในและนอกเขตป่าสงวนแห่งชาติทั้งหมด ๔,๒๘๐,๖๒๔ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๖๔ ของพื้นที่ทั้งจังหวัดพอลถึงปีพ.ศ.๒๕๒๔ จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่า ๓,๔๐๙,๓๗๔ ไร่คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๙๔ ของพื้นที่ทั้งจังหวัดในปี พ.ศ.๒๕๓๒ พื้นที่ป่าลดลงเหลือ ๓,๑๙๓,๑๒๔ ไร่หรือร้อยละ ๔๔.๔๓ พื้นที่ที่ถูกบุกรุกถูกทำลายไปเรื่อยๆจนปี พ.ศ. ๒๕๔๑ พื้นที่ป่าลดลงเหลือประมาณ ๒,๙๙๔,๐๐๐ ไร่หรือร้อยละ ๔๑.๗๗ ของพื้นที่ทั้งหมดและตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นต้นมาได้มีการนำเทคโนโลยีระบบสารสนเทศ (GIS) มาใช้ในการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดน่านพบว่าในปี พ.ศ.๒๕๔๑ จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่าไม้ ๔,๑๐๓,๔๔๐ ไร่หรือร้อยละ ๗๑.๑๘ โดยมีการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติขึ้นครอบคลุมพื้นที่ในเขตต้นน้ำลำธารซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่อนุรักษ์จำนวน ๗ แห่งประกอบด้วยอุทยานแห่งชาติคอกภูคาอุทยานแห่งชาติแม่จริมอุทยานแห่งชาติขุนน่านอุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกินอุทยานชาตินันทบุรีอุทยานแห่งชาติขุนสถานและอุทยานแห่งชาติศรีน่านกับอีกสวนอุทยานถ้ำผาตูบอีก ๑ แห่ง^๑ซึ่งในที่สุดเป็นการทำลายหากดูลูกลงไปสามารถวิเคราะห์เป็นรายตำบลที่ยกตัวอย่างคือพื้นที่ป่าไม้อำเภอสันติสุข โดยเฉลี่ยป่าในจังหวัดหายไปแล้ว ๑ ใน ๔ ของป่าสงวน เฉพาะอำเภอสันติสุขหายไป ๓๗%ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำการเพาะปลูกข้าวโพด นอกจากนี้ยังมีการทำนาในบริเวณที่ลุ่มปลูกพืชผักสวนครัวการเลี้ยงสัตว์ดังนั้นพื้นที่ส่วนใหญ่ในจังหวัดน่านจึงเป็นพื้นที่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติซึ่งมีราษฎรเข้าทำกินอยู่เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์แต่ยังขาดความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ของพื้นที่และปัจจัยสนับสนุนเช่นแหล่งน้ำความรู้ทางการเกษตรของประชาชนและความไม่มั่นใจในกรรมสิทธิ์ของตนซึ่งหากไม่มีการจัดการแก้ไขที่เหมาะสมอาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่วนอื่นที่มีความเกี่ยวข้องได้ดังนั้นจึงได้มีการเริ่มจัดตั้งโครงการป่าชุมชนในจังหวัดน่านและได้มีการดำเนินโครงการป่าชุมชนนับตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๓๐จนถึงปัจจุบันแล้วทั้งสิ้นเป็นพื้นที่ ๖๐๐,๐๐๐ ไร่ใน ๔๔๖ หมู่บ้าน ๙๘ ตำบล จาก ๑๔ อำเภอของจังหวัดน่าน การดำเนินการจัดตั้งโครงการป่าชุมชนในแต่ละโครงการนั้นแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการใช้พื้นที่ป่าอย่างมีคุณภาพและยั่งยืนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของสังคมพื้นที่ป่าชุมชนเหล่านั้นต่างเกิดขึ้นจากการที่ประชาชนในชุมชนแต่ละชุมชนเห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ของตนทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดและรับทราบถึงปัญหาโดยประชาชนเหล่านี้ต่างได้เข้าร่วมกันในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าแต่ละส่วนในชุมชนของตนซึ่งชุมชนมีความต้องการที่จะอนุรักษ์ไว้เป็นสมบัติของส่วนรวมโดยในปัจจุบันพื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดน่านเป็นพื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชนให้ประชาชนสามารถเข้ามาจัดการป่าชุมชนด้วยตนเองโดยนอกจากการใช้ประโยชน์ของประชาชนในด้านการเก็บพืชสมุนไพรแล้วยังได้มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเช่นการทัศนศึกษาจากหน่วยงานภายนอกการสร้างศาลาการเรียนรู้ของป่าชุมชนการประชุมประชาชนทุกเดือนเพื่อรับทราบความคืบหน้าเกี่ยวกับพื้นที่ป่าชุมชนและการดูงานจากหน่วยงานภายนอกเพื่อเสริมความเข้มแข็งและการมีบทบาทของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

^๑แผนพัฒนาจังหวัดน่าน (พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๖๑). หน้า ๔๐.

จากเหตุผลดังกล่าวคณะผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดน่านที่เป็นป่าต้นน้ำที่สำคัญนั้นยังคงถูกบุกรุกทำลายอย่างต่อเนื่องด้วยตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว ประเด็นที่ควรศึกษาคือ รูปแบบการจัดการป่าและส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน เพื่อฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำน่านที่เสื่อมโทรม และส่งเสริมสัมมาชีพให้แก่เกษตรกรในพื้นที่เป้าหมายโดยใช้แนวคิดการจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมและสมดุล ในการพัฒนาเศรษฐกิจ จากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรกรรมเป็นอยู่ที่มีความสุขแบบพอเพียง ใช้ประโยชน์พื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยว เป็นพื้นที่เกษตรเชิงคุณภาพ โดยปรับพื้นที่ลาดให้เป็นน่านน้ำขังแบบขั้นบันได เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวแต่ใช้พื้นที่น้อยลง จัดทำแหล่งน้ำเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้และเลี้ยงปลา พื้นที่บางส่วนปรับเปลี่ยนไปปลูกต้นไม้ในรูปแบบวนเกษตร และการปลูกป่าธรรมชาติเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศในภาพรวม รวมทั้งสร้างอาชีพเสริมที่เหมาะสมเพื่อสร้างรายได้ให้ราษฎรสามารถดำรงชีวิตอยู่โดยไม่บุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติมประกอบกับการวางแผนการติดตามประเมินผลการดำเนินการฟื้นฟู การกลับคืนความอุดมสมบูรณ์ในด้านนิเวศวิทยา

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน
- ๑.๒.๒ เพื่อพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน
- ๑.๒.๓ เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน
- ๑.๒.๔ เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านพื้นที่
คณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จำนวน ๔ หมู่บ้าน ใน ๔ อำเภอในจังหวัดน่าน คือ หมู่บ้านดงป่าสัก อำเภอภูเพียง หมู่บ้านพงษ์ อำเภอสันติสุข หมู่บ้านหลวง อำเภอบ้านหลวง หมู่บ้านศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน

๑.๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เนื่องจากการศึกษาวิจัยในลักษณะของการส่งเสริมการเรียนรู้และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ของพุทธเกษตรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ของพื้นที่กรณีศึกษาใน ๔ หมู่บ้าน โดยมีเกณฑ์ดังนี้

๑. หมู่บ้าน/หน่วยงานที่เป็นแหล่งพุทธเกษตร สำคัญในระดับสูงทั้งในระดับชุมชนเป็นสถานที่ส่งเสริมการเรียนรู้และการเรียนรู้หมู่บ้านพุทธเกษตรที่เป็นรูปธรรม
๓. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล/หน่วยงานที่มีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้หมู่บ้านพุทธเกษตรรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้การส่งเสริมการเรียนรู้ของคุณคนและสังคม ซึ่งคณะผู้วิจัยกำหนดในลักษณะของพื้นที่ใน หมู่บ้าน ภูมิภาค ดังนี้

- ๑) หมู่บ้านดงป่าสัก ตำบลฝายแก้ว อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดน่าน
- ๒) หมู่บ้านพงษ์ ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
- ๓) หมู่บ้านหลวง ตำบลสวด อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน
- ๔) หมู่บ้านศิลาเพชร อำเภอปัว จังหวัดน่าน

ตารางที่ ๑.๑ ตารางจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยโดยจำแนกตามหมู่บ้าน

ชื่อหมู่บ้าน	ประชากร	คำนวณสูตร	กลุ่มตัวอย่าง
หมู่บ้านดงป่าสัก	๕๙๑	$591 \times 350 \div 2,033$	๑๑๓
หมู่บ้านพงษ์	๓๒๐	$320 \times 350 \div 2,033$	๖๑
หมู่บ้านหลวง	๓๙๑	$391 \times 350 \div 2,033$	๗๕
หมู่บ้านศิลาเพชร	๗๓๑	$731 \times 350 \div 2,033$	๑๔๐
จำนวนทั้งหมด	๒,๐๓๓	$2,033 \times 350 \div 2,033$	๔๐๐

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงกำหนดประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

๑.๓.๓ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในเชิงคุณภาพ (Key Informant) ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

๑) ประชาชน/ผู้นำชุมชน/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยพบว่าในแต่ละหมู่บ้านจะมีประชาชน และบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๒) ประชากรและกลุ่มตัวอย่างการวิจัยในเชิงปริมาณ ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนดังกล่าวซึ่งเป็นประชาชนในพื้นที่จำนวน ๑๐๐ คนในแต่ละหมู่บ้าน

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบเนื้อหาในการศึกษานี้ ได้แก่ การพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านและ การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

๑.๓.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลาในการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้กำหนดระยะเวลาการวิจัยระหว่างเดือนมกราคม – ธันวาคม ๒๕๖๑

๑.๔ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑๔.๑ ได้เข้าใจหลักการอยู่ร่วมกันของชุมชนพุทธเกษตรกับป่าอย่างถูกต้อง ชัดเจน

๑๔.๒ ได้หลักพุทธเกษตรการแบ่งพื้นที่ป่าชุมชนและป่าการเกษตร ตามหลักการของแต่ละชุมชนได้อย่างชัดเจน

๑๔.๓ ได้หลักการและวิธีการนำหลักสัมมาชีพทางพุทธศาสนา และตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนำไปใช้เหมาะสมสำหรับอย่างเป็นรูปธรรม

๑.๕ ผลการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัย “หมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑)ศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ๒)เพื่อพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ๓) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านและ ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้นำมาเรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๕.๑ ผลการวิจัยข้อมูลเชิงปริมาณการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๑) สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามข้อมูลทั่วไปของประชากรกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน ๒๐๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๒๕ มีอายุระหว่าง ๔๑ - ๕๐ ปี จำนวน ๑๑๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๘ ประถมศึกษา จำนวน ๑๔๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๓ อาชีพเกษตรกร จำนวน ๑๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๓.๘ รายได้ต่ำกว่า - ๕,๐๐๐ จำนวน ๑๘๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕.๕ และสถานภาพสมรส จำนวน ๒๕๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๘

๒) ผลการวิเคราะห์เชิงปริมาณการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่านสรุปการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = ๓.๓๐$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตค่าเฉลี่ยสูงสุดในด้านนี้ ($\bar{X} = ๓.๕๑$) รองลงมาคือด้านการพัฒนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ($\bar{X} = ๓.๔๘$) ด้านมีการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ($\bar{X} = ๓.๓๕$) ด้านการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ($\bar{X} = ๓.๒๓$) และด้านการพัฒนาด้านการมีส่วนร่วมกับชุมชน ($\bar{X} = ๒.๙๓$) ซึ่งมีค่าคะแนนเฉลี่ยเกี่ยวกับการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน โดยภาพรวมจำแนกรายด้าน ที่น้อยที่สุด

๓) สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพการศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๑) ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีปัญหาและส่งผลกระทบต่อ

การศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีปัญหาและส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมตลอดถึงสภาพอากาศขาดประสิทธิภาพ จากลักษณะภูมิอากาศที่มีฝนน้อยกว่าปกติ หรือฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเป็นระยะเวลานานกว่าปกติ และครอบคลุมพื้นที่บริเวณกว้างในพื้นที่ ทำให้เกิดการขาดแคลนรวมถึงแหล่งเก็บกักน้ำตามธรรมชาติและที่สร้างขึ้นมีน้อยไม่เพียงพอต่อการเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์ในชุมชน ซึ่งอาจเกิดจากข้อจำกัดและสภาพแวดล้อมที่ไม่มีลำน้ำธรรมชาติหรือไม่เหมาะสมที่จะพัฒนาเป็นแหล่งน้ำหรือแหล่ง ใช้

ประโยชน์ได้ไม่เพียงพอแหล่งเก็บกักน้ำตามธรรมชาติและที่สร้างขึ้นเสื่อมสภาพ ต้นเขิน ชำรุด รวมไปถึงป่าชุมชนของหมู่บ้านเป็นสินค้าที่ทำรายได้หลักของประชาชนในพื้นที่อย่างหนึ่ง ป่าไม้ให้ความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นต้นน้ำลำธาร แต่สภาพป่าไม้ในปัจจุบันนี้ถูกทำลายเรื่อยมาจนเหลือน้อยมากของพื้นที่ป่าในชุมชน การทำลายป่าไม้นั้นก่อให้เกิดการเสียดุลตามธรรมชาติและก่อให้เกิดผลเสียหายติดตามมา ผลของการบุกรุกพื้นที่ป่าชุมชนปัจจุบันชาวบ้านบางหมู่บ้านทำกินอยู่ในเขตป่าชุมชน และมีปัญหาพิพาทว่า ตนเคยอาศัยอยู่ในบริเวณ ดังกล่าวโดยชอบก่อนที่จะประกาศว่าเขตนั้นเป็นเขตป่าชุมชนของการอนุรักษ์ ซึ่งในกรณีนี้เป็นปัญหาที่จะต้องนำเสนอพิสูจน์ว่าเป็นความจริงเช่นไร ตลอดจนการใช้สารเคมี ใช้พันธุกรรมและเทคโนโลยี เพื่อเพิ่มปริมาณของผลผลิต ซึ่งส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่าไม้ และยังส่งผลกระทบต่อร่างกายของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคอีกด้วย การทำลายสมดุลของระบบนิเวศตลอดรวมถึงปัญหาจากหมอกควันในพื้นที่ตอนบนของชุมชนเป็นปัญหาสำคัญเนื่องจากส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งทำให้เกิดความเสียหายต่ออาคารบ้านเรือน เกิดความเดือดร้อนรำคาญแก่ประชาชน บดบังทัศนวิสัย พร้อมทั้งความแห้งแล้งและไฟป่าคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเนื่องจากภาวะโลกร้อน ไฟป่าอาจเป็นปรากฏการณ์ปกติในป่า โดยทำลายพุ่มไม้ที่หนาทึบ และเป็นส่วนหนึ่งของวงจรชีวิตของพืชบางสายพันธุ์ อย่างไรก็ตาม ป่าที่ถูกกิจกรรมชาวบ้านในพื้นที่และความแห้งแล้งคุกคามมากเกินไปทำให้ไฟป่าเผาผลาญทำลายได้มากขึ้น ซึ่งอาจนำไปสู่ไฟป่าและการเปลี่ยนแปลงสภาพ

๒) ปัญหาและผลกระทบสิ่งแวดล้อมในชุมชน

การศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ที่เกี่ยวข้องกัปัญหาและผลกระทบสิ่งแวดล้อมในชุมชน ทางเกษตรกรรมจะมีการเตรียมพื้นที่เพาะปลูกพืชต่างๆก็จะมี การเผาพื้นที่การเกษตร เพื่อปรับพื้นที่เพาะปลูกเวลาเข้าสู่ฤดูฝนก็พื้นที่เพาะปลูกเป็นพื้นที่ภูเขาที่มีลักษณะลาดชัน จึงทำให้การเผาไหม้เร็วพื้นที่ไปในวงกว้าง นอกจากนี้ยังรวมถึงปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน เป็นการเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลกที่มองเห็นได้ชัดเจน บริเวณตลิ่งที่ถูกแม่น้ำลำธารกัดเซาะ การเลื่อนไหลของดินบริเวณภูมิประเทศที่มีความลาดชัน แผ่นดินถล่ม การยุบตัวของดิน สาเหตุสำคัญของการชะล้างพังทลายของดิน นอกจากนี้ชีวิตได้ถูกคุกคามจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชและสารเคมีอื่น ๆ ที่อาจปนเปื้อนมาจากกระบวนการผลิต ซึ่งเมื่อสารเคมีเหล่านี้เมื่อเข้าสู่ร่างกายจนเกิดผลกระทบต่อร่างกายทำให้เกิดปัญหาสุขภาพตามมา ผดผื่นที่ผิวหนัง อาการวิงเวียน และมีเม็งงศีรษะ นอกจากนี้ ยังมีอาการที่ไม่ได้แสดงออกมาให้เห็นในทันทีทันใด เช่น การทำงานผิดปกติของระบบประสาทหรือมะเร็ง จึงไม่มีใครตระหนักว่าการเจ็บป่วยเหล่านี้มีสาเหตุมาจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช นอกจากนี้ปัญหาความสกปรกต่างๆ ที่เกิดจากขยะมูลฝอย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยตรงต่อมนุษย์ ยังอยู่ในขั้นที่ไม่รุนแรงมากนักผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงไม่ชัดเจนเท่าไร แต่ในความเป็นจริงแล้ว ขยะมูลฝอยจะก่อให้เกิดปัญหาต่อสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก และจะมีผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของมนุษย์ด้วย ทั้งโดยตรงและทางอ้อม นอกจากนี้พื้นที่ในชุมชนได้รับผลกระทบปริมาณฝนตกน้อยเกินไปเกิดภาวะฝนทิ้งช่วงติดต่อกันเป็นเวลานาน หรือการกระจายน้ำฝนที่ตกไม่สม่ำเสมอตลอด ชาติแคลนน้ำ เป็นบางช่วงหรือบางฤดูกาลเท่านั้น พร้อมทั้งความต้องการหาที่ทำกินและที่อยู่อาศัยก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย

๔) ผลศึกษาการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการประกอบอาชีพของชุมชน หมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๑) การพึ่งพาทรัพยากรในการประกอบอาชีพเกษตร

การจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ พืชสมุนไพรพบได้ง่ายในป่าชุมชนยังเป็นแหล่งความรู้ให้กับเยาวชนและนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาที่เข้ามาศึกษาวิจัยด้านสมุนไพรป่าชุมชน เช่น การสำรวจพันธุ์ไม้ สมุนไพร และการขยายพันธุ์ โดยชาวบ้านในพื้นที่นำภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต การนำเอาวิทยาศาสตร์และศิลปะมาประยุกต์ และผลิตเป็นเครื่องมือในการนำไปใช้ประกอบกับชีวิตประจำวันเทคโนโลยีที่นำมาใช้เพื่อ เกษตรกรรม และมีสาขามากขึ้น เช่น สาขาพืช สาขาสัตว์ ซึ่งมีมาตั้งแต่บรรพบุรุษและในปัจจุบันนี้ ได้มีการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการทำการเกษตรมากขึ้น เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกและประกอบกับสร้างองค์ประกอบต่างๆ นอกจากเกษตรในพื้นที่มีการผสมผสาน มีการขุดสระน้ำ บ่อน้ำ ที่เป็นการพึ่งพาสีงแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้ในพื้นที่ยังมีการทำปศุสัตว์ ได้แก่ เลี้ยงหมูป่า หมูพื้นบ้าน การประมง ได้แก่ เลี้ยงกบ ปลานิล ปลาตุ๊ก ปลาหมอ มีการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับดินชนิดหมุนเวียนที่มีส่วนเกื้อหนุนต่อประชาชนในพื้นที่ ทำให้สิ่งมีชีวิตสามารถดำรงอยู่ในพื้นที่ชุมชนได้ โดยใช้ผลผลิตที่เกิดจากดินหรือได้จากใต้ดิน นอกจากนี้ดินยังเป็นแหล่งกำเนิดและแหล่งผลิตปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ นอกจากนั้นการทำเกษตรอินทรีย์จึงจำเป็นต้องหาอินทรีย์วัตถุต่างๆ มาคลุมหน้าดินอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นฟาง ใบไม้ หรือแม้แต่พืชขนาดเล็ก (เช่น พืชที่ใช้ปลูกคลุมดิน) ซึ่งอินทรีย์วัตถุเหล่านี้จะกลายเป็นอาหารของสิ่งมีชีวิตและจุลินทรีย์ในดิน

๒. การพึ่งสิ่งแวดล้อมในการประกอบอาชีพเกษตร

ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนล้วนอาศัยพึ่งพาป่าเพื่อปัจจัย ๔ ซึ่งได้แก่ แหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม ปัจจุบันเกษตรกรในพื้นที่ให้ความสนใจและหันมาเลี้ยงวัวพื้นบ้านเป็นอาชีพกันเยอะ ด้วยวัวเป็นสัตว์เศรษฐกิจสำคัญ เลี้ยงง่ายโดยสามารถพึ่งพาสีงแวดล้อมโดยเพียงนำเปลือกข้าวโพดอ่อนมาเป็นอาหารเสริมให้กับวัวพื้นบ้าน โดยจะให้กินเช้าและเย็น ต่อเนื่องเป็นประจำ นอกเหนือจากที่ได้ปล่อยให้วัวหากินเองตามธรรมชาติแล้ว เพียงเท่านั้นก็จะช่วยให้วัวพื้นบ้านแข็งแรง โตเร็ว เนื้อดี และขายได้ราคาดีเป็นที่ต้องการของตลาด ด้วยเปลือกข้าวโพดอ่อนเกษตรกรในพื้นที่จะสังเกตปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น มดอพยพ เพื่อดูว่า ฝนจะมาตอนไหน หากมดเริ่มขนไข่ ในช่วงกลางเดือนพฤษภาคม เป็นการบ่งชี้ว่าฤดูกาลเริ่มเปลี่ยนจากหน้าร้อนแล้งเข้าสู่หน้าฝน และภายในสามวันหลังมดขนไข่ ฝนก็จะตกและชวานาจะเริ่มเตรียมดินไถนาปลูกข้าว การพยากรณ์อากาศดังกล่าวเป็นตัวอย่างของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ช่วยเกษตรกรพื้นในมานานหลายศตวรรษแต่เกษตรกรในพื้นที่ต้องหันมาใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างจำกัดให้คุ้มค่ามากที่สุดการเลี้ยงกบ สำหรับผู้เริ่มลงทุนน้อย แต่อาศัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คุ้มค่า และเกิดประโยชน์การเลี้ยงกบเนื่องจากสีงแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ เครื่องจักร เครื่องยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้นอย่างไรก็ตาม ความเสื่อมโทรมของสีงแวดล้อมในปัจจุบันนี้ มิได้เกิด

ขึ้นกับแม่น้ำ อากาศ สารเคมี และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติอื่น ๆ เท่านั้น แต่ยังมีปัญหาสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในรูปปัญหาทางสังคมอีก

๕) การจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

๑) การจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์

จัดสรรพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อทำการเกษตรกรรมสร้างรายได้แก่ครอบครัวและชุมชนเป็นวิถีปฏิบัติ และเป็นการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนในการช่วยลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในชุมชนโดยมีการจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด และมีการใช้ทรัพยากรและผลผลิตจากป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการป่าตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง งานอาชีพ การสนับสนุนกล้าพันธุ์ไม้ การสนับสนุนการดับไฟป่า การสร้างอ่างเก็บน้ำ มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนคือ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งสมุนไพร แหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน แหล่งเลี้ยงสัตว์ แหล่งวัตถุดิบเพื่อการผลิตวัสดุอุปกรณ์ในครัวเรือนและการเกษตร แหล่งสร้างรายได้และแหล่งศึกษาเรียนรู้ สำหรับการอนุรักษ์น้ำในบริเวณต้นน้ำลำธาร ต้นไม้ทุกชนิดจะมีบทบาทสำคัญต่อการช่วยอนุรักษ์น้ำ ตั้งแต่เมื่อเริ่มมีฝนตกลงมาในพื้นที่ป่า ความรุนแรงของฝนจะถูกสกัดกั้นด้วยเรือนยอดของต้นไม้และใบไม้ มิให้เม็ดฝนจำนวนมาก ตกกระแทกผิวดินได้โดยตรง เป็นการช่วยป้องกัน มิให้น้ำไหลกัดเซาะพังทลายดินผิวน้ำไปจนดิน เสื่อมคุณภาพ ในทางนิเวศวิทยานิยมเรียกป่าไม่ว่า สังคมพืชคลุมดิน โดยสามารถสร้างด้านเศรษฐกิจ สิ่งต่างๆ เพื่อให้การจัดการและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ประโยชน์ในการอนุรักษ์และการป้องกันภัยอันเกิดจากสิ่งแวดล้อมรัฐจะต้องเร่งรัดปรับปรุงการวางผังเมืองและกำหนดพื้นที่ป่าไม้ให้แน่นอนเพื่อกำหนดเขตการใช้ ประโยชน์ที่ดิน สำหรับเป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัย พื้นที่ประเภทชนบทและพื้นที่เกษตรกรรมในแต่ละ พื้นที่แน่นอนเพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ การแต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายป่าไม้ระดับชาติให้กำหนดไว้ในกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ ประชาชนมีความรู้สึก รักและหวงแหน รู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างประหยัด รัฐจะต้องให้ความรู้ ทักษะ ความสำนึก ความรู้สึก และทักษะ การวางแผนจัดการป่าชุมชน และการจัดตั้งกลไกเพื่อจัดการป่าชุมชนของชาวบ้าน หรือคนในชุมชนนั้นเกิดขึ้นมาได้ด้วยการวางแผนร่วมกันของคนในชุมชนที่ต้องมีส่วนร่วมของสมาชิกอย่างแท้จริง นอกจากนี้การวางแผนจัดการของชุมชน ยังต้องเป็นที่รับรู้ และยอมรับของชุมชนรอบข้างด้วย มิเช่นนั้นนี้อาจเกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนขึ้นได้ ดังนั้นการจัดการป่าชุมชนที่จะประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน ควรมีการทำงานร่วมกันในรูปเครือข่าย เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่าย ป่าชุมชน เป็นต้น

๑.๕.๒ สรุปผลการพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

การพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน จากการวิจัยพบว่าการพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่านนั้น แบ่งได้ ๓ ประเด็น ได้แก่

๑. กระบวนการกระตุ้นให้ตระหนักรู้ถึงสภาพปัญหาของตนเอง เริ่มมาจากการเรียนรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ได้แก่ปัญหาหมอกพิษ สารเคมี ปัญหาด้านสุขภาพที่มีสาเหตุมาจากการรับประทานอาหารที่

ไม่ปลอดภัย ปัญหาความยากจน และการถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง ปัญหาเกี่ยวกับหน่วยงานของรัฐที่บังคับใช้กฎหมาย มีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจนนำไปสู่การตระหนักถึงผลกระทบที่จะตามมาเพื่อนำไปสู่กระบวนการลำดับต่อไป โดยกระบวนการนี้หน่วยงานของภาครัฐจะเป็นผู้ริเริ่มในตอนแรก เนื่องจากหน่วยงานของรัฐมีความน่าเชื่อถือ สามารถนำปัญหาที่พบในพื้นที่ไปวางแผนการพัฒนาต่อได้เนื่องจากมีทรัพยากรที่มีความพร้อม ซึ่งในพื้นที่นั้น พบว่ามีประเด็นใหญ่ๆอยู่ ๓ เรื่อง (๑) ปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน (๒) ปัญหาเรื่องรายได้ (๓) ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒. กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาของตนเอง ปัญหาเหล่านี้ถูกนำไปสู่เวทีของประชาชนและภาครัฐ ซึ่งเป็นที่มาของการแนวทาง วิธีการแก้ปัญหาดังกล่าว อันได้แก่การส่งเสริมอาชีพที่เหมาะสมกับศักยภาพของตน พัฒนาบุคคลให้มีความรู้ในเรื่องการจัดการ จึงได้เกิดเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน อันได้แก่ อาชีพการทอผ้า อาชีพการแปรรูปผลผลิตจากการเกษตรในพื้นที่ อาชีพการปลูกผักปลอดภัย อาชีพการทำผ้าหมักโคลน การทำปุ๋ยหมักใช้เอง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้อยู่ภายใต้บริบทของชุมชนในจังหวัดน่าน ที่ทางภาครัฐและภาคประชาชนช่วยกันบริหารจัดการ การทำเวทีเสนอความคิดเห็น การสำรวจความต้องการของพื้นที่ และการหาจุดอ่อนจุดแข็งศักยภาพของชุมชน ตลอดจนถึงการค้นหาทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่ นำมาบริหารจัดการกับภาคประชาชนในพื้นที่ จากปัญหา ๓ ประเด็นที่ได้นำมาสู่การร่วมกันหาทางออกเพื่อแก้ไขปัญหา จึงหน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน ได้นำเสนอกิจกรรมที่สามารถตอบโจทย์ของปัญหา ๓ ประเด็นนั้นได้ ให้สามารถขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ

โดยมุ่งเน้นไปที่ตัวของประชาชนในชุมชนซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ ให้ตระหนักร่วมกันอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมบูรณ์ โดยมีเป้าหมายร่วมกันในการดัดแปลงท้องที่เชิงสุขภาพ เข้ามาในพื้นที่ จึงมีการส่งเสริมกิจกรรมการผลิตที่มุ่งเน้นในด้านอาหารปลอดภัย สิ่งแวดล้อมสะอาด ธรรมชาติสวยงาม เนื่องจากในจังหวัดน่านมีทุนทางสังคมมากมายที่เป็นแรงเสริมให้การท่องเที่ยวขึ้นเป็นตัวดึงเม็ดเงินจากนอกพื้นที่เข้ามาในจังหวัดน่าน จากเป้าหมายที่มีร่วมกันเกี่ยวกับการท่องเที่ยว พื้นที่จำเป็นต้องมีความพร้อมเพื่อรองรับการเข้ามาของนักท่องเที่ยว มีการอบรมให้ความรู้แก่เกษตรกรซึ่งเป็นผู้ผลิต การจัดการระบบการขนส่งเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในเส้นทางต่าง ๆ เพื่อให้สะดวกเข้าถึงชุมชนได้ง่าย การส่งเสริมการพัฒนาทุนทางสังคมให้กลายเป็นรายได้ การพัฒนาองค์ประกอบเหล่านี้เป็นการพัฒนาที่นำไปสู่การประกอบอาชีพที่ยั่งยืนของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน ที่มีพื้นฐานมาจากการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ การกระตุ้นให้คนในชุมชนลุกขึ้นมาจัดการชุมชนของตนเอง หรือที่เรียกว่า “การระเบิดจากข้างใน” ที่มีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานในการคิดการตัดสินใจอันอ่อนนำไปใช้ มีการเคารพกติกาของสังคม การประกอบสัมมาชีพบนพื้นฐานของศีลธรรม กฎหมาย วัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม ความซื่อสัตย์จริงใจในการประกอบอาชีพทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

๓. กระบวนการส่งเสริมจากภาครัฐ การส่งเสริมจากภาครัฐจะเป็นการส่งเสริมที่มีเป้าหมายไปสู่ความยั่งยืนของพื้นที่ เมื่อพื้นที่สามารถเลี้ยงตนเองได้ทางภาครัฐก็จะถอยมาเป็นพี่เลี้ยง กิจกรรมการประกอบอาชีพที่พบในพื้นที่ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวได้แก่ ๑) การประกอบอาชีพเกี่ยวกับที่พักที่เน้นรูปแบบเป็นบ้านให้มากที่สุด ๒) การประกอบอาชีพเกี่ยวกับด้านอาหารที่เน้นรูปแบบเป็นอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ในพื้นที่ ที่หาทานจากแหล่งอื่นไม่ได้ หรือมีก็จะหารับประทานได้ยาก ๓) การประกอบอาชีพเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ กระบวนการนี้หน่วยงานรัฐจะให้อิสระในการคิดการทำขึ้นอยู่กับเจ้าของพื้นที่ นอกจากส่งเสริมเรื่องของคุณภาพ รูปลักษณ์ผลิตภัณฑ์แล้วยังส่งเสริมในเรื่องของตลาดที่เปิดกว้างมากยิ่งขึ้น ช่องทางการตลาดที่หลากหลายในปัจจุบัน การประสานงานให้ผู้ผลิตได้พบผู้บริโภคโดยตรง

๑.๕.๓ สรุปผลการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน

๑. รูปแบบการจัดการป่าและสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ จากการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการป่า คือ การจัดการของมนุษย์ในการใช้ชีวิตบริเวณ (biosphere) เพื่อที่จะให้ได้ผลประโยชน์ที่ดีที่สุดและยั่งยืน ไว้ให้ชนคนรุ่นปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกัน ก็เป็นการรักษาศักยภาพที่จะดำรงความต้องการและความจำเป็นของชนรุ่นต่อไปในอนาคตการจัดการจึงเป็นการสร้างสรรค์ การรวบรวม การสงวน การรักษาไว้การใช้ประโยชน์ที่ยั่งยืนซึ่งได้มีรูปแบบการจัดการป่าไม้นี้ ๑) การจัดสรรพื้นที่ ๒) การจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วมผ่านพิธีกรรมการบวชป่า ๓) การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการดูแลป่า

หลักสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธหรือหลักสัมมาอาชีพะ หมายถึงการเลี้ยงชีวิตชอบ คือ เว้นจากเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด เช่น โกงเขาหลอกหลวง สอพลอ ปีบบัง คับชู้เชื้อ ค้าคน ค้ายา ค้าสิ่งเสพ ติดค้ายาพิษ เป็นต้น ซึ่งโดยรวมสามารถอธิบายได้ว่าเป็นการการเว้นจากมิจฉาชีพทุกชนิดประกอบแต่การทำงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น ดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องตามตัวบทกฎหมาย เคารพกฎกติกาของสังคมประกอบอาชีพที่สุจริตตรงไปตรงมา โดยหลักสัมมาชีพของชุมชนประกอบไปด้วย ๑) หลักสัมมาชีพ ที่อยู่บนพื้นฐานของหลักศีลธรรม ๒) หลักสัมมาชีพที่อยู่บนพื้นฐานของกฎหมาย ๓) หลักสัมมาชีพที่อยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องตามประเพณี ๔) หลักสัมมาชีพที่อยู่บนพื้นฐานของความจริงใจ

๒. การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ

จากการวิจัยพบว่า การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเด็นคือ

๑. กระบวนการพัฒนารูปแบบการจัดการป่า การจัดการป่าไม้ของชุมชนในกลุ่มเป้าหมายทั้งข้อมูลเชิงเปรียบเทียบของแหล่งพื้นที่ต่างๆ ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และได้ร่วมกับชุมชนในการร่วม

คิด ร่วมทำโดยให้ชุมชนเป็นพื้นฐานสร้างการตระหนักถึงการรักษาป่าไม้เอาไว้โดยการระเบิดจากภายในของชุมชน เพื่อพัฒนารูปแบบของการจัดการป่าของชุมชนที่มีอยู่ดั้งเดิมแล้วให้เกิดมรรคผลมากยิ่งขึ้น ซึ่งสามารถจำแนกการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าได้ดังนี้ ๑) กระบวนการจัดสรรพื้นที่ป่าโดยชุมชนจัดการตนเอง ๒) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านทางพิธีกรรม ๓) กระบวนการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่า

๒. กระบวนการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ สามารถอธิบายได้ว่าเป็นการการเว้นจากมิถชาชีพทุกชนิดประกอบแต่การงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น ดำเนินชีวิตด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องตามตัวบทกฎหมาย เคารพกฎกติกาของสังคมประกอบอาชีพที่สุจริตตรงไปตรงมา ไม่ทุจริตคอร์รัปชัน ไม่ว่าจะเป็สิ่งเล็กน้อยใดๆ ก็ตามเพื่อการประกอบอาชีพสัมมาอาชีพะซึ่งสามารถแยกออกเป็หลักการได้ดังนี้ คือ ๑) กระบวนการสร้างชุมชนให้เป็ชุมชนชีววิถี ๒) กระบวนการส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๓. ความสัมพันธ์การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน

จากการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่านสามารถสรุปได้ว่าการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าไม่มีผลทำให้ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ของกลุ่มเป้าหมายได้รับการอนุรักษ์ปกป้องรักษา เพิ่มพื้นที่ป่ามากขึ้นโดยการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเข้ามามีบทบาทต่อการอนุรักษ์และวางแผนป่าไม้ รวมถึงการปลูกฝังให้กับกลุ่มเด็กและเยาวชนได้รักทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนของตนเอาไว้และสืบทอดเจตนารมณ์ของคนรุ่นปัจจุบัน ซึ่งเมื่อป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้วิถีชีวิตของเกษตรกร คนในชุมชนมีคุณภาพที่ดีด้วยการมีรายได้จากการทำการเกษตรตลอดปี อันมีปัจจัยที่เกื้อหนุนสำคัญคือน้ำที่ไหลหล่อเลี้ยงชุมชนให้ได้อุปโภคบริโภค รวมถึงทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ทำให้ชุมชนมีเศรษฐกิจภายในครอบครัวมีความคล่องตัว อีกทั้งพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับคนในชุมชนมีความอดทน อดกลั้นต่อความยากลำบากและสร้างความเพียรพยายามประกอบอาชีพที่ซื่อสัตย์ สุจริต อันเป็นพื้นฐานของการส่งเสริมสัมมาชีพให้เกษตรกรตามแนวทางพุทธวิธีได้อย่างยั่งยืนสืบต่อไป

๑.๕.๔ สรุปผลการสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

๑. การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน มีจุดเริ่มต้นจากปัญหาสิทธิในพื้นที่ทำกิน และสิ่งแวดล้อมขาดความสมดุล ด้วยจังหวัดน่านมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ภูเขา มีความสูงชัน เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ และเขตอุทยานแห่งชาติ พื้นที่ทำกินที่มีเอกสาร

สิทธิ์ ไม่เพียงพอต่อการอยู่อาศัยและการทำกิน เป็นเหตุให้ประชาชนรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร สร้างที่อยู่อาศัย และเพิ่มมากขึ้นจนเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม มีการใช้สารเคมีทำการเกษตร จำนวนมากก่อให้เกิดมลพิษ และวิกฤตสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ เกิดความไม่สมดุลทางธรรมชาติ แหล่งอาหารตามธรรมชาติลดลง น้ำจากแหล่งธรรมชาติไม่สามารถใช้ในการอุปโภค บริโภคได้อีกต่อไป หนี้สินภาคครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น ประชาชนเจ็บป่วยจากการประกอบอาชีพและการใช้สารเคมี

เมื่อประชาชนต้องการความมั่นคงทางอาหาร และความปลอดภัยในชีวิต จึงได้เริ่มทำการเกษตรอินทรีย์และเลือกประกอบสัมมาชีพ โดยอาศัยทุนทางสังคม ภูมิปัญญา และวัสดุที่มีอยู่ อีกทั้งยังดำเนินชีวิตภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ว่าด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันตนเอง โดยมีเงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรมร่วมด้วย เริ่มจากระดับครัวเรือน ชุมชน และท้องถิ่น

นอกจากนี้ในการศึกษายังพบว่า นอกจากชุมชนจะเป็นผู้ร่วมจัดการอนุรักษ์และเลือกแนวทางสัมมาชีพ ในการรักษาป่าแล้ว ยังมีมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีบทบาทในการปกป้อง พิทักษ์ป่า ทั้งนี้เพื่อรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำ ซึ่งส่งผลโดยตรงกับการจัดการอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน

มาตรการในการจัดการป่า

๑. การใช้มาตรการทางกฎหมาย ผลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลพบว่า ในพื้นที่เป้าหมายมีการบังคับใช้ พรบ.ป่าไม้ อย่างจริงจัง ผู้ที่กระทำความผิดบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติ จังหวัดน่าน

๒. การใช้มาตรการชุมชนในการจัดการป่าชุมชน จากการสัมภาษณ์พบว่า ชุมชนเป้าหมาย ๔ พื้นที่ ในจังหวัดน่าน มีมาตรการของชุมชนในการรักษาพื้นที่ป่าชุมชนและมีข้อกำหนดการใช้ป่า เพื่อสงวนไว้ซึ่งพื้นที่ของส่วนร่วมและการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

๓. การหนุนเสริมของภาคเอกชนและองค์กรภาคีเครือข่าย ทำงานบูรณาการร่วมกันเพื่อปฏิบัติกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ องค์กรเอกชน และ องค์กรอิสระ ที่ร่วมสนับสนุนการปลูกป่าทดแทน ส่งเสริมอาชีพที่ช่วยสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน ทดแทนการหาประโยชน์จากป่า องค์กรทางการศึกษา ช่วยให้ความรู้ทางวิชาการ แก่นิสิต นักศึกษาประชาชน เพื่อการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อมนอกจากนี้ยังมีภาคประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดน่าน ที่ได้ร่วมกันคืนผืนป่าตามกิจกรรมของจังหวัดน่าน อาทิ การปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ การรวมกลุ่มเพื่อจัดการป่าต้นน้ำ การสร้างอาชีพทดแทนการหาประโยชน์จากป่า เห็นได้จาก

“ ช่วง ๕ ปีมานี้ มีหน่วยงานภาครัฐลงมาช่วยเหลือพวกเรา หลายอย่าง เช่น กฟผ.มาทำกิจกรรมปลูกป่า ส่งเสริมการเลี้ยงวัวแลกป่า คือ ให้อ้วมา ๑ ตัว แลกกับพื้นที่ป่าสงวนที่พวกเราทำไร่ข้าวโพด ๑ ไร่ เราต้องเลี้ยงจนวัวโตและตกลูก ถึงเอาแม่พันธุ์คือโครงการไป แต่เราจะได้อู่วัวเป็นของเรา ระยะยาวพวกเราจะมีรายได้จากการขายวัว และเราสามารถ

ขยายพันธุ์เอาเอง...ส่วนไร่ที่พวกเราคืนหลวงก็ปล่อยให้ป่านตัวเอง ๕ ปี ต้นไม้ก็โตเป็น ป่า มีเงื่อนไขว่าห้ามมาชาวบ้านเข้าไปทำประโยชน์จากพื้นที่ตรงนั้นอีก”^๒

๔. จิตสำนึกและความเชื่อของประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน จากการสัมภาษณ์พบว่า ประชาชน เป้าหมายทั้ง ๔ พื้นที่ในจังหวัดน่าน ต่างมีจิตสำนึกที่ดีในการพิทักษ์รักษาป่า มีความหวงแหนด้วยเห็นว่าเป็น ป่าต้นน้ำที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และมีผลโดยตรงกับการประกอบอาชีพของตนเอง และส่งต่อไปยังลูกหลาน เห็นได้จาก “ถ้าเราไม่มีกฎเกณฑ์ในการใช้ป่า คนที่เห็นแก่ตัว ก็จะใช้เต็มที่ เอาผลประโยชน์เข้าตัวเอง พวกเราจะไม่แหล่งอาหาร น้ำก็จะแห้ง อีกหน่อยลูกหลานก็ไม่มีกิน”^๓

การสร้างเครือข่าย

แรงจูงใจในการร่วมเครือข่าย พบว่าสิ่งที่จูงใจให้เกิดการสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพได้แก่ การตระหนักถึงโทษอันเกิดจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร การอยากมีชีวิตที่มีความสุข มีสุขภาพดี ไม่เจ็บป่วย เมื่อตนเองเริ่มปฏิบัติจากระดับครัวเรือนแล้วจึงอยาก ขยายไปสู่ชุมชนและท้องถิ่น จนสามารถสร้างเป็นรายได้ที่มั่นคงให้แก่ครอบครัว และเลิกทำการเกษตร แบบใช้สารเคมีโดยเด็ดขาด

บทบาทของสมาชิกและภาคีเครือข่าย ผลจากการวิจัยพบว่าสมาชิกของกลุ่มเกษตรอินทรีย์ และผู้ประกอบการสัมมาชีพต่างมีบทบาทในการผลิตสินค้าและบริการ จากการประกอบสัมมาชีพด้วยความ สุจริต ซื่อสัตย์ มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวบรมโกศมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ ๙ ว่าด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้าง ภูมิคุ้มกันตนเอง โดยมีเงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรมร่วมด้วย เห็นได้จาก “จริงๆแล้วพวกเรารู้ว่า ทำการเกษตรไม่ทำให้รวยหรอก เพราะแรงงานและทุนเรามีจำกัด เราต้องการแค่ไม่เจ็บป่วย มีรายได้ พอใช้จ่าย แต่ก็ต้องประหยัดด้วย บ้านเราได้รับการส่งเสริมให้ทำบัญชีครัวเรือน มีการออมเงิน ใช้จ่ายตาม ฐานะ ไม่สุรุ่ยสุร่าย ประหยัดอะไรได้ก็ประหยัด พุดง่าย ๆ ก็คือ มีเศรษฐกิจพอเพียงนั่นแหละ”^๔ นอกจากนี้ ยังมีบทบาทในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การเคารพต่อกฎหมาย กฎชุมชน ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐ และภาคีเครือข่าย ในการขับเคลื่อนและพัฒนาเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตร ในการจัดการป่าและพัฒนา สัมมาชีพ ให้สามารถดำเนินการไปด้วยความเรียบร้อย และเกิดผลสำเร็จสูงสุด

การร่วมรับผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมที่เกิดจากกิจกรรมเครือข่าย ที่เกิดจากการจัดสรร ทรัพยากรด้วยความเป็นธรรมเพื่อลดความขัดแย้งในกลุ่มเกษตรกร และประชาชน ได้แก่

๑. การจัดสรรทรัพยากรที่ดิน แต่ละชุมชนสามารถจัดสรร และจัดการได้อย่างเหมาะสมโดยมี เงื่อนไขที่เป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของกลุ่มเกษตรกร เห็นได้จาก

^๒ นางเขียว (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ต.ฝายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

^๓ อ่างซ้า นางคำใบ (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านฟ้า ต.บ้านฟ้า อ.บ้านหลวง จ.น่าน

^๔ อ่างซ้า นางเขียว (นามสมมติ) เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ต.ฝายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

“เมื่อก่อนพ่อดีทำอะไรข้าวโพดเยอะมาก พอมีลูกก็แบ่งกันไปเท่าๆ กัน ของผมก็ได้มาส่วนหนึ่ง ถ้าผมมีลูกก็ต้องแบ่งให้ลูกคนละเท่าๆ กัน แต่จะไม่มีที่เพิ่ม”^๕

๒. การจัดสรรน้ำสำหรับการอุปโภคบริโภค ทุกพื้นที่ที่มีการจัดการน้ำแบบประปาภูเขาโดยผันน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ เก็บในแหล่งพักของชุมชน และจัดการร่วมกันในรูปแบบของคณะกรรมการ ทั้งในที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย โดยในที่ทำกิน จะมี “นายฝ่าย” หรือผู้มีหน้าที่แบ่งน้ำในช่วงฤดูกาลทำนาและการเกษตร ให้แก่เกษตรกรอย่างเท่าเทียมและเพียงพอ

๓. การสร้างอำนาจต่อรองของชุมชน พบว่าชุมชนเกษตรวิฤตในพื้นที่จังหวัดน่านมีการรวมกลุ่มแบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ได้แก่ เพื่อ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้านวิชาการการเกษตร ด้านการจัดการ ติดต่อกับค้าขายผลผลิต สินค้าจากการเกษตรและการประกอบสัมมาชีพ

๒.รูปแบบของเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน เครือข่ายการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพจังหวัดน่าน สามารถแบ่งลักษณะของเครือข่ายออกเป็น ๒ แบบ ได้แก่ แบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการบทบาทและภารกิจที่เกี่ยวข้องกันของเกษตรกรและเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการจัดการ การพัฒนา เครือข่ายและผลประโยชน์ และดังนี้

๑. เครือข่ายไม่เป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่เกิดจากความสัมพันธ์ของกลุ่มเกษตรกรที่มีความเห็นและทัศนคติที่ดีต่อการทำเกษตรวิฤต มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มอาชีพ ญาติหรือเพื่อนฝูง ตลอดถึงความเชื่อความศรัทธาต่อขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น ดำรงชีวิตโดยใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง บทบาทและภารกิจของเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการได้แก่ การส่งข่าวสาร การประสานงานในแนวราบเพื่อความรวดเร็ว อาทิ การแบ่งปันผลผลิต ฟังพาอาศัย การแลกเปลี่ยนความรู้ทางวิชาการการเกษตร การจัดการความรู้ ผลผลิตระดับครัวเรือน และสร้างเสริมพลังอำนาจของกลุ่มร่วมกัน

๒. เครือข่ายแบบเป็นทางการ เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการสั่งการภาครัฐ การทำตามนโยบาย ตั้งแต่ระดับชาติ จนถึงท้องถิ่นเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาตามยุทธศาสตร์ชาติ โดยหน่วยงานที่เข้ามามีการจัดการเครือข่าย จะเข้ามาตามภารกิจโดยตรงของหน่วยงานนั้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ เอกชน องค์กรการศึกษา และภาคประชาสังคม

๓. กระบวนการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน มีขั้นตอนและวิธีการดังนี้

วิเคราะห์ชุมชน จากผลการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนเป้าหมายทั้ง ๔ พื้นที่ที่สามารถสรุป ข้อมูลชุมชนได้ดังนี้

จุดแข็ง พบว่า ชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดน่าน มีความเป็นเครือญาติ มีความรัก ความสามัคคีต่อกัน มีการตั้งกฎกติกาในชุมชนและให้ความเคารพต่อกันนั้น มีการลงโทษกันอย่างจริงจังเมื่อทำผิด

^๕ นายสว่าง (นามสมมติ)เกษตรกรบ้านดงป่าสัก ต.ฝ่ายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน

กติกาสังคมของชุมชน ยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในการดำรงชีพ ใช้หลักศีล ๕ ในการดำรงชีวิตประจำวัน และการอยู่ร่วมกัน มีประเพณีของชุมชนที่ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา ในชุมชนเป้าหมายทั้ง ๔ ชุมชน ยังมีความร่วมมือด้านประชาสังคมและสาธารณะอยู่มาก ภาพที่เห็นชัดเจนได้แก่ ในงานศพ งานบุญต่าง ๆ งานประเพณีของชุมชน มีการระดมทุนเพื่อช่วยเหลือคนในชุมชนก่อนที่จะขอความร่วมมือจากภาครัฐ และเอกชน

จุดอ่อน พบว่า เกษตรกรขาดความรู้ทางวิชาการเกษตร ความรู้ด้านการจัดการ ในการวางแผนงาน กลไกการผลิต การแปรรูป ขาดการพัฒนาเพื่อให้สินค้าทางการเกษตรให้เข้าสู่มาตรฐาน ส่วนหนึ่งมาจากขาดวินัยในการประกอบอาชีพ ไม่ได้รับการหนุนเสริมอย่างเต็มที่ ต่อเนื่องจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เกษตรกรส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพทางการเกษตรเชิงเดี่ยว (ข้าวโพด) ทำให้มีรายได้เพียงช่องทางเดียว มีปัญหาหนี้สินครัวเรือน ซึ่งส่วนใหญ่มาจากภาคการศึกษาและการลงทุนเพื่อการประกอบอาชีพทางการเกษตร

ปัญหาและอุปสรรค ของกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มสมาชิก พบว่า ขาดความต่อเนื่องและยั่งยืน ในการพัฒนาสินค้าที่เกิดจากอาชีพทางการเกษตร การตลาดที่ไม่มั่นคง การขายสินค้าตัดราคากันของกลุ่มเกษตรกร การใช้สารเคมีร่วมด้วยในเกษตรกรบางราย ขั้นตอนของการทำเกษตรอินทรีย์ค่อนข้างยุ่งยาก และเห็นผลช้า ราคาสินค้าปลอดภัย และสินค้าที่ใช้สารเคมี ไม่ต่างกัน ทำให้เกษตรกรขาดแรงจูงใจในการทำเกษตรอินทรีย์

โอกาสในการพัฒนาของกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มสมาชิกได้แก่ การใช้สื่อโซเชียลมีเดียในการเพิ่มช่องทางการตลาดของกลุ่ม การเข้ารับการอบรมตามแผนและกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคมอย่างเช่น มูลนิธิอีกเมืองน่าน นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่นๆ ให้การช่วยเหลือเรื่องเงินทุนในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนามาตรฐานสินค้าและบริการ

จากข้อมูลการวิเคราะห์ชุมชน ทำให้พบว่า การพัฒนาเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่านนั้น สามารถดำเนินภายใต้การขับเคลื่อนของกลุ่มเกษตรกร ผู้ประกอบสมาชิก ภายใต้การหนุนเสริมของภาคีเครือข่าย และต้องนำข้อมูลการวิเคราะห์ชุมชนมาประกอบการวางแผน เพื่อการพัฒนาเป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง มีการตรวจสอบและประเมินผลทุกขั้นตอน เพื่อให้มีการแก้ไขปัญหาและเกิดการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรเป้าหมาย ขยายผลสู่กลุ่มเกษตรกรอื่นทั้งจังหวัด โดยสิ่งที่ต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในกลุ่มเกษตรกรและผู้ประกอบสมาชิกได้แก่ การสร้างวินัยในการทำงานให้แก่ตนเอง และกลุ่ม การระดมความคิดและความสามัคคีในการจัดการปัญหา และอุปสรรคของกลุ่ม การเรียนรู้ควบคู่การปฏิบัติ การเคารพกฎหมายและมาตรการชุมชน จัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อให้เกิดความยั่งยืน

๑.๖ ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง หมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน” คณะวิจัยมีข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ดังนี้

๑. ภาครัฐควรกำหนดนโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมีปัญหาและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้มีความสอดคล้องกับประเด็นที่เกิดขึ้นบริเวณพื้นที่เกษตรกรรม โดยการหาข้อมูล เก็บข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ตามความเป็นจริง พร้อมทั้งมีความตั้งใจจริงที่จะนำเอาปัญหาไปสู่การดำเนินงานและประกาศ เป็นนโยบายในที่สุด

๒. ควรให้ผู้นำชุมชน มีแนวทางในการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน และการสร้างแรงจูงใจให้กับสมาชิกในชุมชนที่จะสร้างความเจริญให้กับชุมชน โดยการนำเสนอในรูปแบบของธรรมนูญชุมชน

๓. ควรจะมีการตั้งองค์กรเฉพาะกิจขึ้นมาเพื่อพัฒนาพื้นที่เกษตรกรรมโดยเฉพาะ ซึ่งองค์กรเฉพาะกิจนี้ บุคลากรอาจจะสังกัดกรมต่างๆ แล้วคัดสรรบุคลากรที่มีความชำนาญเฉพาะด้านมาร่วมทำงาน และบุคลากรเหล่านั้นอาจจะมาจากหลายหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องกับภารกิจการบริหารจัดการพื้นที่ป่าตลอดถึงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เช่น นักวิชาการเกษตร นักวิชาการป่าไม้ นักวิชาการธรณี นักวิชาการน้ำ นักวิชาการดิน เป็นต้น โดยบุคลากรทั้งหมดเข้ามาทำงานร่วมกันในหน่วยงานเฉพาะกิจ คล้ายกับมาปฏิบัติราชการในพื้นที่เดียวกันเป็นการบูรณาการทุก ๆ องค์ความรู้ โดยขึ้นตรงต่อหัวหน้าชุดเฉพาะกิจ

๑.๗ เอกสารอ้างอิง

(๑) หนังสือ:

กระทรวงการต่างประเทศ. แผนปฏิบัติการ ๒๑ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๗.

เกษม จันทรแก้ว. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๓๗.

เกษม จันทรแก้ว. วิทยาศาสตร์กับสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑.

โกวิทย์ พวงงาม. “รายงานการวิจัยประเมินองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความเป็นเลิศด้านความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของประชาชน”. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิสเตอร์ก็อปปี, ๒๕๕๑.

โกวิทย์ พวงงาม. การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น, พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัทบพิตรการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓.

จินตวีร์ เกษมสุข. หลักการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทแอคทีฟพรินท์ จำกัด, ๒๕๕๗.

ชูชัย สมितिไกร. “แนวทางการจัดการพฤติกรรมสิ่งแวดล้อมโดยอาศัยชุมชน”. เอกสารประกอบการสอน กระบวนวิชาจิตวิทยาสิ่งแวดล้อม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒.

ณัชพงศ จันจุฬา. “โครงการวิจัยการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรีกรณีศึกษา : การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้าน ในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส”, รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๒.

ภาคผนวก ข.
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชาอื่น ๆ ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านการศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรใน จังหวัดน่าน

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

- การแก้ไขปัญหาและผลกระทบต่อการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธโดยมีกระบวนการที่ทำให้ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมที่มีต่อการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับรู้ปัญหาสามารถประเมินปัญหาและผลกระทบหรือติดตามแก้ไขปัญหาการดำเนินงานด้านทรัพยากรอย่างต่อเนื่องตั้งกฎของชุมชนในการใช้และการบริหารทรัพยากรเพื่อรองรับปัญหาและผลกระทบ
- พัฒนาการจัดสรรป่าของชุมชนให้มีความเสมอภาคอย่างเพียงพอในประโยชน์ในผืนป่าชุมชนจากการนำหลักสัมมาอาชีพในชุมชนเกษตรให้มีรายได้พอเพียงต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของป่าชุมชนภูมิใจในกระบวนการอนุรักษ์ป่าจากการสวดมนต์
- พัฒนาการจัดการเกษตรกรรมให้เหมาะสมสำหรับบริบทและยุคสมัยในปัจจุบันและสร้างคุณูปการ ในหลายๆ ด้านเช่น การสร้างอาชีพ สร้างรายได้ แก่สังคม การสร้างองค์ความรู้แก่สาธารณะ

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

- สามารถจัดสัมมนาวิชาการโดยการนำเสนอเนื้อหาที่ได้จากการศึกษาที่ได้เก็บรวบรวมได้ในพื้นที่ป่าและชุมชน เพื่อเผยแพร่และให้ความรู้เนื้อหาเหล่านั้นซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อความศรัทธา วิถีชีวิต ตลอดจนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่สามารถต่อยอดไปเป็นความรู้ให้แหล่งศึกษาได้
- มีการพัฒนาทักษะในการวิจัยให้กับทีมงานวิจัยและนิสิตในระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อการเรียนรู้ในมิติที่หลากหลาย
- สามารถนำองค์ความรู้ไปต่อยอดในการพัฒนาองค์ความรู้ในการทำเกษตรเชิงพุทธให้แก่ประชาชนทั่วไปและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ภาคผนวก ค.
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรล วัตถุประสงค์	ทำให้
คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับการพัฒนา รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน	ทราบถึงรูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน	ข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒	ทำให้สามารถวางแผนการดำเนินงานสำรวจและเก็บรวบรวมรูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ ที่มีต่อชุมชน
คณะผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง	คณะผู้วิจัยทราบถึงขอบเขตของการศึกษาโดยมีประเด็นที่สำคัญรูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน การวิเคราะห์รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในจังหวัดน่าน	ข้อที่ ๑ และข้อที่ ๓	ทำให้สามารถวางแผนการจัดกลุ่มการวิเคราะห์ข้อมูลได้
ดำเนินการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างที่กำหนด ในจังหวัดน่าน เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน	ทราบถึงเนื้อหาที่จากการสัมภาษณ์โดยรวม และจัดการใช้รหัสในการเตรียมการวิเคราะห์ข้อมูล	ข้อที่ ๑-๒	ทำให้สามารถวิเคราะห์ข้อมูลเนื้อหาที่ได้ศึกษา

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	ทำให้
<p>เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน</p> <p>เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในจังหวัดน่าน</p>			
<p>คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสอบถาม จากองค์ประกอบทั้งหมดที่กำหนดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน</p>	<p>สามารถวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสอบถาม จากองค์ประกอบทั้งหมดที่กำหนดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน</p>	<p>ข้อที่ ๑ , ๒ และข้อที่ ๓</p>	<p>ทำให้สามารถวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยได้</p>
<p>คณะผู้วิจัยดำเนินการสังเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม และการสอบถาม รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน</p> <p>การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน การวิเคราะห์รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในจังหวัดน่าน</p>	<p>การจัดทำรายงานและนำเสนอผลการวิจัยที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยได้</p>	<p>ข้อที่ ๑-๓</p>	<p>ได้รายงานวิจัยที่เป็นประโยชน์ต่อแวดวงการศึกษาการ ตลอดจนยังเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอีกด้วย</p>

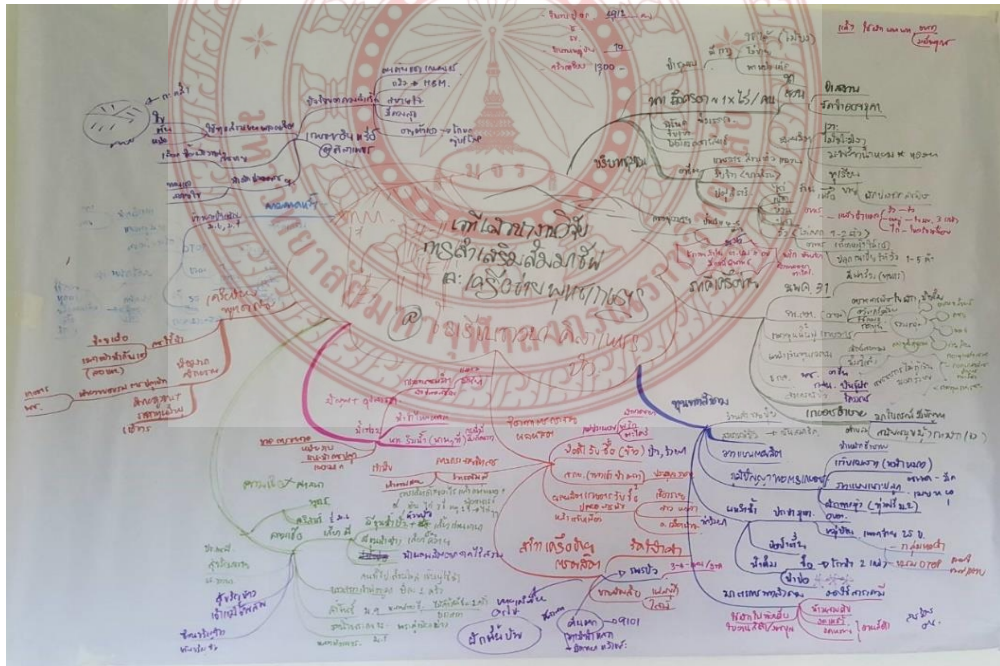
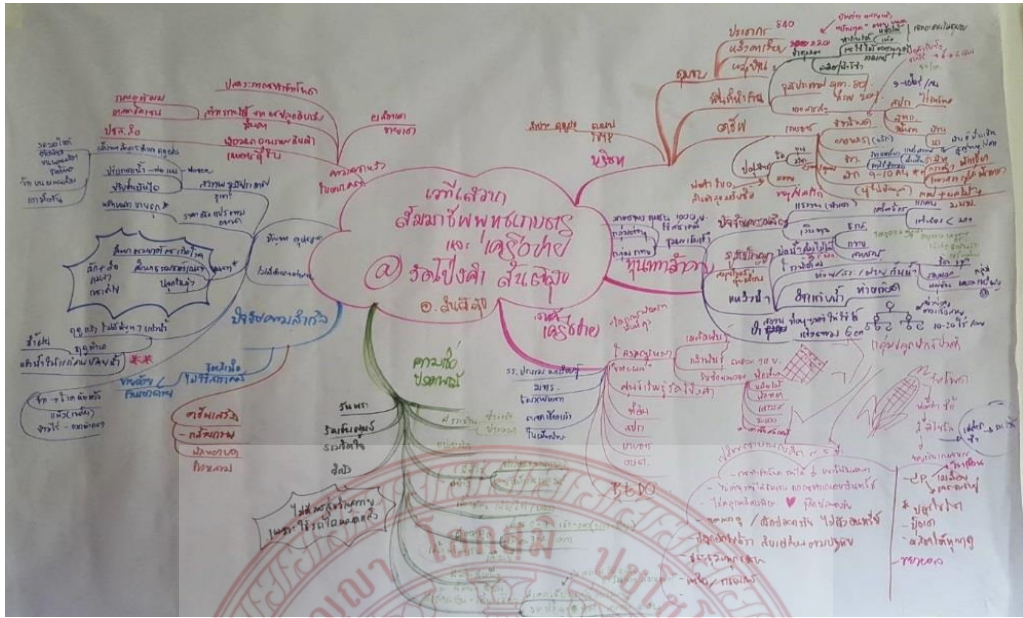

๑. ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

- ๑.๑ ชื่อ-สกุล พระชยานันท์หมณี, ผศ.ดร.
 ๑.๒ เลขบัตรประจำตัวประชาชน
 ๑.๓ ตำแหน่งปัจจุบัน - รองผู้อำนวยการวิทยาลัยวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
 - ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์น่าน
 - รักษาการหัวหน้าสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

๑.๔ หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
 ตำบลฝายแก้ว อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
 โทรศัพท์ ๐๕๔-๖๐๑๐๖๓
 โทรศัพท์มือถือ ๐๘-๙๔๓๒-๗๘๐๑
 E-mail: Siranan_๑@hotmail.com

๑.๕ ประวัติการศึกษา

- นิัธรรมชั้นเอก, เปรียญธรรม ๔ ประโยค
- ปริญญาตรี (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
- ปริญญาโท (ศษ.ม.) สาขาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ปริญญาเอก (พธ.ด.) สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๖ สาขาวิชาที่มีความชำนาญ

- สาขาวิชาสังคมศาสตร์
- สาขาวิชาประวัติศาสตร์

๒. ผู้ร่วมการวิจัย

- ๑.๑ ชื่อ-สกุล พระมหากิตติ กิตติเมธี (สอนเสนา)
 ๑.๒ เลขบัตรประจำตัวประชาชน - - - -
 ๑.๓ ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
 ๑.๔ หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
 ตำบลฝายแก้ว อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
 โทรศัพท์ ๐๕๔-๖๐๑๐๖๓
 โทรศัพท์มือถือ ๐๙-๑๑๖๒-๘๖๖๖
 E-mail: mahakitti๒๐๑๗@Gmail.com

๑.๕ ประวัติการศึกษา

- นักรธรรมชั้นเอก
- เปรียญธรรม ๓ ประโยค
- ปริญญาตรี รัฐศาสตร์ (การเมืองการปกครอง) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ปริญญาโท รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

๓.ผู้ร่วมการวิจัย

- ๑.๑ ชื่อ นายธนวัฒน์ ศรีลา
- ๑.๒ ภูมิลำเนา ที่อยู่ ๙๗ หมู่ที่ ๑๓ ตำบลออย อำเภอปง จังหวัดพะเยา ๕๖๑๔๐
- ๑.๓ ปัจจุบัน ที่อยู่ ๙๗ หมู่ที่ ๑๓ ตำบลออย อำเภอปง จังหวัดพะเยา ๕๖๑๔๐
- ๑.๔ ประวัติการศึกษา พ.ศ.๒๕๔๓ จบมัธยมศึกษาปีที่ ๖
โรงเรียนพัฒนาวิทยาคม ตำบลจิม อำเภอปง จังหวัดพะเยา
พ.ศ.๒๕๕๑ จบหลักสูตรส่งเสริมวิชาการเกษตรสาขาส่งเสริม
การเกษตร เอกส่งเสริมการเกษตร (กษ.บ.)
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช จังหวัดนนทบุรี
พ.ศ. ๒๕๕๗ จบหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา เอกพระพุทธศาสนา (พธ.ม.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
- ๑.๕ ประวัติการทำงาน พ.ศ.๒๕๕๔ พนักงานฝ่ายผลิต บริษัทโตโยต้า มอเตอร์ประเทศไทยจำกัด สำโรงใต้ จังหวัดสมุทรปราการพ.ศ.๒๕๕๖ นักวิชาการ
ศึกษาวิทยาลัยชุมชนน่าน จังหวัดน่าน
พ.ศ. ๒๕๕๙ อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพฯ
รัตนราชสุตาสยามบรมราชกุมารี

๔.ผู้ร่วมการวิจัย

- ๑.๑ ชื่อ-นามสกุล นายสิทธิชัย อุ่นสวน
- ๑.๒ หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน
- ๑.๓ ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต
- ๑.๔ สังกัด วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
- ๑.๕ สถานที่ติดต่อ วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน เฉลิมพระเกียรติฯ
ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐
๐๕๔-๖๐๑๐๖๓

๑.๖ มือถือ

๐๘๕-๖๒๒-๖๓๐๙

E-mail: s.n.sitticha_i@hotmail.com

๑.๗ ประวัติการศึกษา

- นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดน่าน
- ปริญญาตรี (ศน.บ.) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- ปริญญาโท(ร.ม.)สาขาวิชารัฐศาสตรมหาวิทาลัยรามคำแหง

๕.ผู้ร่วมการวิจัย

๑.๑ ชื่อ -นามสกุล

นายประทีป ยศนรินทร์

๑.๒ ที่อยู่ปัจจุบัน

๑๒๔/๒ หมู่ ๘ ต.คิ่งตะเกา อ.เมือง จ.อุดรดิตถ์ ๕๓๐๐๐

๑.๓ ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๑๖ สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ (ม.ศ.๓)

โรงเรียนน่าน้อย อ.น่าน้อย จ.น่าน

พ.ศ. ๒๕๑๙ สำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชา

การศึกษา (ป.กศ.) วิทยาลัยครูอุดรดิตถ์

พ.ศ. ๒๕๒๑ สำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชา

การศึกษาชั้นสูง (ปกศ.สูง) วิชาเอก ภาษาไทย วิทยาลัยครู อุดรดิตถ์

พ.ศ. ๒๕๒๘ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ครุศาสตร

บัณฑิตสาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

พ.ศ. ๒๕๔๐ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท ศิลปศาสตรมหา

บัณฑิตสาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยนเรศวร

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่ ว.๑๒๙/๒๕๖๑

หมู่บ้านพุทธเกษตร:รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน ในพื้นที่จังหวัดน่าน

หัวหน้าโครงการ พระชยานันท์หมื่น, ผศ.ดร. และคณะ

ภาควิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน

โทรศัพท์ ๐๘-๙๔๓๒-๗๘๐๑ /๐๕๕-๖๐๑๐๖๓ e-mail: Siranan_๑@hotmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญ

จังหวัดน่านเป็นป่าและภูเขาสลับซับซ้อนจากข้อมูลของกรมป่าไม้พบว่าในปีพ.ศ.๒๕๑๙จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่าสมบูรณ์ที่อยู่ทั้งในและนอกเขตป่าสงวนแห่งชาติทั้งหมด ๔,๒๘๐,๖๒๔ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๖๔ ของพื้นที่ทั้งจังหวัดพอถึงปีพ.ศ.๒๕๒๔ จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่า ๓,๔๐๙,๓๗๔ ไร่คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๙๔ ของพื้นที่ทั้งจังหวัดในปี พ.ศ.๒๕๓๒ พื้นที่ป่าลดลงเหลือ ๓,๑๙๓,๑๒๔ ไร่หรือร้อยละ ๔๔.๔๓ พื้นที่ถูกบุกรุกถูกทำลายไปเรื่อยๆจนปี พ.ศ. ๒๕๔๑ พื้นที่ป่าลดลงเหลือประมาณ ๒,๙๙๔,๐๐๐ ไร่หรือร้อยละ ๔๑.๗๗ ของพื้นที่ทั้งหมดและตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ เป็นต้นมาได้มีการนำเทคโนโลยีระบบสารสนเทศ (GIS) มาใช้ในการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดน่านพบว่าในปี พ.ศ.๒๕๔๑ จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่าไม้ ๔,๑๐๓,๔๔๐ ไร่หรือร้อยละ ๗๑.๑๘ โดยมีการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติขึ้นครอบคลุมพื้นที่ในเขตต้นน้ำลำธารซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่อนุรักษ์จำนวน ๗ แห่งประกอบด้วยอุทยานแห่งชาติดอยภูคาอุทยานแห่งชาติแม่จริมอุทยานแห่งชาติขุนน่านอุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกินอุทยานชาตินันทบุรีอุทยานแห่งชาติขุนสถานและอุทยานแห่งชาติศรีน่านกับอีกสวนอุทยานถ้ำผาตูบอีก ๑ แห่ง^๖ซึ่งในที่สุดเป็นการทำลายหากดูลึกลงไปสามารถวิเคราะห์เป็นรายตำบล ที่ยกตัวอย่างคือพื้นที่ป่าไม้อำเภอสันติสุข โดยเฉลี่ยป่าในจังหวัดหายไปแล้ว ๑ ใน ๔ ของป่าสงวน เฉพาะอำเภอสันติสุขหายไป ๓๗%ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำการเพาะปลูกข้าวโพด นอกจากนี้ยังมีการทำนาในบริเวณที่ลุ่มปลูกพืชผักสวนครัวการเลี้ยงสัตว์ดังนั้นพื้นที่ส่วนใหญ่ในจังหวัดน่านจึงเป็นพื้นที่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติซึ่งมีราษฎรเข้าทำกินอยู่เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์แต่ยังขาดความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ของพื้นที่และปัจจัยสนับสนุนเช่นแหล่งน้ำความรู้ทางการเกษตรของประชาชนและความไม่มั่นใจในกรรมสิทธิ์ของตนซึ่งหากไม่มีการจัดการแก้ไขที่เหมาะสมอาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมส่วนอื่นที่มีความเกี่ยวข้องได้ดังนั้นจึงได้มีการเริ่มจัดตั้งโครงการป่าชุมชนในจังหวัดน่านและได้มีการดำเนินโครงการป่าชุมชนนับตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๓๐จนถึงปัจจุบันแล้วทั้งสิ้นเป็นพื้นที่ ๖๐๐,๐๐๐ ไร่ใน ๔๔๖ หมู่บ้าน ๙๘ ตำบล จาก ๑๔ อำเภอของจังหวัดน่าน การดำเนินการจัดตั้งโครงการป่าชุมชนในแต่ละโครงการนั้นแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการใช้พื้นที่ป่าไม้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของสังคมพื้นที่ป่าชุมชนเหล่านั้นต่างเกิดขึ้นจากการที่ประชาชนในชุมชนแต่ละชุมชน

^๖แผนพัฒนาจังหวัดน่าน (พ.ศ. ๒๕๔๘ - ๒๕๖๑). หน้า ๔๐.

เห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ของตนทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิดและรับทราบถึงปัญหาโดยประชาชนเหล่านี้ต่างได้เข้าร่วมกันในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าแต่ละส่วนในชุมชนของตนซึ่งชุมชนมีความต้องการที่จะอนุรักษ์ไว้เป็นสมบัติของส่วนรวมโดยในปัจจุบันพื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดน่านเป็นพื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชนให้ประชาชนสามารถเข้ามาจัดการป่าชุมชนด้วยตนเองโดยนอกจากการใช้ประโยชน์ของประชาชนในด้านการเก็บพืชสมุนไพรแล้วยังได้มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเช่นการทัศนศึกษาจากหน่วยงานภายนอกการสร้างศาลาการเรียนรู้ของป่าชุมชนการประชุมประชาชนทุกเดือนเพื่อรับทราบความคืบหน้าเกี่ยวกับพื้นที่ป่าชุมชนและการดูงานจากหน่วยงานภายนอกเพื่อเสริมความเข้มแข็งและการมีบทบาทของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

จากเหตุผลดังกล่าวคณะผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดน่านที่เป็นป่าต้นน้ำที่สำคัญนั้นยังคงถูกบุกรุกทำลายอย่างต่อเนื่องด้วยตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว ประเด็นที่ควรศึกษาคือ รูปแบบการจัดการป่าและส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืน เพื่อฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำน่านที่เสื่อมโทรม และส่งเสริมสัมมาชีพให้แก่เกษตรกรในพื้นที่เป้าหมายโดยใช้แนวคิดการจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมและสมดุล ในการพัฒนาเศรษฐกิจ จากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรกรรมเป็นอยู่ที่มีความสุขแบบพอเพียง ใช้ประโยชน์พื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยว เป็นพื้นที่เกษตรเชิงคุณภาพ โดยปรับพื้นที่ลาดให้เป็นน้ำขังแบบขั้นบันได เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวแต่ใช้พื้นที่น้อยลง จัดทำแหล่งน้ำเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้และเลี้ยงปลา พื้นที่บางส่วนปรับเปลี่ยนไปปลูกต้นไม้ในรูปแบบวนเกษตร และการปลูกป่าธรรมชาติเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศในภาพรวม รวมทั้งสร้างอาชีพเสริมที่เหมาะสมเพื่อสร้างรายได้ให้ราษฎรสามารถดำรงชีวิตอยู่โดยไม่บุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติมประกอบกับการวางแผนการติดตามประเมินผลการดำเนินการฟื้นฟู การกลับคืนความอุดมสมบูรณ์ในด้านนิเวศวิทยา

วัตถุประสงค์โครงการ

- ๑) เพื่อศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน
- ๒) เพื่อพัฒนากิจกรรมและการประกอบสัมมาชีพของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน
- ๓) เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน
- ๔) เพื่อสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรในการจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพในพื้นที่จังหวัดน่าน

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า ๑) ศึกษาวิถีคิดและการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน พบว่าการจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์ ด้วยการแต่งตั้งคณะกรรมการกำหนดนโยบายในการจัดการป่าชุมชนเกษตรกรรมสร้างรายได้แก่ครอบครัว เพื่อลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคม มีการใช้ทรัพยากรการจัดการป่าตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากแหล่งอาหารธรรมชาติ/แหล่งสมุนไพร /แหล่งท่องเที่ยว /แหล่งเลี้ยงสัตว์/แหล่งวัตถุดิบเพื่อการผลิตวัสดุอุปกรณ์ในครัวเรือนและการเกษตร สร้างรายได้และแหล่งศึกษาเรียนรู้ สำหรับนักอนุรักษ์หรือนักเรียน การจัดการป่าชุมชนให้เกิดประโยชน์ ยังสร้าง

ความชุ่มชื้นของดินและผิวดินที่อุดมสมบูรณ์จากพื้นที่ป่า ช่วยบรรเทาอุทกภัยความรุนแรงของอุทกภัยให้เบาบางลงได้

๒) ลักษณะกิจกรรมด้านการเกษตรมีลักษณะกิจกรรม ๔ ลักษณะ ๑) การทำการเกษตรแบบดั้งเดิม ที่เน้นการดำรงชีพเพื่อให้อยู่ได้ในพื้นที่โดยพึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ ๒) การทำการเกษตรแบบผสมผสานแนวใหม่ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีหลักการระเบิดจากข้างในลุกขึ้นมาจัดการตนเอง ผลิตเพื่อลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ภายในครอบครัว ๓) การเกษตรที่เน้นการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ เป็นการผลิตเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและกระแสการดูแลสุขภาพ กลุ่มนี้จะมีต้องการสินค้าด้านการเกษตรที่ดีมีคุณภาพและปลอดภัย ๔) การเกษตรแบบค้าขาย ที่เน้นการผลิตจำนวนมาก การผลิตลักษณะนี้มีการผลิตที่ควบคุมในเรื่องของคุณภาพจึงเป็นที่ต้องการของตลาด ส่วนการพัฒนากิจกรรมการประกอบสัมมาชีพนั้นจะมุ่งเน้นการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาโดยวิธีการการตระหนักถึงสภาพปัญหาของตนเองที่ต้องเผชิญ การรวมกลุ่มศึกษาดูงาน การทดลองทำ การติดตามผล และการพัฒนาต่อยอด เกี่ยวกับผลิตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมผนวกกับการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพจากภาครัฐ และการค้นหาทุนที่มีในชุมชนเพื่อเป็นจุดขาย ให้กับชุมชนจนนำมาซึ่งรายได้ของคนในชุมชน

๓) การพัฒนารูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธสู่ความยั่งยืนในจังหวัดน่าน ผลการวิจัยพบว่า ๑. การพัฒนารูปแบบการจัดการป่า ดังนี้ ๑) กระบวนการจัดสรรพื้นที่ป่าโดยชุมชนจัดการตนเอง ๒) กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมผ่านทางพิธีกรรม ๓) กระบวนการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่า ๒. การส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธ สามารถแยกออกเป็นหลักการได้ดังนี้ คือ ๑) สร้างชุมชนให้เป็นชุมชนชีววิถี ๒) ส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๔) การสร้างเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตรเป็นทางออกของเกษตรกรจังหวัดน่านเพื่อให้อยู่กับป่าอย่างยั่งยืน โดยเริ่มจากการจัดการป่านานโดยใช้มาตรการทางกฎหมาย มาตรการชุมชน การสร้างจิตสำนึกและความเชื่อในชุมชน ภายใต้การหนุนเสริมจากภาครัฐและเอกชน มีวิธีการสร้างเครือข่ายได้แก่ การสร้างแรงจูงใจ กำหนดบทบาทของสมาชิกและภาคีเครือข่าย การรับผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม รูปแบบของเครือข่าย เป็นแบบทางการ และไม่เป็นทางการ ใช้กระบวนการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายหมู่บ้านพุทธเกษตร โดยการวิเคราะห์ชุมชนค้นหาเป้าหมายร่วมกัน เพื่อกำหนดยุทธศาสตร์หมู่บ้านพุทธเกษตรจำนวน ๔ ข้อได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ ๑ ส่งเสริมการวิจัย การสร้างนวัตกรรม และเผยแพร่องค์ความรู้การจัดการป่าและพัฒนาสัมมาชีพ ยุทธศาสตร์ที่ ๒ พัฒนาสินค้า บริการกลุ่มเกษตรอินทรีย์และสัมมาชีพ ยุทธศาสตร์ที่ ๓ พัฒนาลาดสินค้าและบริการ รับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์และ

ผลผลิตจากการประกอบสัมมาชีพ ยุทธศาสตร์ที่ ๔ ขับเคลื่อนและพัฒนาสัมมาชีพ จนเกิดองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย ได้แก่ หลักธรรม ความเชื่อความศรัทธาแนวพุทธ การจัดการสิ่งแวดล้อมโดยใช้แนวคิดการปล่อยป่า การปลูกป่าด้วยการคืนป่าและการปรับตัวของมนุษย์ต่อการดำรงชีวิตภายใต้บริบทชุมชนสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกัน และมีความยั่งยืน

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชาอื่น ๆ ทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์ร่วมกับนักวิชาการทางด้านการศึกษาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรใน จังหวัดน่าน

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนาวิธีคิดและการจัดการป่าของชุมชนหมู่บ้านพุทธเกษตรในจังหวัดน่าน

- การแก้ไขปัญหาและผลกระทบต่อการพัฒนา รูปแบบการจัดการป่าและการส่งเสริมสัมมาชีพของเกษตรกรวิถีพุทธโดยมีกระบวนการที่ทำให้ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมที่มีต่อการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับรู้ปัญหาสามารถประเมินปัญหาและผลกระทบหรือติดตามแก้ไขปัญหาคาดำเนินงานด้านทรัพยากรอย่างต่อเนื่องตั้งกฎของชุมชนในการใช้และการบริหารทรัพยากรเพื่อรองรับปัญหาและผลกระทบ

- พัฒนาการจัดสรรป่าของชุมชนให้มีความเสมอภาคอย่างเพียงพอในประโยชน์ในผืนป่าชุมชนจากการนำหลักสัมมาอาชีพในชุมชนเกษตรให้มีรายได้พอเพียงต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของป่าชุมชนภูมิเฝ้าในกระบวนการอนุรักษ์ป่าจากการสวดมนต์

- พัฒนาการจัดการเกษตรกรรมให้เหมาะสมสำหรับบริบทและยุคสมัยในปัจจุบันและสร้างคุณประโยชน์ ในหลายๆ ด้านเช่น การสร้างอาชีพ สร้างรายได้ แก่สังคม การสร้างองค์ความรู้แก่สาธารณะ

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

- สามารถจัดสัมมนาวิชาการโดยการนำเสนอเนื้อหาที่ได้จากการศึกษาที่ได้เก็บรวบรวมได้ในพื้นที่ป่าและชุมชน เพื่อเผยแพร่และให้ความรู้เนื้อหาเหล่านั้นซึ่งสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อความศรัทธา วิถีชีวิต ตลอดจนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่สามารถต่อยอดไปเป็นความรู้ให้แหล่งศึกษาได้

- มีการพัฒนาทักษะในการวิจัยให้กับทีมงานวิจัยและนิสิตในระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อการเรียนรู้ในมิติที่หลากหลาย

- สามารถนำองค์ความรู้ไปต่อยอดในการพัฒนาองค์ความรู้ในการทำเกษตรเชิงพุทธให้แก่ประชาชนทั่วไปและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

การประชาสัมพันธ์

๑) การประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒) การตีพิมพ์ผลงานวิจัยในเอกสารและวารสารวิชาการ